

વંદનીય ગુરુદેવ

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામિન !

અભ્યાસ, ચિંતન અને અસાપ્રદાયિકતાનો આ
 એવકમાં જે કાંઈ વિકાસ થયો છે તે આપની
 અગ્રીમ કૃપાનું જ ફળ છે. એ આભારવશ
 આ પુસ્તક આપના કરકમળમાં સારર
 અર્પણ કરું છું.

મુનિ સૌભાગ્ય

નિવેદન

આ ઉગતું મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર થોડાજ વખતમાં આટલું પ્રગતિમાન થશે એવી પહેલા કલ્પના પણ ન હતી. આજે દિન પ્રતિદિન સંખ્યાબંધ જિજ્ઞાસુઓના ઉત્સાહ પ્રેરિત પત્રો અને પુસ્તકોની પુષ્કળ માગ સતત આજુ રહેવા ઉપરાંત સરથાને સાથ પણ બહોળા પ્રમાણમાં મળ્યો છે.

ભગવાન મહાવીરના સાહિત્યની જનતાને ખૂબજ ભૂખ હોય, પ્રથમ આવૃત્તિની ૩૨૦૦ નકલ કઢાવેલી પરંતુ તે પુસ્તક બદાર પડે તે પહેલાજ ગ્રાહકની સંખ્યા છપાચેઝાં પુસ્તકો કરતાં વધી જવાથી બીજી આવૃત્તિના ૩૩૦૦ પુસ્તકો તુરંતજ છપાવવાની જરૂર પડી છે.

આ આવૃત્તિ વખતે કાર્યાલયની યોજના નિશ્ચિત કરવામાં આવી છે. અને તે પુસ્તકનો અનિર્મિતમાં આપેલો છે. આથી સરથાથી ગ્રાહકો થનારને અને સરથાને ઉભયને લાભ થવારો સંભવ છે. તેમ કરવાથી ગ્રાહકને વી. પી. ઇત્યાદિ ખર્ચનો બોજો પડશે નહિ અને સરથાનું કામ પણ વધારે સરળ રીતે થશે.

આ કાર્યાલયની યોજનામાં બે ઉત્સાહી જિજ્ઞાસુઓની જોડિય છે અને આર્થિક પ્રકરણની જવાબદારી સ્વનંત્ર રીતે તેઓએ ઉપાડી લીધી છે.

સૌ સંસ્થાની ઐતુભિતિ અને શ્રી. જુધાભાઈ તથા શ્રી. જુદાભાઈના અતિ આગ્રહથી આ વર્ષના મંત્રીપદની જવાબદારી શ્રી. લક્ષ્મીચંદ ભાઈએ કબુલ રાખી છે.

વિદ્વાન મુનિ મહાગજશ્રીની ભાવનામય અનુગ્રહ બુદ્ધિ તથા તેમના ગુરુશ્રીની ઉદારતા આ સંસ્થાની ઉત્પાદકતા અને જીવનશક્તિ છે.

શ્રી. જુધાભાઈ અને શ્રી. જુદાભાઈની મૂક સેવા આ સંસ્થાની પ્રેરણા છે. અને અન્ય કાર્યવાહકોની કાર્યદક્ષતા આ સંસ્થાની ચાલક શક્તિ છે.

સહાયક, પોષક અને ગ્રાહકોની અમીદારિનું સિંચન સદા મળતું રહે એજ અભ્યર્થના સાથે વિરમું છું.

પ્રથમ આવૃત્તિ

વ ક્ત વ્ય

卐

જીવનમાંથી હિતરાધ્યયન સૂત્રનું વાચન કરેલું ત્યારથી તે સૂત્ર પ્રત્યે આકર્ષણ થયેલું અને જેમ જેમ બીજાં સૂત્રો અને ગ્રંથોનો અભ્યાસ થતો ગયો તેમ તેમ તે આકર્ષણ લિનન લિનન રીતે પરિભ્રમવા લાગ્યું. ત્યારબાદ કનર દર્શનોના એટલે જાણ કરીને વૈશેષિક, નૈયાયિક, સામ્ય, વેદાંત મત્યાદિ દર્શનોના સાહિત્યનો અભ્યાસ અને નિરીક્ષણ કરવાનો સમય મળતો ગયો; તેમજ દર્શન, વાદો અને મતો એ બધાનું અવલોકન થોડું ઘણું જે કંઈ થતું ગયું તેમ તેમ જૈનદર્શન પ્રત્યેની અભિરુચિ કેંદ્રક વિશેષ અને વિશેષતરજ થવા લાગી અને તેમ થઈ રવાનાવિકળ હતું.

છેલ્લે છેલ્લે બૌદ્ધદર્શનના ગ્રંથો વાંચવા મળ્યા. જૈનસાહિત્ય સાથે તેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરતાં ખૂબજ રમણ્યો. બૌદ્ધ સાહિત્ય વાચ્ય પછી જૈન સાહિત્ય પ્રત્યેનો આદર તો વિશેષતમ થયોજ, પરંતુ તેની પરિણતિ પ્રથમ કરતા કેંદ્રક જુદી રીતેજ થવા પામી પરંપરાગત સંસ્કારથી જૈનદર્શન એ વિશ્વવ્યાપી દર્શન છે એમ માની લીધેલું તેને બદલે જૈનદર્શનની વિશ્વવ્યાપકતા શી રીતે અને શા માટે આ બધું ચિંતન કરવાનો વિશેષ અવકાશ મળ્યો હોય તો તે બૌદ્ધ ધર્મના વિશિષ્ટ વાચન પછીજ અને તે ચિંતનનો પરિણામે જૈનદર્શન પ્રત્યેનો આદર પ્રથમ કરતા વિશેષ થયો ખરો. પરંતુ

તેની દિશા પલટી ગઇ, અને ત્યારથી એવો નિશ્ચય થતો ગયો કે એ બધું તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ નિયારીને તે વિશેષતાઓ આગળ કરવી.

વૈજ્ઞાનિક, ઐતિહાસિક અને લોકોપયોગિતાની દૃષ્ટિએ જૈન દર્શન કઇ કઇ વિશેષતાઓ ધરાવે છે ? લોકમાનસનું નિદાન ક'નાક તેની પામે કયું રસાયણ છે ? આ બધું માનસમયન થયા પછી તે તે દૃષ્ટિએ વાચતા જે જે જુદિયાણાં થયું તેના ગાંઠ મં'ડરોનું ચિત્ર માનસપટમા આવેખાતું ગયું.

ભગવાન મહાવીરના અન્ય સૂત્રોમા જે અમૃત વચનો છે તે પૈકી પ્રથમ ઉત્તરાધ્યયનને તદ્દન નવી ઢબે મ'કાગ્વાની લાવના પ્રથમ ઉદ્દેશવવાના એ કાન્શો હતો (૧) સરળતા અને (૨) મર્વ-વ્યાપકતા, અને તેથીજ મૌ પહેલા તેને નવીનતા આપવાની જિજ્ઞાસા રહ્યાજ કરતી હતી તે સાથે ભિન્નભિન્ન દૃષ્ટિનિદુથી જૈનવાદમયને ગુર્જગિગિગમા નિકસાવવાના કોડ પણ રહ્યા કરતા હતા.

માનસશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ એ આદેશનેજ જાણે અસર ન કરી હોય તેમ થોડાજ વખતમા એક તત્ત્વજિજ્ઞાસુ ભાઇ મળી આવ્યા “મહાવીરના અમૃતા સર્વતોઆહી અમૃત વચનો ધર ધર કા ન પહોંચે ?” એવી તેમને પણ સ્વતંત્ર પ્રેરણા જાગી હતી, તે ભાઇનું નામ શ્રી. જુઘાભાઇ મહાસુખભાઇ. તેમની પ્રેરણાથી ખીજા ભાઇ મળી આવ્યા, જેમનું નામ શ્રી. જુઘાભાઈ અમરશી તે અને ખીજા સદ્ગૃહસ્થોએ મળી વાટાવાટ કર્યા પછી ભિન્નભિન્ન યોજનાઓ પૈકી એક ખાસ વિશિષ્ટ યોજના નક્કી કરી લીધી.

અને તેના ફળસ્વરૂપે “મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર” નામની સંસ્થા ખોલાઇ. તેના જે જે પિદ્ધાન સભ્યો થયા તેમણે સેવાવ્રત્તિને મોખરે કરી શોક સેવાર્થે સાત સસ્તુ સાહિત્ય બહાર પાડાનો નિશ્ચય કર્યો.

આવી રીતે મારી તીવ્ર ઇચ્છાને તાત્કાલિક ન્યાય મળતા મને સતોષ તો થયોજ, પરંતુ તેની સાથે મારા સકંપબળમાં મર્વોત્તમ ટેકો મળ્યો અને આ દિશામાં વધુ વધુ પ્રયત્ન કરવાની આ સંસ્થાદ્વારા એક ઉત્તમ તક સાપડી તે આહ્વાદનું વર્ણન શબ્દોમાં શી રીતે આવે ?

આજે આપણી પામે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની દીપિકા, ટીકા, અવચૂરી, નિર્બુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ગુજરાતી ટિપ્પાઓ અને હિન્દી ટીકાઓ લિખ્ત લિખ્ત મગ્ધાઓ તરફથી ખૂબ ખૂબ બહાર પડી ગયા છે તો આ ઉત્તરાધ્યયનના અનુવાદમાં કઇ વિશેષતાઓ છે ? આ પ્રશ્નનો એક સીધો અને સરળ ઉત્તર એ છે કે એ બધું હોવા છતાં જૈનવાક્યમયથી જૈનેતર વર્ગ સાથે જ અગ્રણ્ય રહ્યો છે એટલું જ નહિ પણ જૈનો મુદ્દા તે વસ્તુથી લગભગ અપરિચિતજ છે તેનું અનુરૂપ દષ્ટાંત આજની પ્રવર્તી રહેલી આપણી ધાર્મિક અવ્યવસ્થા જ તે નિર્દેશ માટે પર્યાપ્ત થશે

આમ થવાનાં ત્રણ કારણો છે

- [૧] સૂત્રોની મૂળ ભાષાનું અગ્રાંતપણું
- [૨] અનુવાદન સૈવીની કુર્બોવિકતા
- [૩] મૂળની અધિકતા

શિષ્ટ સાહિત્યની પ્રચારદષ્ટિથી થયેલી આ યોજના એ બીરી અગવડોને દૂર કરવામાં ઉપયોગી નીવડશે તેમ માનવું અગ્રાંત નથી

લેખન પદ્ધતિ

દુનનાત્મક દષ્ટિના સરકારોની છાપ કેરી અને કેરા આકારની છે ? તેમાં હું કેટલે અંશે સફળ થયો છું ? તેનો નિર્ણય તો વાચકદ્વારાજ થઈ શકે, પરંતુ આ ઉત્તરાધ્યયનનું સાગોપાગ અનુવાદન કરતી વખતે જે જે દષ્ટિઓ રાખવામાં આવી છે તેનું દૂર દષ્ટિમિદુ રજુ કરી લઉં

સમાજ-દ્રષ્ટિ નિનદર્શન પોતાને વિશ્વ-આપી બનાવે છે, અને પોતાની પોતરીને મહે છે કે મુખિ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિધર હરમાનને છે, માન યોગ્યતા લેખએ આધીન સાધુ, માધી, શ્રાવક અને આચાર્ય એ ચારે અગોત્રી સઘ તરીકે માને છે અને તે બધાને મોક્ષના સમાન અધિધરો પણ આપે છે, તો આવા ઉદાર શામનના સિદ્ધાંતોમા જ્વળ એકાન એ પદને નાગ પડતુ યથન હોધજી શી રીતે શકે ? તેથી શુદ્ધ્ય જ્વનમા પણ ત્યાગ સભવે છે, અને તે દૃષ્ટિબિંદુને અનુલક્ષી ભગવાન મહારીરે અણુગારી અને અગારી એમ બે પ્રકારના માર્ગો સ્પષ્ટ બનાયા છે ઉત્તર અધ્યયનમા શુદ્ધ્યના ત્યાગની એક યથે સ્પષ્ટ રેખા તરી આવે છે કે -

“ સન્તિ ણોહિ મિસ્સહિ મારત્યા સૈજનુત્તરા ”

અર્થ :- “ ઘણા કુમાધુઓ કરતા સંયમી શુદ્ધ્યો પણ ઉત્તમ હોય છે ” સારાંશ કે શુદ્ધ્ય જ્વનમા પણ મોક્ષની અભિનાતા એવી શકાય છે અને અત્પાશે ત્યાગ પણ કરી શકાય છે સૂત્રકારના આ ઉદાર આશયને લક્ષમા લઈ અહીં બંનિને લાગુ પડતી રીતી રીકારવામા આવી છે

ભાષાદ્રષ્ટિ: ભાષાદ્રષ્ટિએ તથા આનુમાનુના સયોગોતુ નિરીક્ષણ મરી વાસ્તવિક મૌનિકતા ભગવવાખ્યાનર મેટલાઈ અર્થો નહી કરેના છે તેમા પરપરા કરતા કષ્ટ લિનનતા અવશ્ય દેખાશે, પરતુ તે લિનનતા ઉચિત અને સૂત્રકારના આશયને અનુસરીને થયેલી હોઈ તે બં વાયકવર્ગ સદિષ્ણુ યશે એમ માની લખનેજ તેટલી લિનનતાને મિથ્યાન આપેલુ છે તેના બે ચાર દૃષ્ટાંતો અહીં આપવાથી તેનો સ્પષ્ટ અર્થ આવી શકશે ‘ નીયવદી ’ આ પ્રાકૃત શબ્દનુ સમૃત ‘ નીયવતી ’ થાય છે પરપરા પ્રમાણે તેનો અર્થ ‘ ગુરુથી નીચા આસન પર બેસનાર ’ એ પ્રમાણે થાય છે આ અર્થ બદળ સક્રિય છે એટલુજ નહિ પણ આ પ્રકરણમા અસંગત છે તે શબ્દનું સ્વરથ એકાંત નમ્રતા

સૂચક છે '૧૬ કાષ' નથી તેની જાતની નમ્રતાયુક્ત 'ભાવના' એ
 'અર્થ' પ્રકરણસંગત અને 'અર્થ'સંગત 'જાગે' છે તેજ પ્રકારે
 'ગુરુણામુદવાયકારણ' માં પણ ગુરુની સમીપ રહેનાનો ભાવ વ્યજના
 શક્તિથી તેજ ધર્મી શક્તિ છે કે ગુરુના હૃદયમાં રહેનાર શુ ભગવાન
 મહાવીરના બધાજ શિષ્યો પાસે રહેતા હતા ? માટે તેમ માનવુ સુધર્મિત
 ન જાગતા હોયનો અર્થ નોધમા પ્રપટ કર્યો છે, આ અને એવા
 બીજાં પણ અનો નોવેમા થયેલિત રીતે પ્રપટ કર્યો છે.

અર્થદ્વિષ્ટિ: 'આજ' પ્રમાણે કેટલીક ગાથાઓના અર્થો પણ
 પરપરાથી ભિન્ન ભિન્ન આયા આવે છે જેમકે —
 "સર્વર્થમેવ ન લભેત પચ્છાદ પપોપમા શાશ્વતવાદિકાનામ્ ।
 વિનીયકે, સિદ્ધિલે, આયુર્યમ્નિ કાલોપનીય શરીરસ્ય મેદ ॥

સર્વર્થમેવ ને લભેત પચ્છાદ પપોપમા શાશ્વતવાદિકાનામ્ ।
 વિનીયકે, સિદ્ધિલે આયુર્યમ્નિ કાલોપનીય શરીરસ્ય મેદ ॥"

આનો અર્થ ટંબાની પરપરા પ્રમાણે એ થાય છે કે "પહેલા
 ન થયુ તો પછી થશે" આમ કહેવુ જાની પુરુષોને માટે યોગ્ય છે,
 કારણ કે તે પોતાના જીવિષ્યકાળને પણ જાણે છે, પરંતુ મામાન્ય
 મનુષ્ય જે તેમ કરે અને પોતાની ઉત્તિનો માર્ગ ચિત્તવ્યા
 સિનાય મૃત્યુ પામે તો તે વખતે તેને ખેદ કરવો પડે છે, અહી
 ત્રણ પ્રકારના પ્રશ્નો ઉદભવે છે, (૧) આત્મ પ્રમગમા જાની પરતવેનુ
 કથન શુ ધરિત છે ? (૨) કદાચ તેમ હોય તો પણ શાશ્વતવાદી
 વિશેષણ, જાનીવાત્સી કેમ હોઈ શકે ? કારણ કે શાશ્વતવાદી અને
 શાશ્વતદર્શી એ બન્નેમા ઘણી ભિન્નતા છે, શાશ્વત બોલવુ તો મો
 કોઈ માટે સુનલ છે, પણ નિત્યદર્શન તો કેવળ જાની પુરુષોજ
 કરી શકે. (૩) જાની અર્થ સેવા છતાં પણ એ બન્ને પહેનો

આખો અર્થ શુ બરાબર ધરી શક છે ? આ બધા પ્રશ્નોની વિચારણા કર્યા પછી જે કંઈ અર્થ ઘટે છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

“જે પહેલા નથી પાગતો તે પછી નથી પામતો” અર્થાત્ કે આખા જગતની રચના નિશ્ચિત છે પહેલા જે હતુ તેજ આજ છે અને રહેવાનુ હોક પણ શાશ્વત અને આત્મા પણ શાશ્વત છે આપણે કશુ ફેરવી ગકવાના નથી. તો પછી આત્મવિશ્વાસનો પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા શી ? આવી શાશ્વત (નિયતિ) વાદીઓની માન્યતા હોય છે, પરંતુ જ્યારે આયુષ્ય શિથિલ થાય છે ત્યારે તેની તે માન્યતા ફરી જાય છે અને તેને ખૂબજ પચાતાપ થાય છે વગેરે

અનુનાદન શૈલી: અનુનાદન બે પ્રકારના હોય છે (૧) શબ્દાથ પ્રધાન અનુનાદન અને (૨) વાચ્યાર્થ પ્રધાન અનુનાદન શબ્દાર્થ પ્રધાન અનુનાદનમા શબ્દ પર જેટલું લક્ષ્ય આપાય છે તેટલુ અર્થ સમજના ઉપર આધાર નથી આથી શબ્દાર્થ તો સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે પરંતુ તેની મતનમ મમજવામા ખૂબ વિનય થાય છે અને તેથી ઘણીવાર કિનિષ્ટ પણ ઘટ પડે છે જ્યારે વાચ્યાર્થ-પ્રધાન અનુનાદનમા શબ્દાર્થ પર બહુ ગૌણતા રખાય છે, પરંતુ તેની શૈલી એવી સુદર અને રોચક હોય છે કે વાચન કરતાજ તેનુ રહસ્ય બરાબર સમજી શકાય છે આ રચને એ બંનેનુ સમન્વયીકરણ કર્યું છે અર્થાત્ કે મૂળ શબ્દોને યથાર્થ અનુમરવા છતાં સૌની તૃપ્તિ દીધી નથી, તેમજ સામાન્ય ગુજરાતી જાણુ નારને પણ વાચનમા કંઈજ ન પડે તેની મરજી અને સુદર ભાષા રાખવા સારુ યથાશક્ય પ્રયત્ન પણ કર્યો છે.

નોંધ: જૈન અને જૈનેતર એમ દરેક વર્ગને રહસ્ય સમજવામા સુનલ થાય તે સારુ ટૂંકી અને ઉપયોગી નોંધ પ્રશ્નોની નીચે ઉચિત પ્રસંગોએ આપેલી છે તેમજ આખા અધ્યયનનુ રહસ્ય બતાવવા તથા અધ્યયનનો સબધ જાણના ખાતર ઉપર ‘પ્રશ્નક ટાઇપ’મા સમૃદ્ધ નોંધ અને દરેક અધ્યયનની નીચે ટૂંકી નોંધ દર્શાવનાનો યથાશક્ય પરિશ્રમ સેવ્યો છે

સંસ્કાર: અર્થ કરતી વખતે સાચ સરળ શબ્દ વાપરવાની ખૂબ ચીવટ રાખી છે. તેમજ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોમાં સુંદરતા લાવવા માટે તેણે મૂળ રહસ્ય જાળવી કવચિત્ ભાષા સંસ્કાર પણ કર્યો છે. જેમ કે:—‘નિયોગદ્વી’ અર્થાત્ ‘નિયોગર્થી’—‘મોક્ષાર્થી’. આ શબ્દ જૈન પરિભાષામાં બહુધા આ રીતે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ તેજ શબ્દને મુમુક્ષુ તરીકે વાપરીએ તો તે વિશિષ્ટ અને સર્વ-વ્યાપી લાગશે. આ અને એવા બીજા પણ ‘સંગ, કામગુણ, મુદ્ધિ’ એ બધા પારિભાષિક શબ્દોને ઉચિત પ્રસંગે પ્રકરણ સંગતિ જાળવીને તથા ભાષા પરત્વેની વર્તમાન સંસ્કારિતા તેમજ શૈલીને અનુસરીને સંસ્કાર આપ્યા છે. આમ કરવાં છતાં સૂત્રના મૂળ આશયને જાળવવાનો હેતુ તો પ્રધાનપણે રાખવામાં ખાસ સાવધાન રહ્યા છીએ.

સૂત્રની જીવનવ્યાપકતા: અહિંસાના સિદ્ધાંતનું ગંભીર પ્રતિપાદન, ત્યાગાશ્રમની ચોખ્ખતા, વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ, સ્ત્રીપુરુષ આદિ સૌને સમાન અધિકાર, સંયમની મહત્તા, કર્મોત્તરની વર્ણવ્યવસ્થા, જાતિવાદનાં ખંડન, મૃદુરથ શ્રાવકના કર્તવ્યો: એવા એવા ઉત્તમ પદાર્થ પાઠો ભગવાન મહાવીરના પ્રતિપાદિત પ્રવચનોમાં રૂપે મળે છે કે જે આજના વર્તમાન યુગને ધાર્મિક દિશા તરફ દોરવા માટે ખૂબજ પ્રેરણાજનક નીવડે તેવા છે. સૂત્રની આ જીવનવ્યાપી દૃષ્ટિ રૂપે કરવાનું લક્ષ્ય પણ આખા અનુવાદમાં સારી પેઠે રાખ્યું છે.

અસાંપ્રદાયિકતા: ખાસ કરીને એકજ જાતની સાંપ્રદાયિકતા કે માન્યતાને ન યોગતાં કેવળ તાત્ત્વિક બુદ્ધિએજ કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ કાયમ જાળવી રાખ્યો છે.

આ બધા દૃષ્ટિબિંદુઓ રાખવાનું એકજ કારણ છે કે આ મંથમાં રહેલી વિશ્વવંશ ભગવાન મહાવીરની પ્રેરણાત્મક વાણીનો લાભ જૈન કે જૈનેતર સૌ કોઇ લઇ શકે.

સહાયકો

આ અનુવાદનમાં જે કંઈ અસાંપ્રદાયિકતા આવી હોય તે મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની સંસ્કૃતિનો વારસોજ

છે. એનું નહિ પરંતુ આ આખા અનુવાદને માગોપાગ તપાસી જઈ અશોધન કંવામાં તેમના વિગતો અવગણનનો કાગો છે, એટલે તેમનો આભાર તો અમ્ય છે

ઉપરાંત 'દિનંદ'ના ઉત્પાદી તરીકે લાઈ જમનાદાસ રવાળી તેમજ તેમના લઘુ અધ્યુ તારકચંદ્રે પામ લખાણથી માનીને બધા 'પુરો' તપાસવામાં જે ઘણું જોડમન ઉદારી છે તે પ્રગમનીય છે પરંતુ આ બધા સચેતો હોના ઠના વિશેષ મહાજનાનો આધાર તો શ્રી જુધાભાઈ તથા શ્રી લુગભાઈ ઉપર છે આખા "મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર"ની યોજના નેઓની સૂત્ર મેના મનવવાની લાવનાને અગેજ યથા પામી છે કાગળ ખરીદવાના કાર્યથી માનીને પ્રેસના અંતિમ કાર્ય 'મુદ્રી તે બન્નેએ ઝીલુવન ભરી કાગળ ગમી છે અને 'સંપાદક' રહેવાના છે તે આ ઉત્તરાધ્યયનના નાયકોએ નોંધવાં યોગ્ય છે

સંતખાલ

ખીલ આદર્શ વિષે થોડું એક

પ્રથમ આગ્રહના પુસ્તક, બહાર, પડે, કે, તુરંતજ ૩૭૦૦ માહત્તર થઈ ચૂકેના અને ઉપરા ઉપરી, માગ ચાતુ રહેવાથી ખીલ આદર્શની, શીઘ્રાતિશીઘ્ર આનંદયક્તા Cમી થઈ છે તે પૂરી, પાડવા માટે આ ખીલ આદર્શ બહાર પડે છે

આ આદર્શથી સમ્યાનુ, અચાનન વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યું છે. તેની મનિસ્તર, યોજના આ પુસ્તક સાથેજ આપેલી છે પ્રેમી મનજનો તેનો મથેચ લાભ લઈ સંકરો.

હવેથી આ સંસ્થાના કાયમ આર્થિક મહાવદાતા તરીકે શ્રી હુગરશી ગુવામચદ સંઘરી નિયત થયા છે અને આ વર્તેના મની તરીકે શ્રી લક્ષ્મીચંદ જવેરચંદ સંઘધીને ચૂટામાં આવ્યા છે શ્રી જુધાભાઈ, શ્રી લુગભાઈ, શ્રી મહિભાઈ અને ધર્તર સંજનો પણ સમ્યાના સમ્યો રૂપેરહી કાર્ય કરનાના છે

સંતખાલ

ઉપોદ્ધાત

ભગવાન મહાવીરના ઉપવંશ સૂત્રોના 'બે' વિભાગ પડે છે. [૧] અંગપ્રવિષ્ટ અને [૨] અંગ બાહ્ય. અંગ પ્રવિષ્ટ સૂત્રોનું ગુથન ગણધરો (ભગવાન મહાવીરનો પદ-તિષ્ઠો) ઓઝીસું છે અને અંગ બાહ્ય સૂત્રોનું ગુથન ગણધરોએ તેમજ બીજા પૂર્વચાર્યોએ કર્યું છે; પરંતુ તે બન્નેમાં એનાં તાત્વિક સૂત્રો ભગવાન મહાવીર અને તેમના પૂર્વવર્તી તીર્થંકરોના આત્માનુભવનીજ પ્રસાદી છે.

ઉત્તરધ્યયનસૂત્રનો ગભાવેશ અંગબાહ્યમાં થાય છે. તેમ છતાં તે આખું સૂત્ર મુદ્ધર્મસ્વામી (ભગવાન મહાવીરના ૧૧ ગણધરોમાના પાંચમા ગણધર કે જેમનું 'ગોત્ર અમિ વૈસ્થાયન હતું) એ જન્મસ્વામી (મુદ્ધર્મસ્વામીના શિષ્ય)ને મંત્રોધીને કહેલું છે અને તેમાં આપનાં ઠેરઠેર "સમર્થ ગોચમ મા ધમાવદ્" "વામવેળ મહારીરેળ વ્યવનગર્થા" "ધર્મિયાદિ સૂત્રોમાગી પૂરે છે કે ભગવાન મહાવીર પોતાના છવનકાગમાં તે સૂત્રો જોતમને મંત્રોધીને કહ્યા હતાં

✠ જૈન પૂરંપરા પ્રમાણે ઉત્તરધ્યયનનો કાળનિર્ણય.

જેતાજર મંદિરમાગી અને જેતાજર ધ્યાનકવાતી એ મન્ને દિરકાને માન્ય ગણાના બીજા સૂત્રો પેઠાનું આ એક ઉત્તમ સૂત્ર છે અને અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેલ્લા આગ્ર વિભાગો રેષી મળા વિભાગમાં તેની ગણના થાય છે.

ભગવાન મહાવીર મોક્ષે ગયા પડી (બાહ્યે વર્ષે જોતમ મુક્ત થયા હતા) તેજ પાટે આજણુ કુળમન સીમુદ્ધર્મસ્વામી આવ્યા,

✠ "ઉત્તરધ્યયનની જાણખુલ્લુ" માં પ્રે. ની દ્વેષ ના સંજ્ઞા ડાહ્યાદ પાઠ્ય આપેલ દોષથી આદીં માત્ર જૈન પદ્યમની અન્યતઃ અ પેલી ઉ

અને વીનિર્ણય પત્રી નેમની વીચરો રોં મુક્તિ થઈ ત્યારમા તેમની પાટ શ્રી-જ્ઞાત્રામી વિનાશ્ન થયા “(સીર વગાસી-જૈન માદિત્ય મગોતક).”

આ વિગત પછી ઉત્તરગધ્યવનની પ્રાચીના અને અદ્ભુતતા ૨૧૧ અપૃથક થઈ ગયે છે

પૂર્વકાલીન ભારત-ધાર્મિક યુગ

ભગવાન મહારીચો યુગ એ ધાર્મિક યુગ તરીકે ગણાય તે યુગમા ત્રણ ધર્મો મુખ્ય હતા કે જેને અનુક્રમે વેદ, જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ તરીકે ઓળખાયા આવે છે

તે મળે વેદ અને જૈન એ મન્ને પ્રાચીન હતા, અને બૌદ્ધ-ધર્મન અર્વાચીન હતું. એક ન્યત્રે ડૉ. હર્મન જેમ્સની આચાર્યગ મૂત્રી પ્રસ્તાવનામા વખે છે:—

“It is now admitted by all that Nataputta (Gnatriputra), who is commonly called Mahavira or Vardhamana, was a contemporary of Buddha and that the Niganthas (Nirgranthas) now better known under the name of Jains or Arhats, already existed as an important sect at the time when the Buddhist Church was being founded ”

“અમરુ ભગવાન મહારીચ પ્રભુનો નામે ઓળખાતા જાતપુત્ર તથામા ૨૨મી, જે રખતે મુદ્ધ વિચરતા હતા ત રખતે- નેમના મમકાલીન તરીકે વિશ્વમાન હતા અને જે રખતે બૌદ્ધ ધર્મ હજી સ્થપાતો હતો તે વખતે જૈનો અથવા આર્હતના નામે ઓળખાતા

આ વખતે પ્રકૃષ્ઠ કાલ્યાણ, સજ્જ વેલ્લીપુત્ર, અન્નિત મેશકળવી વગેરે વગેરે હતાજ પરંતુ તેની ગણના મતસસ્થાપકોમા થતી

નિર્ગથો એક અગત્યના પથ તરીકે ક્યારનાએ વિચરી ગયા હતા. એ હવે મર્વામાન્ય થઇ ચૂક્યું છે.”

આ પગથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કે જે પ્રથમ બૌદ્ધ ધર્મ કરતા જૈન ધર્મને અર્વાચીન ગણતા, તેઓ હવે પુષ્ટ પ્રમાણ મળતા તેની પ્રાચીનતા બતાવવા ન્વીકારી શક્યા છે. પ્રથમ ડૉ. બેન્ડર, ડૉ. લેસન વગેરે કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમ શી રીતે માની લીધું હશે ? તેમ કોઈને શંકા થાય તેનું અમાધાન ડૉ. હર્મન જેટ્ટાબી જૈનસૂત્રોની પ્રસ્તાવનામાં કહે છે કે —

પ્રો લેમન બન્ને ધર્મની એકતા માને છે, તેના આગ કાગળોનીએ દર્શાવ્યા છે.

(૧) ભાયાદિષ્ટિ — મુદ્દનુ બંધુ ગૌપિક સાહિત્ય પાતિભાષામાં છે, જ્યારે ભગવાન મહાવીરનું સાહિત્ય અર્ધ માગધી ભાષામાં છે. આ બન્ને સાહિત્યમાં બહોળે અંશે ભાષાની અમાનતા તેમને લાગી.

(૨) કેટલાક પારિભાષિ શબ્દોની અમાનતા — જેમકે — જિન, અર્હંત, મર્વણ, મિદ્ધ, બુદ્ધ, મબુદ્ધ, પરિનિવૃત્ત, મુક્ત વગેરે અમાન હોવાથી.

(૩) ગત તીર્થંકરોની અમરતી ગુણપૂર્ણ.

(૪) અહિમા વગેરે કેટલાક મિદ્ધાનોની ગ્રંથ સમાનતા.

પરંતુ આ ચારેની પૃથક્તા જૈન સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં ડૉ. હર્મન જેટ્ટાબીએ કરી વેદ તથા બૌદ્ધધર્મના મિદ્ધાતો કરતા જૈનધર્મના ધણા મિદ્ધાતો સાવ ભિન્ન અને તે બન્ને કરતા ધણી વિશેષતાઓ દર્શાવતા તેણે સચોટ પ્રમાણપૂર્વક પુરાવા ક્યાં છે.

જૈનધર્મના પ્રચાર

આ ગ્રંથે એક સદેહ થશે કે જૈનધર્મના વિશ્વવ્યાપી મિદ્ધાતો હોવા છતાં તેનો પ્રચાર હિંદ મિવાય કતર દેશોમાં બૌદ્ધધર્મના પ્રચારની જેમ કેમ થવા ન પામ્યો ? તેના ધણા કારણો છે.

તેમના આ પણ ફોષ શકે — (૧) ભગવાન મહાત્માને ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરપરા કૃત્તા ધણા કડ વિધિવિધાનો યથાચ્છા દતા અને તેથી જૈનધર્મનો મુખ્ય પ્રચારક અમણુ વર્ગ દિ. બહાન જઈ શકે ન હોય અને (૨) પ્રચાર કરવા મરતા ધર્મની નક્કરતા પર તે ધર્મની જૈન મંત્રીનું વિશેષ લક્ષ્ય હોયુ જોઈએ

આટલું પ્રમગોચર કલ્યા પછી ઉત્તરાધ્યયનની વિશેષતા પર આવીએ

જૈનધર્મના વિશિષ્ટ મિદ્ધાંતો

[૧] આત્માનુ નિત્યત્વઃ—આત્માને પરિણામી નિત્ય માનવો, અર્થાત્ એમત કૃટસ્થ—નિત્ય ન કરાગ અનિત્ય નહિ ।

આત્મા એ અખંડ નિત્ય હોવા છતાં મર્ત્યશાત તેનું પરિણામન થાય છે કહ્યું છે કે—

નો દિવ્યગેજ્ઞો અમુત્તમાયા ।

અમુત્તમાયા વિ અ હોદ્ નિષ્કલો ।

અજ્ઞત્યદ્દેહ નિયમસ્મ રથા ।

સંસારદ્દેહ ચ વયતિ વર્થ ॥

આત્મા અમૃત હોવાથી મહિરિન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ ધર્મ શકે નથી વળી તે અમૃત હોવાથી નિત્ય કે, પરંતુ આમ હોવા છતાં અજ્ઞાનરથાત્ તે કમબધનોથી મધાયેનો છે અને બધન એજ આ મનારનો હેતુ છે ।

આખ્યદર્શન તેને કૃટસ્થ નિત્ય માને છે. જ્યારે મોક્ષદર્શન એમત અનિત્ય માને છે આ બન્ને સિક્ષાનો વિચારતા અમણુ ભામશે મરણ કે નો એમત કૃટસ્થ નિત્ય હોય તો તેનું પરિણામન થઈ શકે નહિ, પરિણામન ન હોય તો બધન પણ ન હોય અને બધન ન હોય તો મુક્તિ, તિલાણ કે મેલનો પ્રપાતન પણ હોઈ શકે નાહ

જ્યારે આપણને તો ક્ષણે ક્ષણે દુઃખનું સંવેદન થાય છે, શરીરના સારા માદા દરેક પ્રસંગે આત્મા શુભાશુભ ભાવો અનુભવે છે. તેથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે આત્મા પોતે નિત્ય હોવા છતાં કર્મબંધનથી બંધાયેલો છે.

વળી જો આત્મા કેવળ અનિત્ય હોય તો પાપ, પુણ્ય, મુખ, દુઃખ એ કંઈ સંભવેજ નહિ. વળી જો આત્મા કર્મબંધન કરે તેજ નાશ પામે તો પછી તે કર્મનું પરિણામ કાણ ભોગવે ? એમ પરસ્પર અસંબંધતા જણાય છે. આથીજ જૈનદર્શન તેને પરિણામી નત્ય માને છે.

[૨] વિશ્વનું અનાદિત્વ:—આ જગત ઇશ્વરે બનાવ્યું નથી. આખું વિશ્વ અનાદિ છે.

કેટલાક દર્શનો માને છે કે દરેક કાર્યનું કંઈક ને કંઈક કારણ હોયજ છે જેમકે:—ધડા રૂપ કાર્યનો કરનાર કુંભાર તેમ નાના મોટા દરેક કાર્યનો કર્તા કે પ્રેરક કોઈને કોઈ અવશ્ય છે. તેજ રીતે આ જગતનો કર્તા પણ કોઈને કોઈ હોવાજ જોઈએ. અને તેનેજ તે ઇશ્વર કિંવા કોઈ શક્તિરૂપ કહે છે.

આમ સ્વીકારતાં નીચેના પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે.

(૧) જો બધા કાર્યનો સંચાલક ઇશ્વર માનીએ તો જીવોને મુખદુઃખ આપવામા તેની સોરી માફી અસર અને હિચ્છાનું આરોપણ થાય છે; કારણ કે જગતમાં એવો નિયમ છે કે હિચ્છા વિના પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ અને એવી હિચ્છા થવી તેને રાગ અને દ્વેષ કહેવાય છે. જો આત્મા ગમ અને દ્વેષથી કલુષિત હોય તે ઇશ્વર કે સર્વજ્ઞ શી રીતે કોઈ શકે ?

(૨) તેવી કોઈ શક્તિ હોય તો વળી તે શક્તિનું ભાગ્ય કે તેનો સ્વામી તેથી અતિરિક્ત કોઈ સ્વીકારવાજ પડે અને તે સ્વીકારવા જતાં તો પાછો તેનો તે આરોપ લાગુ પડે.

(૩) જો કર્તા અન્ય હોય તોજ 'શ' દેશની સત્તા બીજાની હોઈ શકે.

(૪) ઈશ્વર કે તેથી શક્તિપર આધાર રાખવામાં પુરુષાર્થને જરાપણ અવકાશ રહેતો નથી, અને જે પુરુષાર્થ નથી તો જીવન પણ વ્યર્થ છે, અને જીવન વ્યર્થ હોય તો જગતનો પણ હેતુ રહેતો નથી. આથીજ જૈનદર્શન કહે છે કે:—

“અપ્પા કક્કા વિકક્કા ચ સુહાણ ચ દુહાણ ચ”

આત્મા પોતેજ કર્મનો કર્તા અને સુખ-દુઃખનો ભોક્તા છે. બીજો કોરો ને તમે ભોગવો કે તમે કરો ને બીજો ભોગવે તે સુધટિત નથી, અને તેથીજ આ વિશ્વ ઇશ્વરે કે કોઈએ બનાવ્યું નથી કે તેનો પ્રેરક પણ નથી, કારણ કે રાગદ્વેષથી રહિત થયેલા શિદ્ધ આત્માને સંસારનો સંબંધ રહેવા પામતો નથી.

[૩] આત્મસંત્રામઃ આત્મા સંસારમાં એક નાનાથી માંડીને મોટા જંતુ સુધી પરસ્પર એક બીજાને ભોગે જીવતા હોય છે. અને એમ સ્વાર્થનાં પારસ્પરિક દંડયુદ્ધો લિન લિન ક્ષેત્રમાં લિન લિન રીતે પ્રવર્તી રહ્યાં છે.

જૈનદર્શન કહે છે કે “બહારના બધા મંત્રામોથી વિરમો. તમારું કષ્ટાણુ, તમારું દિન, તમારું સાધ્ય એ બધું તમાગમાં છે. તમે જે બહાર શોધી રહ્યા છો તે સાવ મિથ્યા વસ્તુ છે. પોતાના કોઈપણ સુખ માટે બીજા સાથેના આત્માચાર, દિંસા કે યુદ્ધ એ બધાં નકાર્માં છે.” કહ્યું છે કે:—

અપ્પાણમેય જુજ્ઞાહિ કિંતે જુજ્ઞેણ ઘજ્ઞઓ ।

અપ્પાણમેય અપ્પાણં; જહત્તા સુહ મેહણ ॥ ૧ ॥

વળી યરે મે અપ્પા દત્તો સંજમેણ તવેણ ચ ।

માહં પરેહિં દમ્મંતો ઘંઘણેહિં યદેહિં ચ ॥ ૨ ॥

(૧) બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? માટે આંતરિક યુદ્ધ કરો. આત્માના સંત્રામથીજ સુખ પામી શકશો.

(૨) બહારના વધ કે બંધનથી દમવા કે દમાવા કરતાં સંયમ અને તપથી પોતાનું આત્મદમન કરવું તેજ ઉત્તમ છે.

[૪] કર્મના અચળ કાયદાથી પુનર્જન્મનો સ્વીકાર - જડ, માયા કે મર્મથી મડોવાયેલુ ચૈતન્ય જે જે જાતની ક્રિયા કરે છે તેનું ફળ તેને પોતાનેજ બોગાવતું પડે છે જૈનદર્શન કહે છે :-

“કઢાણ કમ્માણ ન મોક્ષઅત્થિ મરેના કર્મને બોગની લીધા વિના કર્મથી છૂટી શકતું નથી”

કર્મનો કાયદોજ એવો છે કે જ્યાં સુધી તેનું બીજ બગી ન જાય ત્યાંસુધી શુભ કે અશુભરૂપે પરપરાગત પશ્ચિમન થતું રહેવાનું, અને જ્યાંસુધી કર્મથી સંબધ રહે ત્યાંસુધી તે જીવાત્માના ભિન્ન ભિન્ન ગ્રાંથાને યોગવાના નિમિત્ત બનવાના અને પુનર્ગમન થતુંજ રહેવાનું.

મુમુક્ષુ અને તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુએ જે ચાર વસ્તુઓ જ્ઞાત કરે છે તેજ આ છે, આત્માની ઓળખાણ, નિશ્ચિનું કારણ, જન્મ-જન્મા તરતું કારણ અને તેનું નિવારણ આ વસ્તુઓનું જ્ઞાન જે પથાર્થ ગીતે થાય તો તેને પોતાના ઐહિક જન્મની મદદગતાના માધ્યમે નાર્થક્ય કરવામાં તે ઉલ્લેખ થાય કે નહિ એ કરતા જુદોજ પ્રશ્ન છે પરંતુ દુનિયાના દરે મહાન ધર્મસંસ્થાપકો અને તત્ત્વવેત્તાઓએ આ મુખ્ય વસ્તુઓને દષ્ટિ મળીપેજ રાખીને પૃથક્ પૃથક્ નિદાન્તો ધરાવ્યા છે તથા મુમુક્ષુઓ પ્રતિ વિવિધ પ્રકારના મર્ત્ય ક્રમ પ્રમોદ્યા છે.

ભગવાન મહાતીરના કાગળા વેદધર્મ પ્રચનિત હતો. તે કે તેના વિધિવિધાનોમાં ખૂબ મકરતા પ્રસરી ગઈ હતી, વસ્તુ એ ધર્મના પ્રચારમાં તથા તત્ત્વસંશોધકોની દષ્ટિ પણ ઉપર કહી તે ચાર વસ્તુઓ પ્રતિજ્ઞ હતી એમ અતિના આ વાક્યો છે. “કિં કારણ વ્રજ્ઞ ! કુત સ્મ જાતા જોવામ વેન ક્વ ચ સમ્પતિષ્ઠિતા । વન સુખેતરેષુ વર્તામહ ઇતિ ॥ અર્થાત-(૧) શુ આ નિશ્ચિનું કારણ બ્રહ્મ છે ? (૨) આપણે કયાથી ત્વન્ન થયા, શાથી છતીએ છીએ અને કયા રજા ળીએ નથા (૩) શાથી સુખ-દુઃખમાં વર્તીએ ળીએ ? આ ત્રણે પ્રશ્નાત્મક સ્મૃતિ સાક્યોમાં નિશ્ચિનું કારણ

આત્માની ઝોજખાણ, પૂર્વજન્મ-વર્તમાન જન્મ-પુનર્જન્મનું કારણ અને તેના નિવારણ માટે સુખ-દુઃખના કારણનાં સંશોધન દ્વારા કર્તવ્ય કર્મનું વિધાનઃ એ ચારે પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ થાય છે. વેદધર્મે આ ચારે પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કેવી રીતે કર્યું છે અને તેમાં કઈ વિશેષતા-ન્યૂનતા છે એ વિચાર અત્ર વિસ્તારથી કરવો યોગ્ય નથી, તે વિચાર તો ઇતર મહાત્માઓની સાથે જૈન મહાત્માઓએ પણ સૂત્ર પ્રથેમાં સારી પેઠે કરેલો છે.

મહાવીરના સમકાલીન જુદે પણ આજ એણીને સ્વીકારી મુમુક્ષુ ધર્મનું વિધાન કર્યું છે. જેવી રીતે તત્ત્વ વિચારણાની દૃષ્ટિએ જૈન ધર્મ અને વેદ ધર્મ વચ્ચે મતભેદ છે તેવીજ રીતે જુદાના નિર્ણયો તથા વિધાનો વચ્ચે પણ મતભેદ છે; પરન્તુ તત્ત્વ એણીનું મામ્યજ અત્ર વક્તવ્ય છે. બ્રહ્મ, આત્મા, પૂર્વજન્મ-પુનર્જન્મ અને તેની કારણ નિવારણની વિચારણા એટલે ઈહલોકનું કર્તવ્ય કર્મ એ જુદાના તત્ત્વ દર્શનની છી છે. (૧-૨) જુદ; બ્રહ્મ તથા આત્માના અગ્નિત્વને માન્ય રાખ્યા ના કહે છે એટલે વિશ્વને અનાદિ તથા આત્માને અવાસ્તવિક માને છે, પરન્તુ (૩) કર્મ વિપાકથી નામ રૂપાત્મક દેહને નાશવંત જગતમાં પુનઃ પુનઃ જન્મ લેવો પડે છે એમ સ્વીકારે છે; અને (૪) એ જન્મના ફેરાનું કારણ સમજી લઈને તે કારણ જે વડે નાબૂદ થાય તેવો માર્ગ સ્વીકારવાનું પણ વિધાન કરે છે.

આજ ચારે વસ્તુઓનું નિરાકરણ ભગવાન મહાવીર ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં જે પદ્ધતિએ કરે છે અને જે નવનીત કાઢી આપે છે તે આ ઉપોદ્ધાતના પૂર્વાર્ધમાં આ સૂત્રમાંનાજ પ્રમાણે આપીને જે નિષ્કર્ષ કાઢી બતાવ્યો છે તે ઉપરથી જોઈ શકાશે. ભારતના પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાનની ઉપયુક્ત ત્રણ મુખ્ય શાખાઓમાંની જૈનધર્મની મુખ્ય શાખા પ્રમુખ તત્ત્વો વિશે શા નિર્ણય આપે છે તે જાણવાના જિજ્ઞાસુ જૈનો તથા જૈનેતરોને સંતોષવાના હેતુપૂર્વક આ સૂત્રની મોટી પહેલી પમંદગી અને પ્રમિદ્ધીકરણ કરવામા આવ્યા છે.

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર

ની

- ઓળખાણ

જૈનના ધાર્મિક ગ્રંથોમાં ઉત્તરાધ્યયનનું મ્યાન અનોખું છે. ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક, દર્શનૈકાગ્રિક અને પિણ્ડનિર્મુક્તિ આ ચાર સૂત્રગ્રંથોને જૈનો મૂળસૂત્રરૂપ સામાન્ય સંગ્રાહી ઓળખે છે મૂળ સૂત્રો શામાટે કહેવાયા તે પણ જાણવા જેવું છે. શાપેન્ડીયર નામના જર્મન વિદ્વાન એક કલ્પના કરે છે કે આ ગ્રંથોને આધું નામ મળવાનું કારણ એજ કે એ ગ્રંથો "Mahāvīrā's own words" (Utt. Su. Introd. P. 32) અર્થાત્ મહાવીરસ્વામી ના પોતાનાજ શબ્દો તેમાં ગ્રંથિત થયેલા છે. તેમનું આ વિધાન દર્શનૈકાગ્રિકને દેખીતી રીતે લાગુ પડી શકતું નથી એમ કહી મૂળ-સૂત્રનો ખીજોજ અર્થ Dr. Schubring (ડૉ. શુબ્રિંગ) કરેછે. તેઓ કહે છે કે "સાધુ તરીકેના જીવનની શરૂઆતમાં જે યમનિય-માદિ આવશ્યક છે, તેનો આ ગ્રંથોમાં ઉપદેશ હોઈ આ ગ્રંથોને મૂળસૂત્રો કહેવામાં આવ્યાં હોય" (Work Plahaviras, P. I.). Prof. Guerinot (પ્રો. ગેરીનો) નું માનવું એમ છે કે આ ગ્રંથો "Traite's Originaux,*" અર્થાત્ અમલ ગ્રંથો છે, જેના ઉપર અનેક દીકાઓ, નિર્મુક્તિઓ થઈ છે. દીકા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરતાં આપણે પણ જે ગ્રંથ ઉપર દીકા કરવી હોય તે ગ્રંથને "મૂળ" ગ્રંથ કહીએ છીએ. વળા જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથો ઉપર સૌથી વધારે દીકા ગ્રંથો છે; આ કારણોથી આ ગ્રંથોને દીકાઓની અપેક્ષાએ મૂળ ગ્રંથો અથવા "મૂળસૂત્ર" કહેવાની પ્રથા પડી હશે એમ કલ્પી શકાય છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને પોતાની સંજ્ઞા શીટીતે મળી તે માટે પણ સંદેહ મતભેદ પ્રવર્તે છે. Leumann (લ્યુમન) એને "Later readings" અથવા પાછળથી રચાયેલા અથવા માને છે, અને તેના મર્થનમા જણાવે છે કે આ ગ્રંથ અંગ્રાથેની અપેક્ષાએ પાછળથી રચાયેલ હોઈ એને "ઉત્તર" એટલે પાછળનો ગ્રંથ કહે છે. પરંતુ ઉત્તરાધ્યયન ઉપરના ટીકા ગ્રંથોમાથી આપણને જણવાનું મળે છે કે મદાવીગ્દવામીએ તેમના છેલ્લા ચોમામામાં છત્રીસ અણપૂજ્યા પ્રતોના "ઉત્તર" અર્થાત્ જવાબો આપેલા જે જવાબો આ ગ્રંથના રૂપમાં સંગ્રહીત છે. આ માદિતિ સત્ય માનવાને આપણી પાસે સળગ પ્રમાણ છે, અને 'ઉત્તર' શબ્દનો અર્થ તેમાં પૂર્તિ કરે છે, જેથી એ મત વધારે વજનદાર જણવામાં કશો વાંધો જણાતો નથી.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની નીચે પ્રમાણે આવૃત્તિઓ મુપ્રસિદ્ધ છે:-

૧. Charpentier ની આવૃત્તિ, ઉપોદ્ધાન, ટીકા, ટિપ્પણ સાથે. (૧૯૨૨). (આ આવૃત્તિ સારામાં સારી છે).

Achieves d' Eludes Orientales માળાનો ૧૮ મો મણકો.

૨. જૈનપુસ્તકોદ્ધાર માળાના મણકા નં. ૩૩, ૩૬, ૪૧.

૩. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, વિજયધર્મસંરિજના શિષ્ય મુનિશ્રી જયન્તવિજયજી (આગ્રા, ૧૯૨૩-૨૭, ૩ ભાગમાં).

આ ગ્રંથમાં ખરતર ગરબના ઉપાધ્યાય કમલસંદેભની ટીકા પણ છે.

૪. અંગ્રેજી ભાષાન્તર, Jacobi, Sacred Books of the East માળાનો ૪૫ મો મણકો.

૫. શિવાજી ભાવનગર, લિંગડી વગેરે સ્થાનોમાં પ્રસિદ્ધ યથેચ આવૃત્તિઓ છે.

તે ગ્રંથો પૈકી આ ગુજરાતી અનુવાદ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ છે. ટિપ્પણ, નોંધ અને વાક્યાર્થપ્રધાન ભાષાન્તર પદ્ધતિ એ આ આવૃત્તિની ઉપયોગિતામાં અને મૌલિકતામાં વધારો કરે છે; ભાષાની સરળતા આ આવૃત્તિને લોકભોગ્ય બનાવે છે.

આ ગ્રંથને ૩૬ અધ્યયનો છે, એ પૈકીમાં લખાયેલો છે, અને તેમાં મનનિયમોનું મુખ્યત્વે કરીને નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. શિખામણના રૂપમાં સત્તાત્મક શિક્ષાવાક્યો, યતિઓને તિતિક્ષા તરફ દોરનાર પ્રેરણાશીલ ભાવભર્યા કથનો અને જન્મ, ધર્મશિક્ષા, શ્રદ્ધા તથા સંયમરૂપ લાભચતુષ્ટયનો મોક્ષપ્રાપ્તિમાં ઉપયોગ, ખરા સાધુ અને ખોટા સાધુ વચ્ચેનો ભેદ વગેરે વગેરે વિષયો વિશદતાથી નિરૂપ્યા છે. શિવાય નાનાં પણ મુંઢર ઉદાહરણો વિષયને સરળ કરવાને મૂકેલાં ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. ચોરનું ઉદાહરણ, રથ લાંકનારનું ઉદાહરણ (અધ્ય. ૬, શ્લો. ૩), ત્રણ વેપારીની વાત (અધ્યયન ૭ મું શ્લો. ૧૪-૧૬), વગેરે દુષ્કાઓ કુન્દનમાં ગોઠવેલા હીરાની માફક અળકી રહે છે. નમિનાથ સ્વામી ની વાર્તા અહીં પહેલીજ વખત કહેવામાં આવે છે. આ શિવાય સંવાદો એ આ ગ્રંથની વિશેષતા છે નમિનાથનો સંવાદ આપણને બુદ્ધગ્રંથ સુત્તનિપાતમાંની પ્રાયેક બુદ્ધની વાર્તાને યાદ કરાવે છે. હરિકેશ અને બ્રાહ્મણનો સંવાદ ધાર્મિક ક્રિયા અને ધાર્મિક જ્ઞાતિના બક્ષાબક્ષનો ખ્યાલ આપે છે; પુરોહિત અને તેના પુત્રોનો સંવાદ સાધુ જીવન કરતાં મૃદરથ જીવન કેટલે અંશે ન્યૂત છે તે પ્રતિપાદન કરે છે. આ સંવાદ મહાભારત તેમજ બૌદ્ધ જાતકમાં પણ અમુક ફેરફાર સાથે જોવામાં આવે છે એ પુરવાર કરે છે કે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના કેટલા જૂના ભાગોમાંનો એ એક છે, આ ગ્રંથનું આદ્યં અધ્યયન કાપિલીય (સં. કાપિલીયમ્ અર્થાત્ કપિલનું) કહેવાય છે, અને શાન્તિમૂર્તિની ટીકામાં દાસ્યપમુત

કપિનની ચાર્તા પણ આપનામા આવી છે જે બ્રાહ્મણ
 ત્રયોમાના કપિનના ઇતિહાસને ધણે અને મળતી આવે છે,
 બાનીસમા અધ્યયનમા શ્રીકૃષ્ણની ચાર્તા છે તે પણ અનંક દષ્ટિએ
 આકર્ષક ૭ વસ્તુ જૈનધર્મના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી વસ્તુ તો
 ૨૩ મા અધ્યયનમા છે, પાર્શ્વનાથ અને મહારીના ગિરોના
 નવાસ્તો એ પ્રસંગ છે, અને તે નવાદમાથી મળા પાશ્વપ્રજ્ઞ
 જૈન કવો હતો અને મહારીર તેમા ગા શા સુધારા કર્યા તેનો વર્ણક
 અને તેનાથી ખ્યાલ આવે છે ઉત્તરાધ્યયન (અ ૨૫)નું વસ્તુ
 ધર્મપદ (ઉદ્દાન ૧) ની માથે મળતુ આવે છે ખરે બ્રાહ્મણ
 મને કહેવો એ વસ્તુ ઉપર આ અધ્યયનમા પ્રવાસ સુદર સુરો
 મુકેના છે, આ પ્રમાણે આ ત્રયની વસ્તુ છે

ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે આ ત્રય ઉપર ઘણી ટીકાઓ
 થઈ છે, અને જૂનામા જૂની ટીકાઓ પણ આ મૂળસૂત્રો ઉપરજ
 મળી આવે છે, આમ હોવાથી ઉત્તરાધ્યયનની ટીકાઓ વિશે થોડા
 ઉલ્લેખ બાકી નહીં જવો ન જોઈએ.

સૌથી જૂની ટીકા ભદ્રનાદની છે, જે નિઃશ્ચય
 (સ નિર્યુક્તિ) ને નામે ઓળખાય છે આ ટીકા બધી ટીકાઓ
 કરતા ઉપયોગી ગણાય છે કારણ કે તેમા જૈન ધર્મ વિશે જૂની
 માહિતિ ખૂબ મળી આવે છે પછીની ટીકાઓ દશમા શતકમાં
 લખવામા આવેલી, તેમા શાન્તિમુરિનો ભાવવિજય અને
 દેવેન્દ્રગણિની (સન ૧૦૭૩) ટીકા મુખ્ય ગણાય છે. આ
 બન્ને વ્યક્તિઓ જૈનશાસનના અનકારરૂપ અને પ્રખર વિદ્વાનો
 હતા તેથી તેની ટીકાઓમા ઠેકાણે ઠેકાણે સાસ્થા અને અડન-
 મડનની ઝનક જોવામા આવે છે.

ભાષા શાસ્ત્રની દષ્ટિએ તપામતા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ભાષા
 ઘણીજ જૂની છે, અને જૈનઆગમમાં જે ત્રયોમા સૌથી જૂની

ભાષા મંત્રદીત થઈ છે તે પૈકી આ ગ્રંથ પણ એક છે, જેન શામનમાં મૌથી જૂની ભાષા આચારાંગ (સં. ઝાચારાંઙ માં છે; ત્યારપછી જૂની સુચરારંગ (સં. સુચરારંઙ) માં છે, અને ત્રીજેજી સ્થાને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આવે છે, એમ ભાષા શાસ્ત્રીઓ માને છે.

આ પ્રમાણે ઉત્તરાધ્યયનની સમાલોચના સ્થૂળ નિર્ણાયી કરવાનો ઉપગ્રનો પ્રયાતન-છે; વિદ્વાનો તેમા અપક્ષનો જુએ તો ક્ષમા આપે, એજ અવ્યર્થના.

ત્ર્યં. નં. દવે; એમ. એ., બી. ટી.,

પી એચ. ડી. [લંડન]

પ્રોફેસર, ગૂજરાત કોલેજ, અમદાવાદ.

મૂલ્યના

- ૧ કાળા અક્ષરોમાં ઉપર આપેલી નોંધ અધ્યયનનો પૂર્વરંગ સૂચવવા માટે છે.
- ૨ શ્લોકની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ શ્લોકનું હાઈ અમગ્નવવા માટે આપી છે.
- ૩ કાળા મોટા અક્ષરોમા શ્લોક ઉપર અપાયેલા શબ્દો નીચે શું આવે છે તે દર્શાવવા માટે છે.
- ૪ સામાન્ય અક્ષરોમાં જપાયેલું લખાણ અર્ધમાગધી મૂળનું ગૂજરાતી અનુવાદન છે.
- ૫ દરેક અધ્યયનની નીચે નાના અક્ષરોમાં અપાતી નોંધ અ અધ્યયનનો સાર જતાવવા પૂરતી છે.

અ નુ ક્ર મ શ્લોકા

અધ્યયન

૫૪

૧ વિનયશ્રુત.

૩

વિનીતનાં લક્ષણ-અવિનીતના લક્ષણ અને તેનું પરિણામ-સાધકનું કલ્પિત કર્તવ્ય-ગુરુધર્મ-શિષ્યશિક્ષા-ચાલતાં, ઉદતા, ખેસતાં તથા લિક્ષા લેવા જતા ભિક્ષુનું વર્તન.

૨ પરિષદ

૧૧

લિખલિખ સ્થિતિમાં લિખલિખ પ્રકારનાં આવી પડેલાં આકર્ષિત સંકટોમાં સહિષ્ણુતા અને શાંતિ ભિક્ષુએ કેવી રીતે જાળવવાં તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ.

૩ અતુરંગીય.

૨૧

મનુષ્યત્વ-ધર્મશ્રવણ-શ્રદ્ધા-સંયમમાં પુરવાર્થ કરવો. એ ચારે આત્મવિકાસનાં અંગોનો ક્રમપૂર્વક નિર્દેશ-સંસાર ચક્રમાં ફરવાનું કારણ-ધર્મ કેણુ પાળી શકે ?-શુભ કર્મનું સુંદર પરિણામ.

૪ અસંસ્કૃત.

૨૬

જીવનની અવગણના-દુષ્ટ કર્મનું દુઃખદ પરિણામ-કર્મનો કતાં હોય તેજ કર્મનો ભોક્તા-પ્રસોભનમાં ગત્યુત્તિ-સ્વચ્છંદના નિરોધમાંજ મુક્તિ.

૫ અકામમરણીય.

૩૦

અજ્ઞાનીનું ધ્યેય શૂન્ય મરણ-ફૂર કર્મ કરનારનો પ્રલાપ-ભોગની આમંત્રિતનું દુષ્પરિણામ-જનને પ્રકારના રોગોની ઉત્પત્તિ-મરણ સમયે દુરાચારીની સ્થિતિ-ગૃહસ્થ સાધકની યોગ્યતા-સાચા સંયમનું પ્રતિપાદન-મદાચારીની ગતિ-દેવ-ગતિના સુખનું વર્ણન-સંયમીનું સફળ મૃત્યુ.

૬ કુલલક નિર્ઘ્ન.

૩૭

ધન, સ્ત્રી, પુત્ર કે પરિવાર, કર્મથી પીડાતાને સરણુભૂત થતાં નથી—આજ પશ્ચિમનો ત્યાગ-જગત માત્રના શ્રવે પર મિત્ર ભાવ-વાણી અને શાસ્ત્રવિદ્યા વર્નન વગરનાં નકામો છે—સંમ-મીની પરિમિતતા.

૭ એલક.

૪૧

ભોગી અને બકરાનો સમન્વય-અધમગતિમાં જનારનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો—શ્વેશમાત્ર જૂલનુ અતિ દુઃખદ પરિણામ-મનુષ્ય જીવનનું કર્તવ્ય-કામભોગોની અંચળતા. —

૮ કાપિલિક

૪૭

કપિલમુનિનું પૂર્વ જીવન-શુભ ભાવનાના અંકુરને લીધે પતનમાથી વિકાસ-લિશ્તુકોને માટે તેમનો ઉત્તમ ઉપદેશ-મૂઢમ અહિંસાનું મુદર પ્રતિપાદન—જે વિદ્યા દ્વારા લિશ્તુનું પતન થાય તે વિદ્યાનો ત્યાગ-બોલનું પરિણામ-તૃણાનું આબેહ્ય ચિત્ર-સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ.

૯ નમિરમજ્યા

૫૩

નિમિત્ત મળતા નમિરાગ્નનું અલિનિષ્ક્રમણુ-નમિરાગ્નના ત્યાગથી મિથિયામાં થયેલો હાહાકાર-સકેન્દ્ર સાથે તાત્વિક પ્રશ્નોત્તરો અને વૃંદર સમાધાન.

૧૦ દ્રુમપત્રક.

૬૪

વૃક્ષના શર્ણુ પાદડ સાથે જીવનની મરખામણી-જીવનની ઉત્ક્રાંતિનો ક્રમ-મનુષ્યજીવનની દુર્વૃલતા-લિન્નલિન્ન રથાનોમાં લિન્નલિન્ન આયુષ્ય ગ્રિયતિનું પરિમાણ-ગૌતમને ઉદ્દેશી ભગવાન મહાવીરે આપેલો અપ્રમત્તતાનો ઉપદેશ-પરિણામે ગૌતમના જીવન પર થયેલી અસર અને તેમનું અતિમ નિર્વાણ

- ૧૧ બહુશુભપૂજ્ય. ૭૩
જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના લક્ષણ-ભાષા જ્ઞાનીની મનોદશા
-જ્ઞાનનું સુંદર પરિણામ-જ્ઞાનીની મર્વોચ્ચ ઉપમા.
- ૧૨ હરિકેશીય. ૭૬
મનિવાદના ખંડન-મનિમન્નું દુઃખરિણામ-તપસ્વીની
ત્યાગ દશા-શુદ્ધ તપશ્ચર્યાનો દિવ્ય પ્રભાવ-સાચી શુદ્ધિ સામાં?
- ૧૩ શિવસંભૂતીય. ૬૧
સંસ્કૃતિ અને જીવનનો સંબંધ-પ્રમનું આકર્ષણ-ચિત્ત
અને સંભૂતિ એ બન્ને લાઘવોનો પૂર્વ ઇતિદામ-સદ્ગ
વામનાને માટે આપવો પડેલો બોગ-પુનર્જન્મ સાથી?-પ્રતો-
ભનના પ્રબળ નિમિત્તમાં ત્યાગીની દશા-ચિત્ત અને સંભૂતિનું
પરસ્પર મિલન-ચિત્તમુનિનો ઉપદેશ.
- ૧૪ ઇંદુકાશીય. ૧૦૪
ઋણાનુબંધ કોને કહેવાય? જ સાથીદારોનું પૂર્વજીવન
અને ઇંદુકાર નગરમાં પુનર્ગિલન-સંસ્કારની સ્ફુરણા-પરંપરાગત
માન્યતાની જીવનપર અમર-ગૃહસ્થાશ્રમ શા માટે?-સાચા
વૈરાગ્યની કસોટી-આત્માની નિત્યતાનો સચોટ ખ્યાલ-આખરે
જીએનાં પરસ્પરના નિમિત્તથી સંસાર ત્યાગ ને અંતિમ મુક્તિ.
- ૧૫ સ્ત્રિભિક્ષુ. ૧૧૮
આદર્શ ભિક્ષુ કોણ? તેનું સ્પષ્ટ અને હૃદયસ્પર્શી વર્ણન.
- ૧૬ અહમચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો. ૧૨૩
મન, વચન અને કાયાથી અહમચર્ય શી રીતે પાળી શકાય
તેનાં દશ પથો-અહમચર્ય શા માટે?-અહમચર્ય પાલનનું ફળ
શું?-તેનાં વિસ્તૃત વર્ણન.
- ૧૭ પાપશ્રમણીય. ૧૩૨
પાપી શ્રમણ કોને કહેવાય?-શ્રમણ જીવનને પતિત કરનાર
સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ દોષોનું પણ ચિકિત્સા પૂર્ણ વર્ણન.

૧૮ સંયતીય.

૧૩૮

કાપિ-ચનગરના સયતિગજનું મૃગયા માટે ઉદ્યાન ગમન-
મદજ લહેર કરવા જતા આવી પડેનો પત્રાત્તાપ-ગદ્ભાલી
મુનિના સમાગમથી થયેથી અસર-સયતિરાગનો ગૃહત્યાગ-
સયતિ તથા ક્ષત્રિયમુનિનો અમાગમ-જૈનધામનની ઉત્તમતા
શામા ?-ગુદ્ધ અત કરણથી થયેનું પૂર્વજ-મનુ રમગણ-અક
વર્તી જેવા મહામમૃદ્ધિનાન જીવાત્માઓએ આત્મવિકાસ માટે
આદરેનો ત્યાગ અને તેના અનેક પુરોના આપેના
મયોદ દદાતો

૧૯ મૃગાપુત્રીય

૧૫૨

સુગ્રીવનગરના બનભદ્ર રાગના તરુણ કુમાર મૃગાપુત્રનો
ભોગ પ્રસંગમા એક મુનિને જોવાથી મુરેનો વૈગમ્ય-પુત્રનું
કર્તવ્ય-માતાપિતાનું વાતમલ્ય-ત્યાગ માટે આજ્ઞા લેતા થયેની
પાગરપરિક તાર્ત્વિક ચર્ચા-પૂર્વમાને અધમગતિમા ભોગવેલી
વેદનાનું વર્ણન-આદર્શ ત્યાગ

૨૦ મહાનિર્ઘથીય

૧૧૮

મેષિ- મહારાગ્ન અને અનાથીમુનિનો આશ્ચર્યપ્રદ
મયોગ-અશણ્ણ લાવના-અનાયતા અને સનાયતાનું બપાન-
કર્મનો મર્તી તથા બોક્તા આત્માજ છે તેની પ્રતીતિ-આત્મા
પોતેજ પોનાનો શત્રુ તથા મિત્ર છે-મતના સમાગમથી
મગધપતિને ઉપજેનો આનંદ

૨૧ અમુદ્રપાલીય

૧૭૬

અપાનગરીમા રમતા લગનાન મહાનીગ્ના સિધ્ધ પાનિતનું
ચત્રિ-તેના પુત્ર અમુદ્રપાનને એક ચોરની દગા દોત્તાજ હિરણ્ય
થયેનો પૈરાગ્ય-તેમની અગ તપચર્ચા-ત્યાગનું વર્ણન

૧૨ રશનેમીય.

૧૮૫

અરિષ્ટનેમિનુ પૂર્વજીવન—નુજીવયમા યોગમગ્નની જનમનિ-
મદગ નિમિત્તથી પરણવા જતા ઉત્પન્ન થયેલો વૈગમ્ય-
સ્ત્રીરતન ગજીમતીનુ અભિનિષ્કમણ-રથનેમિ અને ગજીમતીનું
આકર્ષિત એકાતમા મિલન—રથનેમિની જનમનિયેવી વામના
—ગજીમતીની અડમતા—પ્રબળ પ્રયોભનમાથી રથનેમિનો
ઉદ્ધાર—સ્ત્રીસક્રિતનુ જીવન દશ્ય

૧૩ દેશિગૌતમીય

૧૮૭

શ્રાવતીનગરીમા મદામુનિ દેશીઅગમ અને જ્ઞાતી ગૌતમનુ
મિલન—ગભીર પ્રેક્ષાત્તર—કેળી મદાગજની કાર્યદક્ષતા—અમયનો
માદ—પરપરના અમાગમથી પળિદમાં બાપી નેલો આર્ષાદ.

૧૪ અભિતિઓ

૨૧૬

આદ પ્રવચન માનાઓનું વર્ણન—ભિક્ષુની તે માતાનુ
વાત્સલ્ય—નાવધાની અને અંધમનુ સંપૂર્ણ વર્ણન—કેમ બાલન,
બોલનુ, આઝ્ઞિકા મેળવવી, બચરથા જાળવવી—મન, વચન
અને કાયાનો અંધમ કેમ જાળવવો તેનુ અંપૂર્ણ બયાન

૧૫ યજીય

૨૨૪

યાજ્ઞક કોણ ?—યજ્ઞ કયો ?—અગ્નિ કઈ ?—અહ્યજ્ઞ કોને
કહેવાય ?—વેદનુ રદ્ધ્ય—માઓ યજ્ઞ—જનિવાદના ખડન—કર્મ-
વાદનુ મડન—અમળ, મુનિ અને તાપમ કોને કહેવાય ?—
મંનારની ચિકિત્સા—માયા ઉપદેશની અમર.

૧૬ અમાચારી

૨૩૨

સાધક ભિક્ષુની દિનચર્યા—તેના દશ પ્રકારોનું વર્ણન—ત્રીણુ-
નટથી આખા દિવસનો વર્ણવેલો મુંદર કાયકમ—અમયને
ઓળખી કાર્ય કરવાની શિખામણ—એક આમાન્ય ક્રિયામા પણ
સાધકોને જાગરવાની સાવધાનતા—દિવસ તથા રાત્રિનો અમર
ધડીયાળ વિના જાળવાની પદ્ધતિ.

૨૭ ખલુંકીય

૨૪૪

ગણધર ગાર્ગ્યનું માધક જીવન-ગણિયા બાદ જેવા શિષ્યોની જીવનમમીકા-સ્વચ્છતાનું પરિણામ-શિષ્યોની આવ-ત્યક્તા ક્યાં સુધી? આપરે ગણધર ગાર્ગ્યે ટીકારેયો આત્મોત્તરિનો સાચો માર્ગ-તેમાં પ્રગટ થતી નિરામક્તિ.

૨૮ મોક્ષમાર્ગ અતિ.

૨૪૬

મોક્ષમાર્ગનાં માધનોનું અષ્ટ વર્ણન-જગતના બધાં તત્ત્વોના તાત્ત્વિક લક્ષણો-આત્મવિકાસનો માર્ગ મળતાથી શી રીતે મળે? તેનું વર્ણન.

૨૯ સમ્યક્ત્વ પગકેમ.

૨૫૭

જિજ્ઞાસાની સામાન્ય જૂમિકાથી માંડીને અંતિમ માધ્ય (મોક્ષ) પામવા સુધીની બધી જૂમિકાઓનું બહુ સરસ અને મચોટ વર્ણન-ઉત્તમ પ્રકારના તોતે ગુણોનું વર્ણન અને તેના ફળનો નિર્દેશ.

૩૦ તપોમાર્ગ.

૨૭૮

કર્મરૂપી કાષ્ટને બાળવાની અગ્નિ કહી? તપશ્ચર્યાનું વૈદિક, વૈજ્ઞાનિક અને આધ્યાત્મિક એમ ત્રણે દૃષ્ટિએ થયેલું નિરીક્ષણ-તપશ્ચર્યાના સિન્નસિન્ન પ્રકારના પ્રયોગોનું વર્ણન અને તે દ્વારા થતી શારીરિક અને માનસિક અસર.

૩૧ અશ્વલ્યવિધિ.

૨૮૧

મહાબોધની શાળા તરીકે જતાવેલા મંમારન્વગ્તુ માત્રમા કેટલીક જાણવા લાયક, કેટલીક ત્યાગવા લાયક અને કેટલીક અદ્યક્ષ કરવા લાયક હોય છે-અહીં એકથી માંડીને કમથી તેત્રીય પ્રકારની વર્ણવેલી વસ્તુઓ-ઉપયોગ એજ ધર્મ.

૩૨ પ્રમાદસ્થાન.

૨૯૦

પ્રમાદના અ્યાનોનું ચિકિત્સાપૂર્ણ વર્ણન-વ્યાપી રહેવા દુઃખની મુક્તિના ઉપાય-તૃષ્ણા, મોહ અને લોભનો નાશ

શાથી ?-રાગ અને દેવનું મૂળ શુ ?-ઇન્દ્રિયો તથા મનના અમંયમનું પરિણામ-મુમુક્ષુને જતાવેલી માર્ગ દિશા

૩૩ કર્મ પ્રકૃતિ ૩૦૯

જન્મમગ્નના દુઃખનું મૂળ-આરો કર્મોના નામ, બેદ, મિથિતિ અને પરિણામનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાતિય વર્ણન

૩૪ લેશ્યા ૩૧૫

સૂક્ષ્મ શરીરના ભાવો અથવા ગુણાશુભ કર્મોનું પરિણામ-જ લેશ્યાઓના નામ, રંગ, રસ, ગંધ સ્પર્શ, પરિણામ, લક્ષણ, મ્યાન, મિથિતિ, ગતિ, આયુ ય, રંગેરે મમન્ત પ્રવારોનું વિગતૂત વર્ણન-ક્યા ક્યા દોષો અને ક્યા ક્યા ગુણોથી અમુદર અને મુદર ભાવોનું ચવાપણુ-ગૂણ ક્રિયામાથે સૂક્ષ્મ મનનો સંબંધ-કુતુહિત કે અપ્રમજ મનની આત્મા પર થતી મારીમારી અમર-મૃત્યુ પહેના જીવન કાવના ફળનો દેખાવ

૩૫ અણુગારાધ્યયન. ૩૨૫

ગ્રહમ માગ્ના મોહ-મયમીની જવાગતી-ત્યાગની માનધાન-તા-પ્રયોજન અને દોષના નિમિત્તગા સમાનતા મેળુ જગતી શકે ?-નિરામશિની વાગ્તવિષ્તા-શરીરમત્વનો ત્યાગ

૩૬ જીવાજીવ વિભક્તિ ૩૩૦

મ પૂર્ણ બોધના પદાર્થોનું વિગતૂત વર્ણન-મુક્તિની યે જ્યતા-મ સારનો પ્રતિદાસ-ગુહ ચૈતન્યની મિથિતિ-ધ્રુવ સસારમા આવે કે ?-સ સારી જીવોનું પૃથક પૃથક ગતિઓમા આપેલુ વર્ણન-એન્દ્રિય, મેઇન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પ એન્દ્રિય જીવોના બેદપ્રમેદોનું વર્ણન-જડ પદાર્થોનું વર્ણન-ભિન્ન ભિન્ન આયુ પરિચિતિ-જાતમા પર મમની થતી અમ-અકળ અરે મફળ મૃત્યુ માધવાની મુરિત તેમજ મુદર ભવનાનું વર્ણન આ મધુ મ્હી ભગવાન મનારીરની થયેલી મુખ્ય તથા છત્યા

== પ્રારંભ ==

જેને છે મૃત્યુથી મૈત્રી, જે જાણે મરવું નથી;
મૃત્યુથી જે છટી જાગે, તે મુખે મુખથી ભલે.

* * *

પ્રતિભામે મદા આપે, જે દશ લાખ ધેનને,
તેનાથી મંયમી શ્રેષ્ઠ, ભલે આપે ન કિચન.

* * *

લડો સૌ આત્મખંઝામે, બીજનું સંઝામ શા કરે ?
શુદ્ધાત્માથી દુરાત્માને, ઇતીને મુખ મેળવો.

વિનયશ્રુત

૨

વિનયનો અર્થ આહીં અર્પણતા છે. જૈનદર્શનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પરમાત્મા ત્રાયે અર્પણતા બલેવવાની હોય છે ત્યારે તે ભક્તિ કહેવાય છે. પરંતુ જ્યારે તે શુભજન તરફ બાળ-વવાની હોય છે ત્યારે તે સ્વધર્મ કે સ્વકર્તવ્ય તરીકે ગણાય છે. આ અધ્યયનમાં શુભને ઉદ્દેશી, શિષ્ય અને શુભના પારસ્પરિક ધર્મો બતાવેલા છે.

અર્પણતાથી અહંકારનો લઘ થાય છે. અહંકારના નાશ થયા વિના આત્મસોધન થઈ શકતાં નથી. અને આત્મ-સોધનના માર્ગ વિના શાંતિ કે સુખ નથી. સૌ કોઈ જિજ્ઞાસુને અવલંબનરૂપ સત્સંગ)ને આવશ્યકતા હોયજ છે.

ભગવાન બોલ્યા—

[૧] મધોગથી વિશેષ કરીને મૂકામેના અને ધરખારના બંધનથી છૂટેલા બિશુના વિનયને પ્રકટ કરીમ. તમે ક્રમપૂર્વક મને માળંગો.

નોંધ:—સયોગ એટલે આસક્તિ. આસક્તિ છૂટે ત્યારેજ જિજ્ઞાસા જાગે. જિજ્ઞાસા જાગે એટલે ધરખારનું મમત્વ ઠીક થાય. આવી બાવના શુ આપણે જીવનમાં નથી અનુભવતા ?

[૨] જે આચારને પાળનાર, શુરની મિકટ રહેનાર અને ઇગિત તથા આકાર (મનોભાવ તથા મુખાદિના આકાર)ને જ્ઞાનના હોય તે વિનીત કહેવાય છે.

નોંધ:-આજ્ઞાપાલન, પ્રીતિ અને વિચક્ષણતા. આ ત્રણે ગુણો અર્પણતામાં હોવા જોઈએ. નિકટનો અર્થ પાસે રહેવું તેટલોજ નથી પણ હૃદયમાં રચાતો જમાવવું તે છે.

[૩] આત્માનું ઉત્તંધન કરનાર, ગુરુજનોના હૃદયથી દૂર રહેનાર, શત્રુમમાન (વિરોધી) અને અવિવેકી પુરુષ અવિનીત કહેવાય છે.

[૪] જેમ સડેલી ફતરી સર્વસ્થળેથી અપમાન પામે છે એમ શત્રુ જેવો, વાચાળ અને દુરાચારી (સ્વચ્છંદી) સર્વસ્થળેથી તિરસ્કાર પામે છે.

[૫] ભૂંડ મુંદર અનાજના ડુંડાને છોડીને વિદ્યાને ખાવું પસંદ કરે છે. તેમ સ્વચ્છંદી મૂર્ખ સદાચાર છોડી સ્વચ્છંદે વિચરવામાંજ આનંદ માને છે.

[૬] ફતકડ, ભૂંડ અને મનુષ્ય, જે ત્રણે દૃષ્ટાન્તોના ભાવને સાંભળીને પોતાનું હિત ધ્વજનાર મનુષ્ય વિનય માર્ગમાં પોતાના મનને સ્થાપે.

[૭] આ ઉપરથી મુમુક્ષુ અને સત્યશોધકે વનયની વિવેકપૂર્વક આરાધના કરવી અને સદાચાર વધારતા જવું. આમ કરવાથી તે દ્રોષ સ્થળે નારીપાસ (તિરસ્કૃત) થશે નહિ.

[૮] અતિ શાન્ત થવું અને મિત્રભાવે યાત્રીજનો પાસે ઉપયોગી સાધનો સ્વીકારવા. નિરર્થક વસ્તુઓને તો છોડીને દેવી.

[૯] મહાપુરુષોની શિક્ષાથી મૂર્ખની પેઠે કુપિત ન થવું, શાણા થઈ સહનશીલતા રાખવી. હલકા મનના માણસોનો મંગ ન કરવો. હાસ્ય અને ગમ્મતો પણ છોડી દેવી.

નોંધ:-મહાપુરુષો જ્યારે શિષ્યામણુ આપતા હોય ત્યારે કેમ વર્તવું? તે બિના ઉપરની આજ્ઞામાં છે.

[૧૦] ચંડાલનું કર્મ (ક્રોધ) ન કરવું અને બહુ પ્રજાપ પણ ન કરવો. સમય પ્રમાણે શિક્ષણ કે ઉપદેશ મેળવીને પત્ની એકાંતમાં તે શબ્દોનું ચિંતન કરવું.

[૧૧] ભૂલથી ચંડાલ કર્મ થઈ જાય તો તેને કદી છુપાવવું નહિ, જે દોષ થઈ ગયો હોય તે ગુરુજન પાસે કબૂલ કરી લેવો. જે પોતાની ભૂલ ન થઈ હોય તો તેનો ખુલાસો કરી દેવો.

નોંધ:-ચંડાલકર્મ એટલે દુષ્ટકર્મ. તેમાં અન્યાય, અધર્મ, અકર્તવ્ય કે ક્રોધ, કપટ અને વિષયનો સમાવેશ થાય છે.

[૧૨] મળિયો ઘોડો (કે પુંછત્તેલ બગદ) વારંવાર આશુક માગે છે. તેમ વારંવાર મહાપુરુષોની શિક્ષા ન માગવી. પરંતુ આજ્ઞાક ઘોડો જેમ આશુક જોનાંગ દેકાણે આવે છે તેમ મુમુક્ષુએ પાપકર્મને જાન થતાંજ છોડી દેવું.

[૧૩] સત્પુરુષોની આજ્ઞાને તરછોડનાર અને કઠોર વચન કહેનાર કેટલાક દુરાચારી શિષ્યો કામળ ગુરુને પણ કોપી બનાવે છે. અને અંતઃકરણને ઓગળી અનુસરતા કેટલાક આજ્ઞાક વિનીત શિષ્યો ખરેખર કોપી ગુરુને પણ શાન્ત કરી મૂકે છે.

નોંધ:-શુદ્ધ કે શિષ્ય બન્ને સાધક દશામાં દોષી બૂતને પાત્ર છે. પરંતુ અહીં શિષ્ય કર્તવ્યજ બતાવ્યું છે.

[૧૪] પૂજ્યા સિવાય ઉત્તર ન આપવો. પૂછે તો ખોટું ન જોસવું. કોષને શાંત કરી આપ્રય વાનને પણ પ્રિય બનાવવી.

[૧૫] પોતાનો આત્માજ દમવો જોઈએ, કારણ કે આત્મા એજ દુર્દમ્ય છે. આત્મદમન કરવાથી આ લોક અને પરલોકમાં પણ સુખી થવાય છે.

[૧૬] "તપ અને સંયમથી મારા આત્માને દમવો તેજ ઉત્તમ છે. હું બીજાં બધાનો કે મારથી રખે દમાઉં!"

નોંધ:—આ શ્લોક સ્વયં આપણા પર ઉત્તરવાતે છે. સયમ અને તપથી ગરીરનું દમન થાય છે તે સ્વયં હોય છે. પણ જસંયમ અને સ્વચંદ્રથી ઉપરિચલિત દમન પરત્ર અને તેથી વધુ કુ મદ્યર્થ પડે છે.

[૧૭] વાણી કે કર્મથી, જાની રીતે કે પ્રકટપે દીપણુ યાનીજનો (ગુજનો) માથે વૈદ ન કરવું.

મહાપુરુષો પાસે બેસવાની શિષ્ટતા બતાવે છે.

[૧૮] ગુજનોની પીઠ પાસે કે આગળ પાછળ ન બેસવું. તેમ એકદમ પાસે બેમી પણ માથે પણ ન અડાડવા. વળી શય્યા કે પોતાના આમન પર બેસીનેજ પ્રત્યુત્તર ન આપવો.

[૧૯] ગુરુજનોની પાસે પણ પર પણ ચડારી ન બેસવું કે પગના ગોણુ જાતી પાસે રાખી હાથ બાધી ન બેસવું પણ કેલાવીને પણ ન બેસવું.

[૨૦] આચાર્ય બોલાવે તો કદી મીઠ (મૌન) ન થવું. મુમુક્ષુ અને ગુરુકૃપાના ધમ્ધુકે તુરતજ તેમની પાસે જવું

[૨૧] આચાર્ય ધીમે કે જોરથી બોલાવે ત્યારે કદી પણ બેસી ન રહેતાં વિવેકપૂર્વક પોતાનું આસન છોડીને ધીર પુગે તેમની પાસે જઈને સાંભળવું.

[૨૨] શય્યામાં કે આસને રહીને કદી પૂઠવું નહિ ગુરુપાસે આવી હાથજોડી નમ્રતાપૂર્વક બેસી કે ઉભા રહીને સમાધાન કરવું

[૨૩] આવા વિનયી શિષ્યને સુત્રાધ્યયન અને ભાવાર્થ બન્ને વગતું અધિકાર મુજબ ગુરુએ સમજવડી. (એ ગુરુધર્મ છે)

લિશ્તુઓએ વ્યવહાર કેવો રાખવો તે બતાવે છે.

[૨૪] લિશ્તુએ જોડું ન બોલવું કે નિશ્ચયાત્મક વચનો ન કહેવાં. ભાષાના દોષને છોડી દેવો અને કપટને પણ છોડી દેવું.

[૨૫] પૂછે તો સાવલ (દુષિત) ન કહેવું પોતાના મ્વાર્થને
મારુ બીજને માટે કે કોઈ બીજા કારણોથી નિરર્થક અને
મર્મવાશુ વચન ન બોલવું

[૨૬] બ્રહ્મચારીએ એકાંતના ઘર પાસે, શુદ્ધારની કોઠ કે અયોગ્ય
મ્થાન ઉપર કે જે વગ્ની વચ્ચે, તેમજ મોટા રગ્તા પર એકના
એકથી સ્ત્રી માથે ન ઉભા રહેવું ■ ન વાર્તાનાપ કરવો.

નોંધ—બ્રહ્મચર્ય એ તો મુમુક્ષુ ઇવનમત છે. એટલે તેનો વ્યવહાર
કવો હોય તે અહીં બતાવ્યું છે

[૨૭] “મહાપુરુષો અને હઝા હપકાથી કે કોરો વાણીથી જે શિક્ષા
કરે છે, તે (મારુ સહભાગ્ય છે) અને બાદ લાભદાયક છે”
એમ માનીને વિવેકપૂર્વક તેનું પાલન કરવું

[૨૮] શિખામણ કોર અને કદિન હોવા ળતા દુષ્કૃતને દૂર કગ્નાર
છે, તેથી શાણા માધક તેને હિતકારી માને છે પણ અમાધુ
જનને તે દ્રેપ કગનના નીચડે છે

[૨૯] નિર્ભય અને ડાહ્યા પુરુષો કોર શિક્ષાને પણ ઉત્તમ ગણે છે,
ન્યારે ક્ષમા અને શુદ્ધિ કરનાર હિત વાક્ય પણ મૂઢપુરુષોને
દેવનું નિમિત્ત બની જાય છે

[૩૦] ગુરથી ઉચ્ચ ન હોય તેડ કે કચકચાટ ન થાય તેવા ગ્રિય
આમન પર બેસવું. ખામ કાગળ, સિવાય ત્યાથી ન ઉતાર
ચ ચત્તાને ળોડી બેસી રહેવું.

[૩૧] ભિમુએ મમય થયે રથાનથી બહાર આહાર નિદાગનિ ક્રિયા
માટે જવું. અને કાગ થયે પાળા દગ્નુ, અનગને ળોડીને
કાળધર્મને અનુદાન થઈ નવ કાયો કરના.

નોંધ — ખાસ કારણ સિવાય આદ્યમ ળાવો નાદિ જાને
વખત કાળને તપાસી અનુકૂળતાએ કામ કરવું

શિક્ષાર્થે જનાર શિક્ષુના ધર્મ સમગ્રજય છે.

[૩૨] શિક્ષુએ ઘણાં મનુષ્યો જમના હોય તેવી પંગતમાં ન જવું.
ત્રેમપૂર્વક આપેલી શિક્ષાજ સેવી. આવી કદિનાઈથી મેળવાતું
અમ પણ સમય થયે અને તે પણ પરિભિન્ન પ્રહણ કરવું.

[૩૩] ધરથી (ભોજનાત્તયથી) અતિ દૂર નહિ, તેમ અતિ પામે નહિ
કે ખીન્ન ગ્રમજો દેખે તેમ પણ નહિ, એવી રીતે શિક્ષા માટે
ઉભા રહેવું. ખીન્ન કોમને ઝાળંગીને આગળ વધવું નહિ.

નોંધ:—ખીન્ન શિક્ષુ પુરુષો દેખે તો તેનું દિશ્ન દુભાય કે હાવાના
હૃદયમાં ફેર પડે માટે તેમ નહિ કરવું એમ કહ્યું છે.

[૩૪] (હાતારથી) જાંચે મેઠા ઉપર ઉભા રહીને કે નીચે રહીને
અથવા અતિ દૂર કે અતિ પાસે શિક્ષા નહિ લેતાં પરને
અર્થે કરાયેલા નિર્દોષ આહારજ સંયમીએ પ્રહણ કરવો.

નોંધ:—ખીન્નને માટે એ/લે સાધુ નિમિત્તે નહિ કરેલી શિક્ષા.

કેવા સ્થાને ત્યાગીએ આહાર કરવો ન કેમ કરવો
તે જતાયે છે.

[૩૫] ત્યાં જાડું જાડુઓ ન હોય, ખીજ ન વેરાયાં હોય, અને
લોકેણુ સ્થાન હોય ત્યાં સંયમી પુરુષે વિવેકથી કંઈ નીચે ન
વેરાય તેવી રીતે સમભાવથી જાણું જોઈએ.

[૩૬] જાડું સરસ કર્યું છે, જાડું મુંદર રીતે પકાવ્યું છે, જાડું સારી
રીતે છેલ્લું છે, જાડું સારી રીતે માર્યું (સરકાર કર્યું) છે, જાડું
રસિક બનાવ્યું છે અને કેવું મુંદર મળ્યું છે; એવી દૂષિત
મનોદશા મુનિએ છોડી દેવી.

ગુરુજન અને શિષ્યજનની કર્તવ્યભાવના સ્પષ્ટ કરે છે.

[૩૭] મુંદર ઘેડાને ચક્ષાવતાં સારથિ જેમ આનંદ પામે છે, તેમ
શાસ્ત્ર સાધકોને શિષ્યામણ આપતાં ગુરુ આનંદ પામે છે.

અને ગળિયા ઘોડાને ચવાવતાં માગથિ જેમ યાત્રી જાય છે, તેમ મુખને શિખામણુ આપતા ગુરુ પણ યાત્રી જાય છે.

[૩૮] કથ્યાણુકારો શિક્ષાને પામ્યા છતાં મને આ ચપેટા, ચામખા, આક્રોશ કે વગર રૂપ છે તેમ પાપદષ્ટિચાલો (શિષ્ય) પુરુષ માને છે.

[૩૯] માધુ પુરુષ મને પુત્ર, ભાર્મ કે સ્વજન (જાણી ગુરુ એમ કહે છે) એ પ્રમાણે માની શિક્ષાને કથ્યાણુકર માને છે. અને પાપ દષ્ટિ તેવી દસામા પોતાની જાતને દામડપ ગાની દુ ખી થાય છે.

નોંધ:—એકજ શિક્ષાના દષ્ટિભેદથી બે સ્વરૂપ થાય છે.

[૪૦] આચાર્યને પણ કોપ ન કરાવવો અને આત્માને પણ કુપિત ન કરવો. યાત્રીપુરુષોનો ઉપગ્રાત (હાનિ) ન કરવો. અને કોઈનાં હિંદો પણ ન જોવા.

[૪૧] કદાચ આચાર્ય કારણવગાવ ક્રોધાયમાન થાય તો પ્રેમ વડે તેમને પ્રમત્ત કરવા. હાથ જોડી તેમને વિનવવા. અને કહેવું કે ફરીથી આ પ્રમાણે નહિ કરુ.

[૪૨] યાત્રી પુરુષોએ જે ધાર્મિક વ્યવહારને આચર્યો છે તે આચરવો ધાર્મિક વ્યવહારને આચરતો મનુષ્ય નિ દાને પામતો નથી.

નોંધ —અહીં વ્યવહારનું વિધાન કરી ભગવાન મહાવીરે આધ્યાત્મિકતા પણ વ્યવહારશાસ્ત્ર શુદ્ધ દસા નથી તેમ સમજવું છે

[૪૩] આચાર્યના મનમાં રહેલું કે વાણીથી બોલાયેલું જાણીને કે સાંભળીને તેનો વાણીથી સ્વીકાર કરીને કર્મથી આચર્યો હેતુ જોઈએ.

નોંધ —વાણી કરતા વર્તનનાં મુદ્દય અધિક છે.

[૪૪] વિનીત સાધક નહિ પ્રેરવા છતાં વીઘ પ્રેરિત થાય છે. “જેતું કલ્યુ તેતું કલ્યુ” જ છે ” એ પ્રમાણે કર્તવ્યો હમેશા કર્યા કરે છે.

[૪૫] એ પ્રમાણે (ઉપરનું) જાણીને જે જુદિમાન શિષ્ય નમે છે

(તે પ્રમાણે વને છે) તેનો લોકમાં યશ ફેલાય છે, અને જેમ પ્રાણીઓનો આધાર પૃથ્વી છે તેમ તે આચાર્યોના આધારબૂત થઈ રહે છે.

જ્ઞાની શુ આપે છે તે બતાવે છે.

[૪૬] સાચા જ્ઞાની અને શાસ્ત્રજ્ઞ પૂજ્યો શિષ્યપર ન્યાયે પ્રમત્ત થાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રના ગંભીર રહસ્યો સમજાવે છે.

[૪૭] અને શાસ્ત્રજ્ઞ શિષ્ય નિઃમદ્દેહ યદ્યપિ કર્મસંપત્તિમાં મનની ગુચ્છિ લગાડી ગ્રિહિતપ્રજ્ઞ થાય છે. અને તપ, આચાર અને મહાધિને ક્રમથી પ્રાપ્ત કરીને તથા દિવ્યબળોત્તિ ધારીને, પાચ મતો પાળીને—

[૪૮] દેવ, ગાંધર્વ તથા મનુષ્યોથી પૂજાયેલો તે મુમુક્ષુમુનિ મલિન દેહને છોડીને તેજ નન્મમા સિદ્ધ થાય છે. અથવા મહાન ઋદ્ધિધારી દેવ બને છે.

નોંધ —આ ત્રણ શ્લોકોમાં સાધકની શ્રેણિ બતાવી તેનું ફળ દર્શાવ્યું છે. વિનય એટલે વિશિષ્ટનીતિ. નીતિ એ ધર્મનો પાથી છે. શુક્રજનના વિનયથી સત્સંગ થાય છે, રહસ્ય સમજાય છે અને રહસ્ય જાણ્યા પછી વિકાસપથે જવાય છે. અને એ વિકાસથી દેવગતિ કે મોક્ષગતિ પ્રમાય છે.

એ પ્રમાણે કહ્યું છું.

આમ વિનયશ્રુત નામનું પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

પરિપહ

૨

વિનય પાત્રીનું બીજું અધ્યયન પરિપહનું આવે છે. પરિપહ એટલે અનેક પ્રકારથી સહેવું તેનું નામ પરિપહ છે. એ અનેક પ્રકારોમાંના અહીં ૨૨ બાવીસનું વર્ણન છે. તપશ્ચર્યા અને પરિપહોનો ફેર એ છે કે ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યામાં વેઠવાં પડતાં ભૂખ દુઃખ, દાઢ, કે તાપ વગેરે સ્વપ્નછાએ હોય છે. ત્યારે ખાવાની ઇચ્છા હોવા છતાં કે ભાણામાં હોવા છતાં કોઈ આકર્ષિતક કારણથી ન મળે કે ન ખવાય છતાં પ્રતિક્રિયા કર્યા સિવાય સમભાવે તે કષ્ટનું વેદન કરી લેવું તેને પરિપહ કહેવાય છે. આ પ્રકરણમાં સંયમીને ઉદ્દેશીને વર્ણન છે. છતાં ગૃહસ્થ સાધકને પણ આવા અનેક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવાનું હોય છેજ. સહનશીલતા વિના સંયમ નથી, સંયમ વિના ત્યાગ નથી, ત્યાગ વિના વિકાસ નથી અને વિકાસ એજ મનુષ્યજીવનનું ફળ છે. મુધર્મસ્વામી પોતાના મુશિખ્ય જંખૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા:—

“ મેં સાંભળ્યું છે ” આયુષ્યમાન ભગવાન મુધર્મસ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું: (અહીં ખરેખર બાવીસ પરિપહો શ્રમણ-ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે) સાધક બિલ્લુ; તે સાંભળીને, જાણીને, જીતીને, તેનો પરાભવ કરીને બિદ્યાચરીમાં ગમન કરતાં પરિપહોથી સપડાય તો ન હજાય ! (કાયર ન બને).

શિષ્ય પૂછે છે:—ભગવન્ ! તે બાવીસ પરિપહો કયા ? શ્રવણ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે. જેને સાંભળીને

જાણીને, જીતીને તેનો પરાભાવ કરીને બિહુ બિહ્યાચરીમાં ગમન કરતાં પરિપહોથી પકડાતાં કાયર ન બને ?

આચાર્ય કહે છે.—શિષ્ય ! તે આજ ખરેખર બાવીસ પરિપહો થમણુ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે વર્ણવ્યા છે, કે જેને બિહુ સાંભળીને, જાણીને, જીતીને, પરાભાવ કરીને બિહ્યાચરીમાં જતાં પરિપહોથી સપડાય તો કાયર ન બને.

તે આ પ્રમાણે છે;—(૧) કુધાનો પરિપહ. (૨) પિપાસા (તૃષ્ણા) નો પરિપહ. (૩) દાઢનો પરિપહ. (૪) લાપનો પરિપહ (૫) ડાંસ મરુછરનો પરિપહ. (૬) અવસ્થનો પરિપહ. (૭) અરતિ (અપ્રીતિ) પરિપહ. (૮) સ્ત્રીનો પરિપહ. (૯) અર્ચા (ગમન) પરિપહ (૧૦) બઠકનો પરિપહ (૧૧) આક્રોશવચનનો પરિપહ. (૧૨) વધનો પરિપહ. (૧૩) શર્યાનો પરિપહ (૧૪) યાચનાનો પરિપહ. (૧૫) અલાભનો પરિપહ. (૧૬) રોગનો પરિપહ. (૧૭) તૃણસ્પર્શનો પરિપહ. (૧૮) મેલનો પરિપહ (૧૯) સ્તંભ પુરસ્કાર (માનાપમાન)નો પરિપહ. (૨૦) પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) નો પરિપહ. (૨૧) અજ્ઞાનનો પરિપહ. (૨૨) દર્શનનો પરિપહ.

[૧] (હે જંબુ !) પરિપહોનો જે વિભાગ ભગવાન કાશ્યપે વર્ણવ્યો છે તે તમોને ક્રમથી કહીશ. મને સાંભળો.

[૨] ખૂબ જૂખથી દેહ ઘેરાય છતાં આત્મ ઓળસવાળો તપસ્વી-બિહુ ટ્રાઈ વનસ્પતિ જેવી વસ્તુને પથ ન છેદે કે ન છેદાવે. ન પોતે પકાવે કે ન અન્યદ્વારા પકાવે.

નોંધ:—જૈનદર્શન' સુક્ષ્મ અર્હિ'સામાં માને છે, ઝંટલે જૈનબિહુઓથી અમિત (જીવરહિત) આહારજી અને તે પણ પર માટે કરેલા હોય તેવા મળે તોજ ખાઈ શકાય. તેનાં ખૂબ કડક વિધિવિધાનો છે. અહીં તેથીજ હલ્કેજી કર્યા છે કે મળે તેવી જૂખ હોય છતાં કાઈ જીવની હિંસ ન કરવી.

[૩] ધમણની માફક શ્વામોચ્છ્વાસ આવતો હોય (આખા શરીરની નસો દેખાતી હોય), ફૂરા થઈ ગયો હોય, કાગડાની ટાંગ

જેવા અગ થઇ ગયા હોય છતાં અન્નપાનમા નિયમિત રહે-
નાર ભિક્ષુ પ્રમત્ત ચિત્તથી ગગન કરે.

નોંધ.—ખોરાકની ઈચ્છા હોય છતાં ન મળે તો પણ સંયમી એમ
માને કે ઠીકજ થયું, આ પણ સદ્ગત તપશ્ચર્યા થઈ

[૪] તૃપાથી પીડાતો હોય છતાં દમિતેન્દ્રિય, અનાયાચી દરનાર, અને
સંયમની લજ્જા રાખનાર ભિક્ષુ દંડા (અચિત) પાણીને ન
સેવે, પરંતુ મળી શકે તો જીરવિત (અચિત્ત) પાણીની સેવ કરે

[૫] લોભની આવગ્ન વગરના માર્ગમા આકુળ તથા તૃપાથી પીડાતો
હોય, અત્યંત મુખ મુકાવુ હોય તો પણ જનમ દીન ન થના
તે પગિયદને પ્રસન્નતાથી મહન કરે

નોંધ—આવગ્ન વગરના માર્ગમાં કેઈ જવાશય હોય તો અહીં કેઈ
નથી તેમ ધારી પીવાનું મન થઈ જાય, એ હેતુએ અહીં તે સ્થાન લીધું છે

[૬] ગામોગામ વચરતા અને દિસાદિ વ્યાપારથી વિરમેવા, રક્ષ
(સુકુ) અંગવાગા ભિક્ષુને કદાચિત દાદ થાય તો જૈન-
શામનના નિયમોને યાદ કરીને કાયાતિક્રમ ન કરે

નોંધ:—દાદથી બચવાના રૂપાય માટે ચિંતનને વખતે (તે કાર્યને
વખતે) નિદ્રાધીન ન થવું, કે નિયમોથી વિરુદ્ધ બીલ રૂપચાએ પણ ન કરવા.

[૭] મદનું નિસારણ થાય તેવું માત્રુ હાપરું નથી કે મારી પામે
દાદથી સામગ્રીનું જમણુ થાય તેવું વસ્ત્ર (કામજો) પણ નથી
માટે દુઃ અગ્નિને મેવું. આવું તો ભિક્ષુ ચિત્તવે પણ નહિ

[૮] મીઠામ ઋતુના પગ્ગિતપથી કે બીજા ઋતુના મુખના ઉપચારપથી
કે મર્યાગ ધામથી અકળાયેલો ભિક્ષુ સુખની પગિંવના (હાથ
આ તાપ ક્યારે સાત થાય) ન કર.

[૯] ગન્ધીથી તપી મયેયો તત્ત્વર મુનિ તે વખતે આનની પ્રાર્થના
ન કરે કે જાનને જળથી ન નિરે કે તે સગિયદને નિસન્દસ
પોતાને પગાદિથી ન વોંજે

નોંધ:—કષ્ટનો પ્રતિકાર કરવાથી મનમાં નિર્બંધતા પેસે છે સાધકે સદાય ભગ્નતિ શખવી

[૧૦] વર્ષાઋતુમાં ડામ મચ્છગથી પીડાતો મદામનિ મમભાવ ગમે અને પુદને મોખરે ગ્હેડા હાથીની પેડે ચડવીઃ યદ્ય યત્નને (ક્રોધને) દણે.

[૧૧] ધ્યાન મમયે ચોહી અને મામ ખાતા તે ક્ષુદ્ર જંતુઓને ન દણે, ન વારે કે ન ગ્રામ આપે. એટલુજ નહિ પણ પોતાનું મન પણ દૂષિત ન કરે, અર્થાત્ તેની ઉપેક્ષા કરે.

નોંધ:—ચિત્તસમાધિ થાય તો ગરીરને ઘમતો ખ્યાવ પણ ન રહે.

[૧૨] અતિ શુભું વસ્ત્ર યવાથી “હવે હું વસ્ત્ર લગગ્નો યદ્યશ” અથવા “આ જૂનાં વસ્ત્ર ભેદ મને કોઇ વસ્ત્ર આપે તેથી હું વસ્ત્ર મહિન યદ્યશ” એવી રીતે બિશ્વ કદી પણ ચિંતવે નહિ.

[૧૩] કોઈ અવગ્યામા વસ્ત્ર વિનાનો કે શુભું વસ્ત્રવાળો અથવા સુવસ્ત્રવાળો હોય તો તે જન્મે દશા સંયમ ધર્મને માટે દિન-કારી છે, એમ જાણીને જ્ઞાની મુનિ એક ન કરે.

નોંધ:—કોઇ અવગ્યા એટલે જિન-કષ્ટી અવગ્યા.

[૧૪] ગામેગામં વિચરતા, નિયતગ્યાન રહિત તથા પન્નિમદથી મુક્ત એવા મુનિને સંયમ પર અણુમત્રો ઉપજે તો તેને મદન કરે. (મન પર કંટાળો આવવા દે નહિ).

[૧૫] વૈગમી, આત્મરક્ષણમાં ક્રોધાદિકપાપથી શાત અને આગંભ કાર્યથી વિરમેલો મુનિ ધર્મરૂપી અગીચામાં વિચરે.

નોંધ:—સંયમમાંજ મનને રચાવવું.

[૧૬] આ ચોકમાં જોઓ, મનુષ્યો (પુરુષો)ને આનન્દિના મદાન નિમિત્તરૂપ છે. જે ત્યાગીએ આટલુ જાપયુ તેનું આધુપાદું નક્કા થયુ નમજવું.

નોંધ:—સ્ત્રીઓના સંગથી વિવેક જન્મે છે. વિવેકથી કામ, ક્રોધ, સંમોહ અને ક્રમથી પતન થાય છે. મુમુક્ષુઓએ તે વાતને ખૂબ વિચારી સ્ત્રીસંગને તજ દેવો. પુરુષોના સંગમાં સ્ત્રીઓએ પણ તેમજ સમજવું.

[૧૭] આ પ્રમાણે વિચારીને શાણા માધ્યે સ્ત્રીઓના સંગને કાઢવ જોવો મલિન માનીને તેનાથી કમાવું નહિ. આત્મવિકાસનો માર્ગ શોધી મંથનમાજ ગમન કરવું.

[૧૮] મંથન માધુ પરિપક્વથી પીડિત થવા છતા ગામમાં, નગરમાં, વણિકની વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં કે રાજધાનીમાં પણ એકાકી (પરિપક્વને) સહન કરતો વિચરે.

નોંધ:—દુઃખમાં ખીલને ભાગીદાર ન કરે. અને પોતાના મનને વશ કરીને વિહરે.

[૧૯] કોઈની હોડ (વાદ) ન કરતાં મિશ્રુએ એકાકી (રાગદ્વેગમ્હિત થઈ) વિચરવું. કોઈ સ્થળે મમતા ન કરવી. શૂદ્ધ્યોમાં અનામકત રહીને કોઈ ખામ રચાનની મર્યાદા રાખ્યા સિવાય રિહાર કરવો.

નોંધ:—આખી પૃથ્વીને પોતાનું કુદંબ માની સંયમીએ મમત્વભાવ ગળ્યા વિના સર્વ સ્થળે વિચરવું.

[૨૦] કમશાન, શૂન્ય ઘર કે વૃક્ષના શૂળમાં એકાકી શાંત ચિત્ત રાખી (ગિર આમને) એમણે જગ પણ ખીલને ત્રામ ન આપવો.

[૨૧] ત્યાં બેસનાં તેને ઉપમર્ગો (કોઈએ ઇરાદાપૂર્વક આપેલા કપ્ટો) આવે તો તેને દૃઢ મનથી મક્કન કરવા. પણ મંદિર કે ભવનીત (ખીડણ) થઈ ઉઠીને ખીજ જગ્યાએ ન જવું.

નોંધ:—એકાંતમાં ક્યા અને કવી રીતે મુનિ બેસે તેનું આ વિધાન છે.

[૨૦] મામર્થ્યવાળા તપસી ભિક્ષુએ અનુદાન કે પ્રાતઃક્રમ ઉપાશ્રય (રહેવા માટે મળેલુ ધ્યાન) મળ્યે કાવાતિક્રમ કરવો નહિ કાનહુ કે “આ મારુ છે, આ ખગળ છે ” એવી પાપદષ્ટિ નાખનાર માધુ આચાર્યી પનિત થાય છે.

[૨૧] સ્ત્રી, પશુ, પડમ ઇત્યાદિ ગદિત, આગે કે ખગળ ઉપાશ્રય મેળવીને, ‘ આ એક ગતિના ઉપયોગથી મને શુ સુખ દુઃખ થઈ જવાનુ છે ? ’ આ પ્રમાણે ભિક્ષુએ ચિંતી લેડુ

નોંધ:—સ્ત્રી, પશુરહિત સ્થાનમાં રહેવાનુ કારણ એ છે કે તેના નિર્જન સ્થાનમાં ભિક્ષુ સમાધિમાં વધુ િશર થાય (ચિન્તચિત ન થાય).

[૨૪] કોઇ ખીન્ને મનુષ્ય ભિક્ષુ પર આકોશ કરે તો તેની મામે કઠોર વર્તન કે કોપ કરવો નહિ. (કારણ કે તેમ કમ્પાર્થી) મૂખ જેવો બને માટે શાણો ભિક્ષુ કોપ ન કરે.

નોંધ:—આકોશ એટલે કઠોર શબ્દ કે વિસ્ફારના વચનો.

[૨૫] શ્રવણાદિ ઇન્દ્રિયોને કંટકતુલ્ય તેમજ સયમનુ ધૈર્ય નાશ કરે તેવી ભય કર કે ડરેર વાણી માંલણીને પણ મુપચાપ (મૌન ધાન્ય કરી) તેની ઉપેક્ષા કરવી, તે વાણીને મનમાં ધ્યાન આપવુ નહિ

[૨૬] (પ્રાપ્તી) હણાય તો પણ ભિક્ષુ ન પ્રપ કરે કે મનમાં સામા માટે દ્રેષ ન ગણે. પણ તિલિક્ષા (મદનશીલતા) ને ઉત્તમ ગણીને તેજ ધર્મને આચરે.

[૨૭] સયમી અને દાન્ત (ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર) એવા શ્રમણને કોઇ સ્થળે કોઇ પણ મારે કે વધ કરે તો “ જીવનો નાશ થવાનો નથી ” આમ એ મંચતિ (મયમી) ચિંતવે

નોંધ —યોગાપર આવેલા મૃત્યુસંકલ્પે પણ મનમાં શાંતિ વિના

સહન કરવું તે ક્ષમાધર્મ કહેવાય છે. ક્ષમાધાન, કાંઈ નવતની પ્રતિક્રિયા ન કરે તેમ પોતાના મનમાં દુઃખ પણ ન લાવે.

[૨૮] “રે ! ધર ત્યાગી જનાર લિશ્તુનું જીવવું હમેશાં દુષ્કર હોય છે.” કારણ કે તે બધું માગીનેજ મેળવી શકે છે. તેને અપાયિત કશું હોતું નથી.

[૨૯] લિક્ષાચે ગૃહસ્થને ઘેર જતાં લિશ્તુને પોતાનો હાથ લાંબો કરવો તે સહેલો નથી. (પાચના કરવી તે દુષ્કર છે) માટે ગૃહસ્થવાસ એજ ઉત્તમ છે. એમ લિશ્તુ ચિંતવે નહિ.

નોંધ:—સાચા લિશ્તુને માગવું ધણીવાર દુઃખદ થાય છે છતાં માગવું એ તેમના માટે ધર્મ છે. આથીજ તેમને પરિપક્વતાં સ્થાન છે.

[૩૦] ગૃહસ્થોને ત્યાં (ભિન્ન ભિન્ન રથો) બોજન તૈયાર થાય તે વખતે લિક્ષાચારી માટે જવું. ત્યાં લિક્ષા મળે કે ન મળે તો પણ બુદ્ધિમાન લિશ્તુ અનુતાપ (ખેદ) ન કરે.

[૩૧] “આજે હું લિક્ષા ન પામ્યો. પરંતુ કાલે લિક્ષાનો લાભ થશે ! તેમાં શું ?” જો એમ ચિંતવે તો લિક્ષાની અપ્રાપ્તિ તેને ખટકે નહિ.

નોંધ:—લભ્ય લાવના કે વિચાર સાધકના સંકટનો પરમ સાથી છે.

[૩૨] (કવચિત્) વેદનાના દુઃખથી પીડાયેલો લિશ્તુ ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને જાણીને પણ મનમાં જરાય દીનતા ન લાવતાં બુદ્ધિને સ્થિર રાખે અને રોગથી ઘેરાવા છતાં તે દુઃખને સહન કરે.

[૩૩] લિશ્તુ ઔષધને (રોગ પ્રતિકારને) ન ઇચ્છે, પરંતુ આત્મ-શોધક યથા શાન્ત રહે. પ્રતિઉપાય ન કરે કે ન કરાવે તેમાંજ ખરેખર તેનું સાધુત્વ છે.

નોંધ:—દેહાધ્યાસને છોડી દેનાર લભ્ય યોગીની ભૂમિકાની આ વાત છે. અહીં આનુબાનુના સચોટબળનો વિવેક કરવો ઘટે.

[૩૪] વસ્ત્રવિના રહેનારા તથા રૂક્ષ શરીરવાળા તપસ્વી માધુને તાગ (દર્ભાદિક) ઉપર સૂતા શરીરને પીડા થાય—

[૩૫] કે અતિ તાપ પડવાથી અતુલ વેદના થાય એમ જાણીને પણ એ ધામ વડે પીડા પામેલા માધુઓ વસ્ત્ર ન મેવે

નોંધ—ઉચ્ચ ભૂમિકાના જે ભિક્ષુઓ અંજપર વસ્ત્રો નથી રાખતા તેવાને ધાસની રાધ્યા અંજપર ખૂંચે છતા તેઓ તે કષ્ટ સહન કરે, પણ વસ્ત્ર ન વાપરે.

[૩૬] શ્રીખમ કે બીજી કોઈ ઋતુમાં ધામવડે રજથી કે મેલથી મલિન શરીરવાળો જુદિમાન ભિક્ષુ સુખ માટે અંખના ન કરે (આ મેલ કેમ દળે ? તેવું ન ઈચ્છે).

[૩૭] પોતાના કર્મફલને ઈચ્છનાર ભિક્ષુ પોતાના ઉચિત ધર્મને મમજીને ત્યાંસુધી શરીરનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી શરીર વડે મેલને ધારણ કરે.

નોંધ—ઉપરના શ્લોકો દેહાધ્યાસ વિનાના ઉચ્ચ ભૂમિકાવાળા મુનિઓ માટે છે છતા સામાન્ય રીતે પણ શરીરસત્કાર એ ભિક્ષુધર્મનું દ્વયજ છે માટે તે દ્વયજને તથા દેહ, અને વિવેક પૂર્વક સાધન તરીકે શરીરનો ઉપયોગ કરવો.

[૩૮] રાજાદિક કે શ્રીમત અમારું અભિવાદન (વંદન) કરે, સામા આવી મન્માન કરે કે બોજનાદિનું નિમંત્રણ કરે. આવી ઈચ્છાઓ જે કુત્મિત (હવડા) ભિક્ષુઓ રાખે છે, તેની મૃદા આદર્શ મુનિ ન રાખે.

નોંધ—સન્માન પોતે ન ઈચ્છે કે ઈચ્છતા હોય તેઓ ઠીક કરે છે એમ પણ ન માને.

[૩૯] અસ્થ કપાય (કોધાદિ) વાળો, અસ્થ ઇચ્છવાન, અરાત શુદ્ધ-રથોને ત્યાં ભિક્ષાર્થે જનાર તથા મરમ આહારમા તૃણા ન રાખનાર તત્ત્વજુદિવાળો ભિક્ષુ રસોમા આસક્ત ન અને અને અનુનાય પણ ન કરે (કોઈનો ઉત્કર્ષ જોઈ ધ્યાનિય પણ ન મો).

[૪૦] “મેં ખરેખર અજ્ઞાન ફળવાળાં (જ્ઞાન ન પ્રગટે એવાં) કર્મો કર્યાં છે કે જેથી હું ‘ક્યાંક કોઈથી પણ પૂછાઉં તો કશું જાણી શકતો નથી કે જવાબ આપી શકતો નથી.

[૪૧] પણ હવે પાછળથી જ્ઞાનફળવાળાં કર્મ ઉદય પામશે!” આમ કર્મના વિષાકને ચિંતવી આત્મા સમયે આશ્વાસન લે.

નોંધ:—પુરુષાર્થ કરવા છતાં અકપણુદિને લઈને તકબુદ્ધિ ન ઉદ્ભવે તો તેથી હતાશ ન થતાં પુરુષાર્થ કર્યા કરવો.

[૪૨] “હું નિરર્થકજ મૈથુનથી નિવૃત્ત થયો, (ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કર્યું.) ફાકટજ ઈંદ્રિયોનાં દમન કર્યાં, કારણ કે ધર્મ એ દૃષ્ટાણુકારી છે કે અશુભ ફળ આપનાર છે તેને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકતો નથી. (કર્મના ફળને સાક્ષાત્ ન જોઈ તો શા માટે કષ્ટ વેઠવું ?)

[૪૩] વળી તપશ્ચર્યા, આયંબિજ્ઞ ઇત્યાદિ મહત્ત્વ કરીને તથા સાધુની પ્રતિમા (શિશુઓના ખાર અભિમહોની ક્રિયા)ને પાળીને વિચરવા છતાં મારું સંસાર જમણુ કેમ જતું નથી ?

[૪૪] માટે પરભોક્ત્ર નથી કે તપસ્વીની ઋદ્ધિ પણ લાગતી નથી. માટે ખરેખર હું સાધુપણું લઈ ફગાયો છું.” એવું એવું શિશુ ન ચિંતવે.

[૪૫] ઘણા તીર્થકરો (ભગવાનો) થઈ ગયા, થાય છે અને થશે. તેઓએ જે કહ્યું તે બધું ખોટુંજ કહ્યું છે. (અથવા તીર્થકરો થઈ ગયા, થાય છે અને થશે તેમ કહેવાય છે તે ખોટું છે) એમ પણ શિશુ ન ચિંતવે.

નોંધ:—જ્ઞાનવણુદ્ધિ પરિમિત છે. જ્યારે ભાવો અપરિમિત છે. જગતની બધી વસ્તુ આપણે જોઈ પણ ન શકીએ તેમ કંઈપણ પણ ન શકીએ. તેથી વિવેકપૂર્વક અહીં રાખી આમળ વધતું એજ ઉત્તમ છે.

[૪૬] આ અધ્યા પરિપક્વો દ્રાશ્યપ ભગવાન મહાવીરે કહેલા છે. તેને જાણીને (અનુભવીને) બિશ્વ કોઈ રથજે તેમાંના કોઈથી પણ પીડાયા છતાં ન હાણાય.

નોંધ:—આમાંના ઘણા પરિપક્વો ઉચ્ચ ચોજીને, કેટલાક મુનિને તથા કેટલાક સાધકને લાગુ પડે છે. છતાં આમાંથી આપણા જીવનમાં પણ ઘણું ઉતારી શકીએ છીએ. અણુઆરિ માર્ગ અને અનારિમાર્ગ બેઉ જુદા હોવા છતાં તેનો સંબંધ બહુ ગાઢ છે. બન્ને એકજ ધ્યેયે જનારા છે. તેથી શ્રમણવર્ગનાં ઘણાં વિધાનો શુદ્ધસ્થને પણ લાગુ પડે છે.

પરિપક્વ એ સાધકનું અમૃત છે. મુરકેલીની સાળા સાધકને આમળ અને આગળ ધપાવે છે.

એમ કહું છું.

આમ પરિપક્વ નામનું બીજું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

૮

ચતુરંગીય

ચાર અંગ સંબંધી

૩

વૃક્ષો; પહેલાં મૂળ, શાખા, પ્રશાખા, પુષ્પ અને પછી ફળ પ્રસવે છે. અર્થાત્ કે ક્રમપૂર્વક ઉગે છે, ફુલે છે, અને ફળે છે. જેમ આખી સૃષ્ટિમાં આ નિયમ વ્યાપક છે, તેમ જીવનની ઉન્નતિનો પણ ક્રમ છે. જીવનવિકાસની વિન્નવિન્ન ભૂમિકાઓ એ તેનો ક્રમ કહેવાય, ક્રમ વિના આગળ પણ ન વધાય, માટે એ જીવનવિકાસનો અનુક્રમ જ ચાર ભૂમિકાઓમાં ભગવાન મહાવીરે બતાવ્યો છે, તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવાયો છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પ્રાણીમાત્રને આ ચાર ઉત્તમ અંગો (જીવન વિકાસના વિભાગો) પ્રાપ્ત થવાં આ સંસારમાં દુર્લભ છે. ॥ ૧ ॥ મનુષ્યત્વ ॥ ૨ ॥ શ્રુતિ (સત્ય શ્રવણ) ॥ ૩ ॥ શ્રદ્ધા (અડગ વિશ્વાસ) ॥ ૪ ॥ સંયમની શક્તિ.

નોંધ:—મનુષ્યત્વ એટલે મનુષ્ય જાતિનો વાસ્તવિક ધર્મ. મનુષ્યદેહ મજ્યા પછી પણ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છેજ. મનુષ્યત્વનાં વાસ્તવિક ચાર લક્ષણો છે ૧૧ સદ્ગત સીગ્યતા ૧૨ સદ્ગત ક્રોમણતા ૧૩ અમત્સરતા (નિરભિમાનિતા) ૧૪ અનુકંપા. આટલી સારસાર વિચારોની થોડ્યતા પછીજ સત્પરતુઓનું શ્રવણ થાય. શ્રવણ થયા પછીજ સાચો

વિશ્વાસ નમે વિશ્વાસ યાય એટલે અર્પણતા પ્રાપ્ત યાય અને આટલી અર્પણતા પછીજ ત્યાગ સભવે

[૨] આ સસારમા લિનિ ખન પ્રમરના જુદા જુદા કર્મો પ્રાને જોત્ર અને જુદી જુદી જાતિઓમાથી લિન લિનિ રથાને પ્રગ્નઓ (જીવો) ઉત્પન યાય છે અને તેનાથી વિશ્વ વ્યાપ્ત થયુ છે

નોંધ—કર્મવશાતજ જીવો સસારમા જુદે જુદે રથજો ઉત્પન્ન યાય (ઈશ્વર તેને ઉત્પન્ન કરે છે તે સગત લાગણ નથી)

[૩] જેના પ્રમરના કર્મો હોય, તેની રીતે જીવો કાચિત્ દેવલોકમા, નરમ્ યોનિમા અને કદાચિત્ આસુરી યોનિમા ગમન કરે છે

નોંધ—કર્મવશાત્ જીવામાની જેવી ચોગ્યતા સ્વાભાવિક રીતેજ બની ગઈ હોય છે તેવા સ્થાનમા તે યોનિય છે

[૪] એકાદ વખતે ક્ષત્રિય યાય છે કદાચિત્ ચક્રાન યાય છે, કાચિત્ બુદ્ધસ યાય છે કોઈ વખતે ક્રીડા કે પતંગ યાય છે વગી કોઈ વખતે કુચવો (નાનો જતુ) કે ક્રીડી પણ યાય છે

નોંધ—જેની માતા બ્રાહ્મણી તથા પિતા ચાક્રાદ હોય તે બુદ્ધસ કહેવાય છે અર્થાત્ એવી મિશ્ર જાતિમા જન્મ લે છે

[૫] કમથી વિદાયેના પ્રાણીઓ આ પ્રકારે સસાર ચક્રમા ફરે છે અને જેમ સર્વાર્થોમા ક્ષત્રિયોજ, તેમ સંમાનમા રહેવા છતાં વૈરાગ્ય પામતા નથી

નોંધ—ચાર વર્ણોમા ક્ષત્રિયોને વધારે ભોજી માની તેની ઉપમા અહીં આપેલી છે

[૬] કર્મના પાસથી જકડાયેલા અને તેથી બહુ વેદના પામેલા દુખી જીવો અમાનુષી (નરક કે તિર્થંક) યોનિમા હજાય છે

[૭] કર્મોના કમિ નાશ થયા પછી શુદ્ધિ પામેલા જીવો અનુક્રમે મનુષ્ય ભવને પામે છે

નોંધ—મનુષ્યભવને સાત્ત્વકારોએ ઉત્તમ માન્ય છે કારણ કે વિનાસના બધા સાધનો ત્યાં પ્રાપ્ત યાય છે

[૮] મનુષ્ય શરીર પામીને પણ તે સત્યધર્મનું અવલુ દુર્લભ છે કે જે ધર્મને સાંભળવાથી જીવે તપશ્ચર્યા, ક્ષમા અને અહિંસાને પામે.

નોંધ:—અત્યંત, સત્ય કે સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કે ગ્રાંખી ત્યારેજ થઈ જણાય કે જ્યારે આવા સદ્ગુણો ભગ્યત યાવ.

[૯] કદાચિત્ તેવું અવલુ પણ યાવ છતાં શ્રદ્ધા તો અત્યંત દુર્લભ છે. કારણ કે ન્યાયમાર્ગ (મુક્તિમાર્ગ) ને સાંભળ્યા છતાં પણ ધણા જીવે પતિત યાવ છે,

નોંધ—શાસ્ત્રનું અને ગુરુવચનનું સત્યબુદ્ધિથી નિશ્ચયપૂર્વક ધારણ કરવું તેવી સ્થિતિને શ્રદ્ધા કહેવાય છે. શ્રદ્ધાજી માણસ સાંભળ્યા પછી ચિંતી ન રહે.

[૧૦] મનુષ્યત્વ, અવલુ અને વિશ્વાસ પામ્યા પછી પણ સંયમની શક્તિ તો દુર્લભજ છે. ધણા જીવે સત્ય પ્રત્યે રુચિ ધરાવતા હોય છે, છતાં તેને આચરી શકતા નથી.

નોંધ:—આ રથએ અનિવાર્ય કર્મનું બંધન બતાવ્યું છે. અન્યથા વસ્તુની રુચિ થયા પછી તેને આચરવા સિવાય રહી શકાયજ નહિ.

[૧૧] જે મનુષ્યત્વને પામેલો જીવ, ધર્મને સાંભળીને શ્રદ્ધાજી અને છે તે પૂર્વ કર્મને રોકીને તથા શક્તિ મેળવી સંયમી થઈને તપસ્વી બની કર્મને ખંખેરી નાખે છે.

[૧૨] સરળ આત્માની શુદ્ધિ યાવ છે અને શુદ્ધ મનુષ્યના અંતઃ કરણમાંજ ધર્મ ટકી શકે છે. તેમજ ક્રમશઃ તેવો જીવ ધીથી સિંચાયેલા અસિની માફક શુદ્ધ થઈ શ્રેષ્ઠ મુક્તિને પામે છે.

[૧૩] કર્મના હેતુને જાણુ (શોધી કાઢ). ક્ષમાથી કીર્તિ મેળવ. આમ કરવાથી પાર્થિવ (સ્થૂળ) શરીરને છોડીને તું જગ્યા દિશામાં જઈશ.

નોંધ:—પોતાના અંતરાત્માને ઉદ્દેશીને આ કથન થયેલું છે. શિષ્યને ઉદ્દેશી ગુરુએ કહેલું છે.

[૧૪] અતિ ઉત્કૃષ્ટ એવા આચારો (મયમ)ના પાવનથી ઉત્તમોત્તમ યજ્ઞો (દેવો) બને છે તે દેવો અત્યંત શુદ્ધ (સ્વેત) ક્રાંતિ-વાળા હોય છે અને ઈગ્ને ત્યાથી બાંધે પતન ન જ થવાનું હોય તેમ તેઓ માનતા હોય છે

નોંધ -દેવગતિમા અકાત સુખ છે, અને બાલવય, યુવાની તથા વૃદ્ધ અવસ્થા જેવું હોવાનું નથી તે મરણાત સુધી સમાન સ્થિતિમા રહે છે આ દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રકારાનું કથન છે

[૧૫] દેવોના મુખોને પામેના અને ઈન્દ્રિયા મુજબ રૂપ કળનારા તે દેવો ઊંચા કપાદિ દેવલોકમા મેંડો પૂર્વ (મોટું લાળપ્રમાણ) સુધી રહે છે

નોંધ -કપાદિ દેવલોકની ઉચ્ચ ભૂમિમાં છે અને પૂર્વ એ મોટું લાળપ્રમાણ છે

[૧૬] તે ગદાને (દેલનોઝમા) યથાયોગ્ય સ્થિતિ કરીને આયુધ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાથી ન્યુત થઈને તે દેવો મનુષ્યયોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં તેમને દશ અંગો (ઉત્તમોત્તમ સામગ્રી) મળે છે

[૧૭] ક્ષેન (ગ્રામાદિ) વાસ્તુ (ઘર) સુવર્ણ (ઉત્તમ ધાતુઓ), પશુઓ, દાસો તથા નોકરો આ ચાર કામરકથો બધા હોય ત્યાં તે ઉત્પન્ન થાય છે

નોંધ -આ ચારે વિભાગો મળી માન એક અંગ બને છે

[૧૮] તેમજ મિત્રવાન, શાંતિમાન, ઉચ્ચગોત્રવાળા, ક્રાંતિમાન, અસ્પર્ગી, મહાબુદ્ધિવાળો, કુલીન, યશસ્વી તથા બલિષ્ઠ થાય છે

નોંધ -આ નવ અંગો તથા ઉપરનું એક મળી દશ અંગો થયા

[૧૯] અનુપમ એવા મનુષ્યયોગ્ય ભોગોને આયુધ્યના અત્યંત પર્યાપ્ત ભોગના છતાં પ્રથમના નિશુદ્ધ સત્યધર્મને અનુમરીને તે દ્વારા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પામીને,

નોંધ:-સમ્યક્ત્વ એ જ્ઞેનદર્શનની મુક્તિનું પ્રથમ પગથિયું છે.

[૨૦] તથા જે પુરુષ ચાર અંગો (વર્ણવ્યા તે) ને દુર્લભ ગણી સંપન્નને સ્વીકારીને, કર્મોશો (કર્મ દ્વેષો) ને તપવડે દૂર કરે છે તે નિશ્ચય સિદ્ધ થાય છે. (સ્થિર મુક્તિ પામે છે.)

નોંધ:-જ્ઞેનદર્શનમાં પુણ્ય અને નિર્જન એવાં આત્મવિકાસનાં બે અંગો છે. પુણ્યથી સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે. અને સત્ય ધર્મને સમજી તે સાધનો દ્વારા પતિત ન થતાં આત્મવિકાસને માર્ગે જવાય છે તેને નિર્જન કહેવાય છે. સાચા ધર્મોને નરની ઉપમા આપી શકાય. તે નાચવા છતાં તેની દૃષ્ટિ તો દોર પરજ હોય તેમ સદ્ધર્મોની દૃષ્ટિ તો સાધનોનો ઉપયોગ કરતાં કરતાં ખણી મોક્ષ તરફજ હોય.

એ પ્રમાણે કહું છું.

આમ ચાર અંગ સંબંધીનું ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અસંસ્કૃત

૪

શ્રવિત ધંચલ છે. કર્મનાં ફળ ભોગવવાંજ પડે છે. તેનું નિરૂપણ આ અધ્યયનમાં ખૂબ સરમ રીતે થયું છે.

ભગવાન બોલ્યા:-

[૧] શ્રવિત સધાય તેવું નથી માટે પ્રમાદ ન કર. ખરેખર જગ-વચ્ચાથી ઘેગયેલાને શરણુ નથી એમ ચિતવ. પ્રમાદી અને તેથી હિસક બનેના વિવેકશૂન્ય શ્રવો કોને શરણો જશે ?

નોંધ:-ગૌતમને હદેશીને આ કથન કહેવાયેલું છે છતાં ગોયમ એટલે ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનાર મન પણ તેનો અર્થ ક્યાં નથી થતો ? આપણે આત્માભિમુખ થઈ મન પ્રત્યે તે સંબોધન જરૂર વાપરી શકીએ. (ખીજ બધી વસ્તુ વૃદ્ધિ પછી સંધાય છે પણ શ્રવિતદોરી વૃદ્ધિ પછી કદી સધાતી નથી)

[૨] કુશુદ્ધિવશાત્ (અચ્છાનવશાત્) પાપના કામો કરીને જે મનુષ્યો ધનને મેળવે છે, કર્મના પાગથી ઘેગયેલા અને વૈરથી બંધાયેલા તે શ્રવો ધનને અહીંજ મૂકીને નરકગતિમા ચાલ્યા જાય છે.

[૩] ખાતર પાડતા (ચોરી કરતા) પકડાયેલો પાપકર્મ કરનાર ચોર જેમ પોતાના કર્મથી કપાય છે (પીડાય છે) તેમ શ્રવો આદી અને પગ્થોડા પોતાના કર્મ વડેજ પીડા પામે છે કાન્ય કે કરાયેલા કર્મોની (ભોગવ્યા વિના) મુક્તિ નથી

નોંધ:-જે જેવા કર્મ કરે છે તેને તેજ ભોગવે છે કર્તા બીજા અને ભોક્તા બીજા હોઈજ શકે નહિ એ ન્યાયે આયોગમાં જે કર્મના પરિણામ ન મળ્યા હોય તે પરયોગમાં મેળવવા જન્મ ધારણ કરવોજ પડે છે એમ પુનર્જન્મની સિદ્ધિ સ્વયં યદ્ય ભવત્તિ

[૪] મસારને પામેયો જીવ પારકાને ગાટે (કે પોતાના જીવન વ્યવહારમાં) જે કર્મ કરે છે તે કર્મના ઉદય (પારણામ) કાળમાં (તેને પોતાનેજ ભોગવવું પડે છે.) તેના (ધનમાં ભાગ પડાવનારા) વાધવો કર્મમાં ભાગ પડાવતા નથી.

[૫] ધનથી પણ પ્રમાદી જીવાતમાં આ લોકમાં કે પરયોગમાં શરણ મેળવી શકતો નથી જેમ (અંધારી ગજનિમાં) દીવો ખુઝાઈ ગયા પછી અનંત વ્યામોહ થાય છે તેમ આવો પુરુષ ન્યાય માર્ગને જેવા છતાં જાણે ન જેવો હોય તેમ વ્યામોહ પામે છે

નોંધ:-કેટલાક માને છે કે “ધનથી યમદૂતને સમજાવી દઈશું” તેથી જીવ જતી વખતે ધનાદિ, પણ રાજ્યરૂપ યદ્ય નથી તે બતાવ્યું છે

[૬] સૂતેલાઓમાં જાગૃત રહેનાર (આસક્ત પુરુષોમાં નિનમકત રહેનાર), બુદ્ધિમાન અને વિવેકી માધક વિશ્વામ ન કરે, કારણ કે ક્ષણે ભયંકર છે અને શરીર (તેની પામે) અગળ છે માટે ભારપૂરક પક્ષીની માફક અપ્રમત યદ્યને વિચરે.

નોંધ:-કાળદ્રવ્ય અખંડ છે ત્યારે શરીર તો વિનાશી છે. એ અધેક્ષાએ ભયંકર બતાવી ક્ષણ માત્ર પણ અદ્યત ન કંવાલું કહ્યું છે. ભારંડ પક્ષીને મુખ બે છતાં શરીર એક હોય છે તેથી તે સાવતાં, ખેસતાં, ઉઠતા મનમાં ખ્યાલ રાખણ હોય છે તે પ્રમાણે સાધકે પણ સાવધ રહેવું.

[૭] થોડી પણ આમક્ષિ એ જાળ છે તેમ માની પગલે પગલે સાવધ યદ્ય વિચરવું વાલ મળે ત્યાં સુધી મયમ જીવિત લગ્નારી પછી અંતઃકાળ જાણીને મલિન મરીગ્નો અત લાવવો.

નોંધ:-સાવધ સાધકને પોતાનું આયુષ્ય ક્યારે પૂર્ણ થશે તે જ્ઞાત થઈ નય ત્યારેજ તેનો સમજપૂર્વક ત્યાગ કરે અન્યથા દેહ પર આસક્તિ બધે ન હોય પરંતુ તેને સાધન માની રક્ષણ કરવાની ફરજ ન ચૂકે.

[૮] જેમ શિક્ષિત અને કવચ (અખતર) ધારી ઘોડો વિજય મેળવે છે તેમ માધકમુનિ સ્વચ્છંદને રોકવાથી મુક્તિ પામે છે. વળી પૂર્વ (મોટી સંખ્યાવાળું કાળપ્રમાણ) વર્ગો મુખી અપ્રમત્ત ધર્મ વિચરે તે મુનિ તેવીજ રીતે શીઘ્ર મુક્તિને પામે છે.

નોંધ:-સ્વચ્છંદ અને પ્રમાદ બેમ પતનનાં કારણો છે. મુમુક્ષુએ તેને પ્રથમથીજ દૂર કરવાં અને અર્પણતા વચ્ચે સાવધતા પ્રાપ્ત કરવી.

[૯] શાશ્વત (નિયતિ)વાદી મતવાગ્માઓની એ ઉપમા (માન્યતા) છે કે જે પહેલાં ન પામે તે પછી પણ ન પામી શકે. (અહીં વિવેક કરવો ધટે છે, નહિ તો તે મનુષ્યને) ચરીરનો વિરહ થતી વખતે કાળથી ઝડપાતી વખતે કે આયુષ્ય શિથિલ પડે ત્યારે તેઓની પણ તે માન્યતા બદલી નળ છે. ક્યને (ખેદ કરવો પડે છે.)

નોંધ:-જે આપણે પહેલાં નથી કર્યું તો હવે શું કરી શકીશું? આમ માનીને પણ પુરુષાર્થ છોડી દેવો નહિ. કોઈ પણ કાળે અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં પુરુષાર્થ કરવાનું રહેલું. અહીં પરંપરા પ્રમાણે એવો પણ અર્થ થાય છે કે સામ્વતવાદી એટલે ચોક્કસ કહી શકનારા એવા જ્ઞાની-જનો (ત્રિકાળદર્શી હોવાથી) આજ પ્રમાણે અત્યારે યરો, પછી નહિ થાય કે અત્યારેજ તે જીવ મેળવી શકશે પછી નહિ વગેરે વગેરે ચોક્કસ જાણે છે તેઓ તો પછી પણ પુરુષાર્થ કરી શકે. પરંતુ આ ઉપમા તો તેવા મહા-પુરુષોને લાગુ પડે બીજા નહિ. જે તેવી રીતે બીજા સાધારણ જીવાત્મા તેમ કરે તો તેને આયુષ્યના અંત વખતે ખેદ કરવો પડે છે.

[૧૦] આવો વિવેક (ત્યાગ) કરવા માટે શીઘ્ર શક્તિમાન (કોઈ) નથી માટે કામો (ભોગો)ને છોડી દઈ મહર્ષિ, સંસાર સ્વરૂપને સમલાવ (સમદષ્ટિ)થી સમજીને, આત્મરક્ષક બની અપ્રમત્તપણે વિચરે.

નોંધ:-કામોને ભોંજવવા અને ભગ્વતિ કે નિરાસક્તિ રાખવી એ કામ મહેલું નથી માટે પ્રથમ ભોજોને છાડી દેવા એજ ઉત્તમ છે.

[૧૧] વાગ્વાર મોહ ગુણોને છૂતતા અને સંયમમા વિચરતા ત્યાગીને વિપયો અનેક સ્વરૂપે સ્પર્શ કરે છે. પરંતુ તેઓને વિષે ભિક્ષુ પોતાનું મન દુષ્ટ ન બનાવે.

[૧૨] (લયચાલે તેવા) મન્દ મન્દ સ્પર્શો બહુ ભોભાવનારા હોય છે. પરંતુ તેઓને વિષે મન ન જવા દેવું, ક્રોધને દબાવવો, અભિમાનને દૂર કરવું, માયા (કષ્ટ)ને ન સેવવી તથા ભોભને છોડી દેવો.

[૧૩] જેઓ વાણીથીજ સરકારી ગણાતા તુચ્છ અને પરપ્રવાદ કરનારા છતાં રાગદ્વેષથી જકડાયેલા છે તેઓ પગતંત્ર અને અધર્મી છે એમ જાણી તેમનાથી અલગ રહી શરીરના અંત સુધી સદ્ગુણોનીજ આકાંક્ષા કરવી.

એમ કહ્યું છું.

એ પ્રભાણે અમંસ્કૃત નામનું યોગ્ય અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

અકામમરણીય

૫

મૃત્યુકાળ એ જીવનકાર્યનો સરવાળો છે. મરણ તો વારંવાર થાય છે. કારણ કે પ્રમાદ એજ મરણ છે, છતાં આ અધ્યયનમાં તો દેહના ત્યાગ વખતની દશાનું વર્ણન કર્યું છે. આ વર્ણન પરથી તે સ્થિતિની પહેલાંજ સમજી અપ્રમાદ થવાય તે હેતુ સ્પષ્ટ માહુમ રહી આવે છે.

- [૧] દુઃખે 'કરીને ઉતરી શકાય એવા મહાપ્રવાહવાળા સંસાર સમુદ્રમાંથી અનેક પુરો તરી ગયા. ત્યાં મહાબુદ્ધિવાળા એક જિજ્ઞાસુએ આ પ્રશ્નને પૂછ્યો.
- [૨] દરેક જીવોની મરણાન્તે જે સ્થિતિઓ (ભૂમિકાઓ) હોય છે:-
(૧) અકામમરણ અને (૨) સકામમરણ.

નોંધ:-મરણ સમયે અશાંત રહે અથવા ધ્યેયશૂન્ય મરણ થાય તે અકામમરણ અને ધ્યેયપૂર્વક અવસાન થાય તે સકામમરણ કહેવાય છે.

- [૩] બાલકોનું તો અકામમરણ કે જે મરણ વારંવાર થાય છે. અને પશ્ચિત પુરોનો સકામમરણ કે જે એકવારજ થાય છે.

નોંધ:-જેનદર્શન, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી જીવના મરણને પંડિત મરણ માને છે. અને તેવો આત્મા વધારેમાં વધારે સંસારમાં ફરીથી એકજવાર જન્મ લે છે. અને સામાન્ય જીવોને અનેકવાર જન્મમરણ કરવાં પડે છે.

- ૪] ત્યાં આગળ આ પહેલી સ્થિતિ મહાવીરે આ પ્રમાણે (તેની)

ખતાવી છે કે જે ધંધિય વિયોગા આમકત થયેતો બાળક
(મૂર્ખ) ઘણા દુઃ કૃત્યો કર્તો હોય છે

નોંધ —> અત્યંત દુઃ કૃત્યો જેવા કે હિસાદિ કર્યો કરે છે તેમ
અકામમરણને અનુભવે છે

[૫] જે મૂર્ખ કામભોગોમા આમકત થઈ અમત્ય કર્મોને આચરે
છે તેની માન્યતા એવી હોય છે કે “ મેં પરનો કામોગ
નથી અને આ વિચારનો આનંદ તો પ્રત્યક્ષ છે ”

[૬] “ આ કામભોગો તો હાથમા આવેના પ્રત્યક્ષ છે અને જે
પછી થવાનું તે તો કાળે કરીને રવાનું છે (માટે તેની
ચિંતા શી ?) વળી કાણ જાણે છે કે પ તો (પુનર્ભવ) કે
કે નથી ”

[૭] “ બીજાનું ધરો તે મારું ધરો ” આ પ્રમાણે એ મૂખ બડબડે
છે, અને તેની રીતે કામભોગની આમકિતથી આખરે કષ્ટને
પામે છે

ભોગની આસક્તિ શુ કરે છે તે સમજાવે છે.

[૮] તેથી ત્રમ અને ન્યાવર જીવો પર દડ આગે છે અને
પોતાને માટે કેવડા અનર્થથી (હેતુપૂર્વક કે અહેતુએ)
પ્રાણીગધને હાળી નાખે છે

નોંધ — ત્રસ એટલે જે જીવો હાલતા વાપતા દેખાય તે સ્થાવર
એટલે પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવો કે જે આખેથી સ્પષ્ટ
રીતે ન દેખાય તે જો કે હમણા વૈજ્ઞાનિક સોધ જગજગદેર થઈ છે અને
પાણી વનસ્પતિ વગેરેમા જીવો મનાયા છે

[૯] ક્રમશઃ હિસક, લુપો, માધાવી, ચાડીઓ, શર અને મૂર્ખ
એવો તે દાર અને મામને ભોગવતો હતો આ મારું છે એમ
માને છે

[૧૦] કાયાથી અને વચનથી મદોન્મત્ત થયેલો અને ધન તથા સ્ત્રીઓમાં આમકૃત થયેલો, તે અણુગિયું માટીને જેમ જે પ્રકારે બેગી કરે છે તેમ જે પ્રકારે કર્મરૂપ મળને એકઠો કરે છે.

નોંધ:--જે પ્રકારે એટલે શરીર અને આત્મા બન્નેથી અશુદ્ધ થાય છે. શરીરનું પતન થયા પછી તેને સુધારવાનો માર્ગ બહુ બહુ કઠિનાઈથી મળે છે પણ આત્મપતનના ઉદ્ધારનો માર્ગ તો મળવો અગત્ય છે.

[૧૧] ત્યાર બાદ પરિણામે રોગ (પીડા)થી ખરડાયેલો અને તેથી જોદ પામેલો તે ખૂબ તપ્યા કરે છે. અને પોતાનાં કરેલા દુષ્કર્મોને સંભાળી મંભાળીને હવે પરવોડથી પણ અધિક ખીવા માડે છે.

[૧૨] “ દુરાચારીઓની જે ગતિ છે તે નરકનાં સ્થાનો મેં માંભળ્યાં છે કે ત્યાં દૂર (ભયંકર) કર્મ કરનારાને અમલ્ય વેદના થાય છે.

નોંધ:--સાત પ્રકારનાં નરકોનું જૈનગાત્રમાં વિગત છે. ત્યાં, કરેલાં દુષ્કર્મોના ફળરૂપે ઉત્તરોત્તર અદ્યત્તનીય વેદનાઓ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને ભોગવવી પડે છે.

[૧૩] “ ત્યાં ઔપપાતિક (સ્વયં કર્મવશાત્ ઉત્પત્તિ થાય છે તે) (નરક) સ્થાન કે જે મેં આગળ માંભળ્યું છે ત્યાં જઈને જીવ કરેલા કર્મોથી પછી ખૂબજ પરિતાપ પામે છે.”

[૧૪] જેમ માડીવાન જાણુવા છતાં સારા ધોરી રસ્તાને છોડી દઈને વિષમ માર્ગમાં જતા ધૂંસરી (ધુગ) ભાંગી જાય ત્યારે શોક કરે છે.

[૧૫] તેમ ધર્મને છોડીને તથા અધર્મને અંગીકાર કરીને મરણના મોં આગળ ગયેલો પાપી માણુમ જીવનધૂંસરી ભાંગી ગઈ હોય તેજ પ્રકારે શોક કરે છે.

૧૬] ત્યારબાદ તે મૂર્ખ મરણને અતિ ભયથી ત્રાસ પામી, કલિથી

(જુગારના દાવથી) જિતાયે ન દગાગની માફક અકામમરણે
મરે છે

નોંધ — જુગારમાં મોઢ વળત ધુતાતે પણ હારી જાય છે તેમ
અકામ મરણથી તેવો પાપી છાન જાય હારી જાય

[૧૭] આતો બાવકોનુ અકામમરણુ કહ્યું હવે પડિતોનુ મકામમરણુ
કહીય મને સાબજો, એમ જાગવાન સુધર્મશ્રામી બોલ્યા —

[૧૮] પુણ્યગાળા (સુપવિત્ર) પુણ્યો, બ્રહ્મચારીઓ અને મયમી
પુણ્યોનુ આનાત રહિત અને અતિપ્રમત્ર એવુ મરણુ જો મે
માગજુ છે—

[૧૯] તે મધા ભિક્ષુઓને કે બધા ગૃહસ્થોને પ્રાપ્ત થવુ નથી પણ
કનિ મતો પાગનારા ભિક્ષુઓ અને લિન્નલિન્ન પ્રકારના સદા-
ચાર સેવનારા મહાગૃહસ્થો જ તે મૃત્યુને વરે છે.

[૨૦] કેટલાક કુમાધુઓ કરતા ગૃહસ્થો પણ અધિક મયમી હોય
છે પરંતુ માધુનાની અપેશાએ તો મધા ગૃહસ્થો કરતા માધુઓ
અધિક મયમી જ હોય છે

નોંધ — આ મધા અત્યંત મજાગ અને માયા સંયમતુ પ્રતિપાદન
કરનારી છે તેમ જ અવત્થા વિશેષ સંયમના પોષક કે બાધક છે નહિ

[૨૧] લામા વખતના ચર્મ, નગનત્વ, જટા, સધાટિ (પુલ્ક માધુ-
ઓનુ ઉત્તરીયવસ્ત્ર) કે મુકન આ બધા ચિહ્નો તે દુરાચાર-
વાળા વેશધારી ને સરલ્યજૂત થતા નથી

નોંધ — બધા ભિન્ન ભિન્ન ચિહ્નો સંયમના રક્ષક નથી સદાચારજન
સંયમનો રક્ષક

[૨૨] ભિક્ષાચારી કરનાર ભિક્ષુ પણ જો દુરાચારી હોય તો તે નરકથી
છૂટી શકતો નથી. (સારાશકે) ભિક્ષુ હો કે ગૃહસ્થ હો '
મદાચારી હોય તેજ અવર્ગમાં જઈ શકે છે

નોંધ:—સાધુને નરક ન હોય કે આવકને નરક ન હોય તેવો માનવે ઈનસો હોતો નથી જે કોઈ જે સ્થિતિમાં રહી દુઃખગ્ન સેવે તેને નરક અને સમચાર સેવે તેને સ્વર્ગ મળી શકે છે.

શુદ્ધસ્થી સુમતી (સદાચારી) કેવી રીતે હોય તે બતાવે છે.
[૨૩] શુદ્ધસ્થ પણ મામાયિકાદિ અંગોને શ્રદ્ધાપૂર્વક, (અર્થાત મન વચન કાયાથી) અર્પણ કરે અને મામની બંને પાખી (પાશ્વિક)ઓમાં એક પાખી પણ પૌષ્ઠ વિના ખાધી જવા ન દે.

નોંધ:—સામાયિક એ બૈનદર્શનની આત્મચિંતનની ક્રિયા છે. યોગ-સાધનની ક્રિયા શુદ્ધસ્થોને પ્રાયઃ હમેશાં કરવાની હોય છે અને તે ક્રિયા શુદ્ધ રીતે કરતાં આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ મોક્ષ મેળવી શકાય છે. સામાયિક માત્ર એકજ કયાકની ક્રિયા છે. અને પૌષ્ઠ ક્રિયા એ બાળી અહોગત્રિ (ગત્રિ દિવસ) આત્મચિંતન કરવાની ક્રિયા છે. ઔષધને દિવસે ઉપવાસ કરી શૈશ્ય આસને બેસી આત્મચિંતન કર્યા કરવાનું કહ્યું છે.

[૨૪] આ પ્રમાણે સમજણપૂર્વક શુદ્ધસ્થાવામમા પણ મારા વ્રતથી (મદાચારી) રહી સકનારો જીવ આ ઔદારિક શરીર (મનિન શરીર) ને છોડી દેવયોગમાં ગર્હ શકે છે.

નોંધ:—પણ અને માનવોના દેહને બૈનશાસ્ત્ર ઔદારિક શરીર કહે છે. ઔદારિક એટલે હાડ, માંસ, ચામ, ગુધર ઇત્યાદિ બિજાત્સ વસ્તુઓનો પુંજ.

[૨૫] વળી જે સંવર કરનારો (સંસારથી નિવૃત્ત થયેલો) બ્રહ્મ હોમ છે તે સર્વદુઃખ નષ્ટ કરીને મુક્ત અથવા મદાન પ્રાપ્તિ-વાળો દેવ (આ બે પૈકી એક) થાય છે.

નોંધ:—અહીં એક શંકા થાય કે મુનિને મુક્તિ ને શુદ્ધસ્થને શા માટે નહિ ? પરંતુ જે વાત તો સ્પષ્ટ છે કે શુદ્ધસ્થજીવનમાં ત્યાગ એ અપવાદ છે. જે શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં દુ સાધ્ય છે તેજ ત્યાગ સાચી સાધુતામાં મુસાધ્ય છે અને વિશેષતઃ છે આથી શુદ્ધસ્થ કરતા ત્યાગી ગૌરવતર અને

ચહેરોઈથી મુક્તિ મેળવી શકે ! વાસ્તવિક રીતે તો જૈનદર્શન માને છે કે લ્વાન એજ મુક્તિનું અનુપમ સાધન છે. પણ એ શ્રદ્ધસ્થાવાસમાં હો કે સાધુજીવનમાં હો !

દેવતાં નિવાસ સ્થાનો કેવાં હોય છે તે વર્ણવે છે.

[૨૬] અત્યંત ઉત્તમ, વિશેષ કરીને મોદ પમાડનારાં (આકર્ષક) અનુક્રમે અધિકાધિક નિબ્યકાન્તિવાળાં અને યશસ્વી સ્થાનો કે જે બધાં ઉચ્ચ પ્રકારના દેવોથી વિભૂષિત છે.

ત્યાં વિરાજમાન દેવો કેવા હોય છે તે બતાવે છે.

[૨૭] ત્યાં રહેનારા દેવો પણ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા, ખૂબ સમૃદ્ધિવાળા, ધન્ય પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરનારા, ઋદ્ધિવાળા, વળી સૂર્ય-સમાન કાન્તિવાળા, અને જાણે હમણાંજ ઉત્પન્ન થયા ન હોય ! તેવા દેહીધમાન હોય છે.

[૨૮] જે સંસારની આસક્તિથી નિવૃત્ત થઈને સંયમ તથા તપશ્વર્પાનું સેવન કરે છે તે ભિક્ષુઓ હો કે ગૃહસ્થો હો, અવશ્ય તે (ઉપર કહેલાં) સ્થાનોમાં જાય છે.

[૨૯] સાચા પૂજનીય, ખલ્લચારી (જિતેન્દ્રિય) અને સંયમીઓનું (વૃત્તાન્ત) સાંભળીને શીલવાન અને બદુમૂત્રી (શાસ્ત્રને યથાર્થ જાણનાર) મંરણાન્તકાળે ત્રાસ પામતા નથી.

[૩૦] પ્રતાવાન પુરુષ દયાધર્મ તેમજ ક્ષમાવડે (બાલપંડિત મરણનો) તોડ કરી તેમાં વિશેષ ધ્યાન આપીને અર્થાત્ તે પ્રકારની ઉત્તમ આત્મરચિતિએ પહોંચીને વિશેષ પ્રસન્ન થાય (જીવનગુપ્તી).

[૩૧] અને ત્યારબાદ મૃત્યુ નજીક આવે ત્યારે શ્રદ્ધાળુ સાધક ઉત્તમ એવા સુરની પાસે જઈને લોભકાંને (દેહ મૂર્છાને) દૂર કરે અને દેહના વિયોગની આકાંક્ષા રાખે.

નોંધ:—જેણે જીવનને ધર્મથી વણી નાખ્યું હોય તેજ અંતકાળે મૃત્યુને આનંદથી બેઠી શકે છે.

[૩૨] આવો મુનિ કાળ પ્રાપ્ત થયે (મૃત્યુ વખતે) પ્રાપ્ત થયેલા શરીરને દૂર કરીને ત્રણ પ્રકારનાં સકામ મરણ પૈકી એકથી અવસ્ય મરણ પામે છે.

નોંધ:—તે સકામ મરણ ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે. (૧) કક્ષાપ્રત્યાખ્યાન મરણ (મૃત્યુ વખતે આહાર, પાણી, સ્વાદ્ય કે ખાદ્ય કોઈપણ પ્રકારની વસ્તુ ન લેવી તે) (૨) ઇચિત મરણ (આર્મા ચાર પ્રકારના આહારના ચઘ્યદુખાણ ઉપરાંત જગ્યાની પણ મર્યાદા બાંધવાની હોય છે). (૩) ચાદોપગમન મરણ (કંપિલી વૃક્ષની શાખાની માફક એકજ પાસે જામો-મજાસ નીકળી જાય ત્યાંસુધી પડી રહેલું તે)

એવી રીતે ત્રણ પ્રકારનાં સકામ (પંચિત) મરણ હોય છે.

એ પ્રમાણે કર્મ છું.

આમ અકામમરણ મંજાથી પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

શુદ્ધક નિર્ગ્રંથ

અનાચારી સિશુઓનું અધ્યયન

૬

અજ્ઞાન કે અવિદ્યા એજ સંસારનું મૂળ છે. તે દેવળ શાસ્ત્ર ભણવેથી કે વાણીદ્વારા મોક્ષની વાતો કરવાથી નાશ થઈ શકે નહિ. અજ્ઞાનને નિવારવા તો કઠણમાં કઠણ પુરુષાર્થ અને વિવેક કરવો જોઈએ. આ જન્મમાં મળેલાં સાધનો જેવાં કે ધન, પરિવાર આદિનો મોહ પણ સહજ રીતે છૂટી શકતો નથી તેનાથી આસક્તિ હઠાવવા પણ કઠિનમાં કઠિન તપશ્ચર્યાઓ કરવી પડે છે તો જન્મોજન્મથી વારસામાં મળેલા અને જીવનનાં આણુઓ અણુનાં સંસ્કારમાં જડાએલા અજ્ઞાનને નિવારવા કેટલી પ્રયત્ન કરવો પડે તે સ્પષ્ટ વસ્તુ છે.

માત્ર વેશ પરિવર્તનથી વિકાસ ન થઈ શકે. વેશ પરિવર્તનની સાથે હૃદયનું પરિવર્તન જોઈએ. આથીજ જૈનદર્શન જ્ઞાન અને ક્રિયા (વર્તન)નું સાદચર્ય સ્વીકારે છે.

સગવાન બોલ્યા:—

[૧] જેટલા અજ્ઞાની પુરુષો છે તે બધા દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારા છે (દુઃખી છે). તે મૂઢ પુરુષો બહુવાર અનંત એવા સંસારને વિશે નષ્ટ યાય છે. (દુઃખ પામે છે).

નોંધ:—અજ્ઞાનથી મનુષ્ય સ્વયં દુઃખી તો થાયજ છે અને પાડોશીને પણ દુઃખકર બીવડે છે.

[૨] માટે જ્ઞાતી પુરુષ જાડુ જન્મોની જાળના માર્ગને સમજીને [તજીને] પોતાનાજ આત્મા વડે મલ્યને શોધે. [સત્ય ગોધનનું પહેલુ માધન મૈત્રી છે માટે] અને પ્રાણીમાત્ર અથે મિત્રભાવ અપામે

[૩] સ્ત્રી, પુત્રો, પૌત્રો, માતા પિતા ભાઈઓ અને પુત્રવધૂઓ પોતાના કર્મથી પીડાતા એવા તને શરણુ આપવા માટે લેશ-માત્ર મમર્થ નથી.

[૪] મમ્મક દર્શનનાજા પુરમે પોતાની (શુદ્ધ દૃષ્ટિથી) બુદ્ધિથી આ વાતને વિચારની અને પૂર્વ પરિચયની આકાશ ન ગમ્યવી. આમક્રિત અને જોડીને તો છેદીજ નાખવા જોઈએ.

નોંધ—સમ્યક્ દર્શન જોડેલે આત્મજ્ઞાન આસક્તિ અને રાગ દ્વેષ ધર્તાં જય તેમ તેમ આત્મદર્શન થાય. અહીં જોગવેલ જોગોનું સ્મરણ ન આવવા દેહું અર્થાત્ જન્યતિ રાજની એ જતાવેલ છે.

[૫] ગાય, ઘોડા ઈત્યાદિ પશુધનને, ચણિકુંડલોને તથા દારા ચાકરો વગેરે મર્વને તુ છોડી દધને કામગીરી (કમ્પાગ પ્રમાણે ૨૫ ધારણ કરનાર) દેવ થઈ ચક્રીશ (અતઃકચ્છુથી આ પ્રમાણે ૧૫ચારવું).

[૬] તેવીજ રીતે સ્થાવર કે જંગમ કોઈ પ્રકારની મિત્રત (ધન) ધાન્ય કે અલંકારો કર્મોના પરિણામે પીડાતાને હુખથી મૂકાવવા માટે મક્તિમાન નથી તેમ સમજે.

[૭] પોતાની માકકજ મર્વ અથજે સર્વને જોઈને અર્થાત્ પોતાની માકક અન્ય જીવોને પણ પોતાના પ્રાણુ જ્ઞાલા છે તેમ જાણીને ભય અને વૈરથી વિરમેલો આત્મા કોઈપણ પ્રાણી-જોના પ્રાણોને ન હણે.

નોંધ—ભય એ ક્રૂતાથીજ જન્મે છે જોડેલો મનુષ્ય દૂર તેલ્યોજ અધિક ભયભીત. વૈર એ સત્રુતાની લાગણી છે. આ જી ભાવોથી વિરમાય એ હે સર્વજીવો પ્રત્યે પ્રેમામૃત નલા કરે. પોતાની ઉપમાથી દરેક જીવો સાથે વર્તે તો પ્રાણીમાત્ર પર સહજ પ્રેમ સ્ફુરે

[૮] કામની આરા સિવાય કંઈપણ લેવું તે નગ્નગતિમા લઈ જનાર છે એમ માનીને ધાસનું તગણું પણ આખ્યા વગર તેણે નહિ બિંધુએ પોતાની ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરીને પોતાના પાત્રમા (રાત્રી ખુલીથી) કાંઈએ આપેતું ભોજનજ મહણ કરવું

નોંધ — અદત્તની આખ્યા શુદ્ધ સ્વ માટે પણ છે કે માત્ર એણે કે પુરુષાર્થ કરીને તે હકનું વિવેકપૂર્વક ઘર્ષગર્ભ નીતિનો ભય કરી જે કંઈ હોયેલું લેવું તે પણ અદત્તજ મણાય

[૯] અહીં પ્રનામ તો એમજ માને છે કે પાપકર્મ છોડ્યા સિવાય પણ આર્થધમને જાણીનેજ સર્વદુ રોથી મુક્ત થવાય છે (તે વસ્તુ ઉચિત નથી)

નોંધ — આ પ્રોક્તમા જ્ઞાન કર્તા પતંનની ગૃધિકતા બતાવી છે પતંન ન હોય તો વાણી નિરર્થક

[૧૦] બધા અને મોમની વાતો કરનારા કહના ઠગા કરતા નથી તે માત્ર વાણીની બહાદુરીથી પોતાના આત્માને આશ્વાસનજ આપે છે

[૧૧] જુદી જુદી જાતની (વિચિત્ર) લાખાઓ શરણરૂપ થતી નથી તો વિદ્વાન અનુસામન પણ ક્યાથી શરણસ્થિત થાય પાપ કરોથી પચાથેના મુખોઓ નહિ જાણવા છતાં પોતાને પવિત્ર માનનારા હોય છે

[૧૨] જે પ્રનામ બાવજીવો (અત્તાની) શરીરમા, શરીરના વર્ણ અને મૌર્દ્યમા મર્ષપ્રકારે એટલે મન, વચન અને કાયાથી આમકત હોય છે તે મૌ દુ બનાજ ભોગી બને છે

[૧૩] તેઓ અનત એવા આ મમાગમા લાગે માર્ગે પડે કે (મ સાગ્યકમા ખૂન લાગે કે) માટે જની જાણથી નેઈ તપા મીને મુનિ અપ્રમત્ત યદ્દનિજ વિચરે

[૧૪] બાહ્યમુખને આગળ કગીને દટી પણ કરુ ન ઇચ્છે. માત્ર પૂર્વે થયેલા (સચિત) કર્મના ફાયદાને માટેજ આ રેહનો મદુપયોગ કરે.

નોંધ:—સરીર, ધન, સ્વજન આદિ સામગ્રી મુખ્ય નથી પણ ગોણું છે તેનો સદુપયોગ કરવાથીજ સુખ મળે તેની લાવસામા જીવન ખર્ચ તે બધુંજ શુભાચે

[૧૫] કર્મના મૂળ કાગણો (ખીજ) નો વિવેક કરીને (વિચાર કરીને) અવમર (ચોખ્ખતા) જોઈને મયમી બને (મંથમી બન્યા પછી) નિર્દોષ બોજન અને પાણીને પણ માપથી ગ્રહણ કરે.

નોંધ:—ચોખ્ખતા વિના સંયમ ન રહે માટે અવસર જોનાર એ વિશેષણ લીધું છે. તેમજ ત્યાગ અને તપ વિના પૂર્વ કર્મેના ફાયદા અસંભવિત છે માટે ત્યાગને અનિવાર્ય બતાવ્યો છે.

[૧૬] ત્યાગીએ લેશ માત્ર પણ મંત્રદ ન કરવો. જેમ પક્ષી પાખને સાથે બંધને જ ફરે છે તેમ મુનિ પણ (સર્વ વસ્તુ પરથી) નિરપેક્ષ (મમત્વરહિત) થઈ વિચરે.

[૧૭] લજ્જાળુ (સંયમની લાજ ધરાવનાર) અને ગ્રહણ કરવામાં પણ મર્યાદા રાખનાર લિશ્તુ ગામ, નગર ઇત્યાદિ રથજે, બંધન રહિત (નિરાસકત) થઈ વિચરે. અને પ્રમાદીઓમાં (એટલે મૃદસ્થોના સંમર્ગમાં રહેવા છતાં) પણ અપ્રમત્ત રહી જિજ્ઞાસી ગવેપણા (શોધ) કરે.

“એ પ્રમાણે તે અનુત્તરજ્ઞાની અને અનુત્તર દર્શનધારી અર્હન્ પ્રજ્ઞ શાતપુત્ર મહાવીર વિશાલી નગરીમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કરતા હતા.” (એમ) જાણનારોને મુધમસ્તકોએ કહ્યું —

એ પ્રમાણે કહ્યું છું.

એની ગીતે સુલ્લઃ નિર્ઘ્રય મબધીનું છકું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

એલક

—૫૫—

બકરાનું અધ્યયન

૭

ભોગમાં તુલિ નથી : જડમાં કયાંય ગુણ નથી.

ભોગોમાં જેટલી આસક્તિ તેટલુંજ આત્માથી દૂર રહેવાય. આત્માથી દૂર રહેવાય તેટલો દુઃખર્મોનો પુનઃ ભોગો થાય અને તેના પરિણામે અધોગતિમાં જવું પડે. માટે મનુષ્યભવને સ્વાર્થક કરવો. એજ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે.

- [૧] જેમ અતિથિ (મહેમાન) ને ઉદ્દેશીને (માટે) કાંઈ માણુમ પોતાને આંગણે બકરાને પાળી ચોખ્ખા અને જવ આપી પોખ્ખા કરે,
- [૨] ત્યારપછી તે હુટપુટ, મોરા પેટવાળો, જાડો, બહુ મેદવાળો (ચર્મ ખૂબ ખુદી થાય) અને વિપુલ દેહવાળો બને ત્યારે ત્યારે અતિથિની વાટજ ન ભેતો હોય ! (તેમ મદમાતો કરે.)
- [૩] ન્યાસુધી એ પરાણો ઘેર આવે નહિ ત્યાંસુધીજ તે ગિયારો ઝૂપી શકવાનો છે. પણ ન્યારે અતિથિ ઘેર આવે ત્યારે (ધરના બધા માણસો અને પરાણાઓ) (તેનું) માથું કાપીને (વધ કરીને) તેને ખાઈ જાય છે. (મૃત્યુવશ થાય છે.)
- [૪] ખરેખર તે બકરો જેમ પગેણાને માટેજ (પુટ કરાય છે) રખાય છે. તેમ અધર્મી-ખાત્રજીવ પણ (કૂર કર્મો કરી) નરકનું આયુધ બાંધવા માટેજ કામભોગો વડે પાપોથી પોપાય છે.

નોંધા:—જેમ બકરા ખાતી વખતે ખૂબ મન માણે કે તેમ ભોગો ભોગવતી વખતે જીવાત્મા હાસિક સુખ માણી ને છે. પરંતુ અતિચિરં કાળ આવે ત્યારે તેની મહાદુર્ગતિ થાય છે. અને પહેલાનું માનેલું સુખ મહા ભય કરે દુઃખરૂપ નીવડે છે

નરકને યોગ્ય બાલજન કયા દાષોથી ઘેરાયેલો
હોય છે તે દાષો બતાવે છે.

- [૫] બાલજન, હિંમત, બુદ્ધિ, જોનનાગ, માર્ગમા ચોગી કનના
(બહારવટીયો) બીજાની વસ્તુને ઝુટી લેનાર, માયાની,
અધમનું ખાનાગ, રાંઠ તથા
- [૬] સ્ત્રીઓમા આમકત, ઇદ્રિયોયુષી, મહાગભી, મહાપરિગ્રહી, દાર
અને મામનો ભક્ષક, પગને પીડા આપનાર, (પાપમા વડેના
પરિગ્રહ) પાપી,

નોંધા:—જન, ધન, નાક, સ્પર્શ અને ચતુર્થિત્યાદિ ઇદ્રિયોના વિષ-
યમા આસક્ત હોય તે ઇદ્રિય લોભુષી કહેવાય છે મહારાંભી એટલે મહા
(સનાર્થી) હિંસક, મહા પરિગ્રહી એટલે અત્યંત (વૃથાજન) આસક્તિમાન,

- [૭] બાળનું મામ ગેટ્ટી મોળા કરી ખાનાગ (બકરા વગેરે પશુઓને
ખાઈજનાગ), મોટી ફાદવાળો તથા અપચ્ચખાઈને શરીરમા
લોહીને જમાવનાર એવો અધર્મી જન, જેમ બકરા અતિચિની
વાટ જુએ કે તેમ તે નરકગતિના આયુષ્યની વાટ જુએ છે.
(નરકગતિ પામે છે)

- [૮] મગના આમન, ગચ્ચાઓ, મવારીઓ (ગાડી, ઘોડા વગેરે)
ધન તથા કામ ભોગોને (લાલુનાગ) ભોગવીને, દુઃખથી મેળવેલું
ધન તજીને તથા બહુ કર્મમેલને એકરો કરીને,

- [૯] આની રીને કર્મોથી ભારે થયેલો જીવાત્મા વર્તમાનકાળમાજ
મથગૂન ગ્રહી, જેમ બકરા અતિચિ આવ્યે તે ગિચિતિમા શોક
કરે છે તેમ મૃત્યુગાળે અત્યંત ગોક કરે છે

નોંધ.—પ્રત્યુત્પન્નપ્રગયણુ એટલે, પછી શું થશે? તે પરિણામ નહિ વિચારનાર જીવ કાર્યના આરંભના જે પરિણામ ન વિચારે તે પાછળથી ખૂબજ પસ્તાય છે પરંતુ પાછળનો પસ્તાવો ત્વન નિરર્થક છે

[૧૦] તેમજ એવા ધોર ઠામકા આયુષ્યને અતે આ દેહને ઠોડી કર્મથી પરત ન થઈને આસુરી દિગ્માને પામે છે અથવા તો નરકમાં આ યા જાય છે

નોંધ —જેનદરાંન અમુરગતિ કિંવા નરકગતિ એ જે ગતિઓના આવા આનંદ હિ સમને માટે માને છે

[૧૧] જેમ કાણી કોડીને માટે એક મનુષ્ય હાનરો માના મહારો હારી ગયો અને એક (રાગમુક્ત) ગંગા અપર્ય એના આત્મ કળને ખાઈને રાત્ર્ય હારી ગયો, (તેમ માનવજન હારી જાય છે)

નોંધ —આ જન્મે રાસોમ્ન દર્શાવે છે તાત્પર્ય એ છે કે કુત્તમ એવા આત્મસુખને કે જેના મૂલ્ય ન થઈ શકે તે ઊભને પરમુખ એટલે જડજનના પામભોગો જે હિંચે છે તે કાણી કોડી માટે મુવર્ણુ ગુમાવે છે રાત્રી મુકા કરે ન વેલે ચળને પથ પાળવા માટે બાબાતુ ફળ ખાવાની મના દરી હતી છતાં ભૂલથી (રસાસકિતથી) ખાઈને તેણે એક સદજ દવાદ માટે પોતાનો પ્રાણ ગુમાવ્યો તેજ રીતે સસારભોગી થેડી ભૂલથી આત્મિક જીવન વેટફી સસાર પરિભ્રમણમાં પડે ?

હવે દેવગતિના ભોગો સાથે મનુષ્યના ભોગોની તુલના કરે છે.

[૧૨] એ પ્રમાણે મનુષ્ય મળધીના કામો દેવકામોની પામે તુ-૭ છે દેવકામો (મનુષ્યના ભોગો કુગ્તા) મદસગણા અને આયુષ્ય પર્યંત દિવ્યસ્વરૂપમાં રહ છે.

[૧૩] તે દેવોની ગિયતિ પણ અમર્યાદિત (અનેક વર્ષોની મહ્યાથી પણ વધુ) કામની હોય છે આ જધુ જાણવા જના મો (૧૦૦) થી પણ ઓછા વર્ષોની (મનુષ્યની) આયુષ્યગિયતિમાં (પણ) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પુરુષ વિવિધમાર્ગમાં ક્યારે જાય છે

[૧૮] જેમ નણુ નાણિયાઓ મૂન (મુડી) ગ્રદણુ કરીને (ધ્રાવા અથે) નીધોના, ત્યા તમાનો એક નાભ મેગરે છે, બીજો પોતાની મગ મુગીજ પાછી નાવે છે—

[૧૯] આ નીજો મુડી ગુમારી આવે છે આતો વ્યનદાગિ ઉપમા છે પરંતુ એજ પ્રમાણે ધર્મમા પણ મળ્યુ

નોંધ—આ ત્રણ દ્રાવતા સાજમા છે આરી મોકમા તે સ્પષ્ટ કરે છે

[૧૯] મનુષ્યન પ્રગટાવે છે તે મૂગ મુડીને આબાદ રાખે છે, (મનુષ્યનો જે મળે તે મૂગ મુડીજ છે) જેગતિ પામે છે તે લામ મેગવે છે પણ જે એ નગક અને તિર્યચ (પશુચોનિ) લાન પામે છે તેતો ખગખર મુડીને પણ ગુમાવે છે

નોંધ—જેઓ સત્કર્મથી દેવગતિ પામે છે તે મનુષ્યત્વથી કઈક વધુ મેગવે છે અને દુષ્કર્મ કરે છે તે અધોગતિ પામે છે

[૧૭] જ્ઞાનકની (મુદ્ધજનની) આપત્તિ અને વધ જેના ગર્ભમા છે તેવી બે પ્રકારની ગતિ (ઉપર કહી ગયા તે) થાય છે આસ કિતને વશ થયેતો તે શહ દેવત્વ અને મનુષ્યત્વ બને હારી જાય છે

[૧૮] તે એકવાર નિયોથી છુનાયો (નિરપાસક થયો) કે તેના વડે તેની મે પ્રકારે દુર્મતિ થાન છે ત્યાથી ધણા લામા કાગ સુધી પણ નીકળવુ તેો પછી દુર્નલ થઈ પડે છે

નોંધ—વિકાસ એ દુર્લભ છે પણ પતન તો સુલભ છે એકવાર પતન થયુ કે ઉચ્ચ ભાગમથી ઠેક નીચે પડી જવાય છે

[૧૯] આ પ્રમાણે વિચારીને તથા જ્ઞાન (અજ્ઞાની) અને પડિતની ગુનના કરીને જે પોતાની મુડીને પણ માયમ રાખે છે તે મનુષ્ય ચોનિને પામે છે

[૨૦] આવી લિખલિખ પ્રકારની શિક્ષાઓ દ્વારા જે પુરવો ગૃહસ્થા-
શ્રમમા ગ્રહીને પણ જે મદાચારી રહે તો તે અવશ્ય મૌમ્ય
એની મનુષ્ય યોનિને પામે છે. કારણકે ખરેખર પ્રાણીઓ
કર્મનુ ક્ષણ અચૂક ભોગવનારા હોય છે.

નોંધ:—કર્મવગ્તાત્ત જીવોની ઉચ્ચ કે નીચ ગતિ થતી હોય છે.

[૨૧] જેઓની વિપુલ શિક્ષા છે (મદા જ્ઞાની છે) તેઓ પોતાની
મુક્તિને ઓળંગી જઈ (મનુષ્ય ધર્મથી આગળ વધી), શીલ-
વાન અને વિશેષ મદાચારી થઈ અને અદીન (તેજસ્વી) બની
દેવપણાને પામે છે.

નોંધ —મનુષ્યે મનુષ્યધર્મ સાચવવો તે તો સામાન્ય કર્તવ્ય છે
ત્યાંસુધી તો પોતાની મુક્તિ જળવી ગણાય પરંતુ મનુષ્યધર્મ કરતા
આગળ વધે અર્થાત્ વિશ્વધર્મમા પ્રવેશે ત્યારે જ વિશેષતા ગણાય

[૨૨] એ પ્રકારે ભિક્ષુ અદીનતા અને અનામક્રિતને જાળીને (વિચા-
રીને) શામાટે આવું ન હતું (પામે) ? અને હતીને શાંતિનું
મ વેદન (અનુભવ) શા માટે ન કરે ?

નોંધ —કપરની સુદર માતને સાધક થઈ શા માટે ન આરાધે ?

[૨૩] દામડાની ટોચ પર રહેલું જળમિંદુ મનુદ્રની માથે શી ગીતે
મગ્જાવાય ? તેજ રીતે દેવોના ભોગો આગળ મનુષ્યના ભોગોનું
પણ મમજી શેવું થયે.

[૨૪] જે આ દામડાની ટોચના જળ મિંદુ જેવા ચચગ કામભોગો
છે તો કીજી થતા દુકા આપુધ્ય કાળમાં શામાટે (ક્યા હેતુને
લઈને) ક'યાણુ માર્ગને ન ગણવે ?

[૨૫] અહી કામોથી અનિવૃત્ત (કામામક્રત) થયેવાનો સ્વાર્થ (આ-
ત્મોત્તતિ) દર્શાય છે અને તેવો પુરુષ ન્યાય (મોક્ષ) માર્ગને
સામળ્યા છતાં ત્યારી પનિત થાય છે

નોંધ:—કામ એ બધા રોગોનું અને આપત્તિઓનું મૂળ છે એથી સાવધ રહેવું

[૨૬] “કામભોગોથી નિવૃત્ત થયેનાની આત્મોન્નતિ હણાતી નથી, બધું અપવિત્ર દેહને ત્યાગી તે દેવ સ્વરૂપ બને છે. એ પ્રમાણે એ માનવ્યુ ૪”

[૨૭] તેવો જીવ, જ્યાં ક્રદિ કીર્તિ, કાન્તિ, આયુધ્ય તથા ઉત્તમ સુખ હોય છે ત્યાં મુદ્દર મનુષ્યોના વાનાવગ્ધુમા બધું ઉત્પન્ન થાય છે.
હવે તારવણી કરે છે.

[૨૮] બાળકનું બાલત્વ જુઓ કે જે ધર્મને છોડી, અધર્મને અંગીકાર કરીને અર્થાત અધર્મી બનીને નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે

[૨૯] હવે સત્યધર્મને અનુમરનારા ધીરપુરુષનું ધીરપણું જુઓ. કે જે ધર્મિષ્ઠ થઈ, અધર્મથી દૂર રહીને દેવગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે.

[૩૦] પડિતમુનિ આ પ્રમાણે બાલભાવ તથા અબાલભાવની તુલના કરીને બાલભાવને ત્યાગી અબાલભાવને મેવે.

નોંધ:—બાલશબ્દ કેવળ અજ્ઞાનતા કે મૂર્ખતા સૂચકજ નથી બલકે બાલશબ્દ અનાચારનું પણ સૂચન કરે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું

એમ એવક મંબધીનું માતમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

કાપિલિક

કપિલમુનિનું અધ્યયન

૮

મન એજ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનને દુષ્કેશ બંધન કરે છે અને મનની નિર્મળતા યુગ્મકૃતા ભગાટે છે ચિત્તનું અનિયંત્રિતપણું ક્યાંસુધી ધસી જાય છે! અને અંતરાત્માને એકજ અવાજ લક્ષ્ય આપવાથી કેવી રીતે અધઃપતનમાંથી બચાવી લે છે? “કપિલ મુનીશ્વર કે જે આખરે અતંત સુખ પામી સુક્ષ્મ થયા છે તેના પૂર્વજીવનમાંથી” તેને મૂર્તિમાન ભોધપાક અહીં મળી શકે છે.

કપિલ કૌશાંબી નગરીમાં વસેલા એક ઉત્તમ એવા બ્રાહ્મ-જુકુળમાં જન્મ્યા હતા. યુવાન વયમાં માતાની આજ્ઞાથી આવસ્તી નગરીમાં આવી એક દિગ્ગજ પંડિતને ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ માટે લાગી પડ્યા હતા. યૌવન વય એક પ્રકારનો નીસો છે. એ નીસાને વશ થઈ કેક યુવાનો માર્ગને ભૂલી જાય છે.

કપિલ પોતાનો માર્ગ ચૂક્યા. વિષયોની પ્રબળ વાસના લાગી. વિષયોની આસક્તિથી સ્ત્રીસંગનો નાદ લાગ્યો. સ્ત્રીસંગની તીવ્રતર લાલસાએ પાત્ર કુપાત્રને ખાદ્યવા ન દીધું. અને એ કૃત્રિમ રનેહના ગર્ભમાં રહેલી વિષયની ઝેરી વાસનાને પોષનાર તેવુંજ એક સમાન પાત્ર સોધી દીધું અને સંસાર વિલાસી જીવને સર્વોત્તમ લાગતા એવા કામભોગને ભોગવવા લાગ્યા. ખારંવાર ભોગવવા છતાં તેને જે રસની પિપાસા છે તે સંપૂર્ણ નથી. અને

તેમ તેમ અજ્ઞાનતાથી વિવશ થઈ અધઃપતનની ખાડમાં નીચેને નીચે તે ધનડાતો જાય છે.

એકદા લક્ષ્મી અને સાધનોથી હીન અને હીન બનેલો તે પત્નીની ગ્રેરણાથી મહારાજના દરબારમાં (પ્રતિદિન પ્રાતઃકાલમાં પ્રથમ આવનારને સોના મહોરો આપવાનું વ્રત છે) જવા રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે નીકળે છે. ત્યાં ચોર ધારી રાજ પુરુષો વડે પકડાય છે. ત્યાંથી મહારાજની અનુકંપા વડે છૂટો થાય છે, અને મહારાજ તેના પર પ્રસન્ન થઈ ઈચ્છા મુજબ વરદાન માગવાનું કહે છે.

કપિલ વિચારમાં પડે છે ‘આ માગુ’ તે માગુ’ તેની લાલમા એટલેથી તૃપ્ત થતી નથી. આખરે આખું રાજ્ય માગવા તેનું મન લલચાય છે. અને જેનું તે વચન બહાર કાઢવા જાય છે. તેજ ક્ષણે અચાનક અંતઃકરણનો અવાજ આવે છે કે રાજ્ય મેળવ્યા પછી પણ તૃપ્તિ ક્યાં હતી ?

કપિલનું હૃદય રેફલેક્સ જેવું નિર્મળ હતું. તેથી એકાએક કપિલનો વિચારવેગ વળી જાય છે. ભોજોમાં ક્યાંય તૃપ્તિ જ નથી. લાલમાના પરિણામે બે માસા (મુવર્ણના સિલ્લો) માટે આવેલો હું રાજ્ય માગવા તત્પર થયો છતાં તેમાં પણ તૃપ્તિ ક્યાં ?

આખરે એ પૂર્વાધ્યાગીશ્વરના પૂર્વ મંત્રકારો જાગૃત થઈ ગયા. માયા મુખનો માર્ગ સમજાયો. અને તેજ વખતે તેણે મૌ કંઈ બહારની ગણ્યાતી મિલકતનો મોહ ક્ષણવારમાં ત્યાગી દીધો. બે માસાની પણ જરૂર તેને લાગી નહિ. મહારાજ અને મૌને વિરિમત કરી મૂક્યા અને પોતાના અંતઃકરણને જાગૃત કરી દીધું.

સતોષ સમાન મુખ નથી. તૃષ્ણા એજ દુઃખની જનની છે. તૃષ્ણા સમાપવાથી તે કપિલનાં અનેક આવરણો ક્ષય થયાં. તેનું અંતઃકરણ પ્રકૃતિજનન બન્યું. ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ ચિંતનના પરિણામે આત્મધ્યાન કરતાં કરતાં કૈવલ્યને પામ્યા.

- [૧] અનિત્ય, અસ્થિર અને દુઃખથી ભરેલા મંસારમાં હું કયું કર્મ કરું ? કે જેથી દુર્ગતિ ન પામું. (કામ જિજ્ઞાસુએ પૂછ્યું.)
- [૨] પરેલાંની આમકિતને છોડી દઇને કોઈ રથજો રાગમંધન ન કરનાં (મજી દેતાં દેતાં), વિષ્ણોથી માવ વિરક્ત થાય તો તેણે અને મદાદોળોથી પણ ભિન્ન મૂકાઇ જાય છે.
- [૩] યજ્ઞ સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને દર્શનવાળા તથા મર્ષ શૂનોનું દિત્ત અને દૃષ્ટ્યાણુ ચિંતવનારા વીતમેહ મુનિવર મદાવીર પણ શૂનોની મુક્તિ માટે આ પ્રમાણે કહે છે.
- [૪] સર્વ પ્રકારની ગ્રંથીઓ (આમકિત) તથા કપલ (કબેશ-ચિત્ત) ને ભિન્નુએ છોડી દેવા. મર્ષ કામ મમત્તેને (ભોગેને) જોવા છતાં સાવધ એવો સાધક લેખાતો નથી.
- [૫] પણ ભોગક્રમ આમિય (ભોગ્ય વસ્તુ)ના જેવોથી કલ્પિત, દિતકારી માર્ગ અને મુમુક્ષુ જુદીથી વિમુખ એવો આશ્ર, મંદ અને મૂદ શ્વાત્મા જળખામાં ચાળીની માફક (મંસારમાં) બધાના જાય છે.
- [૬] અધીર (આમકિત) પુરોથી તો આ કામભોગે ખરેખર દુઃખ કરીને તજાય છે. સુખેથી ત્યાજ્ય નથી. જે મદાચારી માધુગો હોય છે તેજ દુરનર એવા આ મંસારને તરી જાય છે.
- [૭] ષ્ટસાક દુષ્ટ અને અજ્ઞાની વિક્રમે એમ કહેતા હોય છે કે પ્રાણીવધ થાય તેમાં શું ? આમ કહેનારા મગલા (આરક્ત) અને મદજુદિવાળા અજ્ઞાનીઓ, પાપી દ્રષ્ટિઓ વડે કરીને નગ્નમાં જાય છે.

નોંધ:—કોઈ જાનનાં (અન્ય માણસો) પ્રાણીઓનો વધ કરી આદાર કપલને તો તે પણ માધુજને આદ્ય છે.

[૮] “ખરેખર પ્રાણીનધ કરવો તો શુ? પણ તેને અનુમોદન આપતા પણ કદી સર્વ દુ ખોથી તે શુ છૂતી શકતો નથી” જે આચાર્યોએ સાચા ધર્મની નિરૂપણ કરી છે તે બધાએ આ પ્રમાણે રૂરમાવેલું છે.

નોંધ — કોઈ પણ મત, વાદ કે દર્શનમા અદિ સાત્ત્વ સિવાય ધર્મ ખતાવ્યો નથી જૈનદર્શન અદિ સાની ખૂબ ગભીર સમાલોચના કરે છે તે કહે છે કે તમે ખીલને દુઃખ ન દો તેટલામાજ અદિ સા સમાપ્ત થતી નથી પરંતુ કોઈપણ દિ સાના કાર્યને ઉત્તેજના ન મળે તેવા વિવેક રાખવો તે અદિ સા

[૯] જે પ્રાણીનો અતિપાત (ધાત) ન કરે તે મમિતિ યુક્ત, અને સર્વશ્રવેનુ રક્ષણ કરનાર (અદિ સક) કહેવાય છે આવો મન-વાથી સ્થગમાથી પાણીની પેડે તેમનું પાપકર્મ નીકળી જવા માટે છે

નોંધ.—જૈનદર્શનમા પાપ સમિતિઓ છે તેમા આહાર, જાપા રોધન, વ્યવસ્થા તથા પ્રતિષ્ઠાપન (ભિક્ષાદિ વધે તે કેવે સ્થળે મૂકવી) વિધિનો સમાવેશ થાય છે

[૧૦] જગતમા વ્યાપ્ત થયેના ત્રમ (હાનતા આવતા) અને ધ્યાવર (સ્થિર રહેના) શ્રવે પર મન, વચન અને કાયાથી દડ ન આગવો.

નોંધ:—સદ્મ કે રણ શ્રવેની દિ સા, મન, વાણી કે વર્તનથી નજ કરવી

[૧૧] શુદ્ધ ભિક્ષાને જાણીને તેમાજ ભિક્ષુ પોતાના આત્માને સ્થાપે સંયમયાના માટે ગ્રામ (કોળીઆ) પ્રમાણે (મર્યાદા પૂર્વક) ભિક્ષા કરે અને રસમા આસક્ત ન થાય

[૧૨] ભિક્ષુ ગૃહસ્થોના વધેના દડા આહારને, જુના અડદના આઠ-ળા, યુત, સાયવો કે (પુનાક) જવ આદિના ભુકાનું પણ ભોજન કરે છે

નોંધ:—માત્ર સંયમના હેતુથીજ તેનું શરીર હોય છે. અને શરીર ટકાવવા માટે આહાર લેવાનો હોય છે.

જે વિદ્યાદ્વારા પતન થવાનો ભય છે તે બતાવે છે.

[૧૩] જેઓ લક્ષણવિદ્યા (શરીરનાં કાષ્ઠપણ ચિહ્નોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનું શાસ્ત્ર), સ્વપ્ન શાસ્ત્ર અને અંગવિદ્યા (અંગ ઉપાંગોથી પ્રકૃતિ જાણી લેવાનું શાસ્ત્ર) નો ઉપયોગ કરે છે, તે સાધુઓ નથી કહેવાતા. એ પ્રમાણે આચાર્યોએ દર્શાવ્યું છે.

[૧૪] (મંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી) જેઓ ચોતાના જીવનને નમમમાં ન રાખતાં સમાધી યોગોથી બ્રજ થાય છે. તેઓ કામ ભોગોમાં આસક્ત થઈને (કુકર્મો કરી) આસુરો દેહમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

[૧૫] વળી ત્યાંથી (આસુરી ગતિમાંથી) પણ દરીને સંસાર ચક્રમાં ખૂબ અટન કર્યા કરે છે. અને બહુ કર્મના લેપથી લેપાયેલા તેઓને અમ્યક્ત્વ (મદ્બોધ) થવું અત્યંત દુર્લભ છે.

માટે મુંઢર રાહ દર્શાવે છે.

[૧૬] ક્રોધ આ આખા લોકને (લોકમનુદ્ધિને) એકજ વ્યક્તિને ઉપભોગ અર્થે આપી દે. છતાં તેનાથી પણ તે મતુષ્ટ ન થાય. કારણકે આ આત્મા (બહિરાત્મા-કર્મપાશથી જકડાયેલો જીવ) દુઃખે કળીને પૂરાય તેવો છે. (સદાય અસતુષ્ટ રહે છે.)

[૧૭] જેમ લાભ થતો જાય તેમ લોભ થાય. લાભથી લોભ વધતો જાય છે. એ માસા (જુના વખતના સિક્કાનું નામ છે) માટે દરેકુ કાર્ય કરોડોથી પણ પૂરું ન થયું.

નોંધ:—જેમ જેમ મળવ જાય છે તેમ તેમ વૃષ્ટિ કેવી રીતે વધે છે તેનું ઉપર આપેલ અબેદ્ધન ચિત્રણ છે.

[૧૮] જેનું અનેક પુરોમાં ચિત્ત છે એવી, ઉન્નત જાતીવાળી (રતનોવાળી) અને રાક્ષસી જેવી સ્ત્રીઓમાં આમક્ત થવું

નહિ કે જે પુગ્ગને પ્રથમ પ્રસોભન આપીને પછી તેની માથે ચાકરના જેવું વર્તન રાખે છે.

નોંધા—વેશ્યા કે હલકી વૃત્તિની સ્ત્રીઓના મળંધનો આ શ્લોક છે જેવી રીતે પ્રુષ્ઠોને સ્ત્રીઓમાં ન લોભાણુ તેજ રીતે સ્ત્રીઓએ પ્રુષ્ઠોમાં પણ ન લોભાણુ તે વાત વિવેકપૂર્વક સ્વીકારી લેવી ઘટે જાદો શિષ્યને સંબોધીને કહેવાયેલું હોવાથી તે કથનમાં તો સ્ત્રીઓની વાત આવે તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો પ્રુષ્ઠ હો કે સ્ત્રી હો ! વિષયની આત વાસનાજ અધોગતિ આપનારી છે

[૧૬] ધરને ત્યાગી મયમી યથેક્ષો બિશ્વ સ્ત્રીઓ પર આમક્રાંત ન થાય સ્ત્રીસગને તથાને તેનાથી દૂરજ રહે. અને પોતાના આરિત્ર ધર્મને સુદર જાળીને ત્યાજ પોતાના ચિત્તને રિચગ કરે.

[૨૦] એ પ્રમાણે આ ધર્મ વિગુહ્ય મતિવાળા કપિવ્રમુનિએ વર્ણુનો છે. તેને જેઓ આચરશે તે તરી જશે અને તેના પુરુષોએ જ જન્મે લોક (આલોક તથા પરલોક) આગધ્યા સમજવા.

નોંધા—રાગ અને લોભના ત્યાગથી મન સ્થિર થાય છે ચિત્તસમાધિ વિના યોગની સાધના નથી યોગસાધના એ તો ત્યાગીનું પરમ જીવન છે તે સાધવા માટે કથન અને કામિની એ જન્મેનાં જંધન કાણે કાણે નડ-તગરપ છે. તેને ત્યાગ્યા તો છેજ પણ ત્યાગ્યા છતાં આસક્તિ રહી જાય છે તે આસક્તિથી દૂર રહેવા સતત જગૃત રહેવું એજ સચમી જીવનનું અનિવાર્ય મણુણ કાર્ય છે.

એ પ્રમાણે કહ્યું છું

એમ કપિવ્રમુનિ મનધીનુ આદમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

નમિત્રવ્રજ્યા

નમિરાજપિનો ત્યાગ

૯

મિથિલાના મહારાજા નમિરાજ દાધાજીની દાકુણ વેદના-
થી પીડાતા હતા. તે વખતે મહારાણીઓ તથા દાસીઓ ખૂબ
ચંદનો ધસી રહી હતી. હાથમાં પહેરેલી સૂત્રીઓ પરસ્પર અફ-
ળાવાથી જે અવાજ ઉત્પન્ન થતો હતો તે મહારાજાના કર્ણ પર
અથડાઈ વેદનામાં વધારો કરતો હોવાથી મહારાજાએ મંત્રી-
શ્વરને કહ્યું: “આ ઘોંઘાટ અસહ્ય છે. તેને બંધ કરો.” ચંદન
ધસનારાઓએ માત્ર હસ્તમાં એકેક ચૂડી સૌભાગ્યચિહ્નરૂપ
રાખી બાકી બધું દૂર કર્યું કે તુરતજ અવાજ બંધ થયો.

ઘોડીવારે નમીશ્વરે પૂછ્યું: “કેમ કાર્ય પૂર્ણ થયું?”

મંત્રી—નાજી.

નમીશ્વર—ત્યારે અવાજ શાથી બંધ થયો?

મંત્રીએ ઉપરની હકીકત જણાવી. તેજ દાકુણ પૂર્વઘોડીના
હૃદયમાં આકસ્મિક અસર થઈ ગઈ. તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં બે છે
ત્યાંજ ઘોંઘાટ છે, એક છે ત્યાં શાંતિ છે. આજ ગૂઢ ચિંતનના
પરિણામે (નિમિત્તથી] પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું અને શાંતિને
મેળવવા માટે બહારનાં બધાં બંધનો છોડી દઈ એકાકી વિચ-
રવાની તીવ્ર નિઝાસા જાગી. વ્યાધિ શાન્ત થયો અને તુરતજ
એ ઘોડી સર્પની કાંચળી માફક રાજપાટ અને રમણીઓના
ભોગવિલાસને તજી, ત્યાગી થયા અને તપશ્ચર્યાના માર્ગે પ્રયાણ

કર્તુ તે અપૂર્વ ત્યાગીની કમોટી ઈદ્ર જેવાએ કરી. તે પ્રશ્નોત્તર અને ત્યાગના મહાત્મ્યથી આ અધ્યયન સમૃદ્ધ થયું છે.

[૧] દેવલોકથી સ્થુન થઇને (ઉતરીને) મનુષ્યલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો નગિગજ (ઉપન્ના નિમિત્તથી) ગોદનીય કર્ગના ગાન્ત થવાથી પૂર્વજન્મોને મભારે છે

[૨] પૂર્વજન્મને મભારીને તે ભગવાન નગિગજ પોતાની મેજે બોધ પામ્યા હવે પુત્રને રાજ્યાડક કરીને શ્રેષ્ઠ ધર્મ (યોગ-માર્ગ) માં અભિનિ'કમણ્ણ કરે છે (પ્રવેશે છે)

[૩] ઉત્તમ અત પુરુષા રથા રથા તે નમિરાજ દેવલોક જેવા (દેવલોક) ઊંચા પ્રકારના ભોગોને ભોગવી, હવે ઘાની (તેની અમારતાને જાણનાર) જની બધું છોડી દે છે

[૪] (તે) નાના શહેરો તથા પ્રાન્તોથી જોડાએલી મિથિયાનગરી, મહારથીમેના, સુવાન રાણીઓ તથા બધા નોકર આકરોને છોડીને નીકળી ગયા (યોગ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા). અને તે ભગવાને એકાન્તમાં જઈ અધિષ્ઠાન કર્યું

[૫] ત્યારે નમિરાજ જેવા મહાન્ રાજર્ષિનું અભિનિ'કમણ્ણ થયું અને પ્રવ્રત્યા (ગૃહ ત્યાગ) થવા લાગી ત્યારે મિથિયાનગરીમાં ક્રોધાહવ (હાહાકાર) થઈ રથો

નોંધ:—મિથિયા તે કાજમાં મહાન નગરી હતી તે નગરી નીચે અનેક પ્રાત, શહેર, નગર અને ગામો હતા એવા રાજર્ષિ આવા દેવ ભોગ્ય ભોગોને ભોગવતા હોય ત્યાં એમએક ત્યાગ સ્ફુરે એ પૂર્વજન્મનું યોગ-બળ સત્યવે જ આવી બ્યક્તિનો સદાચાર, પ્રભુપ્રેમ, ન્યાય વગેરે ખૂબ અપૂર્વ હોય અને તેથી તેના વિરહને લઈને સ્નેહીવર્ગને આઘાત લાગે તે સ્વાભાવિક છે

[૬] ઉત્તમ પ્રવ્રત્યાસ્થાને વિરાજેલા રાજર્ષિને સબોધી ઇદ્રમહારાજ વ્રાહ્મણરૂપે આ વચન બોલ્યા —

નોંધ — નમિરાજર્ણિની કસોટી માટે આવેલા ઇન્દ્ર બ્રહ્મણે સ્વાગ સન્ધ્યા હતો તેમણે જે પ્રસન્નતા પૂછી તેનો ઉત્તર છે

[૧૦] ૩ ' આર્થ ' આજે મિથિનાનગરીમા કોલાહલથી વ્યાપ્ત (હાહામરમય) અને લયકર સમ્રોધો ધરધર તથા મહેન મહેનમા શામાટે મલગાય છે ?

[૮] ત્યારમાદ આ વાતને સાલળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ વચન કત્યુ —

[૬] મિથિનામા દડી છાયાનાડુ, મનોહર, કુલ અને પાદગાથી ભરેલુ તેમજ હમેશા બહુજનોને બહુગુણ કરનાર એવુ ચૈત્યવક્ષ છે

[૧૦] ૨ ત્યાં ' તે મનોહર ચૈત્યવક્ષ (આજે) પ્રચક વાયુથી હરાઈ જતુ હોવાથી અસગણ બની ગયેના અને તેજ કાગળે દુખિત અને વ્યાધિથી પીડાયેલા એવા આ પક્ષીઓ આક્રંદ કરી રહ્યા છે

નોંધ — મિથિવાના નગરજનોને પક્ષીઓરૂપ અને નમિરાજને વૃક્ષરૂપ બતાવ્યા છે

[૧૧] આ અર્થને સાલળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના દેવેન્દ્ર ત્યારમાદ નમિરાજર્ણિને સમોધીને આ વચન બોલ્યા —

[૧૦] હે ભગવન ! ઔ અગ્નિ અને (તેમા મદદ કરનાર) વાયુ આ મંદિરને બાળી રહ્યો છે અને તેથી (તમારુ) અતપુર પણ બાળી રહ્યું છે તમે શામાટે તે તરફ જોતા નથી ?

[૧૩] આ અર્થને સાલળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નમિરાજર્ણિ દેવેન્દ્રપ્રતિ આ વચન બોલ્યા —

[૧૪] જેતુ ત્યાં (મિથિનામા) કર્ષણુ છેજ નહિ તેવા અમે સુખેથી રહીએ છીએ અને સુખે કરીને જીવીએ છીએ (તેથી હે બ્રાહ્મણ !) મિથિવા બગવા છતાં મારુ કશું બગતુ નથી —

[૧૫] કારણકે સ્ત્રીપુત્ર પરિવારથી મુક્ત થયેલા અને સંસારના વ્યા-
પારથી પર થયેલા ભિક્ષુને કંઈ પ્રિય પણ નથી અને કંઈ
અપ્રિય પણ નથી.

નોંધ:—ન્યા આસક્તિ છે ત્યા રાગ છે ત્યાજ્ય દ્વેષ છે. દ્વેષ છે ત્યાં
આપ્રયતા છે. જે પ્રિયતાનો નાશ થયા તો અપ્રિયતા સહેજે સમાઈ નય
અને જે બંને વિરમે કે દુઃખ માત્ર મયુ. કારણ કે દુઃખની લાગણી તેવા
ભાવને લઈનેજ થાય છે.

[૧૬] મૃદરથાશ્રમથી પર થયેલા એવા ત્યાગી અને સર્વ જન્મભયથી
મુક્ત થઈ એકાન્ત (આત્મ) ભાવનેજ અનુમરનારા ભિક્ષુને
ખરેખર દરેક સ્થળે બાહુ આનંદ હોય છે.

નોંધ:—રાગ બધો હૃદયમાં છે. હૃદયશુદ્ધિ થઈ ને સંતોષ બન્યો કે
તરતજ કલ્યાણ અને મંગલનાં દરેક સ્થળે દર્શન થવાનાં.

[૧૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો દેવેન્દ્ર
ત્યારબાદ નભિરાજપિંને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૧૮] હે ક્ષત્રિય ! કિશ્નો, ગઢનો દરવાજો, ખાઈઓ અને સેંકડો
સુલટને હણી નાખે તેવું યંત્ર (તોપ જેવું યંત્ર) બનાવીને
પછી જ.

નોંધ:—હું તારા ક્ષત્રિય ધર્મને પહેલાં સંભાળી પછી ત્યાગીના
ધર્મને સ્વીકાર. જે પહેલાં ધર્મને ચૂકીશ તો આગળ કેમ વધી શકીશ ?

[૧૯] ત્યારબાદ આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા
નભિરાજપિંએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૨૦-૨૧] શ્રદ્ધા (સત્યપર અડગ વિશ્વાસ) રૂપી નગર, સંવર
(સંયમ) રૂપી ભાગોળ, ક્ષમારૂપી સુંદરગઢ, ઋણ ગુપ્તિ (મન,
વચન અને કાયાનું સુનિયમન) રૂપી દુઃપ્રધર્ષ (દુર્જય શત્રુની
શસ્ત્ર વિશેષ), પુરપાથરૂપી ધનુષ્ય, ઈર્ષ્યા (વિવેકપૂર્વક મન)

રૂપી દોરી અને ધીરજરૂપી લાલુ બનારીને સત્ય માથે પગ
મથન (મત્વચિતન) કરવું જોઈએ

[૨૦] કારણકે તપશ્ચર્યારૂપ બાણોથી યુક્ત તેવોજ મુનિ કર્મરૂપ
અપ્તરને બેઠી સત્ક્રામમા વિજય પામે છે અને જન (સમાજ-
૩૫ બંધન) થી મુક્ત થાય છે

નોંધ —બાહ્ય યુદ્ધનો વિજય ક્ષણિક હોય છે અને પરિણામે
પરિતાપજ ઉપજાવે છે શત્રુનો પોતે મરુ જની પોતાના બીજ અનેક
શત્રુઓની પરપગઉત્પન્ન કરે છે આથી તેવા યુદ્ધની પરપરા જન્મોજન્મ
આપ્યા કરે છે અને તેથી યુદ્ધથી વિગ્રમ મળતો જ નથી અને એ
વામનાને કારણે જ અનેક જન્મ લેવા પડે છે, માટે બહારના શત્રુઓ
જેથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે શત્રુઓ કે જે હૃદયમા ભરાઈ બેઠા છે, તેને
હથ્થવા માટે પ્રયાસ આદરવો એજ મુમુક્ષુ કર્તવ્ય છે

તે સત્ક્રામમા ઈ કઈ જાતના રાત્રી જોઈએ તેની બહુ જાડી શોધ
કરી ઉપરના સાધનો નમિ ભગવાને વર્ણવ્યા છે તે યોગીનો અનુભવ
આપણા જીવન સત્ક્રામમા ક્ષણે ક્ષણે જરૂરી છે

આ ઉત્તરથી વિસ્મિત થયેલો દંડ ચોડીવાર અવાક રહ્યો.

[૨૩] આ તત્ત્વને સાલજાને નગી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલો
દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો —

[૨૪] હે ક્ષત્રિય ! ઊંચા પ્રમારના બગનાઓ, મેડીવાળા ધરે તથા
બાવાત્રપોતિકાઓ (કીડાના સ્થાનો) કરારી પછી જ

[૨૫] આ અર્થને સાલજાને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા એના
નમિરાજર્ણિ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૬] જે ચાનતા ચાનતા માર્ગમા ધર કરે છે તે ખરેખર સદેહ
ભરેલુ છે જ્યાં જવાને ઈચ્છે ત્યાંજ શાશ્વત (નિશ્ચિત) ધરને કરવું જોઈએ

નોંધ:—આ શ્લોકનું હૃદય બહુ ગંભીર છે સાચતર્યાન એટલે મુક્તિ. મુમુક્ષુનું ધ્યેય જો માત્ર મુક્તિજ છે તો તે ર્યાન મેળવ્યા વિના માર્ગમાં એટલે કે આ સંસારમાં બીજાં ધરખારનાં બધાં આઘાટ કરે ?

[૨૭] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્પિને આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૨૮] હે ક્ષત્રિય ! લોમહર, ગાંધરી છાંડનાર, તરહર અને બદારવટી-આઓને નિવારીને તથા નગરનું કલ્યાણ કરીને પછી જ.

નોંધ:—લોમહર વગેરે બધા ચારોના વિવિધ પ્રકાર છે.

[૨૯] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્પિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૩૦] ધણીવાર મનુષ્યો નિરર્થક દંડને (હિંસાને) યોજે છે. આવા રથજે યુનો નહિ કરનારા વિના વાંકે બંધાર્થ જાય છે. ત્યારે યુનેગાર (ધણીવાર) છૂટી જાય છે.

નોંધ:—વિરોધે કરીને દુષ્ટમન કે દુષ્ટ વાસના જ યુનો કરાવે છે. પરંતુ તેને કોઈ દંડ આપવું નથી. હંદ્રિયો અને શરીર દંડાય છે. આ નિરર્થક દંડ છે દુષ્ટ વાસનાઓને દંડવી એજ સાચો દંડ છે તેને જ દંડવા માટે કોશિશ કરવી જોઈએ.

[૩૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્પિ પ્રતિ આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

[૩૨] હે ક્ષત્રિય ! હે નરાધિપ ! કેટલાક રાજાઓ કે જે તને નમ્યા નથી તેઓને વશ કરીને પછી જ.

[૩૩] આ અર્થને સાંભળીને વળી હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્પિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું —

[૩૪] દશલાખ સુલટને દુર્જય સંગ્રામમાં જીતવા કરતાં એકજ માત્ર આત્માને જીતવો તે ઉત્તમ છે અને સાચી જીત છે.

નોંધ — બહારના યુદ્ધમાં લાખો મુલ્યને એવા હાથે જીતનારને પણ જનસાક્ષી નથી ગણાવવું કારણકે તે સાચી જીત નથી, પણ હાર છે એ એક પોતાનાજ આ માને જીતીલે તો તેજ સાચો વિજય છે

[૫] આત્મા સાથેજ યુદ્ધ કરે, બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે ?
યુદ્ધ આત્માથી દુષ્ટપ્રકૃતિનાળા આત્માને જીતીને સુખ મેળવી શકાય છે

નોંધ.—વિષય ધર્મો વિચારણીય અને મહત્તર છે માટે ખૂબ વિચારવું

[૩૬] પાપ ઇદ્રિયો, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તથા દુર્નૈય એવા આત્માને જીતવો એ ઉત્તમ છે કારણકે આત્મા જીત્યો કે સવ જીતાયુ

[૩૭] આ અર્થને સાબળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના દેવેન્દ્રે નભિરાજર્ણિને આમ કહ્યું —

[૩૮] હે ક્ષત્રિય ! મોટા મોટા યજ્ઞો કરીને, તાપમ, ઋમણો અને બ્રાહ્મણોને જમાડીને, દાન કરીને, ભોગવીને તથા યજ્ઞન કરીને પત્રીજ જા

નોંધ.—તે કાળમાં ક્ષત્રિયોને સહ કરાવવા માટે બ્રાહ્મણો પ્રેરણા કરતા અને પોતાને જમાડવામાં જ ધર્મ બતાવતા હતા ચૂકર્યાધમના ધર્મ કરતા આ ધર્મ વિશિષ્ટ ગણના હોતો તેથી ક્ષત્રિય ધર્મ બતાવી અહીં ધર્મ દિશાનુ સૂચન કર્યું છે

[૩૯] આ અર્થને સાબળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેના નભિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૦] જે પ્રતિ મારો (એકેક મહિને) દશ દશ લાખ ગાયો દાનમાં આપે તેના કરતા કેટલેક નહિ આપનારનો સયમ (જે માત્ર અનરથ ઉત્તમ છે) વધી જાય છે

નોંધ:—અપરિનૃદત્તિ એજ ક્રત્તમ ધર્મ છે. એક સંયમી માણસ અગ્નિકા રીતે સેંકડોને પોષી શકે છે. અસંયમી બની કંઈ દાન કરવું તે કરતા સંયમ પાળવો વધુ યોગ્ય છે આ શ્લોક ખૂબજ હાંડાણથી વિચારતા આપણી આજની જીવનદશાની વિટંબના મડી નઈ કંઈકો માર્ગ મળી આવે છે.

[૪૧] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્ર નમિરાજર્ણિને વળી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો:—

[૪૨] (ગૃહસ્થાશ્રમ કદંબ છે માટેજ) આ કદંબ આશ્રમને છોડીને તું બીજા આશ્રમ (ત્યાગાશ્રમ) ને ઇચ્છતો લાગે છે. હે મનુષ્યના પાલક મહારાજ! અહીંજ (ગૃહસ્થાશ્રમમાંજ) પૌષ્ઠ રક્ત થા.

નોંધ:—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ ક્યાં ધર્મનિયમ નથી થતાં? માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પૌષ્ઠ (ઘપવાસ કરી કેરળ આત્મચિંતનમાં અહોરાત્રિ ગુનરવી) ક્રિયામાં મરાગત બન. શામાટે ત્યાગાશ્રમને શ્રદ્ધા કરે છે?

[૪૩] આ અર્થને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજર્ણિએ દેવેન્દ્રને આમ કહ્યું:—

[૪૪] પ્રતિ માસે જે બાલજન કુશ (દાબડા) ના અગ્ર ભાગ જોટલા ભોજનથી ચલાંવે (અર્થાત તેટલો પણ ભોગી બનેતો) તે પણ સાચાધર્મીની ભોજની કળાને લાયક થતો નથી.

નોંધ:—ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ, ત્યાગાશ્રમની યોગ્યતા ન હોય તેને માટે યોગ્યજ છે. પરંતુ સાચો ત્યાગ હોય તો તે (ગૃહસ્થાશ્રમનો) ધર્મ તેના આગળ ન્યૂન જ છે. આ વાતને આપણે અનુભવથી પણ ક્યાં નથી જોઈ શકતા?

[૪૫] આ તત્ત્વને સાંભળીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિરાજર્ણિને (વળી બીજી રીતે) આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૪૬] હે ક્ષત્રિય! સોનું, રૂપું, મણિ મોતીઓ, કાંસુ, વસ્ત્રો, વાહનો અને ભંડાર વગેરે વધારીને જા.

[૪૭] આ અર્થને અવધારીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિગ-
જર્ણિએ દેવેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૪૮] કૈલાસપર્વત જ્વેડા, મોના અને રૂપાના અમખ્ય પર્વતો કદાચ
આપવામાં આવે છતાં (તેપણ) એક યોબીને માટે પૂરતા નથી.
કારણકે ઈચ્છાઓ ખરેખર આકાશ જેવી અનંત છે. (અશાનો
પાગ પમાતોજ નથી. એક પૂગણી ન પૂરાણી કે બીજી અનેક
જાગે છે)

નોંધ:—તુષ્ણાની ખાડજ એવી વિચિત્ર છે કે જેમ જેમ તેમાં ભરતી
ધાય તેમ તે ખાડ જાડીને જાડી નવ તુષ્ણા આવી કે પાસેનાં માધને:
નપુણું દેખાય સંતોષ આપ્યા કે દેખાવુ દુઃખ ભાગ્યુ એટલે સાધનો બધા
મુખદ રચ્યાં બની રહે.

[૪૯] આખી પૃથ્વી, શાલીના ચોખા, જવ, (પૃથ્વીમાં રહેલાં મરં
ધાન્યો) પશુઓ અને મોનુ આ બધુ એક (અસતુષ્ટ મનુ-
ષ્ય)ને માટે પણ પૂરતુ નથી એમ જાણીને તપશ્વર્યા આદરની.

નોંધ—તપશ્વર્યા એટલે આશાનો નિરોધ આશાને રોકી એટલે જગત
છાયા. આશાધારી તો બાપુ' એ જગત છે જે આશામય પ્રવૃત્તિ તેજ
સસાર છે અને આશા વિરહિત પ્રવૃત્તિ એજ નિવૃત્તિ છે

[૫૦] આ અર્થને માલગીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા દેવેન્દ્રે નમિ-
ગજર્ણિને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૫૧] હે પૃથ્વીપતિ! અદ્ભુત એના (મજેવા) ભોગોને તુ તજે છે
અને નહિ મજેના એના ગમોને ઇચ્છે છે ખરેખર તુ મ કંપ
થી બહાવ છે.

[૫૨] આ વાતને માલગીને હેતુ અને કારણથી પ્રેરાયેલા નમિરાજ-
ર્ણિ દેવેન્દ્રને ઉદ્દેશી આમ બોલ્યા.

[૫૩] કામભોગો રહ્યા છે કામભોગો વિના (જે) જે કામભોગો

કાળ નાગ જેવા છે. કામોને પ્રાર્થના કરતા કરતાં જીવે
બિચારા કામને પામ્યા વિનાજ દુર્ગતિમા આત્મા જાય છે.

નોંધ—સંસારનો આસક્ત કેઇપણ એવો પ્રાણી નથી કે જેની આશા
મરતી વખતે ભોગોથી દૂર થતા થતા પૂર્ણ થઇ શકી હોય. આશા કે
વાસના એજ જન્મની દાતા છે

ચાર કપાયોનાં પરિણામ દર્શાવે છે.

[૫૪] ક્રોધથી અધોગતિમાં જવાય છે. માનથી અધભગતિ થાય છે.
માયા (કપટ)થી સદ્ગતિ મળતી નથી. પણ લોભથી તો
આ લોક અને પરલોક બન્નેનો ભય રહેયો છે.

નોંધ—શાસ્ત્રકારોએ ચારે કપાયોનું પરિણામ બહુ દુઃખકર બતાવ્યું
છે. પરંતુ તેમાં પણ લોભ તો ઘણેજ હાનિકર્તા છે. લોભીનું વર્તમાનજીવન
પણ અપકીર્તિવાળું હોય છે. અને તે પાપનો સંચય પણ ખૂબ કરતો
હોય છે આથીજ “લોભને સર્વ વિનાશક કહ્યો છે.”

[૫૫] તેવે જ દાણે જ્ઞાનજનું રૂપ છોડી દર્મને અને ધર્મનું રૂપ ધાગણ
કરીને આવા પ્રકારની મધુસ્વાણીઓથી રત્નિ કરતો જીવો
છે વંદન કરે છે. અને કહે છે:—

[૫૬] અહો ! તમે ક્રોધને જીતી લીધો 'છે. માનને (અભિમાનને)
દૂર કર્યું છે. માયાને હઠાવી છે અને લોભને સંપૂર્ણ
વશ કર્યો છે.

[૫૭] વાહ હે સાધુજી ' શું તમારું મરણપણું ' શું તમારી કોમળતા '
કેવી તમારી અનુપમ સદનશીવતા ' શું તમારું તપ ! અને
શી તમારી નિરામકિત !

[૫૮] હે ભગવન ! અહીં પણ આપ ઉત્તમ છો, પછી પણ ઉત્તમ
થવાના. લોકમાં સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન એવી મુકિતને તમે નિઃકર્મી
થઈને અવશ્ય પામવાના.

[૫૯] ઈદ્રદેવ એ પ્રભાણે હિતમ શ્રદ્ધાપૂર્વક નમિરાજર્ણિની સ્તુતિ કરતા અને પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા વારંવાર લળી લળી વંદન કરે છે.

[૬૦] ત્યારબાદ ચક્ર તથા અંકુશ ઇત્યાદિ લક્ષણોથી અંકિત થયેલાં મુનીશ્વરનાં ચરણોને પૂજીને લક્ષિત અને ચપલ કુંડલ તથા મુકુટને ધારણ કરનાર ઈદ્રરાજ આકાશમાં અંતર્ધ્યાન થયા.

[૬૧] વિદેહનો રાજવી નમિ મુનિ કે જે ધરબાર તજીને સમગ્ર ભાવમાં બરાબર સ્થિર રહેલ છે તે સાક્ષાત ઈદ્રદારા પ્રેરાધને પોતાના આત્માને વિશેષ નમ્ર બનાવે છે.

[૬૨] આ પ્રભાણે વિશેષ શાણા અને બુદ્ધિમાન સાધકો સ્વયં બોધ પામીને જેમ નમિ રાજર્ણિ. થયા તેમ બોગોથી નિવૃત્ત થાય છે.

નોંધઃ—ભોગોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. આસક્તિનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. કષાયોનો ત્યાગ એજ ત્યાગ. સાચા ત્યાગ વિના આનંદ ક્યાં છે ?

એમ કહું છું.

એ પ્રભાણે નમિ પ્રવચ્ચા નામનું નવમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

દ્રુમપત્રક

વૃક્ષનું પાંદડું

૧૦

વૃક્ષનું પાંદડું ખરી જાય છે, તેમ શરીર છાંયું થઈ ખરી જાય છે મનુષ્યદેહનું પણ તેમજ સમજવું. અનંત મસારમાં કમપૂર્વક ઉન્નતિકર્મે માનવદેહ મળે છે તે માનવ દેહ પાચ્યા પછી પણ મુંદર સાધનો, આર્યભૂમિ અને સાચો ધર્મ પણ અનેક સકંટો પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે ભોગો ભોગવવાની અતુલ વૃત્તિ તો દરેક જન્મના, તે તે જન્મયોગ્ય શરીરદ્વારા આપણને રક્ષાજ કરે છે માટે અહપકાળમાં અશ્વ પ્રયત્નસાધ્ય મદધર્મ શામાટે ન આગધીએ ?

પ્રમાદ એ રોગ છે, પ્રમાદ એજ દુઃખ છે. પ્રમાદને પરહરી પુરુષાય કરવો તેજ અશ્રુત છે. તેજ સુખ છે.

ગૌતમને ઉદ્દેશીને ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પીણુ છણુ પાંદડું જેગ ત્રિના મમ્હેા પમાર થયે (કાળ પૂરો થઈ ગયા પછી) પડી જાય છે તેમ મનુષ્યોનુ જીવન પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થયેથી પડી જાય છે. માત્ર હે ગૌતમ ! મનય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

[૨] દાસકાના અગ્ર ભાગ પર અવવળીને રહેલુ આંજળનુ ગિદ્ડુ જેગ થોડીમારજ રહી ગયે છે તેજ પ્રકારે મનુષ્યોના જીવનનું મગજ હે ગૌતમ ! મનય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આ અસાગતા મૂચવીને કહેવા માટે છે કે અપ્રમત્ર યથુ.

[૩] વળી બહુ બહુ વિદ્યોથી ભરપૂર અને ઝડપથી ચાલ્યા જતા (નાશવત) આયુષ્યવાળા જીવંતરમાં પૂર્વે કરેલા દુષ્કર્મને જન્મદી દૂર કર. હે ગૌતમ ! એમા સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૪] બધા જીવોને ખરેખર વાત્મા કાળે પણ દુ ખે કરીને મળી શકે તેવો આ મનુષ્યભવ છે કારણકે કર્મોના વિપાકો (પરિણામો) ગાદ હોય છે (પરિપક્વ હોયડે) માટે હે ગૌતમ ! સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—ગાદ એટલે ભોજન્યા વિના ન છટે તેવાં ઘા હોય છે મનુષ્યજીવન પામવા પહેલાં ક્રમથી જીવનથી જે સ્થિતિમાંનો વિકાસ થાય છે તે અને ત્યાંનું કાળપ્રમાણ બતાવે છે.

[૫] પૃથ્વીકાય (પૃથ્વીરૂપ) મા ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટ (વધુમાં વધુ પૃથ્વીના ભવ કર તો) અસંખ્યાત (કાળપ્રમાણ) વર્ષો સુધી રહે છે માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ —જો વિકાસભૂમિ રૂપ નરદેહમા કર્તવ્ય ચૂક્યો તો નીચે જવું પડે છે કે જ્યાં ઘણો કાળ અવ્યય સ્થિતિમા જ રહેવાનું હોય છે

[૬] કદાચ જગદાયમા (જગત્પોનિમા) જાય તો ત્યાંપણ ઉત્કૃષ્ટ રીતે વારનાર તેજ યોનિમા ઉત્પન્ન થઈ અસંખ્યાત કાળપ્રમાણ સુધી રહેવું પડે છે માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ —પ્રમાદ એટલે આત્મરૂપવના અને આત્મરૂપવના એજ પતન આપણી સોની પ્રત્યેક દૃષ્ટાઓ વિકાસ અર્થે જ હોય છે આત્મવિકાસ માટે જ આપણે માનવદેહ મેળવી ગૌરવ વર્ણ રહ્યા છીએ આપણો પ્રયત્ન એ વિકાસ અર્થેજ છે તેથી આત્મવિકાસમા ભગ્નરૂક રહેવું કે સાવધાન થવું તેજ આપણું ધ્યેય હોવું જોઈએ અને તેનું જ નામ અપ્રમત્તતા છે

જેનદર્શન આત્મરૂપવના ને પાંચ પ્રકારમા વિભક્ત કરે છે

(૧) મદ (સાધનો મેળવી અભિમાન—અહંકાર રાખવો) (૨) વિષય (ઇન્દ્રિયોના કામભોગોમાં આસક્ત રહેવું) (૩) ક્રોધ કષ્ટ, રાગ અને દ્વેષ કર્યા કરવાં (૪) નિન્દા (૫) વિક્રયા (આત્મોપયોગ રહિત કયા પ્રતાપે કર્યા કરવા.

આજ પાય પ્રમાદો એવ્ય છે અને અધિગતિમાં લઈ જનાર 'દાર્શ્વો' છે. તેથી પાય એરોથી અલગ રહી પુરુષાર્થ કરવો તેજ અપ્રમત્તતા છે. તેજ અમૃત છે

[૭] અગ્નિકાયમાં જાય તોપણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અમંજ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૮] વાયુકાયમાં ગયેનો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અસંજ્યાત કાળ સુધી ભોગવે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૯] વનસ્પતિકાયમાં ગયેનો જીવ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનતકાળ સુધી અને દુઃખે કરીને અંત આવે તેવી રીતે ભોગવ્યા કરે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિમાં પણ જીવો હોય છે એમ હવે તો વૈજ્ઞાનિક શોધ જગત્કંઠેર ઘડે છે તે સિદ્ધિમાં જે ચિંતન રહે છે તેમને સ્થુલ માનસ કે સુદ્ધિવિકાસ હોતો જ નથી અને તેથી સ્થિતિમાં રહીને જે વિકાસ થાય છે, તે (અભ્યક્ત) પરાધીન હોય છે આ બધું જણાવીને શાસ્ત્રકાર એ કહેવા માગે છે કે મનુષ્યદેહ એજ પુરુષાર્થનું પરમસ્થાન છે માટે ત્યાં પ્રમાદ કરવો એતો ન પૂરી સકાય તેવી ખોટ છે.

[૧૦] જે ઇન્દ્રિય (શરીર અને જીવવાળા) કામમાં ગયેનો જીવ વધુ રહે તો સંજ્યાત કાળ પ્રમાણ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ:—કાળનું જિન્નજિન્ન પ્રમાણ જિન્ન જિન્ન કાણા ॥દિ શાસ્ત્રોમાં છે ગણિતશાસ્ત્ર પરાધંસુધીની સંજ્યાને સંજ્યાત કાળ માને છે. પણ જનશાસ્ત્રે તો તેથી પણ આગળ એટલે એકમ, દશક, સો એમ ઉત્તરોત્તર અઠાવીસ રકમ સુધી સંજ્યાતકાળ માન્યો છે અસંજ્યાત કાળ સંજ્યાત

એટલે કે જોની સંખ્યા ન ગણાય તે કાળ અસંખ્યાત એમ બતાવ્યું નથી, બદલે અસંખ્યાત માટે પણ ચોક્કસ પ્રમાણ છે. અને તે બંનેથી આગળની સંખ્યા કે જોનો મનુષ્ય બુદ્ધિથી કસો નિર્ણય ન થઈ શકે તેને અનંતકાળ કહ્યો છે

[૧૧] ત્રણ ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ તથા નાક) વાળા શરીરમાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો મંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૨] ચાર ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ, નાક અને આંખ) વાળા શરીરમાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટકાળ રહે તો મંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૩] પાંચ ઈન્દ્રિય (શરીર, જીભ, નાક, આંખ અને કાન) કાપામાં ગયેલો જીવ ઉત્કૃષ્ટરીતે ફરીફરી માત કે આક જન્મે મદલ્યુ કરી શકે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૪] તેમાં પણ દેવ કે નરકમતિમાં ગયેલો જીવ તો માત્ર એકજ વાર મળંગરીતે ભવ મદલ્યુ કરી શકે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—દેવ અને નરક બંને મતિને આપવાતિક કહે છે. કારણ કે, ત્યાં જીવ સ્વયં (વિના ચેતિએ) ઉત્પન્ન થાય છે તેનાં શરીર પણ જુદા પ્રકારનાં હોય છે તેથી માનવ કે પશુના શરીરની આક આધુખ્ય પૂર્ણ થયા પહેલાં કાંઈ સંસ્કારો નાશ પામતો નથી. દેવ કે નરક ચેતિને જીવ એકવાર ત્યાં જઈ આવ્યા હોય તે ફરીને બીજી કાંઈ મતિમાં ગયા બાદજ દેવ કે નરકમતિમાં જઈ શકે. આવી કર્માનુસાર ત્યાંની સ્થાન ધરના રાક્ષસ-કાનોને કહેવાય છે.

[૧૫] શુભ (આગ) અને અશુભ (ખરાબ) કર્મોને લઈને બહુ પ્રમાદમળો જીવ આ પ્રમાણે (ઉપગતા ક્રમથી) આ ભવરૂપ મંસારચક્રમાં ભમ્યા કરે છે. માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—અહીં સુધી અધ્યાત્મિકતાથી ઉદ્ધર્ગતિ અને અવિકસિત જીવનમાંથી વિકસિત જીવનસુધીનો સંપૂર્ણ ક્રમ બતાવી દીધો છે. આ ક્રમમાં સામાન્યરીતે સાંભળાતી બધી ઉત્ક્રમણ ભૂમિષ્ઠિઓનો સમાવેશ થઈ ગયો છે.

[૧૬] મનુષ્યજાત પામીને પણ ધણા જીવો ચોર અને ચોરે ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આર્યાભાર (આર્યાભૂમિનું વાતાવરણ) પામવો તે પણ દુર્લભ છે. માટે મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આર્યાધર્મનો અર્થ સાચો ધર્મ કે જેમાં અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, દાક્ષયર્થ અને ત્યાગ એ પાંચ અંગોનો સમાવેશ થાય છે. મનુષ્ય શરીર પામ્યા છતાં ધણા જીવો મનુષ્યશરીરે પણ કે પિશાચ જેવા હોય છે.

[૧૭] આર્યા દેહને પામીને પણ અખડ પચેન્દ્રિયપણું (બધી ઈન્દ્રિયો અખડ હોય તેવી ત્રિયતિ) ખરેખર વિશેષ દુર્લભ છે. કાન્થુકે (ધણે મળે) ઈન્દ્રિયોની વિગત (અપૂર્ણ ઈન્દ્રિયો) દેખાય છે હે જાતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—ઈન્દ્રિયો અને શરીર એ બધાં સાધનો છે. જો સાધનો સુદૃઢ ન હોય તો પણ પુરુષાર્થમાં ફેર પડે છે.

[૧૮] જીવ સંપૂર્ણ પચેન્દ્રિયપણું (સંપૂર્ણ આધતો) પણ મેળવી શકે છે છતાં ખરેખર સાચા ધર્મનું શ્રવણ અતિ દુર્લભ છે, કાન્થુકે કુતીર્થ (અધર્મ) ને સેવનાર મમૂદ્ધ ધણો દેખાય છે. માટે (તને તો ઉચ્ચ સાધનો મળ્યા છે તો) હે જાતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૧૯] ઉત્તમ શ્રવણ (સત્તમગ-સદ્ધર્મ) પામીને પણ (સત્ય પર) યથાર્થ શ્રદ્ધા થતી બહુ દુર્લભ છે. કારણે અવિદ્યાને સેવનાર (અજ્ઞાની) સમૂદ્ધ સસારમાં બહુ દેખાય છે. માટે હે જાતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૦] મદ્ધધર્મ પાંચ નિશ્ચય કરનારનું પણ સાચાધર્મને કાયાથી અપર્શ

કગ્વો (તે પ્રભાણે વર્તન કરવું) તે અતિઅતિ દુર્બલ છે. કારણકે કામભોગોમાં આમકતા થયેના જીવે સમારમા બહુ દેખાય છે. માટે હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

કામભોગો જે દ્વારા લોગવાય છે તેની વખત જતાં શી સ્થિતિ થાય છે ? તે સ્પષ્ટ બતાવે છે.

[૨૧] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારા કાનોની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૨] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારી આંખોનું બળ હણધ્ધ રહ્યું છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૩] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ સ્વેત થવા લાગ્યા છે. તારું નાસિકાનળ હીન થયું છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૪] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ શીકા પડવા લાગ્યા છે તારી જીભની શક્તિ હરાધ્ધ ગઇ છે. હે ગૌતમ ! મમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૨૫] તારું શરીર જીર્ણ થવા લાગ્યું છે. તારા કેશ શીકા પડી ગયા છે. તારી સ્પર્શેન્દ્રિયની શક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી છે. માટે હે ગૌતમ ! મમયનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૬] તારું શરીર જીર્ણ થયું છે. તારા કેશ શીકા પડી ગયા છે. તારું સર્વબળ હરાધ્ધ રહ્યું છે. માટે હવે તું મમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ—આ કથન બચવાને ગૌતમને ઉદેશી આપણ સૌને ફરમાવ્યું છે. એટલે આપણે આપણા જીવનમા ઉત્તરવું એજ ઉત્તમ છે આપણામાના

કોઈ તરફ કોઈ સુવાન અને કોઈ વૃદ્ધ પણ થયા હશે, કોઈ ઉપરની નિયતિ અનુભવતા હશે અને કોઈ હવે અનુભવવાના હશે પરંતુ સૌની આનંદ સ્થિતિ વહેલી મોડી થતી ગ્દે છે. ઉપરના સ્થોકમા ચાલુ વર્તમાનકાળના પ્રયોગના હોવા છતાં સંસ્કૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે અગ્રતન, પૂર્ણ વર્તમાનકાળમા ભાષાંતર તેટલા માટે મૂક્યું છે કે તેજ સંગત લાગે છે

કદાચ જીર્ણ શરીર ન હોય તેને શાનો ભય છે કે તે પ્રમાદમાં ન પડે ?

[૨૭] (પદાર્થો) પ્રત્યે અરુચિ, ગડગુમકનાં દર્દ, વિસુચિકા (કાસેરા) વગેરે જીદી જીદી જાતના રોગો તને સ્પર્શ કરે, જેનાથી શરીર કષ્ટ પામે અને કદાચ નાશ પણ પામી જાય, માટે હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—આખું શરીર રોગોનું રથાન છે. જેમ જેમ નિમિત્ત મળે તેમ તેમ તેનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. રોગો બાલપણ, યુવાની કે વૃદ્ધાવસ્થા એ બધામાં લાગુ જ છે. માટે જગ પણ શરીર સૌંદર્ય કે સાધનોમાં આસક્ત ન થતાં આત્મસ્વરૂપ વિચારણું.

[૨૮] શરદન્નપુનું ખીસેલું કમળ, જેમ પાણીથી ઉત્પન્ન થવા છતાં નિરાળું રહે છે તેમ તુ તારી આમક્રિયથી અવગ થા. અને સર્વ વસ્તુના મોહથી રહિત થઈ હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૨૯] ધન અને ભાઈ (પત્ની) ને છોડીને તે સાધુતાને આદરી છે. માટે તે વમેલા (બેગો) નું ફરીથી પાન ન કર. હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો (સંયમમાર્ગમાં) પ્રમાદ ન કર.

નોંધ:—છોડેલાને એક ચા ખીજે રૂપે ચાદ કરવું કે તેના સંકલ્પ કરવા તે પણ પાપ છે. માટે ત્યાગીઓએ કેવળ અપ્રમત્તપણે આત્મચિંતનમાં જ મસ્ત રહેવું.

[૩૦] તેમજ મિત્રજનો, ભાઈઓ અને વિપુલ ધનસંપત્તિના સંચયને

(સ્વેચ્છાથી) છોડી દઇને હવે ખીજ્વાર તેની ગવેણા (ઇચ્છા) ન કર હે જૌતમ ! સમયમાત્ર પણ ગફલત ન કર

૩૨ મા પ્રલોકનાં બે ચરણોમાં લગવાને જૌતમને સંયમમાં સ્થિર કરના માટે લવિધ્યમાં પણ ઉત્તમ પુરુષો ક્યુ' આશ્વાસન લઇને સયમ માર્ગમાં સ્થિર થશે તે બતાવ્યું છે.

[૩૧] આજે તીથ કર પોતે (આ ક્ષેત્રમાં) વિદ્યમાન નથી તોપણ અનેક મહાપુરુષોએ અનુભવેનો તેઓનો મોક્ષ-ર્થક માર્ગ તો ખરેખર દેખાય છે (આ પ્રમાણે લવિધ્યમાં ધમીજનો આશ્વાસન લઈ સયમમાં સ્થિર થશે) તો હમણાં (મારી હાજરીમાં) હે જૌતમ ! આ ન્યાય યુક્ત માર્ગમાં શા માટે પ્રમાદ કરે છે ? સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ — જૌતમને સજાથી લગવાને બતાવ્યું છે કે વર્તમાન કાળેજ સૌએ કાચ' પરાયણ થવું

[૩૨] હે જૌતમ ! કાટાવાળા માર્ગ (મંસાર)થી દૂર થઈને મહા ધોરીમાર્ગ (જિનમાર્ગ)માં તુ આવ્યો છે માટે તે માર્ગપર નજર રાખ સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર

નોંધ — સયમ જેવા અમૃતને પામીને વિષયોના હેર કાને મમે ? એકવાર ખાડામાંથી હમયાં પછી તેમાંજ પડવાતુ મન કાને થાય ?

[૩૩] ઉનટા માર્ગે ચડી જઈને નિર્બળ લારવાહક (બોળે વહન કરનાર) પછી ખૂમખૂમ પીડાય છે માટે હે જૌતમ ! તુ માર્ગને ન જૂન સમયનો પણ પ્રમાદ ન કર

[૩૪] હે જૌતમ ! મોટા સમુદ્રને ખરેખર હવે તુ લગભગ તરી ગયો હવે વળી કાફા સુધી આવી કેમ ઉભો રહ્યો છે ? આ પાર આવવા માટે શીઘ્રતા કર સમયનો પણ પ્રમાદ હવે ન કર

નોંધ — જીવનના છેલ્લા કાળમાં હવે મોહ શો ?

[૩૫] (સંઘમમાં સ્થિર રહેવાથી) હે ગૌતમ ! અકલ્પેવર (અગ્નિમાં) શ્રેષ્ઠિને અવલંબી દવે તું સિદ્ધલોકને પામીશ. (ત્યાં ગયા પછી ફરીથી સંસારમાં આવવું પડતુજ નથી.) તે સ્થાન સુખકારી, કન્યાલુકારી અને શ્રેષ્ઠતર છે. ત્યાં જ્યાં માટે સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કર.

[૩૬] હે ગૌતમ ! ગામ કે નગરમાં જતા પણ સંઘમી, શાન્તી અને નિરાસક્ત યર્ધવિચર. શાન્તિમાર્ગ (આત્મશાન્તિ)માં વૃદ્ધિ કર. સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

[૩૭] આવી રીતે અર્થ અને પદોથી શોભતું અને સદ્ભાવનાથી કહેવાયેલું ભગવાનનું કથન સાંભળ્યા પછી ગૌતમ, રાગ અને દ્વેષ બંનેને છેદીને સિદ્ધ ગતિમાં ગયા.

ત્રેધઃ—ગૌતમ જ્યારે સંઘમમાં અસ્થિરચિત્ત થયા હતા. તે સમયે ભગવાને આ પ્રમાણે ફરમાવેલું. આ ઉપદેશ ગૌતમ મહારાજના જીવનમાં વણાઈ જવાથી તેઓએ અંતિમ ધ્યેય પ્રાપ્ત કર્યું અને શાશ્વત સુખ પામ્યા.

આપણે ગોચર આપણું મન છે. અંતરાત્માની કૃપા આપણા પર જીવનના ધણા પ્રસંગે થતી રહે છે. જો તે અવાજને સાંભળી જીવનમાં આવરી મૂકીએ તો આપણે પણ બેડા પાર થઈ જાય.

મનુષ્ય જીવનની એકેક ક્ષણ અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે. અમૃતસમાન છે. આપણે જે ભૂમિકા પર બીએ તે ધર્મ પર સ્થિર રહી અપ્રમત રીતે આગળ વધીએ તો આ જીવન-યાત્રા સફળ થઈ જાય. ફરી ફરી આ સમય અને આ સાધનો સાંપડવાનાં નથી. માટે મજેલાનો સદુપયોગ કરવો અને કાણે કાણે સાવધ રહેવું.

એ પ્રમાણે કરું છું.

એમ કુરુપચક ગામનું વ્રતનું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

અહુશ્રુતપૂજ્ય

૧૧

જ્ઞાન એટલે આત્મપ્રકાશ. આ પ્રકાશ કદેકે આત્માઓમાં બધો છે. માત્ર તેનાં આવરણો નીકળી જવાં જોઈએ અને ધટનાં ફારો ઉઘડી જવાં જોઈએ. શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ શોધ માટે છે એમ જાણી તત્વજ્ઞ પુરુષો શાસ્ત્રોને બહુયા પછી ભૂલી જાય છે.

અહંકાર એ જ્ઞાનની અર્જલા છે. અહંકાર મર્યાદા બંધનનો ખુદપો સમજવો. જ્ઞાનીની પરીક્ષા શીલ (આચાર વિચાર)થી થાય છે. શાસ્ત્રોથી નહિ !

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] અધોગ (આસક્તિથી) વિશેષે કરીને મૂકાયેલા અને ગૃહત્યાગી બિશ્વના આચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરીશ. મને સાંભળો.
- [૨] જે વેરાગી બનીને માની, લોભી, અસંયમી અને વારંવાર વિવાદ કરનાર હોય છે, તે અવિનીત અને અબહુશ્રુતી (અજ્ઞાની) કહેવાય છે.
- [૩] જે પાંચ રચાનોથી શિક્ષા (જ્ઞાન) નથી મળી શકતી તે પાંચ રચાનો આ પ્રમાણે છે:—માન, ક્રોધ, પ્રમાદ, રોગ અને આલસ્ય (આળસ).

• [૪-૫] વારંવાર (૧) હાસ્ય ક્રીડા ન કરનાર, (૨) સદા ઉદ્વિગ્નું દમન

કરનાર, (૩) મર્મ (મિત્રના હિંદ્રા)ને હિનાય ન કરનાર, (૮) સહાચારી, (૫) અનાચાર ન કરનાર, (૬) અતોતુષી, (૭) ક્રોધ નહિ કરનાર અને (૮) નાત્યમા અનુકૂલ નહિનાર જ સિદ્ધા સીન (જ્ઞાની) કહેવાય છે મિત્રાગ્રીનના આ ન્યાનો છે

નોંધ:-શાંતિ, ઈન્દ્રિયમન, સ્વદોષદૃષ્ટિ, સહાચાર, બહાચર્ય, અના-સક્તિ, સત્યાગ્રહ અને સદિપ્ત્યુતા આ આઠ લક્ષણો જેનામાં હોય તેજ જ્ઞાની છે. માત્ર સાચો ભણ્યે જ્ઞાની જનાવ નથી

[૬] નીચેનાં ચૌદ ગ્યાનોમા રહેલો મંથમી અવિનીત (અજ્ઞાની) કહેવાય છે. અને તે મુક્તિ પામી શકતો નથી.

નોંધ:-અહીં અવિનીતનો અર્થ અતંબ્યશીલ થાય છે તેથી અહીં પ્રકરણાનુસાર અજ્ઞાની પણ કહી શકાય.

[૭] (૧) વારંવાર કોપ કરે છે, (૨) પ્રમંથને કરતો હોય છે, (૩) મિત્રભાવ કરીને વારંવાર વધી દે છે અને (૪) શાસ્ત્ર ભણીને અભિમાની બને છે.

નોંધ:-એક ખીલજોની જાનની વાતો ખીલ પાસે પ્રગટ કરવી તેને પ્રબંધ કહેવામા આવે છે.

[૮] (૫) જે જૂવ ઠપાં પછી પણ ન નિવારતાં ઠાંક્યા કરે છે. (૬) મિત્રો ઉપર પણ કોપ કરે છે. (૭) વહાવા એવા મિત્રજનનું પણ એકાતમા ખૂંડું બોલે છે.

[૯] તેમજ (૮) અત વાચાળ, (૯) દોહી, (૧૦) અભિમાની, (૧૧) લોભી, (૧૨) અમંથમી, માથેના માણુમો કરતા (૧૩) અધિક ભોગવનાર અને (૧૪) અપ્રીતિ (શત્રુપણ) કરનાર હોય છે તે અવિનથી કહેવાય છે.

[૧૦] નીચેનાં પંદર સ્થાનો વડે મુવિનીત કહેવાય છે. (૧) નીચવતી (નમ્ર) (૨) અચપલ (૩) અમાધી (સરલ) (૪) અકુતૂહલી (કીડાથી દૂર રહેનાર)

નોંધ:—નીચવર્તી—હું કંઈજ નથી તેવી સાધના.

[૧૧] વળી જે (૫) પોતાની નાની બૂલને પણ દૂર કરે છે, (૬) ક્રોધ (કયાવ)ની વૃદ્ધિ કરે તેવા પ્રબળને કરતો નથી, (૭) મર્વ સાથે મિત્રભાવને ભજે છે, (૮) શાસ્ત્ર ભણીને અભિમાન કરતો નથી,

[૧૨] (૯) તેમજ પાપની ઉપેક્ષા કરતો નથી, (૧૦) મિત્રો (સાથી)પર ક્રોધ કરતો નથી, (૧૧) આપ્રય એવા મિત્રનું એકાત્મા પણ કલ્યાણકારી જ યોગે છે.

[૧૩] (૧૨) કલહ અને ડમર વગેરે ક્રીડાનું વર્જન કરનાર, (૧૩) શાનયુક્ત, (૧૪) ખાનદાન, (૧૫) મંચમની લત્તાનવાળો તથા સંયમી હોય છે તે સુચિનીત કહેવાય છે.

નોંધ:—ડમર એ એક પ્રકારની હિસક ક્રીડા છે.

[૧૪] જે હમેશા ગુરુકુળમાં રહી યોગ અને તપશ્રયા કરે છે, મધુર બોલનાર અને શુભ દરનાર હોય છે તે શિક્ષા મેળવવાને લાયક છે.

[૧૫] જેમ સંજમાં પડેલુ દૂધ બે પ્રકારે શોભે છે તેજ પ્રકારે (શાંતી) ભિન્ન ધર્મ-કીર્તિ અને શાસ્ત્ર બંને વડે (પ્રકારે) શોભે છે.

નોંધ:—સંજમાં પડેલું દૂધ દેખાવમાં સૌમ્ય લાગે છે તેમ બગડતું પણ નથી. તેજ રીતે જ્ઞાનીનું શાસ્ત્ર બહારથી પણ સુદર રહે છે અને શાસ્ત્રાનુકૂલવર્તન યવાવી આત્માની પણ ઉન્નતિ કરે છે.

[૧૬] જેમ કમ્બોજ દેશના ઘોડાઓમાં આક્રીર્ણ (બધી જાતની ચાલમાં ચાલાક અને ગુણી) ઘોડો વેગથી ઉત્તમ હોય છે. અને તેથીજ ઉત્તમ કહેવાય છે. તેજ પ્રકારે બહુશ્રુત શાંતી પણ ઉત્તમ ગણાય છે.

[૧૭] જેમ આકીર્ણ (ખતના ઉત્તમ) અથ્થ પર આરૂઢ થયેલો દંડ પરાક્રમી થઈ બન્ને રીતે નન્દિના અવાજે ફરીને શોભે છે તેમ બહુશ્રુત (જ્ઞાની) બન્ને પ્રકારે (આતરિક તથા બાહ્ય વિનયથી) શોભે છે.

[૧૮] જેમ હાથણીથી ઘેરાયેલો માઠ વરખનો પીઠ હાથી બળવાન અને કોઈથી પરાભવ ન પામે તેવો હોય છે તેજ રીતે બહુશ્રુત જ્ઞાની પરિપક્વ-ચિત્તર છુદ્ધિ અને અન્યથી વાદ કે વિચારમાં ન હણાય તેવો તેમજ નિરાસકત હોય છે.

[૧૯] જેમ તીક્ષ્ણ શિંગડાવાળો અને જેની ખાંધ ભરેલી છે એવો ટોળાનો નાપક સાંઠ જેમ શોભે છે તેમ (સાધુ સમૂહમાં) બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૦] જેમ અતિવિગ્ર તથા તીક્ષ્ણ દાઢવાળો પશુઓમાં શ્રેષ્ઠ સિંહ સામાન્ય રીતે પરાભવ પામતો નથી તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાની કોઈથી પરાભવ પામતો નથી.

[૨૧] જેમ શંખ, ચક્ર, અને ગદાને ધારણ કરનાર વાસુદેવ સદાય અપ્રતિહત (અખંડ) બળવાળા રહે છે તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાની પણ (અહિંસા, સંયમ અને તપથી) બલિષ્ઠ રહે છે.

નોંધ:—વાસુદેવ એક હાથે દશ લાખ યોધાઓને હરાવી શકે છે અને પંચજન્ય શંખ, મુદર્શન ચક્ર અને કોમોદકી મદા એ તેમનાં શસ્ત્રો છે.

[૨૨] જેમ ચતુરન્ત (ધોડા, હાથી, રથ, અને સુલેટો એ ચાર સેના વડે શત્રુનો અંત કરનાર) મહાન ઋદ્ધિવાળો, (ચૌદ રત્નનો અધિપતિ, ચક્રવર્તી) શોભે છે તેજ પ્રકારે ચૌદ વિઘાટપ લબ્ધી વડે બહુશ્રુત (ચાર ચર્તિનો અંત કરનાર) જ્ઞાની શોભે છે. (રાખઓમાં ચક્રવર્તી ઉત્તમ છે.)

નોંધ:—ચક્રરત્ન, ઇત્ર, અસિ, દંડ, ચર્મ, મણિ, કાંગણી, સેનાપતિ,

આયાપતિ, વાર્ધિક, પુરોહિત, સ્ત્રીરત્ન, અથ અને અજરત્ન. એ ચક્રવર્તીનાં ૧૪ રત્નો છે.

[૨૩] જેમ હજાર નયનવાળો હાથમાં વજ્ર ધારણ કરનાર તથા પુર નામના દૈત્યનો નાશ કરનાર દેવોનો અધિપતિ ઈંદ્ર શોભે છે તેમ બહુશ્રુત જ્ઞાનરૂપ સહસ્રનયનવાળો અને ક્ષમારૂપ વજ્રથી મોહરૂપ દૈત્યને મારનાર જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૪] જેમ અધિકારનો નાશ કરનાર ઉગતો સૂર્ય તેજથી જાણે જાળવલ્લભાન હોયતી ! તેમ શોભે છે, તેજ રીતે આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૫] જેમ નક્ષત્રપતિ ચંદ્રમા; ગ્રહ અને નક્ષત્રાદિથી વિંટાયેલો હોય પૃથ્વીમાને દિવસે શોભે છે તેજ રીતે આત્મિક શીતળતાથી બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૬] જેમ લોક સમૂહોનો લિત્તલિત્ત પ્રકારના ધાન્યાદિથી પૂર્ણ અને સુરક્ષિત ભંડાર શોભે છે તેજ રીતે (અંગ, ઉપાંગ શાસ્ત્રોની વિદ્યાથી પૂર્ણ) જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૭] અનાદત નામના દેવનું સર્વ વૃક્ષોમાં ઉત્તમ એવું જંબૂવૃક્ષ શોભે છે તેજ રીતે બહુશ્રુત જ્ઞાની શોભે છે.

[૨૮] નીલવંત પર્વતમાંથી નીકળી સાગરમાં મળનારી સીતા નામની નદી જેમ નદીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોય છે એજ પ્રકારે બહુશ્રુતજ્ઞાની સર્વ સાધકોમા શ્રેષ્ઠ હોય છે.

[૨૯] જેમ પર્વતોમાં જિયો અને સુંદર તથા વિવિધ ઔષધિથી શોભતો મન્દર પર્વત ઉત્તમ છે તેમ બહુશ્રુતજ્ઞાની પણ અનેક ગુણોવડે ઉત્તમ છે.

[૩૦] જેમ અક્ષય ઉદક (જેનું જળ સદાય નહિ તેવો) એવો સ્વયં જૂરમણ નામનો સમુદ્ર જુદા જુદા પ્રકારનાં રત્નોથી પરિપૂર્ણ છે તેજ પ્રકારે બહુશ્રુતજ્ઞાની ઉત્તમ હોય છે.

[૩૧] સમુદ્ર સમાન ગંભીર, બુદ્ધિથી પરાણવ નહિ પામનારા, મંકટોથી ત્રાસ નહિ પામનારા, કામભોગોથી અનામકત રહેનારા, શ્રુતથી પરિપૂર્ણ અને પ્રત્યેક પ્રાણીઓના રક્ષક મહાપુરુષો કર્મનો નાશ કરીને ઉત્તમગતિ પામ્યા છે.

[૩૨] માટે ઉત્તમ અર્થની ગવેષણા કરનાર (મત્ય શોધક) ભિક્ષુ, શ્રુત (જ્ઞાન) મા અધિષ્ઠાન કરે (આનંદિત રહે), કે જેથી પોતાને અને પરને મિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવે.

નોંધ:—જ્ઞાન એ અમૃત છે. જ્ઞાની સર્વ રથને વિજેતા બને છે. જ્ઞાન એ અંતઃકરણની વસ્તુ છે જાણે નારા સત્સંગ દ્વારા કે મહા પુરુષોની કૃપાદ્વારા તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

એ પ્રમાણે કહું છું.

એમ બહુશ્રુત પૂજ્ય નામનું અગીયારમું અધ્યયન અમાત થયું.

હરિકેશીય

હરિકેશ મુનિનું

૧૨

આત્મવિકાસમાં જાતિનાં બંધન હોતાં નથી. ચંડાલ પણ આત્મકથ્યાણનો માર્ગ આરાધી શકે છે. ચંડાલજાતિમાં ઉત્પન્ન થનારનું પણ દૃઢ્ય પવિત્ર હોય શકે છે.

હરિકેશ મહામુનિ ચંડાલ કુળમાં જન્મ્યા છતાં ગુણના ભંડાર હતા. પૂર્વના યોગ સંસ્કાર હોવાથી નિમિત્ત વશાત્ વૈરાગ્ય પામી ત્યાગી બન્યા. ત્યાગ લીધા પછી એક દેવે તે તપસ્વીની આક્રમમાં આકરી કસોટી કરેલી. સાચા મુવર્ણની જોગ પાર ઉતરેલા તે મહામુનિ પ્રત્યે પ્રસન્ન થયા. પછી તે દેવ મુનિ સાથે દાસ બનીને કાયમ રહ્યો.

એકદા યજ્ઞ મંદિરના સજામંડપની આંદર (કે જ્યાં તે દેવનો વાસો હતો) આકરી તપશ્ચર્યાથી કૃશ થયેલા હરિકેશ ધ્યાનમગ્ન થઈ અડોલ ઉભા હતા.

કૌશલ રાજાનાં પુત્રી ભદ્રા તેમની સાહેલીઓ સાથે તેમ મંદિરમાં દર્શનાર્થે આવેલાં.

ગર્ભદ્વાર નજીક જઈ મૌએ દેવનાં પેટભરી દર્શન કર્યા. દર્શન કરીને પાછા ફરતાં દરેક સહચરીએ કીડાધે સજામંડપના દરેક સ્તંભને ખાય ભીડી લીધી પાછળ રહેલી ભદ્રા કુમારીએ (અંધારામાં ખરાખર ન ગુતવાથી સ્તંભ જાણી) તપસ્વીને ખાય ભીડી લીધી. ભદ્રાના હાથમાં સ્તંભને બદલે તપસ્વી

આવેલા લાણી સૌ સખીઓ “ તમારા હાથમાં તો સાચા પતિ ન આવી ગયા, ” એમ કહીને કુતૂહલથી હસવા લાગી. કુમારી ભદ્રા આથી ચિડાઈ ગયાં અને તપસ્વીની મહા અવગણના કરી નાખી.

દેવ આથી ખૂબ દોષી. ભદ્રા તેજ સમયે અવાક થઈ હતી પરી આ વાત વાચુવેગે પસરી ગઈ. દોશલરાજ ત્યાં પધાર્યા. આખરે દેવી દોષ દૂર કરવા તે દેવ પ્રવેશક દેહવાળા તપસ્વીજી સાથે ભદ્રાનાં લગ્ન કરવાની તૈયારી થવા લાગી.

તેજ સમયે સુનિતાદેહમાંથી દેવ અદ્રશ્ય થયા. તપસ્વી સાવધ થયા અને આ બધી ધમાલ ભેધ વિદ્ધિમત્ત બની ગયા. અંતે પોતાના આકરા સંયમની અને અપૂર્વ ત્યાગની પ્રતીતિ આપી એ મહાધોગીએ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું.

ત્યારબાદ આ ભદ્રાદેવીના સોમદેવ નામના પુરોધસ સાથે લગ્ન થયાં છે તે દંપતી ગ્રાહણો પાસે કુળ પરંપરા સુજભ મહાયજ્ઞ કરાવે છે. યજ્ઞમાનરૂપે એ દંપતી ત્યાં મંત્ર લપાદિ ક્રિયા કરી રહ્યાં છે.

ગામ, નગર, શહેરાદિ સર્વ સ્થળે અભેદભાવે વિચરતા એ વિશ્વોપકારક મહાસુતિ તેજ યજ્ઞશાળામાં એક માસની તપશ્ચર્યાને પારણે બિહાર્યે પધાર્યા છે. ત્યાં અપરિચિત ગ્રાહણો મથમ તેનો ઉપહાસ, અપમાન અને તિરસ્કાર કરે છે. બિહારને બદલે દંડો લઈ સામે મારવા દોડે છે. આવા કપરા વખતમાં એ તિન્દુકદેવ હાજર થઈ શું કરે છે ? ભદ્રાદેવીને લાણ થયા પછી તેને શી અસર થાય છે ? આખું વાતાવરણ તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે કેવું સુવાસિત બને છે ? તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવ્યું છે.

લતિતાં વિધાન મહ માટે નથી. વર્ણવ્યવસ્થા કર્મ પ્રમાણે નિયત થઈ હતી. તેમાં હિંચ નીચના ભેદોન સ્થાન ન હતું. ન્યારથી હિંચ નીચના ભેદોને સ્થાન મળ્યું ત્યારથી તે વ્યવસ્થા મટી તિરસ્કાર અને અભિમાનના પુંજેમાં પતતી ગઈ

ભગવાને જાતિવાદનાં ખંડન કર્યાં. મુણ્ડવાદને સમજાવ્યો. અભેદભાવનાં અસૃત પાયાં અને દીન, હીન અને પતિત જીવોને ઉદ્ધાર થો.

ભગવાન સુધર્મસ્વામીએ જાણ્યું કહ્યું:—

- [૧] ચંડાસકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છતાં ઉત્તમગુણને ધારણ કરનારા હરિકેશ બધા નામના એક જિતેન્દ્રિય શિષ્ય થયા હતા.
- [૨] (૧) હંધાં, (૨) ભાપા, (૩) એપણા, (૪) આદાન, ભંડ નિકેપ અને (૫) ઉચ્ચાર પાસવણ બેઠા જાણ સંધાણ પારિદાવણીયા એમ પાંચે સ્થિતિઓમાં સંયમી તથા મુસમાધિ-પૂર્વક યતનાવાળા—
- [૩] મનથી, વચનથી અને કામથી ગુપ્ત અને જિતેન્દ્રિય તે શિષ્ય શિક્ષા માટે બ્રહ્મચર્યામાં યજ્ઞવાકે આવીને ઉભા રહ્યા.
- [૪] તપથી શુદ્ધાયેલા અને જીર્ણ ઉપધિ (વસ્ત્ર વગેરે) અને ઉપકરણ (પાત્ર વગેરે) વાળા મુનિને આવતા જોઈને અનાય-પુરષો હમવા લાગ્યા.

નોંધ:—મુનિનાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, હંધાદિ સાધનોને ઉપધિ તથા વ્યવસ્થા કહેવાય છે.

- [૫] જાતિમન્થી ઉન્નત થયેલા, હિંસામાં ધર્મ માનનારા, અજિતેન્દ્રિય અને અબ્રહ્મચારી (બ્રહ્મચર્યને યથાર્થ ન પાળનારા) મૂર્ખ બ્રાહ્મણો આ વચનને કહેવા લાગ્યા:—

- [૬] દેવજેવા રૂપને ધરનાર, કાળ જેવો ભયંકર, બેઠેલા નાકવાળો, જીર્ણવસ્ત્રવાળો અને મલિનતાથી પિશાય જેવો દેખાતો આ ગળે વસ્ત્ર વીંટાળીને કેણુ ચાલ્યો આવે છે ? (તે સોક્રોએ આ પ્રશ્નને મનમાં વિચાર્યું.)

હવે મુનિને સંબોધીને કહે છે

- [૭] રે! આવો અદર્શનીય (ન જોવા લાયક) તુ મોખ છે ? અને કઇ આશાથી અહીં આવ્યો છે ? ઇર્ષ્યવશ અને મેનથી પિશાચકપ થયેતો તુ અહીંથી જા અહીં શા માટે ઉભો છો ?
- [૮] આજ વખતે તે મહામુનિનો અનુકંપક (પ્રેમી) તિન્દુઃ વૃક્ષ-વાસી પક્ષ (કેન) પોતાના શરીરને શુભ રાખીને (મુનિના શરીરમા પ્રવેશ કરીને) આ વચનો કહેવા લાગ્યો —

નોંધ — તે દેવ એ મહામુનિનો સેવક બન્યા હતા તેણે મુનિશ્રીના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો

- [૯] હું સાધુ છું બ્રહ્મચારી છું મયમો છું ધન, પરિમદ અને દુરિત ક્રિયાઓથી વિરમ્તા થયો છું, અને તેથીજ બીજાઓ માટે થયેલી શિક્ષા જોઈને આ વખતે અજાને માટે અહીં આ યો છું

નોંધ — જોન સાધુઓ બીજાને માટે થયેલી શિક્ષા જ મદદથી કરે છે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા આહારને સ્વીકારતા નથી

- [૧૦] તમારુ આ ભોજન ઘણુ અપાય છે, ખવાય છે અને ભોગ વાય છે માટે બાબી વધેતુ થોકુ આ તપગ્વી પણ ભને મેળવે કારણકે હું શિક્ષાશુભી છું એમ તમે મણો

- [૧૧] (બ્રાહ્મણો બોલ્યા —) આ ભોજન બ્રાહ્મણોને માટેજ તૈયાર થયુ અહીં એક બ્રાહ્મણ પક્ષ માટેજ તે સિદ્ધ થયુ કે અમે આવુ અતપાન તને નહિ આપીએ શા માટે અહીં ઉભો છો ?

- [૧૨] વ્યયશ્રમિમા કે નીચ શ્રમિમા (બન્ને ગ્રંથો) કૃષિમારો આશા પૂર્વક યોગ્યતા જોઈ બીજા વાવે છે એ ગ્રંથાર્થી મને આપો અને આ ખરેખર પવિત્ર ક્ષેત્ર મમશુ તેની આરાધના કરો

નોંધ:—આ વચનો તે દેવજ મુનિના મુખેથી બોલાવતો હતો.

[૧૩] ત્યાં વાવેલાં પુષ્પો ઉગે છે (જે મુપાત્રમાં નાખ્યાથી દાન ફળે છે) તે ક્ષેત્રો અમોએ જાણી, સ્ત્રીધાં છે. જાતિમાન અને વિદ્યાવાન બ્રાહ્મણો છે તેજ ક્ષેત્રો ખૂબ મુંદર છે.

નોંધ:—આ વચનો ત્યાં વજ્રસાળામાં રહેલા ક્ષત્રિયોનાં છે.

[૧૪] ક્રોધ, માન, હિંસા, અસત્ય, અદત્ત અને અપરિગ્રહ વગેરે દોષો જેનામાં છે, તેવા બ્રાહ્મણો જાતિ અને વિદ્યા બંનેથી રહિત છે. તે ક્ષેત્રો તો પાપને વધારનારાં છે.

નોંધ:—તે વખતે કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાના બ્રાહ્મણધર્મથી પતિત થઈ મહાહિંસાઓને ધર્મ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેવાઓને હરેશીને આ શ્લોક યક્ષની પ્રેરણાદારા મુનિના મુખમાંથી બોલાયો.

[૧૫] રે ! વેદોને જાણ્યા છતાં તેના અર્થને જરાપણ જાણી શકતા નથી. માટે ખરેખર તમે વાણીના ભારવાહક છો. જે મુનિ-પુરુષો સામાન્ય કે હિંચાં કોઈપણ ધરોમાં જઈ બિક્ષાવૃત્તિથી મંથમી જીવન ગુમ્મરે છે તેજ ક્ષેત્રો ઉત્તમ છે.

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ પંડિતોના શિષ્યો ખૂબ ક્રોધ્યા અને કહ્યું:—

[૧૬] રે ! અમારા ગુરુઓની ત્રિશૂળ બોલનાર સાધુ ! તું અમારી સમક્ષ આ શું બોલી રહ્યો છે ? આ અનપાન ભક્તને અપધું નાશ પામે. પણ હવે તને તો નહિજ આપવાના.

[૧૭] સમિતિઓથી મમાહિત (સમાધિરથ), ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત (મૂન, વચન અને કાયાથી સંયમી) અને જિનેન્દ્રિય એવા મને આવું શુદ્ધ જ્ઞાનપાન નહિ આપો તો આજે યજ્ઞોનો લોભ શું મેળવવાના ? આવાં (યક્ષદ્વારા) મુનિનાં મુખેથી

વચનો સાંભળીને બ્રાહ્મણો લાલચોળ થઈ ગયા અને ઘાટો પાડીને કહેવા લાગ્યા:—

[૧૮] અરે ! અહીં ક્ષેત્ર ક્ષત્રિયો, યજ્ઞમાનો કે અધ્યાપકો છે ? વિદ્યાર્થીઓની સાથે મળી તેઓ સૌ લાકડી અને ડાંડાએ મારીને તથા ગળત્રી દાખીને આને જલ્દી બહાર કાઢી મૂકો.

[૧૯] અધ્યાપકોનું આવું વચન માંભળીને ત્યાં ઘણા કુમારો દોડી આવ્યા, અને દંડ, છડી અને ચાણુગ્રંથી તે ઋષિને મારવાને તૈયાર થયા.

[૨૦] તેવા સમયે સુંદર અંગવાળી કૌશલિક રાજ્યની યુત્રી (નામે) ભદ્રા તે સ્થળે હણ્ણતા તે સંયમીને જોઈને ક્રુપિત થયેલા કુમારોને ટુરતજ શાંત પાડે છે. (અને કહે છે:—)

[૨૧] દેવના અભિયોગે કરીને (દૈવી પ્રકોપ શાંત પાડવા માટે) વશ થયેલા, પિતાશ્રી વડે દિવનો પ્રભાવ જે શરીરમાં હતો તે) મુનિને હું અર્પણ કરાયેલી હતી. છતાં અનેક મહારાજાઓ અને દેવેન્દ્રોથી પણ વંદાયેલા આ ઋષિરાજે મારું મનથી પણ ચિંતન ન કર્યું અને ટુરતજ (શુદ્ધિ આપ્યા પછી) મને વમી દીધી હતી.

નોંધ:—આ ભદ્રાએ સરળભાવથી મંદિરમાં ધ્યાનસ્થ રહેલા મુનીશ્વરનું અપમાન કરેલું તેનો બદલો લેવા તેનાજ શરીર સાથે (મુનિ શરીરમાં પ્રવેશ કરી દેવે) લગ્ન કરાવ્યું હતું. પરંતુ મુનીશ્વર જ્યારે ધ્યાનપાળી સ્વસ્થ થયા કે શીઘ્ર પોતે સંયમી છે તેની પ્રતીતિ આપી, એ બાબતની શાન્તિ ઈચ્છી તેને મુક્ત કરી મૂકી હતી.

[૨૨] ખરેખર અપૂર્વ બ્રહ્મચારી, જિતેન્દ્રિય, સંયમી અને ઉચ્ચ તપસ્વી તેવા આ પોતે તેજ મહાત્મા છે કે જેણે, મારા પિતા કૌશલિક રાજાવડે (પછીથી) સ્વર્ગગાથી અપાતી એવી અને ન રવીકારી.

નોંધ:—અસર સમી સ્વરૂપવાન યુવતિ સ્વયં મળવા છતાં તેના પર લેશમાત્ર મનોવિહર ન થવો અને પોતાના સંયમ માર્ગમાં અડોલ રહેવું તેજ સાચા ત્યાગની, સાચા સંયમની અને સાચા આત્મદર્શનની પ્રતીતિ છે.

[૨૩] આ મહા પ્રભાવશાળી, મહાપુરુષાર્થી, મહાન્ પ્રતિધારી અને ઉત્તમ કીર્તિવાળા મહાયોગી પુરુષ છે. તેને અવગણવા યોગ્ય નથી. રે! એની અવગણના ન કરો. રખે તમે જધાને પોતાના તેજથી તે ભરમ કરી નાખશે!

[૨૪] આવાં ભદ્રાનાં સુમધુર વચન સાંભળીને (વાતાવરણ પર અસર થાય તે પહેલાં તો) તુરતજ દેવો ઝાપની સેવા માટે આવી લાગ્યા. અને કુમારોને નિવારવા લાગ્યા. (પણ કુમારો માન્યા નહિ)

નોંધ:—આ સ્થળે પરંપરા એ પણ ચાલે છે કે અહીં ભદ્રાના પતિ સોમદેવે એ કુમારોનું વારણ કર્યું હતું અને દેવો વારણ કરે તે કરતાં આમ થવું વધુ સંભવિત છે. પણ મૂળ પાઠમાં જક્ષ્ણા શબ્દ હોવાથી અર્થ તેવોજ રાખ્યો છે.

[૨૫] અને તેજ વખતે આકાશમાં રહેલા ભયંકર રૂપવાળા રાક્ષસો ત્યાં આવી એ આખા સમૂહને અદ્રશ્ય રહી મારવા લાગ્યા. (પ્રબળ મારથી) જેનાં શરીર બેદાર્ઘ ગયાં અને લોહીનું વમન થવા લાગ્યું તેવાઓને જોઈને ભદ્રા આ પ્રમાણે ફરીથી કહેવા લાગી:—

[૨૬] તમે જધા નખો વડે પર્વતને ખોદવા લાગ્યા છો, દાંતો વડે લોખંડને ચાવવા લાગ્યા છો અને અગ્નિને પખો વડે કરીને હણવા લાગ્યા છો (એમ માનું છું.) કારણકે આવા ઉત્તમ લિધુનો તમે તિરસ્કાર કર્યો છે.

[૨૭] આવા મહર્ષિ [ક્રોધે તો] વિપધર જેવા ભયંકર હોય છે.

એ ઉગ્ર તપસ્વી અને ઘોર વ્રતવાળા મહાપુરુષાદિનિ નમે બ્રોજનના વળતે મારવા તૈયાગ થયા; તો હવે પતંગિયાની મેના જેમ અગ્નિમા વળી મરે તેમ જળી મરવાના છે.

[૨૮] હજુ જો તમે તમારું ધન અને હજાર ગખવા ઇચ્છના હો તો આખા મમ્લુ સાથે મળીને તેના ગળે જઈ મરતક નમાવો. આ તપસ્વી પોતે જો કુપિત થશે તો આખા લોકને પણ બાળી નાખશે.

નોંધ:—અદ્રા એ તપસ્વીના પ્રભાવને બજુતી હતી. “હજુ તે અ દેવી પ્રકાપ છે. પણ હવે નહિ માનો અને તેમને સરણે નહિ જાઓ તો તે તપસ્વી કદાચ કુપિત થઈ આખા લોકને બાળી નાખશે એવી મને શાંતિ છે.” સૌને હૃદયેને તેજીએ તેથીજ તેમ કહ્યું.

[૨૯] (તેવામાં તો કંઈ વિચિત્ર થટના જતી ગઇ.) કોઈની પીઠ ઉપર તો કોઇનું મરતક નીચું તેમ પડી ગયેલા, કોઈ સાત કર્મ અને એટલા વિહીન બનેલા, કોઈ જૂનઘ પર હાથ ફેલાવતા પડી રહેલા, કોઈ બહાર નીકળી ગયેલા ડોળા અને હલવાળા, તો કોઈ જોઈ મરતકે ઢળી પડેલા—

નોંધ:—આ બધું દેવી પ્રકાપથી બન્યું હતું.

[૩૦] આવી રીતે કાષ્ટભૂત બનેલા પોતાના શિષ્યોને જોઈને તે યાજ્ઞ આહુત્ય (બદ્રાનો પતિ) પોતે ખુબ ખેદ પામ્યો. અને પોતાની ધર્મપત્ની સહિત મુનિ પાસે જઈ નમીને વારંવાર વિનવણી કરવા લાગ્યો કે હું પૂન્ય ! આપની નિન્દા અને તિરસ્કાર થયાં છે તેની ક્ષમા કરો.

નોંધ:—કોરાવ રાજાએ તપસ્વીથી તબિયેથી બદ્રાકુમારીને સોમદેવ નામના બ્રાહ્મણ સાથે હસ્તગ્રહણ કરાવી ઋષિપત્નીજ બનાવી હતી. તે કાળમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્રના કર્મભેદો હતા પણ આજના જેવા ભતિભેદો ન હતા. તેથીજ પારસ્પરિક કન્યાઓને લેવા દેવાને બંધબંધાર ચાલુ હતો તેવું અનુમાન થાય છે.

[૩૧] હે વંદનીય ! અગ્ની, સૂર્ય અને મંદ બુદ્ધિવાળા બાળકોએ આપની જે અસાતના (દુઃખ-વેદના) કરો છે તે બધું માફ કરો. આપના જેવા ઋષિ પુરુષો મહાદયાળુ હોય છે. ખરેખર તે કદી કોપ કરતાજ નથી.

પોતાનું કાર્ય કરી દેવો ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ મુનિશ્રી સાવધાન થઈ આ દ્રશ્ય જોઈ વિસ્મિત બની જાય છે. અને વિનયતા પ્રાદ્યોત્તેજ્ય કહે છે કે:—

[૩૨] આ બનાવની પૂર્વે, પછી કે હમણાં પણ મારા મનમાં લેશમાત્ર કોપ કે દ્વેષ નથી. (પરંતુ આ બધું જોયા પછી મને લાગે છે કે) ખરેખર જે દેવો (મારી અનિચ્છાએ પણ) સેવા કરે છે, તેઓ વડેજ આ કુમારો જિયારા હણાયા છે.

નોંધ:—જેનદરાનમાં સહનશીલતાનાં જ્વલંત દર્શાવો છે. ત્યાગી પુરુષની ક્ષમા તો મેરુ જેવી અકમ હોય છે. તેમાં કોપ કે અંચળતા આવતીજ નથી. કુમારોની આ દશા જોઈ ઋષિરાજને અશ્રુકંપા આવે છે. શાગીપુરુષો અન્યને દુઃખ આપતા નથી તેમ જોઈ પણ શકતા નથી.

[૩૩] (સાચું સ્પષ્ટીકરણ થયા બાદ એ પ્રાદ્યોત્તેજ્ય ઉત્તમ પ્રકારની અસર થાય છે. તે કહે છે કે:—) પરમાર્થ અને સત્યના સ્વરૂપને જાણનાર ! મહોત્તાની આપ કદી ગુસ્સે ચાઓજ નહિ, સર્વ જનસમૂહ સાથે અમે બધાં આપનાં ચરણોનું સરણુ માગીએ છીએ.

[૩૪] હે મહાપુરુષ ! આપની સર્વપ્રકારે (બહુમાન પૂર્વક) પૂજા કરીએ છીએ. આપમાં એવું કશું દેખાતું નથી કે જેને ન પૂજીએ. હે મહા મુનિરાજ ! જિજ્ઞાસુ પ્રકારનાં શાક, રાઈતાં અને ઉત્તમ પ્રકારના ચોખાથી સંસ્કારાયેલું આ ભોજન આપ (પ્રસન્નતા પૂર્વક) જમો. (સ્વીકારો.)

[૩૫] આ મારું પુત્રજા ભોજન પડ્યું છે. અમારા પર કૃપા કરીને આપ મ્વીકારા. (આની અંત કરણની પ્રાર્થના અંમળીને) તે મહાત્મા મામ ખમણ (એક માનના ઉપવાસ) ને પારણે તે ભોજનને મદ્ય સ્વીકાર છે

[૩૬] તેવામાજ ત્યા સુવામિત જળ, પુષ્પો તથા ધનની ધારાબધ આકાશથી દિવ્ય ગ્રંથિ થવા લાગી. દેવોએ ગગનમા દુન્દુભિઓ વગાડી અને “ અહો ! દાન અહો ! દાન ” એમ દિવ્યધ્વનિ થવા લાગ્યો

નોંધ.—દેવોએ વરસાવેલાં પુષ્પ તથા જલધારાઓ અચેન હોય છે.

[૩૭] “ ખરેખર દિવ્યતપની આ પ્રત્યક્ષ વિશેષતા દેખાય છે. જાતિની વિશેષતા કરીએ નથી. ચંડાલપુત્ર હરિકેશ સાધુ; કે જેની આવી મહા પ્રભાવશાળી મમૃદ્ધિ છે. ” ચંડાલપુત્ર હરિકેશ માધુને જોઈને સૌ એકી અવાજે આશ્ચર્યચકિત થઈ ઉપર પ્રભાણે બોલવા લાગ્યા.

તપસ્વીજી કહે છે:—

[૩૮] હે બ્રાહ્મણો ! અગ્નિનો આરભ કરીને પાણીથી બહારની શુદ્ધિને શા માટે શોધી રહ્યા છો ? જે બહારની શુદ્ધિ છે તે આત્મશુદ્ધિનો માર્ગજ નથી. મહાપુરુષો કહે છે કે:—

[૩૯] દ્રવ્યવસ્થા દાબડાને; (યુષ્)લાકડાના ખીલાને, તણુ, કાંઈ તથા અગ્નિને, તેમજ સવાર અને સાંજ પાણીને સ્પર્શ કરતા એવા મંદ પ્રાણીઓ તમે વારંવાર નાના જીવોને દુઃખ આપીને પાપજ કર્યો કરો છો.

[૪૦] હે ભિક્ષુ ! અમે કેમ વર્તીએ ? કેવું યજ્ઞપૂજન કરીએ ? વર્ગી કેવી રીતે પાપોને દૂર કરીએ ? હે સંયમી ! તે અમેને જણાવો. હે દેવપૂજ્ય ! કઈ વસ્તુને યાત્રીજનો યોગ્ય માને છે ?

[૪૧] છ કાય (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રમ)
જીવોની હિંસા નહિ કરનારા, કપટ તથા અમત્યને નહિ
આચરનારા, માયા (કપટ) અને અભિમાનથી દૂર રહેનારા
તથા પરિગ્રહ અને સ્ત્રીઓની આમક્રિયાથી દરનારા દાનત પુરુષો
હોય છે તેજ વિવેકપૂર્વક વર્તે છે.

[૪૨] અને પાપ ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનારા, જીવિતની પણ પરવા
નહિ કરનારા અને કાયાની આમક્રિયાથી રહિત એવા મહા-
પુરુષો, બહારની શુદ્ધિની દરકાર ન કરતા ઉત્તમ અને મહા-
વિજયી ભાવયમનેજ આદરે છે.

[૪૩] તમારું જ્યોતિ શું ? અને જ્યોતિનું સ્થાન શું ? તમારી
કડછીઓ કઈ ? અને અગ્નિ પ્રદીપન કરનારું શું ? તમારાં
લાકડાં કયાં ? અને હે ભિક્ષુ ! તમારા શાન્તિમંત્ર કયા ?
કેવા યજ્ઞથી આપ યજ્ઞન કરો છો ? (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો બોલ્યા.)

[૪૪] તપ એજ અગ્નિ છે. જીવાત્મા અગ્નિનું સ્થાન છે. મન, વચન
અને કાયાના યોગ રૂપ કડછી છે. અગ્નિને દીપ્ત કરનારું સાધન
શરીર છે. કર્મરૂપી લાકડાં છે. સંયમરૂપ શાન્તિમંત્ર છે. તેવી
રીતે પ્રશસ્ત ચારિત્રરૂપ યજ્ઞવડેજ હું યજ્ઞન કરું છું—તેજ
યજ્ઞને મહર્ષિ જનોએ ઉત્તમ ગણ્યો છે.

[૪૫] તમારો રનાન કરવાનો હ્રદ (કુંડ) કયો ? (સંસારમાંથી
તરવાનું) તમારું પુણ્યક્ષેત્ર કયું ? અને કયાં રનાન કરીને તમે
કર્મરજને ટાળો છો તે દેહો. આપની પાસે જાણુવાને ઇચ્છીએ
છીએ. (આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ બોલ્યા.)

[૪૬] ધર્મરૂપી હ્રદ (કુંડ) છે. બ્રહ્મચર્યરૂપી પુણ્યતીર્થ છે. આત્માના
પ્રસન્ન ભાવથી વિશુદ્ધ ધર્મના કુંડમાં નાહેલો હું શાંત યજ્ઞને
કર્મદીપને દૂર કરું છું.

[૪૭] એવું સનાનગ કુગળ પુરણોએ ક્યું છે. અને ઋષિઓએ તેમ મહાગ્નાનને વખાણ્યું છે. જેમા નાહેલા પવિત્ર મહર્ષિઓ નિર્ભળ થઇને (કર્મ ગદિન થઇને) ઉત્તમ સ્થાન (મુક્તિ) ને પામ્યા છે.

નોંધ:—હૃદયનાં પરિવર્તન ચારિત્રની ચિનગારીથી થાય છે. જ્યાં ચારિત્રની સુવાસ મ્હેકે છે ત્યાં મલિન વૃત્તિઓ નાશ પામે છે. સણ્ણવારમાં પ્રબળ વિદાધકોને સેવકરૂપ બનાવી દે છે જ્ઞાનનાં મંદિરે ચારિત્રનાં નંદન-વનથીજ શોભે છે જ્વલિ અને કાર્યના નીચ જીવ્ય ભાવો ચારિત્રના સ્વચ્છ પ્રવાહમાં સાફ થઈ જાય છે. આગ્નિયનાં પારસ ઠંક લોખંડોને સુવર્ણ રૂપમાં પલ્લટી મૂકે છે.

એ પ્રમાણે કરું છું.

એમ હરિકેશીય નામનું બારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ચિત્તસંભૂતીય

ચિત્તસંભૂતિ સંબંધી

૧૩

સંસ્કૃતિ એ જીવન સાથે જડાયેલી વસ્તુ છે. જીવનશક્તિની તે પ્રેરણા પુનઃ પુનઃ ચેતનને કમંજળ દ્વારા બિન્નબિન્ન ધોનિમાં જન્માવે છે. પરસ્પર પ્રેમથી ઝળ્યાનુબંધો થાય છે અને વિરોધક અપમાદ ન હોય તો સમાન શીલના જીવો-સમાન ગુણનાં પ્રાણીઓ એકજ રથએ ઉત્પન્ન થાય છે. અને જન્મપર્યંત અખૂદ પ્રેમની સરિતામાં પરસ્પર ઝીણે છે અને પછી પણ સાથેજ જન્મ લે છે.

ચિત્ત અને સંભૂતિ બન્ને બાઈ હતા. અખંડ પ્રેમની ગાંઠથી જડાયેલા હતા. એક નહિ, જો નહિ, ત્રણ નહિ બધે પાંચ પાંચ જન્મો સુધી સાથે રહ્યા, સાથે જીવ્યા. આવા પ્રજા પ્રેમીખંધુઓ છઠ્ઠે બવે મૃત્યુ મૃત્યુ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું શું કારણ હશે? છઠ્ઠે બવે બન્નેના રાહો શાથી પલટાયા હશે! તે પ્રજા કારણ એકની આસક્તિ અને બીજાની નિરાસક્તિ છે. બન્ને બાઈઓનો પ્રેમ જેમ જેમ શુદ્ધ થતો ગયો તેમ તેમ તે વિકાસ થયે સાથેને સાથે ઉઠ્યા.

પ્રથમ જન્મમાં તે દશાણ્ડ દેશમાં દાસ રૂપે સાથે રહ્યા હતા. ત્યાંથી કાળે કરીને કાર્ત્તિજર નામના પર્વત પર મૃગલા થયા. સંગીત પર તેમનો અભાગ રેનેહ હતો. ત્યાંથી મરીને મૃત-ગંગાના તીર પર હંસ રૂપે જન્મ લીધા. ત્યાં પણ

જીવ્યા અને શ્રેયશાત્ સાધેજ મરણ પામ્યા ત્યાંથી નીકળીને પુનર્જન્મ પામી કાશી ભૂમિમાં ચંડાલ રૂપે ઉત્પન્ન થયા.

તે વખતે નમુચિ નાનનો પ્રધાન ખૂબ જુદિમાન અને મહાસંગીત શાસ્ત્રી છતાં મહાન વ્યભિચારી હતો. તેણે તે દોષ રાજઅંતઃપુરમાં પણ સેવ્યો. તે જાણી કાશી રાજાએ તેને મૃતદંડની શિક્ષા કરી—

ફ્રાંસીને લાકડે ચડાવતાં ચડાવતાં ચંડાલ કે જે ચિત્ત અને સંભૂતિનો પિતા હતો તેને દયા ઉત્પન્ન થવાથી તેણે નમુચિને બચાવી લીધો. છે અને પોતાને ત્યાં ગુપ્ત રાખી પોતાના પુત્રોને સંગીતવિદ્યા શીખવવા યોગ્યો છે. બન્ને બાઈને તેણે સંગીત શાસ્ત્રમાં પારંગત કરી મૂક્યા. પરંતુ એકઠા ત્યાંથી પણ અબ્રહ્મચર્યાના રોષે તેને જીવ લઈને બાગવું પડ્યું આખરે તે ફરતાં ફરતાં હરિતનાપુરમાં આવી પોતાની જુદિના પ્રભાવથી સેંકડો મંત્રીનો શિરમંત્રી થઈને રહેલ છે.

ચિત્ત અને સંભૂતિ સંગીતવિદ્યાના પ્રભાવે ત્યાંની આખી આલમને આકર્ષે છે. આથી કાશીરાજ પાસે ત્યાંના સંગીત શાસ્ત્રીઓ ન્યાય માગી ધર્માંથી તેમનું અપમાન કરાવી કાશીની બહાર ઠંડાવી મૂકે છે. ત્યાં પણ દુઃખી થાય છે. પછી આ પરા-ભવથી કંટાળી પર્વત પરથી પડતું મૂકવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં એક મહાન જૈન મહાત્માનો ભેટો થાય છે અને અકાળ મૃત્યુથી બચાવી લે છે.

ચંડાલ કુળજાત હોવા છતાં પૂર્વ સંસ્કારોની પ્રબળતાથી બન્ને બાઈઓ સંસારની અસારતાને યથાર્થરૂપે સમજી ત્યાગ-માર્ગને અલ્પ કરે છે અને પદ્ધતિસર યોગમાર્ગની સારી તાલીમ મેળવ્યા બાદ ગુરુ આજ્ઞાથી છૂટા પડે છે.

એ બન્ને ત્યાગીઓ ફરતાં ફરતાં અનેક સિદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરીને હરિતનાપુરમાંજ આવી થડે છે. કે જ્યાં નમુચિ મહા મંત્રીશ્વર પડે હતો. પૂર્વ પરિચિત ચંડાલોને સાધુ વેશમાં તે ઓળખી લે છે. અને તેથી પોતાનું પોષણ રખેને ખૂંદ્યું થયો. એ બચથી શહેરની બહાર ઠાંકી ઠંડાવે છે.

ચિત્ત આ બધું કષ્ટ શાંતિપૂર્વક ચિત્તમાં ખેદ લાગ્યા વગર સહી છે. પરંતુ સંભૂતિ આ પરાભવને સહેવા અસમર્થ નીવડે છે. તપશ્ચર્યાના મહાન પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા તૈયાર થાય છે. ચિત્ત પોતાના બધું ત્યાગીનો ધર્મ સમજાવે છે. છતાં સંભૂતિનો કોપ શાંત થતો નથી તેના સુખમાંથી ધૂમ્ર (ધુવાડા)ના ગોરેગોટા નીકળ્યા કરે છે.

આ વાતની જાણ પ્રજા દ્વારા ત્યાંના મહારાજા (સનતકુમાર ચક્રવર્તી)ને પણ થાય છે. તે પોતે સમ્યક્, સપરિવાર એ મહા તપસ્વીના દર્શનાર્થે આવે છે. સંભૂતિસુનિ તે મહારાજાની સમૃદ્ધિ જોઈ આસક્ત થાય છે.

પોતાની અપૂર્વ બળે પ્રાપ્ત કરેલી તપશ્ચર્યાશ્રય જીવેરાતને આવા ક્ષણિક કામલોગશ્રી કેડી ખાતર વેચી રે છે. (જેન દર્શનમાં આને નિયાણું કહેવાય છે. નિયાણું એટલે ઉત્તમ કાર્યની પાછળ સ્વાર્થની ભાવના જાગે તે.) ચિત્તનો ઉપદેશ તેને જરાએ અસર કરતો નથી.

ત્યાંથી કાળગત થયા પછી શુભ કર્મદ્વારા એ બન્ને દેવ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંનું પૂર્ણ આયુષ્ય લોગળ્યા પછી આસક્તિને લઇને ગ્રેમપ્રવાહ વીખરાઈ જાય છે. અને તેજ કારણને લઇને સંભૂતિ કાંપીલ્ય નગરમાં ચુલની માતાને દ્રુષ્ટે ઉત્પન્ન થઈ બ્રહ્મદત્ત નામનો ચક્રવર્તી (મહાન મંડલેશ્વર) રાજા થઈ બેસે છે.

ચિત્ત પુરિમતાલ નગરમાં ધનપતિ નગરરોઠને ત્યાં જન્મ લે છે. ત્યાં પણ પુણ્યપ્રભાવને લઇને મિત્ર, પરિવાર, યુવતિઓ માતાપિતાઓ અને સંપત્તિ સંબંધી અનેક પ્રકારે સુખમોજ માણી રહ્યો છે.

એકદા સંતની પાસેથી એક અતિ મંજીર ગાથા તેના કર્ણદ્વારમાં અથડાણી. તે પર વિચાર કરતાં કરતાં પ્રથમ આધુ અધુ સ્મરણ થયું, કે “આધુ મેં કયાંક સાળાધુ છે” અને એ ચિંતનના પરિણામે પૂર્વ સંસ્કારો તાજ થયા. ગતજન્મોને

તેણે એકજ વારમાં જોઇ લીધા. અને તેજ દાણે સર્પ કાંચળીને
છોડી દે તેમ માતા, પિતા અને સ્વજનોના સ્નેહ, સમજીઓના
લોગવિલાસ અને સંપત્તિના મોડ છોડી દીધા. અને અપૂર્વ
યોગી બની અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું.

પૂર્વના સંભૂતિ આ જન્મમાં પ્રાણદત્ત ચક્રવર્તી રૂપે હતા.
ચક્રવર્તીનાં અપ્રતિહત અને સર્વોત્તમ દિવ્ય મુખે લોગવવા
છતાં તેના અંતઃકરણમાં કોઈ કોઈ વખત અવ્યક્ત રીતે ત્રીણી
ત્રીણી વિરહવેદના સાક્યા કરતી. એકદા તે બગીચાના વિહા-
રને આનંદ લૂંટી રહ્યા હતા. એકાએક નવપુષ્પનો ફરો જોઈ
તેને આશ્ચર્ય સ્પર્શ આપ્યું કે “આશ્ચર્ય મેં જોયું છે,” અને
અનુભવ્યું પણ છે.” તુરંતજ દેવમતિના વિમાનનાં સ્પર્શો
અને સાથેજ પૂર્વભવનાં સ્પર્શો તાળાં થયાં. ચિત્તનો વિરહ
તેને અસહ્ય થઈ પડ્યો.

ભોગોની આસક્તિમાં હજી મુખી જરા પેણુ ન્યૂનતા આપી
ન હતી. પરંતુ ભાઈપરના વિશુદ્ધ અને ગાઢ સ્નેહે ભાઈને મળ-
વાની અપાર તાલાવેલી તે જાગી ઊઠતી. તેણે તેમને શોધી
કાઢવા માટે આ “આસિ વાસા મિગા હંસા ચાંદાલા અમરા
જહા ” અર્ધશ્લોક સ્ત્રી દેશોદેશમાં પટલ (ઢંઢેરો) વગડાવી
જાહેર કર્યું કે આ શ્લોકને જે પૂર્ણ કરશે તેને અર્ધ રાજપાટ
મળશે.

આ વાત દેશોદેશમાં પ્રસરી ગઈ છે. ચિત્તમુનિ ગામોગામ
વિચરતા કાંપીક્ય નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે ત્યાં એક માળી
છોડવાને પાણી પાતાં આ ગાથા ઉચ્ચાર્યા કરે છે આ ગાથા
સાંભળી ચિત્તમુનિ રતબી રહે છે. આખરે તેની પાસેથી વૃત્તા-
ન્ત જાણી એ ગાથાનાં આ પ્રમાણે “ હમાણો છટ્ટિયા જાઈ
અન્નમન્નેણ જા ઘિણા ” બે ચરણ આપી તેને પૂર્ણ કરે છે.

માળી રાત્ર્યમંડપમાં આવી ભૂર કચેરીમાં તે પૂર્ણ
શ્લોક સંભળાવે છે. આથી પ્રાણદત્ત ચક્રવર્તી માળીના

હાલમાં પોતાના ભાઈને જોતાંવારજ મૂર્છિત થઈ પડી જાય છે. આ સ્થિતિમાં રાજ્યપુરુષો તે માગીને પડી દેદ કરે છે. અંતે તે સાચી વાત જાહેર કરે છે અને જેની પાસેથી તે ગાથા માંભળી છે તે મહા પ્રભાવશાળી યોગીરાજને ત્યાં તેડી લાવે છે.

બ્રહ્મદત્ત પોતાના ભાઈનું અપૂર્વ ઓજસપૂર્ણ શરીર જોઈ રવસ્થ થઈ જાય છે અને કહે છે કે ભાઈ! હું આવી સમૃદ્ધિ પામ્યો અને આપ આ ત્યાગનાં દુઃખો ભોગવો છો તેનું શું કારણ? ચિત્ત પણ પોતાના પૂર્વ આશ્રમનું સુખ જણાવે છે. અને ત્યાગમાં દુઃખ છે કે સાચું સુખ છે તેની પ્રતીતિ આપે છે.

ત્યાગ એ પરમ પુરુષાર્થનું પરિણામ છે ત્યાગનાં શરણ બળવાન પુરુષોજ શ્રદ્ધા કરી શકે છે. ત્યાગ એ સિંહવૃત્તિ-વાળા પાત્રમાંજ દેકે છે. મૌ જીવો આત્મપ્રકાશને ભેદવા તત્પર છે. ઘટતો પુરુષાર્થ પણ કરે છે અપાર દુઃખ પણ વેઠે છે છતાં વાસનાની આંદીમાં દુઃખાચેતાં પ્રાણીનો પુરુષાર્થ પ્રાણીના બળહતી માફક ત્યાંને ત્યાંજ રાખી મૂકે છે આસક્તિનો રોગ ચિત્તની વિશુદ્ધિ થવાથી નાશ પામે જી શુદ્ધ વૈરાગ્યનાં પરિણમન તેવાજ અંતઃકરણમાં સહજ મહજ થઈ જાય છે.

[૧] ચંડાવના જન્મમા (કર્મપ્રગેપથી) પગબદ પામેના મજૂતિ મુનીશ્વરે હસ્તિનાપુરમા (સનત્કુમાર ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ ભેદને) નિયાણુ (આરી મમૃદ્ધિ મગે તો ફેવુ સારું એરી વાસનામાં તપ વેચ્યુ) કર્યું. અને તેથી પદ્મગુપ્ત નામના વિમાનથી ચનીને (પડીના લાગમા) ચુનની રાણીની કૃપે બ્રહ્મદત્ત ઉપે તેને અવતરવુ પડ્યું.

નોંધ:—ઉપરની વાતમાં સવિસ્તર બિના આપી છે એટલે અહીં આપવાની જરૂર નથી પદ્મગુપ્ત વિમાનમા પહેલા દેવસેક મુધી બન્ને ભાઈ સાથે હતા. આ વખતેજ સંભૂતિ જુદો પડી ગયા તેનું કારણ એ કે તેણે નિયાણુ કર્યું હવ નિયાણાથી તેને મહા ઋદ્ધિ મળી ખરી પરંતુ

સમૃદ્ધિનાં દક્ષિણ મુખ કર્યાં ? અને આત્મદર્શનના આનંદ કર્યાં ? એની સમાનતા કદી હોઈ શકે !

[૨] એ પ્રમાણે કાંપીદ્ય નગરમાં સંજ્ઞાનિ ઉત્પન્ન થયા. અને (તેના ભાઈ) ચિત્ત, પુષ્પિતાલ નગરમાં વિશાલ એવા શેઠ કૃષ્ણમાં ઉત્પન્ન થયા. (ચિત્તના અંતઃકરમ્યનાં વૈગમ્યના ગાદ સંસ્કારો દત્તા એથી) ચિત્ત તો માયા ધર્મને આંબળીને શીઘ્ર ત્યાગી થઈ ગયા.

નોંધા—ચિત્ત પણ અદળક ધનવાળા ધનપતિને ત્યાં જન્મ્યો છતાં તે અનાસક્ત હોવાથી કામભોગોથી વિરમી શક્યો.

[૩] ચિત્ત અને સંજ્ઞાનિ બન્ને ભાઈઓ (ઉપર કહેલા નિમિત્તથી) કાંપીદ્ય નગરમાં મળ્યા અને તેઓ પરસ્પર (ભોગવેલાં) મુખ દુઃખનાં ફળ તથા કર્મવિષાકને કહેવા લાગ્યા:—

[૪] મહાપ્રતિજ્ઞાળા અને મહાસમૃદ્ધિવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ પોતાના ભાઈને અદુમાનપૂર્વક આ વચન કહ્યું:—

[૫] આપણે બન્ને ભાઈઓ પરસ્પર એકબીજાને (દમેશાં) અનુસંગનારા, એક બીજાનું હિત કરનારા અને એક બીજાના પ્રેમમાં ખૂબ રક્ત દત્તા.

નોંધા—બ્રહ્મદત્તને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન અને ચિત્તને અવધિજ્ઞાન થયું હતું તેથી અનુમત્તેલા પૂર્વભવની વાત કરે છે. અવધિજ્ઞાન એટલે મર્યાદાવાળું ત્રિકાળજ્ઞાન.

[૬] (પડેલે ભવે) દશાર્જુદેશમાં આપણે બન્ને દાસ રૂપે હતા, (બીજે ભવે) કાશ્ચિંજર પર્વતમાં મૃગસા થયા હતા, (ત્રીજે ભવે) મૃત ગંગા નદીને કાંઠે હંસરૂપે જન્મ્યા હતા. અને (ચોથે ભવે) કાશી જુભિમાં ચંડાળકુળમાં જન્મ્યા હતા.

[૭] (પાંચમે ભવે) દેવલોકમાં મહાઋદ્ધિવાળા આપણે દેવ હતા, માત્ર આપણો છટ્ટો જન્મજર પરસ્પર સાથ વગરનો થયો છે.

નોંધ.—આમ બોલી સંભૂતિએ, જહા જને લિન્ન લિન્ન સ્થાને રાધી
લપન્ન થયુ પડયુ તેનુ કાગલુ પૂછયુ

[૮] હે રાજન ! તમે (મનત્કુમાર નામના ચોથા ચક્રવર્તીની
સમૃદ્ધિ તથા તેમના સુનંદા નામના સ્ત્રીરત્નને દેખીને આમકિત
હિપજવાથી) તપશ્વર્ષાદિ ઉચ્ચ કર્મોનુ નિવાલુ (આવુ તુરુ ૭ ફળ)
માગી લીધુ તેથી તે ફળના પરિણામેજ આપણે વિયોગ
પામ્યા (આ ચિત્તના વચન છે.)

નોંધ —તપશ્વર્ષાથી પૂર્વકર્મેના ક્ષય થતો હોય છે. પૂર્વકર્મ ક્ષય
થવાથી આત્મા હળવો બને છે અને તેનો વિકાસ થાય છે. પુણ્યકર્મથી
સુદર સપત્તિ મળે પરંતુ સપત્તિથી આત્મા ભારી બનવા સભવ છે.
તેથીજ મદ્દાપુરુષો પુણ્ય ન કરતા માત્ર પાપકર્મોને કારણ ઈચ્છે ॥
પુણ્ય એ જો કે સોનાની સાકળ છે છતાં સાકળ એ પણ બંધનજ છે.
જેણે બંધન ગદિત થયુ હોય તેણે સોનાની સાકળ પણ તજી દેવા પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ અને નિરાસનપણે કર્મેનિ ભોગવી લેવા જોઈએ

[૯] (બ્રહ્મદત્તે કહ્યું —) પૂર્વ કાળમા સત્ય અને કપટ રહિત તપ
શ્વર્ષાદિ શુભકર્મો મેં કર્યાં તેથીજ તેનુ ફળ આજે (હિતમ
મમદિ પામ્યા) હું ભોગવુ છું પરંતુ હે ચિત્ત ! તારી દગા
આવી સાથી થઈ ? તારા શુભકર્મ બધા ક્યા ગયા ?

[૧૦] (હે રાજેન્દ્ર !) જીવોએ આચરેલા સર્વ (સુદર કે અસુદર બધા)
કર્મો ફળવાળાજ હોય છે કરેલા કર્મોને ભોગવ્યા વિના મુખ્તિ
થતીજ નથી. તેથી મારો જીવાત્મા પણ પુણ્યકર્મના પરિણામે
હિતમ પ્રકારની સપત્તિ અને દામભોગોથી યુક્ત થયો હતો

[૧૧] હે સભૂતિ ! જેમ તુ પોતાને ભાગ્યવાન માને છે તેમ પુણ્યના
ફળથી યુક્ત ચિત્તને પણ મદ્દાન સુદ્ધિમાન જાણુ વળી દે ગમ્ભીર
જેવી તે (ચિત્ત)ની મમદિ હતી તેવીજ પ્રભાવત થી
પણ હતી

નોંધ:—ઉપરના બે શ્લોકો ચિત્તમુનિએ કહ્યા આજે તે મુનિ યયા હતા. ઇન્દ્રિયનિયમનાદિ કહ્યું તપશ્ચર્યા અને શરીર વિભૂષાના ત્યાગથી તેની દેહકાંતિ બદલાયી આંખી દેખાતી હતી છતાં તેના આત્મચોરસે તે કાંઈ અપૂર્વજ હતા

[૧૨] નૃપતિએ પૂછ્યું કે, જો એવી મમૃદ્ધિ હતી તો ત્યાગ શા માટે કર્યો? જવાબમાં ચિત્તમુનિ કહે છે.—પરમાર્થથી પૂર્ણ છતાં અલ્પ વચનવાળી ગભીર ગાથા (મોટા મુનીશ્વરે એકલા) અનેક મનુષ્યોના સમૂહમાં ફરમાવી કે જે ગાથાને સાંભળીને ધણા ભિક્ષુકો આરિત્રગુણમાં વધુ અને વધુ લીન બને છે. તે ગાથા માંભળીને હું શ્રમણ (તપસ્વી) થયો.

નોંધ:—સમૃદ્ધિ ખામ્યા છતાં સંતોષ ન હતો. આ ગાથા સાંભળ્યા પછી બંધનો તરતજ દૂર થયા. અને ત્યાગ મહત્ત્વ કર્યો

[૧૩] (અઘ્નદત્ત આમકતા હતો. તેને ત્યાગ નહોતો ગમતો તેથી તેણે ચિત્તને ભોગો માટે આમંત્રણ કર્યું:—) ઉચ્ચ, ઉચ્ચ, મધુ, કર્ક અને અઘ્ન નામના પાચ સુદર મહેલો, લિન્નલિન્ન પ્રકારના દ્રશ્યો તેમજ મદિરા અને પાચાસ દેશનું રાજ્ય આ બધું તમારું છે. હે ચિત્ત ! તેને પ્રેમપૂર્વક ભોગવો.

[૧૪] વળી હે ભિક્ષુ ! વાજ્રના માથે નૃત્ય તથા સંગીત તેમજ મનોહર યુવતિઓના સગથી નિટળાઈને આવ્યા ગમ્ય ભોગોને ભોગવો. તેજ મને ગમે છે ત્યાગ એ તો ખરેખર મહાન કૃષ્ટ છે.

નોંધ —ત્યાગીને ભોગોનું આમંત્રણ કરવામાં પણ તેના સ્નેહ અને સહૃદયતા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા

[૧૫] ઉભરાતા પૂર્વ સ્નેહથી અને કામ ભોગોમાં આમકતા થયેલા મહારાજા (અઘ્નદત્ત) ને તેના એકાંત હિતચિંતક અને મયમર્મમાં રક્ત ગ્રહેલા ચિત્ત મુનિએ આ વચન કહ્યું —

[૧૬] બધા સંગીત તે એક પ્રકારના વિવાપ મગખા છે, સવ પ્રકારના નૃત્ય કે નાટક એ વિટબના રૂપ છે, બધા અવકારો તે બોલનરૂપ છે. અને બધા કામભોગો એકાત દુખનેજ આપનારા છે.

નોંધ:—સ સાગ આખોજ નવા નાટક રૂપે છે ત્યા ખીલ નાટકો શા જોવા ? જે રથજે ફાણ પહેલાં સંગીત અને નૃત્ય ધર્મ રહ્યાં હોય છે ત્યાજ થોડા ફાણ ખાદ દાહાકર ભર્યા કરેણુ રૂપો થાય છે ત્યાં કોને સંગીત માનવા ? આમુરજો બાજકની ચિત્તવૃત્તિને યોગવાનાં રમકડા છે ત્યાં મમજુને મોહ શા ? ભોગો તે આધિ, આધિ અને ઉપાધિ ત્રણે તાપના મૂળ છે દુખના મૂળમા સુખ શી રીતે સંભવે ?

[૧૭] તપશ્વર્ણરૂપ ધનરાગા, ચારિત્રજુલોમા લીન અને કામ ભોગોની આસક્તિથી માવ નિસ્કત એવા લિશુઓને જે સુખ હોય છે તે સુખ, હે રાજન ! અજાનીઓને મનોહર લાગના છતાં એકાત દુખને આપનાર એવા કામભોગોમા કદી છોઈ સંકેત નહિ

[૧૮] હે નરેન્દ્ર ! મનુષ્યોમા અધમ ગણાતા એવા ચડાલજીવનમા પણ આપણે રહ્યા હતા તે જન્મમા (કર્મવશાત્) આપણે ધણા મનુષ્યોના અપ્રીતિપાન થયા હતા. અને ચડાવના રથાનોમા પણ રહ્યા હતા. (તે બધુ યાદ છે !)

નોંધ:—ચંડાલ જાતિનો અર્થ અહીં ચડાલકર્મને અંગે સમજવો. જાતિથી કોઈ નીચ કે જીવ હોવાજ નથી કર્મથીજ જીવ કે નીચ થવાય છે જે હત્તમ સાધનો પામીને પણ પૂર્વ ભવે કરેલી મરજત આજે પણ થશે તે અત્મવિકાસને ટાણે પતિત ધર્મ જીવ પડશે તે સારુ પૂર્વભવની યાદી આપે છે

[૧૯] જેની રીતે ચડાવના ઘરે ઉત્પન્ન ધર્મ તે દુષ્ટ જન્મમા આખા કોકની જાનના પાત્ર હતા. છતાં પાછળથી શુભકર્મ કરવાથીજ આજે આ હત્તમ ગ્થિનિમા પદોચ્ચા છીએ તે પણ પૂર્વે કરેલા કર્મનુજ પન્નિજામ છે (એ ન જુવો.)

નોંધ:—એ ચંડાલ જાતિમાંજ મહાપુરુષના સત્સંગ તથા સંસ્કારોને લીધે ત્યાંથી થઈ જે શુદ્ધ કર્મો કર્યા છે તેનુંજ આ સુંદર પરિણામ પ્રાપ્ત થીએ. તે કાળમાં ચંડાલ જાતિમાં મનુષ્યની સમ્માનતાના અધિકારો બ્રાહ્મણવર્ગે ખૂંચવી લીધા હતા.

[૨૦] હે રાજન્! પુણ્યનાં ફળે કરીનેજ મહામમૃદ્ધિવાળો અને મહાભાગ્યવાળો તું થયો છે. માટે હે રાજન્! દક્ષિણ ભોગોને તથા, (સામ્યત સુખ માટે) મુક્તિ માટે ત્યાગ દશાને અંગીકાર કરી લે.

[૨૧] હે રાજન્! આ (મનુષ્યના) દક્ષિણ જીવનમાં સુંદર કાર્યોને નહિ કરવાવાળો મનુષ્ય ધર્મને છોડી દીધા પછી મૃત્યુના મ્હેમાંમાં જ્યારે જાય છે ત્યારે પરલોકને માટે ખૂબજ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

[૨૨] જેમ સિંહ મૃગજાને પકડીને લાઇ જાય છે તેમ અંત વખતે મૃત્યુ (રૂપ સિંહ) પછુ મનુષ્યને નિર્દય રીતે ગળી જાય છે. ત્યાં માતા, પિતા, ભાઈ વગેરે કોઇ મહાયક ચઈ શક્તાં નથી.

[૨૩] તે (કર્મના પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલા) દુઃખમાં જાનિજનો, રોહિવર્ગ, પુત્રો કે બંધુઓ કોઇ ભાગ પડાવતાં નથી. કર્મ કરનાર જીવને સ્વયં તેનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. કારણકે કર્મ તો તેના કરનારનેજ અનુસરે છે.

નોંધ:—કર્મ એવી વસ્તુ છે કે તેનું ફળ તેના ભોક્તાનેજ મળે તેમાં પોતાના જીવાત્મા સિવાય કોઇ પણ કાળે ન્યૂનાધિક્ય કોઈ કરી શકેજ નહિ. આથીજ કહ્યું છે કે:—તમેજ તમારો બંધ કે મોક્ષ કરી શકો છો.

[૨૪] નોકરચાકર, પશુઓ, ક્ષેત્રો (ઉવાડી ભૂમિ), મહેલો, ધન અને ધાન્ય વગેરે સર્વને તથા માત્ર પોતાનાં શુભ કે અશુભ કર્મની સાથે રહેલો (કર્મથી પરતંત્ર) એકાદી જીવાત્માજ સુંદર કે અસુંદર પરલોક (પરલવ) ને પામે છે.

નોંધ:--શુભકર્મ હોય તો સારી ગતિમાં તેનું આકર્ષણ થાય છે. અને અશુભ કર્મ હોય તો ખાટી ગતિમાં થાય છે.

[૨૫] (મૃત્યુ થયા બાદ) ચિતામાં રાખેલા તેના તે અસાર (ચેતન રહિત) શરીરને અગ્નિથી બાળીને, જ્ઞાતિજનો, પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે (નેને થોડા વખતમાં જૂલી જઘને) બીજા દાતાર (ખાલીક) ને અનુસરે છે.

નોંધ:--વિશ્વમાં સૌ કોઈ સ્વાયં પૂરતું સમય પણ રાખે છે. એક તરફનો સ્વાયં જ્યાં એટલે સૌ કોઈ બીજાને અનુસરવાનાં.

[૨૬] હે રાજન! આયુષ્ય તો જરા પણ વિરામ લીધા વિના નિરંતર ક્ષય થતું રહે છે. (જેમ જેમ દિવસો વધે તેમ તેમ આયુષ્યકાળ ઓછો થાય છે) જેમ જેમ જરા અવરથા આવતી જાય છે તેમ યૌવનની કાન્તિ હરાતી રહે છે માટે હે પંચાલના રાજેશ્વર! આ વયનને સાંભળી લે. અને મહારાજ (હિંસા તથા વિવિધાદિ)નાં ભયંકર કાર્યોને ન કર. (છોડી દે).

ચિત્તનાં એકાંત વૈરાગ્યોત્પાદક અનુભવનું વચનો

સાંભળી બ્રહ્મજ્ઞ (સંભૂતિ) બોલ્યા:—

[૨૭] હે સાધુપુરુષ! જે વાક્યને આપ કહો છો તે હું પણ હવે જાણી શકું છું. આ ભોગોળ મને આસક્તિ (બંધન)ના કારણરૂપ છે. પરંતુ હે આર્થ! અમારા જેવા (દુર્જા)થી ખરેખર તે દુર્જય છે. (આસક્ત પુરોથી કામભોગો છૂટવા દુઝકર છે.)

[૨૮] હે ચિત્તમુનિ! (તેથીજ હસ્તિનાપુરમાં મહાસમૃદ્ધિવાળા સનતકુમાર ચક્રવર્તીને જોઈને હું કામભોગોમાં આસક્ત થઈ ગયો અને અશુભ એવું નિવારણ (થોડા માટે ઘણું ત્યાગવું) કરી દીધું.

[૨૯] તે નિદાન કર્યા પછી પણ (તમારા કહેવા છતાં) નિવારણ ન કર્યું. તથીજ આ ફળ મળ્યું છે. અને ધર્મને જાણવા છતાં પણ કામભોગોની આમંકિત છોડી શકતો નથી.

નોંધ—વાસના જાગ્યા પછી પણ જો જંભીર ચિંતનથી તેનું નિવારણ થાય તો પતિત થતાં જ્યાં જવાય.

[૩૦] જળ પીવા જતા કાદવમા ખૂચી ગયેલો હાથી કાદાને જોવા છતાં તેને પામી શકતો નથી. એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં આસક્ત થયેલા અમે (કામભોગોનાં દુષ્ટ પરિણામને જાણવા છતાં) ત્યાગ માર્ગને અનુસરી શકતા નથી.

[૩૧] કાળ ઉતાવળો થાય છે. અને રાત્રિઓ જલદી પસાર થતી જાય છે. (આમુધ્યબળ ક્ષીણ થતું જાય છે.) મનુષ્યોના કામ ભોગો પણ નિત્ય નથી. પક્ષીઓ જેમ ફળ ખરી ગયા પછી વૃક્ષને તથા દે છે તેમ પ્રાપ્ત થયેલા કામભોગો પણ પુરુષને તથા દે છે.

નોંધ—દુઃસહ્યવયમાં જે કામભોગો ખાશ લાગે છે. તેજ વૃદ્ધવયમાં અકારણ થઈ પડે છે.

[૩૨] જો ભોગોને સર્વથા છોડવા માટે મમર્થ ન હો તો હે રાજન્! દયા, પ્રેમ, પરાપકાર ઇત્યાદિ આર્ય કર્મો કર. સર્વ પ્રજા પર દયાળુ તથા ધર્મપગમણ થઈશ તો તું અક્ષી (ગૃહસ્થાશ્રમ)થી પણ અપીને ઇન્દ્રિયા પ્રમાણે રૂષ ધરનારો ઉત્તમ દેવ થઈશ. (ચિત્તમુનિ બોલ્યા.)

નોંધ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ યથારાજ્ય ત્યાગ કરે તો તે દેવથોની પામી શકે છે.

[૩૩] (ભોગાસક્ત નૃપતિ કર્યું ન રવીકારી શકવાથી ચિત્તમુનિ નિર્વેદતા અનુભવીને કહે છે:—) પરંતુ હે રાજન્! આ સંસારના આરંભ અને પરિગ્રહોમા તુ ખૂબ આસક્ત થયો.

છે. ભોગોને છોડવાની તારી જરા પણ ઇચ્છાજ નથી. તે આટલો વાર્તાલાપ મેં ફોકટજ કર્યો એમ માનું છું. હે નૃપ ! હવે હું જવાની ઇચ્છા રાખું છું. (એમ કહીને ચિત્તમુનિ ચાલતા થયા.)

[૩૪] પંચાક્ષરંતિ બ્રહ્મદત્તે તે પવિત્ર માધુનું વચન ન માન્યું અને જેવા ઉત્તમ કામભોગો ભોગવ્યા તેવાજ ઉત્તમ નરકમાં તે ચાલ્યો ગયો.

નોંધ:—જેવાં કમ કરાય તેવું ફળ પ્રમાણ.

[૩૫] અને ચિત્તમહર્ષિ કામભોગોથી વિરક્ત રહી, ઉમ ચારિત્ર અને ઉમ તપશ્વર્ગ આદરી તથા શ્રેષ્ઠ સંયમને પાળીને શ્રેષ્ઠ એવી સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—ભોગોને ભોગવ્યા પછી ત્યાગવા એ દુર્લભ અને આસક્તિ હઠાવવી એ અતિ દુર્લભ છે. ભોગોની બળ છૂટવી બહુ બહુ કઠણ છે. માટે પ્રમુદ્ધએ ભોગોથી દૂરજ રહેવું.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે ચિત્તસંબૂતિનું તેરમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ઈપુકારીય

(ઇપુકાર રાજા સંખ્યા)

૧૪

સંગની અસર જીવનપર સચોટ થાય છે. ત્રણના અનુ-
ભવો ગાઢ પરિચયથી જાગે છે. સત્કર્મથી જીવન અમૃતમય
બને છે અને પરસ્પરના પ્રેમભાવથી એકબીજા પ્રત્યે સાવધ
રહેલા સાધકો સાથે માથે રહી જીવનના ક્યેકે પહોંચી
વળે છે.

આ અધ્યયનમાં આવાજ છ જીવોનું મિલન થયું છે દેવ-
યાનિમાંથી ઉત્પત્તિ આવેલ છ પૂર્વધોગીઓ એકજ ઇપુકાર નગરમાં
અવતર્યા છે. તેમાંના ચાર ગ્રાહણકુળમાં અને બે ક્ષત્રિયકુળમાં
ચાલ્યા છે. ગ્રાહણકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા બે કુમારો યોગ
સંસ્કારોની પ્રબળતાથી સુવાનવયમાં ભોગોની લાલચથી પર થાય
છે. સસારની વાસનાને દૂર કરી યોગ લેવા પ્રેરાય છે તેમના માતા
અને પિતાશ્રેયે ચાલ્યેલા બે જીવો પણ તેના યોગબળથી આ-
ખરે આકર્ષાય છે. અને આખું કુટુંબ ત્યાગમાર્ગને શીઘ્રજ
અંગીકાર કરી લે છે.

ઈપુકારનગરમાં ધનમાલ અને પરિવાર-આદિનાં બંધનને
તોડી એકીસાથે આ ચાર સમર્થ આત્માઓનું મહાભિનિષ્ક્રમણ
અજળ વિરમયતા જગાડે છે. આખા સહેરમાં ધન્યવાદના
શ્વનિઓ ગાજી રહે છે. આ સાંભળી પૂર્વજીવની પ્રેરણા રાણી-
જને પણ જાગૃત થઈ જાય છે. અને તે જીવનની અસર રાજા-

છને પણ એકાએક થઈ આવે છે અને આવી રીતે એ છએ
જીવાત્માઓ મયમમાર્ગને અંગીકાર કરી આકર્ષાં તપશ્ચરણ અને
આધુતા મેવી અતિમ ધ્યેયને પામી જાય છે તે બધો ઉદ્દેશ
આ અધ્યયનમા મળે છે

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] પૂનભવમા દેવો થઈને એક વિમાનમા રહેવા કે નાક (૭) જીવો
તેનોક જેવા ન્ય, સમૃદ્ધ, પ્રાચી। અને પ્રમિદ્ધ એના હુ-
કાર નામના નગરમા ઉત્પન્ન થયા.
- [૨] પોતાના શેર (ખાડી રહેના) કર્મો વડે ઉચ્ચ એના કુળમા
ઉત્પન્ન થયા છે અને પત્રીથી ત્યા મસારભયથી ઉદ્ધિગ થઈ
મમાને છોડીને જિનેદ્રમાર્ગ (મયમ ધર્મ) ને શરણે ગયા છે.
- [૩] તે જ જીવો પૈકી એક પુરોહિત અને જરા નામની તેની પત્ની
થયાં અને બીજા બે જીવ પુરુષપણ પામીને તેમના કુમાન્ડે
થયા

નોંધ.—ચાર જીવો બ્રાહ્મણ કુળમા ઉત્પન્ન થયા અને બે ક્ષત્રિય
કુળમા જન્મ્યા

- [૪] જન્મ જરા અને મૃત્યુના ભયથી ત્રામેના અને તેથીજ સસા-
રની બહાર નીકળવાની ઇચ્છાવાળા તે બે કુમારો સમાગ્ના
ચક્ર (પરિભ્રમણ) થી છૂટવા માટે ઘણ યોગીશ્વરને જોઈને
(તે નિમિત્તથી) કામબોગથી વિગ્રમ્ત થયા

નોંધ —જગતમા કેટલાએક યોગીજનોના દર્શન થયા પણ પૂર્વ-
યોગનુ સ્મરણ થયુ અને જન્મ, જરા મૃત્યુના કુન્જથી ભરેલા આ
સસારમાથી છૂટવા માટે આદર્શ ત્યાગની અપેક્ષા બગી

- [૫] પોતાના કર્મમા પરાયણ એવા પુરોહિત બ્રાહ્મણના તે બન્ને
બાળકાને પોતાના પૂર્વજન્મોન સ્મરણ થયુ અને પૂર્વકાળમા
સયમ તથા તપશ્ચર્યાનું મેરન કરેલું તે પણ યાદ આવ્યા

નોંધ —બ્રાહ્મણનુ કાર્ય તે સમયે વક્ષવાગ્ધિ પરત્વે વિરોધ રહેત

- [૬] તેથી તેઓ મનુષ્યજીવનમાં દિવ્ય ગણાતા એવા શ્રેષ્ઠ દામબા
ગોમાં પણ આમકન ન થયા અને ઉત્પન્ન થયેલા અપૂર્વ
વિદ્યામયી બ્રાહ્મણી અભિનાસરાગા તે કુમારા પોતાના પિતા
પામ આવીને નમ્રતાપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યા લાગ્યા —
- [૭] આ ત્રિદાર-જીવન અનિત્ય છે વળી બે રાગાદિની અતગમ્ય
વાળું અને અદ્ય આયુષ્યયુક્ત છે તેથી અમોને આવા
(મમાગ વધાનનાર) ગૃહસ્થજીવનમાં (જગપણ) મતો
થતો નથી માટે મુનિપણ (ત્યાગજીવન) પ્રદણ કરવા માટે
આપની પામે આજ્ઞા માગીએ છીએ
- [૮] (આ સામગીને કુખી થયેના) તેમના પિતાજી તે બન્ને મુનિ
(ભાવનાથી ચારિત્રશાલી) ઓના તપ (મયમી જીવન) મા
બાધા કરનારુ વચન મોડ્યા,—વેદના પાગત પુરુષો “પુત્રરહિત
પુરુષો ઉત્તમગતિને પામતા નથી ” તેમ કહે છે

નોંધ —

અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ।

તસ્માત્ પુત્રમુગ્ધ દષ્ટ્વા પથ્યાદ્ ધર્મ સમાચરત્ ॥

વેદધર્મનું આ વચન માત્ર અમુક અપક્ષાએ કહેવાયછું છે
વેદ ધર્મમાં પણ બ્રહ્મચારી અવસ્થામાંથી કેક ત્યાગી પુરુષો પાડ્યા છે
અને કહ્યું છે કે —

અનવાનિ સદૃશાણિ કુમારા બ્રહ્મચારિણ ।

સ્વર્ગે ગચ્છતિ રાજન્દ્ર મૃત્વા કુલસતતિમ્ ॥

• તે બન્ને જાળકોએ હજી ત્યાગીનો વેસ ધારણ કર્યો ન હતો
અહીં ભાવનાનું પ્રજનપણ બતાવવા માટે મુનિપદ લીધું છે

[૯] માટે હે પુત્રા ! વેદોને મરાગ ભણીને શ્રાવણોને નતોધીને
તેમજ સ્ત્રીઓ માથે ભોગો ભોગવીને અને પુત્રોને ધરની

વ્યવસ્થા સોંપીને, પછીજ અરણ્યમાં જઈ પ્રસરત સંયમી થજો.

નોંધ:—તે કાળમાં બ્રાહ્મણોને દાન આપવું અને વેદોનું અધ્યયન કરવું તે બંને, શુદ્ધસ્થ ધર્મનાં ઉત્તમ અંગો મનાતાં. કુળધર્મની છાપ દરેક જીવો પર રહેજ છે તેથી અહીં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી શુદ્ધસ્થાશ્રમ થાળી ત્યાર બાદ વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારવાનું કહે છે. પરંતુ આનું પ્રતિ-
પાદન કરવામાં ખાસ કરીને પુત્રોપરની આસક્તિજ સ્પષ્ટ જણાય છે.

[૧૦] બહિરાત્માના ગુણ (રાગ) રૂપી લાકડાંથી અને મોહરૂપી વાયુથી આધિકે જનજન્મમાન એવા પુત્રવિયોગના શોકરૂપી અગ્નિથી બગતા અંતઃકરણવાળા અને દીનવચન (રે પુત્રો ! ત્યાગી ન બનો એમ મોહથી, વલવલાટ કરતા અને) વારંવાર બોલતા—

[૧૧] વળી જીવંત જીવંત પ્રલોભન આપતા તથા પોતાના પુત્રોને કમ-પૂર્વક ધનવડે ભોગજન્ય સુખનું નિમંત્રણ કરતા એવા પુરો-
હિત (પિતા) ને તે બંને કુમારો વિચારપૂર્વક આ વાક્ય કહી શકેલા—

[૧૨] વેદો માત્ર ભણી જવાથી તે શશ્વરૂપ થઈ શકતા નથી. જનાડેલા બ્રાહ્મણો કંઈ પ્રકાર (આત્મભાન) માં લઈ જઈ શકતા નથી. તેમ હિતેન્ન થયેલા પુત્રો પણ કંઈ (પાપકર્મનાં ફળ ભોગવવામા) શશ્વરૂપ થતા નથી. તો હે પિતાજી ! આ આપનું કૃત્ય કોણ માની શકે ?

નોંધ:—પોતાના ધર્મને જુએલા બ્રાહ્મણોને જનાડયાથી કંઈ સદ્-ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. બલકે અજ્ઞાન પેસે છે. વેદોનું અધ્યયન જ કંઈ સ્વર્ગ આપી શકે નહિ. સ્વર્ગ કે મુક્તિ તો આચરેલો સાત્યધર્મ જ આપી શકે.

[૧૩] વળી કામભોગો પણ ક્ષણમાત્રજ સુખ અને બહુકાળ દુઃખ આપનારા છે. જે વસ્તુમાં ઘણું દુઃખ હોય તે વસ્તુ સુખ

કરનાર શી રીતે માની શકાય ? એટલે કે કામભોગો એકાત
અનર્થની આણુ અને મુક્તિમાર્ગના શત્રુકેળ છે

[૧૪] વિવિધસુખને માટે જ્યા ત્યા ભમતો જીવ, કામભોગથી ન
નિવર્તતાં હમેશા રાત્રિ અને દિવમ બળતોજ ગહે છે. વળી
કામભોગોમા આમક્રત થયેલો (ખીમ માટે દૂષિત પ્રવૃત્તિ કરનાર)
પુરુષ ધનાર્થ માધનોને શોધતા શોધતા જરાવન્યાથી ઘેરાઈને
મૃત્યુ પામે છે.

નોંધ:—આસક્તિ એ આત્મમાર્ગથી મૂંઝાવી સંસારમા બટકાવે છે
આસક્ત મનુષ્ય અસત્ય માર્ગમા આણુ જીવન વેડફી નાખે છે. અને
આખરે તે વાસનાનેજ સાથે લઈ મૃત્યુને શરણે જાય છે.

[૧૫] આ (સુવર્ણ, ધરખાર વગેરે) મારું છે અને આ મારું
નથી. આ મેં (વ્યાપારાદિક) કર્યું અને આ નથી કર્યું.
આ પ્રમાણે બડબડતા પ્રાણીને રાત્રિ અને દિવસોરૂપી ચોરા
(આયુષ્યને) ચોરી રહ્યા છે. માટે શા સારું પ્રમાદ કરવો ?

નોંધ:—મમત્વના મહા વાતાવરણમા તો જીવમાત્ર સળગી રહ્યા છે.
પોતાની માનેશ વરતુ પર આસક્તિ અને અન્ય પર દ્વેષ એ આખા જગતની
મનોવૃત્તિ છે ત્યા સમજી મનુષ્ય બચત રહી શકે છે અને જે સમય ગયા
તે ફરી ફરી મળતો નથી તેમ માની પોતાના (આત્મશોધનના) માર્ગમા
પ્રયાણ કરે છે.

[૧૬] (પિતા કહે છે:—) જેને માટે આખો સસાર (બધો પ્રાણી વર્ગ)
મહાન તપશ્ચર્યા (બ્રુષ્મ, દુઃષ્મ, ટાઢ, તાપ) કરી રહ્યો છે.
તે અખૂટ મંપત્તિ, સ્ત્રીઓ, ગ્વજનો અને કામભોગો તમોને
ખૂબ સ્વર્ત્ર રીતે મળ્યા છે.

નોંધ:—આ વચ્ચેનો પુરોહિતના છે. તે એમ મનાવે છે કે સંયમને
હેતુ મુખ મેળવવાનો છે. તે મુખ તમોને સ્વયં મળ્યું છે માટે સંયમ

સા માટે હો છે ? વાસ્તવિક રીતે સયમ, યોગ કે તપ ભૌતિક સુખ માટે છેજ નહિ કેવળ આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવાનાંજ તે સાધનો છે

[૧૭] (પુત્રોએ કહ્યું -હે પિતાજી !) માયા ધર્મની ધુગના અધિ-કારમાં-સ્વજન, ધન, કે કામભોગોની કશી આવશ્યકતા હોતીજ નથી તે માટે તો અમે, જગતમાં પ્રતિબધ ગ્રહિત કરનારા અને ભિક્ષાજીની બની ગુણુના મમૂદને ધારણ કરનારા એવા માધુ થઈશ

નોંધ—આ નાના ધનુ મમત્વ છોડી આખા વિશ્વમાં પ્રવેશ કરીશું અને ભિક્ષાજીવી આદર્શ સાધુ બની આત્મગુણની આરાધના કરીશું

[૧૮] જેમ અરણિમાં અગ્નિ, દૂધમાં ઘી અને તનમાં તેન પ્રત્યક્ષ ન દેખાવા છતાં મયોગમગથી ઉત્પન્ન થાય છે તેજ ગીને હે બાળકો ! પચ્ચભૂતાત્મક શરીરમાંથીજ શુભ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીરના નાશની સાથેજ શુભ નષ્ટ થાય છે શરીર નાશ પામ્યા પછી ચેતન રહેતોજ નથી (તો પછી ધર્મ સામાટે ? અને મયમ સા માટે ?)

નોંધ—ચાર્વાક મતનુ એ કહેલ છે કે પચ મહાભૂતથીજ કોઈ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે શરીરની સાથેજ ક્ષીણ થાય છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ચેતન શક્તિનો કાર કદી થઈ શકેજ નહિ અરણી, તલ અને દૂધમાં અગ્નિ, તેવ અને ઘી બદાર ન દેખાવા છતાં તે અચ્છન્ન રીતે અવશ્ય રહીજ હોય છે તેમ શરીર ધારણ કરતી વખતે કર્મથી સંજોવાયેલુ ચેતનતત્ત્વ રહેલુજ હોય છે, અને શરીર ક્ષીણ થયે (કર્મોદ્ગુણ) બીજા શરીરમાં થોભય છે

[૧૯] (પુત્રે એ કહ્યું -હે પિતાજી !) આત્મા અમૃત હોવાથી ઈન્દ્રિયો-દ્વારા મરણ કરી (જોઈ કે અપર્ણ) શમના નથી વળી ખરે ખર અમૃત હોવાથીજ તે નિત્ય અણ્યાય છે આત્મા નિત્ય હોવા છતાં જીવાત્મામાં રહેના અજ્ઞાનાન્દિ દોષોએ કમીન તે

અંધાય છે. આ બંધન એજ મંમાર પશ્ચિમભણુ કારણ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે.

નોંધ:—જેટલા અમૂર્ત દ્રવ્યો તે બધાં નિત્ય હોય છે જેમકે આકાશ અમૂર્ત છે. તે તે નિત્યજ છે. પરંતુ આકાશદ્રવ્ય અખંડ નિત્ય છે, અને જીવાત્મા (કર્મથી બંધાયેલો જીવ) પરિણામી નિત્ય છે. અને તેથીજ કર્મવશાત્ તે નાના મોટા આકારમાં પશ્ચિમી હૃદય નીચ ગતિમા ગમન કરે છે.

[૨૦] આજમુખી અમે મોહના બંધનથી ધર્મને માગી મકના ન હતા અને તેથીજ ભવચક્રમાં કંધાતા અને કામભોગોમા આ-મકત થતા થતા પાપનાં કામો કર્યેજ જતા હતા. પણ હવે જાણ્યા પછી કરીથી તેમ નહિ કરીએ.

નોંધ:—એક વખત અમે પણ અજ્ઞાનથી સરીર મોહમા રાચી પાપ પુણ્ય નથી, પરચોક નથી. એમ તમારા કહેવા પ્રમાણે માન્યતા ધરાવતા હતા. પરંતુ હવે જાણ્યા પછી તે વસ્તુ અંતરમા જરા પણ ઉતરતી નથી.

[૨૧] મર્વાદિશાથી ઘેરાયેલો આ આખો મંમાર તીક્ષ્ણ સત્ત્વ ધારાએ (આધિ, વ્યાધિ અને ક્રોધાધિના તાપો) થી હણાઈ રહ્યો છે. તેથી ગૃહજીવનમા લેશમાત્ર ઝીનિ ઉત્પન્ન થતીજ નથી.

[૨૨] હે પુત્રો! શાથી આ લોક વીંટાયો છે? શાથી આ લોક હણાઈ રહ્યો છે? મંમારમા કયા તીક્ષ્ણ સત્ત્વોની ધારાએ પડી રહી છે? તે ચિંતામા પડેલા મને તમે મત્વર કહેા.

[૨૩] (પુત્રો કહે છે -) આ આખો લોક મૃત્યુથી લીડાર્હ રહ્યો છે અને જીર્ણ અવસ્થા (ધરગાપણ) થી વિંટાર્હ રહ્યો છે. તીક્ષ્ણ સત્ત્વધારાએ સત્ત્વ દિવસો આયુષ્યને ઘણે ક્ષણે કોરી ગયાં છે. એ પ્રમાણે હે પિતાજી! તમે આ વાતને ખૂબ વિચારો.

[૨૪] જે જે સત્ત્વિયમ જાય છે તે પાઠાં ફરતાં નથી. આવા દૂક

કાળના જીવનમાં અધર્મને કરનારના મનમાં નિષ્કળ ચાટ્યા
જાય છે

નોંધ:—અમૂલી ક્ષણો પુનઃ પુનઃ સાંપડતી નથી. સમય જતાં જતાં
પણ પશ્ચાતાપને મૂકી જાય છે.

[૨૫] જે જે રાત્રિદિવસ જાય છે, તે પાછાં ફરતાં નથી. પણ મદ્-
ધર્મના આચરનારને તે સફળ થઈ જાય છે.

નોંધ:—સમયનો સદુપયોગ કરનારને સમય હાથમાંથી ગયા પછી
પસ્તાઈ પડતું નથી.

● પુત્રનાં અમૃત વચનોએ પિતાનું હૃદય પથરાવ્યું હતું છતાં વાત્સલ્યનો
પ્રવાહ વિખૂટાં પાડતાં શેષી રહ્યો હતો.

તે બોલ્યા:—

[૨૬] હે પુત્રો ! સમ્યક્ત્વસંયુક્ત થઈને (આમક્રિત રહિને બનીને)
થોડો કાળ આરે જણા (માતા, પિતા અને બે પુત્રો) મૃદ-
રથાશ્રમમાં થોડો વખત રહીને પછી ઘેરઘેર ભિક્ષાથી જીવન
ચલાવનારા આપણે બધા આદર્શ ત્યાગી થઈશું.

[૨૭] (પુત્રોએ કહ્યું:—પિતાશ્ર !) જેને મૃત્યુ સાથે મિત્રતા હોય,
જે મૃત્યુથી છૂટી શકતો હોય અથવા જે જાણતો હોય કે હું
મરીશ નહિ તેજ ખરેખર આવતી કાલ પર વિશ્રામ રાખી
શકે.

નોંધ:—કેટલી નિષ્ણતા ! કેટલી તાવાવેલી ! આદર્શ વૈરાગીનાં કેવાં
હૃદયભેદક વચનો ! શું આ ભાવ અંતરની હિંમત પ્રતીતિ વિના કે ત્યાગની
યોગ્યતા વિના હૃદયથી શકે ? સત્યની તાવાવેલી પછી સહુવાર પણ
યોગ્યતા તેને અસહ્ય થઈ પડ્યું હતું.

[૨૮] મારે જેને મેળવીને ફરીથી જન્મજ ન લેવો પડે તેવા માધુ-
ધર્મ (ત્યાગમાર્ગ) ને આજેજ અંગીકાર કરીશું. આવાં

નિયમસુખ નથી ભોગવ્યા તેણે છેજ નહિ માટે હવે એ રાગ (મસાગ્ની આત્મક્રિા) ને છોડીને બિશુધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખવી એજ યોગ્ય છે

તતુણુ યુવાનોનાં હૃદયદ્રાવક વચનોએ પિતાજીના પૂર્વ સંસ્કારને જાગૃત કરી દીધા. તેણે પિતાનાં ધર્મપત્નીને ઉદ્દેશીને કહ્યું:-

[૨૯] હે વાગિદિ ! માટે માટે બિખાચારી (બિશુધર્મ પ્રહણી મગવા) નો મમય હવે આની લાગ્યો છે મનુષ્ય કે જેમ પ્રજા શાખા આધીજ મોભે છે, અને ગિયર ગહે છે શાખાઓ છેદાઈ ગયા પડી તેજ ઉત્તમ પ્રજા હું ગણાય છે તેમ મેં પુત્રો વિના મારે પણ ગૃહસ્થજીવનમાં ગહેવું યોગ્ય નથી

નોંધ — પત્નીનું વગિષ્ઠ ગોત્ર જોવાથી તે સંબોધન લીધું છે

[૩૦] જેમ પાખવિનાનું પક્ષી, મઆમને મોખરે મેરમ્બિનાનો નાગ અને વહાણમાં દ્રવ્યવિનાનો વાણિયો શોખતો નથી અને મોખરે છે તેજ રીતે પુત્રવિનાનો પુણ્ય શોખતો નથી, અને કબી થઈ છું

[૩૧] (આ માલગી જશા લાખા પતિને ઉદ્દેશીને કમેાગી પ્રના કહેવા નાગી —) ઉત્તમ પ્રમારના રમવાળા અને સુદર આ બધા મામભોગોના માધનો એમના થયા છે તો દમણા તે મામભોગોને (છદિયોના શબ્દાદિ નિરયોને) ખૂમ ભોગવી લઇએ પડી સયમ માર્ગ અવસ્થા અગીકાન્ પ્રત્યે

[૩૨] તે ભગવતિ ! (કામભોગોના) રસો ખૂમ ભોગવી લીધા છે ધૌવન હવે ચાલ્યું ગયું છે વળી અમયમય જીવિત ભોગરવા માટે (કબીજી કોઈ છંદગથી) ુ ભોગોને તજતો નથી પરંતુ ત્યાગી જીવનના લાભ, અનાલ મુખ અને દુખને ખૂમ વિચારીનેજ મૌન (સયમમાર્ગ) ને આ રૂ છું

નોંધ.—લિહ્નજીવનમાં તો લિહ્ન મળે ન મળે, અનેક પ્રકારના ખીજ સંકટો પણ આવે શુદ્ધજીવનમાં તો બધું સ્વતંત્ર ભોગવવાનું મન્યુંજ છે છતાં ત્યાગી જીવનની ઈચ્છા થાય તે પૂર્વના થોડા સંસ્કારોનું જ કારણ છે ત્યાગમાં જે દુઃખ છે તે જોણ છે, અને આનંદ છે તે મૂખ્ય છે એ આનંદ, એ શાંતિ, એ વિરામ ભોગોમાં કયાંય કાંઈએ અનુભવ્યો નથી અને અનુભવશે પણ નહિ

[૩૩] પાણીના પૃગની મામે ચાલનારો જદ્દ હમ જેમ પછીથી જુરે છે (ખેદ પામે છે) તેમ તુ ખરેખર પછી મેહીજનોને રમે મ ભારીને ખેદ પામે (દુઃખ ' મે શા માટે સંયમમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો ? તેમ) માટે શુદ્ધ્યાશ્રમમાં મારી સાથે ગ્રહીને ભોગોને ભોગવ લિહ્નાચરી (લિહ્નધર્મ) ની વાટ બહુમહુ દુ ખદ છે

નોંધ.—આ શ્લોકમાં સયમ માર્ગનાં કષ્ટ અને શુદ્ધજીવનના પ્રયોજન આપી પાછી કસોટી કરે છે

[૩૪] હે ભદ્રે ! જેમ મર્પ સરીગની કાચળી છોડીને ચાલ્યો જાય છે તેમ આ બે તમણુ પુત્રો ભોગોને છોડી ચાલ્યા જાય છે તો હું શા માટે તેને ન અનુસરું ?

નોંધ.—સર્પ પોતાના સરીરમાં હતપન્ન થયેલી લેવા છતાં કાચળીને તજી તેને લેવા પ્રેરતોજ નથી તેમ સાધકોએ આસક્તિની કાચળીને છોડી દેવી એજ યોગ્ય છે

[૩૫] (જશા વિચારવા લાગી કે આ બધા—) જેમ રોહિત જાતના (શક્તિવાળા) માછલા (તીક્ષ્ણ પૂછડેથી) જીવું જાગે છેદીને જાળમાંથી છૂટી જાય તેમ કામભોગોથી છૂટી જાય છે અને જાતિમાન બ્રાહ્મણી જેમ ચારિત્રના ભારને વહનારા તેમજ ઉદાર તપશ્ચર્યાવાળા તે ધીર પુરુષો ખરેખર ત્યાગ માર્ગમાંજ ગમન કરે છે

[૩૬] જેમ ફેલાયેલી જાળોને તોડી નાખીને પક્ષીઓ ખૂન દૂર દૂર

આકાશપ્રદેશમાં આત્મા જાય છે. તેમ ભોજોની જળને તોડીને મારા બન્ને પુત્રો અને પતિ ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે તો હું પણ સા માટે તેને ન અનુમરું ?

આવી રીતે એ ચારે સમર્થ આત્માઓ ઘોડાજ કાળમાં અનેક પ્રકારનાં ધન, માલ, પરિવાર, નોકર ચાકરો વગેરેને નિરાસક્તભાવે છોડી ત્યાગધર્મને સ્વીકારી લે છે. અને તેમની મિલકતનો કોઈ વારસા ન હોવાથી તે બધું રાજદરબારમાં પહોંચે છે.

[૩૭] વિશાળ અને કુલીન કુટુંબ, ધન અને ભોજોને છોડીને બન્ને પુત્ર અને પત્ની સહિત ભૃગુ પુરોહિતનું અભિનિષ્ક્રમણ (સંયમમાર્ગનું સ્વીકારણું) સાંભળીને (અને તેણે તજેલા વૈભવને મહારાજા ગ્રહણ કરી રહ્યા હતા તે જોઈને) રાજા પ્રતિ કમળાવતી રાણી વારંવાર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં:—

[૩૮] હે રાજા! વમન કરેલાને ખાપ તે પુરુષ પ્રશંસા પાત્ર ગણાય નહિ. માટે બ્રાહ્મણે જે ધનને વમી દીધું (છોડી દીધું) તે ધનને ગ્રહણ કરવાની આપ ઈચ્છા ધરાવો છો તે કામ રીતે થોડું નથી.

[૩૯] હે રાજા! કોઈ તમને આપું જન્મત કે જગતનું સર્વ ધન આપી દે તો પણ તમારે માટે તે પૂર્ણ નથી. (તાણાનો પાર કદી આવતોજ નથી.) વળી હે રાજા! આપને તે શરણુરૂપ પણ કદી થવાનું નથી.

[૪૦] હે રાજા! જ્યારે ત્યારે આ બધા મનોહર કામભોજોને છોડીને તમે મરવાના છો. મરણ સમયે આ બધું શરણુરૂપ થવાનું નથી. ખરેખર હે નરપતિ! તે સમયે એક માત્ર સાચો ધર્મજ શરણુભૂત યશે. બીજું કશું (ધનાદિ) પણ શરણુભૂત યર્થ શકશે નહિ.

નોંધ:—રાણીનાં આ વચનો એકાદ તેમના હૃદય વેરાવ્યના સૂચક છે મહારાજાએ ચિકિત્સા માટે કહ્યું— જો આટલું સમજો છો તો ગૃહ-સ્થાપનમા હજુ શા માટે રહ્યા છો ?

[૪૧] જેમ પિંજરામા પક્ષિણી (પખિણી) આનંદ પામી શકતી નથી. તેમ (આ રાજ્ય) સુખથી ભરેલા અંત:પુરમાં)હું પણ આનંદ પામતી નથી માટે રોહરથી તાંતણાને છેદીને તથા આરજ (સુદમહિસાદિ ક્રિયા) અને પરિમહ (મંત્રહૃત્તિ) ના દોષથી નિવૃત્ત, અકિંચન (પાસે કશું પણ ધન ન ગણનાર), નિરાસક્ત અને મરણભાવી બનીને સયમમાર્ગમાં ગમન કરીશ.

[૪૨] જેમ જંગલમાં દવાગ્રિથી પશુઓ બળતાં હોય ત્યારે દાવાનળથી દૂર રહેવા બીજાં પ્રાણીઓ રાગદ્વેષને વશ થઇને આનંદ પામતાં હોય છે. પરંતુ પાછળથી તેઓની પણ તેજ મતિ થાય છે.

[૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગોમાં લુબ્ધ થયેલાં આપણે રાગ અને દ્વેષરૂપ અગ્નિથી બળી રહેવા આખા જગતને મૂદની પેઠે બાળી શકતાં નથી.

[૪૪] ભોગવેલા ભોગોને અધઃગતી વખી (તણને) સંયમને વિગે આનંદપૂર્વક જેમ પાખી પોતાની ઈચ્છાપૂર્વક વિચરે છે. તેમ આપણે પણ ગામ, નગર ઇત્યાદિ સ્થળે અપ્રતિબદ્ધ થઇને વિચરવું જોઇએ.

[૪૫] આપણા હાથમા આવેના આવા ભોગો પણ ગિર રહેવાના નથી. (સ્પંદન કરી ગલા છે). માટે જેમ આ (પુરોહિત વ.) ચારે બાજુએ ત્યાગ કર્યો તેમ આપણે પણ ત્યાગ કરવો ધરે.

[૪૬] માંમવાળા પક્ષી (ગીધ)ને જોઇને સૌ કોઇ (બીજાં પક્ષીઓ) માંમ લેવા માટે તેને દુ:ખી કરે છે. પરંતુ માંમ વિનાનાને

કોઈ દુઃખી કરવું નથી. માટે પરિગ્રહ રૂપી માંસને સર્વથા છોડીને હું નિરામિષ (નિરાસક્ત) થઈ વિચરીશ.

[૪૭] ઉપર કહેલી ગીધની ઉપમાને જાણીને તેમજ કામભોગો એ સંસારને વધારનારા છે તેમ સમજીને જેમ મરડયા સર્પ ડરી ડરીને ચાલે છે તેમ આપણે પણ ભોગોથી ડરીને વિવેકપૂર્વક ચાલવું જોઈએ.

[૪૮] હે મહારાજ ! હાથી જેમ માકળ વગેરેના જંધન છોડીને પોતાની વમતિ (વિંધ્યાચળ, અટવી વગેરે)માં જવાથી આનંદ પામે (તેમ સંસારના જંધન છૂટી ગયા પછી જીવાત્મા ખૂબ આનંદ પામે) હે ઇંદ્રકર રાજન ! મેં આત્મ (અનુભવી પુરુષો પાસેથી) સાંજણું છે અને તેજ કિતકર છે. એમ આપ જાણો.

નોંધ:-સન્નારી પણ પુરુષ જેટલું જ સામર્થ્ય ધરાવે છે. પુરુષ અને સ્ત્રીઓ એ બન્ને આત્મવિકાસનાં સમાન સાધક છે. જેમ પુરુષને જ્ઞાન અને મોક્ષના અધિકાર છે તેમ સ્ત્રીઓને પણ છે. યોગ્યતાજ આગળ ધરાવે છે પછી તે સ્ત્રી હો કે પુરુષ હો !

[૪૯] (કમળાવલી મહારાણીના અમરકારક ઉદ્ધારો સાબળીને ઇંદ્રકર મહારાજની મોહ-નિદ્રા ઉડી ગઈ) ત્યારબાદ રાણી તથા રાજાજી વિરતાસ્થાનું મોહું રાજ્ય અને દુઃખે ડરીને તળપ તેવા આકર્ષક કામભોગોને તજી દઈને વિપ્રમુક્ત, રનેહમુક્ત, આસક્તિમુક્ત અને પરિગ્રહથી રહિત થયાં

[૫૦] ઉત્તમ કામગુણોને તળ્યા પછી અતિ પુરુષાર્થવાળાં તે દંપતીએ સાચા ધર્મને સમજીને મર્વ પ્રસિદ્ધ એવી તપશ્ચર્યાને અંગીકાર કરી.

નોંધ:-આંતરિક અને બાહ્ય એવી બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યા છે. ક્રમેશ્વ કાદને બાળવામાં તપશ્ચર્યા અગ્નિ જેવું કાર્ય કરે છે. તેનું વિસ્તૃત વર્ણન આગળ ૩૦ માં અધ્યયનમાં આવશે.

[૫૧] એ પ્રમાણે તે કમપૂર્વક છએ જીવો જરા અને મૃત્યુના ભયથી એદ પામીને ધર્મપરાયણ થયા અને દુઃખના અંતની (મોક્ષમાર્ગની) શોધ કરી કમપૂર્વક જીવ્ય થયા.

[૫૨] વીતમોહ (મોહથી રહિત તેવા) જિનેશ્વરના શાસનમાં પૂર્વે ભાવેલી ભાવનાઓ (ગત જન્મોમાં કરેલું ચિંતન)ને સંભારીને થોડાજ કાળમાં તે છએ જીવો દુઃખના અંતને પામ્યા.

[૫૩] દેવી કમળાવતી, રામ, પુરોહિત બ્રાહ્મણ (ભૃગુ), જશ્ન નામની બ્રાહ્મણી, અને તેના બન્ને પુત્રો એમ છએ જીવો મુક્તિને પામ્યા.

મુધર્મસ્વામીએ જ'જૂને કહ્યું:-

" એમ ભગવાન બોલ્યા હતા."

એ પ્રમાણે ધ્રુવકાર સંબંધી ચૌદમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સ ભિક્ષુ

તે જ સાધુ

૧૫

સંસારમાં પતનનાં નિમિત્તો પુષ્કળ છે. માટે સાધકોએ સાવધ રહેવું. ભિક્ષુ આહાર અને વસ્ત્રાદિ આવશ્યક વસ્તુઓમાં પણ સંયમ રાખે એ સાધકદશા માટે ઉપયોગીજ છે. પરંતુ સત્કાર, માન કે પ્રતિષ્ઠાની લાલસા શેકવી એ પણ તેદનું ઉપયોગી સમજવું.

વિવિધ વિદ્યાઓ કે જે ત્યાગી જીવનમાં ઉપયોગી નથી. તે શીખીને સમયનો દુરુપયોગ કરવો તે સંયમ જીવિતને બાધકરૂપ છે. તપશ્ચર્યા અને સહિષ્ણુતા એજ આત્મવિકાસના ગગનમાં ઉડવાની પાંખો છે. ભિક્ષુઓ એ જાને પાંખોને ખૂબ સંભાળી સાથે લઇને જાયે ને જાયે ઉડે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] માયા ધર્મને વિવેકપૂર્વક અંગીકાર કરી, અન્ય ભિક્ષુઓ સંગાથે રહી નિયાણા (વાનના)ને છેદી, સરળ થઇ અને ચારિત્રધર્મમાં ચાલે. તેમજ કામબોજોને ન ઈચ્છી, પૂર્વાશ્રમના સંબંધીઓની સાથે આસક્તિ છોડી દે અને અરાત (નરિ ભણેલા) ઘરોમાં ભિક્ષાચરી કરીને આનંદપૂર્વક મંયમધર્મમાં ગમન કરે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—અક્ષાત એટલે “આત્મે અમારે ત્યાં સાધુજી સ્થાપના છે માટે ભોજન કરી રાખીએ.” તેમ ન ભણનારાં ધરો

[૨] ઉત્તમભિક્ષુ સમયી નિપ્પન થઇ, પોતાના આત્માને પતનથી બચાવી, અમંયમથી નામત થઇ કદોને મહી; અને મર્વ છવોને આત્મતુલ્ય જાણીને કોઈ વસ્તુ વિશે મૂર્છા (આમક્ષિ) ન પામે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૩] કોઇ આદેશ (કોર વચન) કહે કે મારે, તો તેને સ્વકર્મનું ફળ જાણીને ધૈર્ય રાખનાર, પ્રસન્ન અને આત્માને નિત્ય શુભ રાખનાર અને અધ્યાકુળ ચિત્ત રાખી દર્શ અને દુઃખથી રહિત બની જે કંઈ સંયમમાં કદ પડે તેને સદન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૪] અદ્ય અને શુર્ય સ્પર્શ અને આમનને ભોગવે દંડી, તાપ, ડાંમ, મચ્છર ઈયાદિ બધું વ્યાકુળતા રહિત થઇ શાંતિપૂર્વક મદન કરે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૫] મતકાર કે પૂઝની સામગ્રી ન મળે. કોઈ પંદન કે ગુખની પ્રશંસા કરે તો પણ અભિમાન ન લાવે. તેણે મંયમી, મદાચારી, તપસ્વી, જ્ઞાનવાન, ક્રિયાવાન અને આત્મદર્શનના જ શોધક હોય તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૬] જેનાથી મંયમી ડગલ દબાવું હોય તેવું કાર્ય ન કરે, નકળ મોઢને દગાવે અને નરનાર્ગનો (મોદવર્ધક) મંગ હાડીને તપસ્વી થઇ વિચરે, તેમજ તમાગા જેવી વસ્તુઓમાં રમ ન લે તે જ ભિક્ષુ કહેવાય.

નોંધ:-આ શ્લોકનો અર્થ આ રીતે પણ થાય છે કે નરનારી (સ્વજનસમૂહ) થી (પૂર્વ પરિચય દોનાયા) મોદ સ્વપન્ન થાય અને મંયમરૂપ દ્વિત દબાવ તેવાથી સર્વ જાતી દર્શ તપસ્વી થઈ વિચરે અને ખેત વખામમાં રસ ન લે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

[૭] નખ, વજ્ર અને દાંત વગેરે હેલવાની વિદ્યા, શામ (સ્વઃ)

વિદ્યા, જુકપનો વિચાર, આકાશમા તારા વગેરે તૂટે તેનું જ્ઞાન, સ્વપ્નવિદ્યા, સ્ત્રી પુરુષોના લક્ષણ જાણવાની વિદ્યા, અગરકુરુણની વિદ્યા, દરુદવિદ્યા, ઘરમાં દોરેલું ધન વગેરે જાણવાની વિદ્યા, શુભાલાદિના મ્વગ ઓળખી કાર્ય કે વિનય યશે કે કેમ? તે જાણવાનું શાસ્ત્ર—આવી વિદ્યાઓદ્વાગ પોતાનું સમયી જીવન જે ન ચલાવે તેજ સાધુ કહેવાય.

[૮] મત્ર, જડીબુટ્ટી, આદિ મૂળીયા, અને જુદી જુદી જાતના વૈદિક ઉપચારો જાણીને આચરવા કે વખન કરાવવું, જીવાખ આપવા, ધૂપ દેવા, આખના અજન જનાવવા, રનાન કરાવવું, રોગ આવ્યે આગુરતાપૂર્વક માતાપિતાદિને મહારવા અને વૈદ્યક શીખવું એ ત્યાગીઓને માટે યોગ્ય નથી, માટે તેને છોડી દે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—કપરની વિદ્યાઓ અને તેને અંગે થતી ક્રિયાઓ પરિણામે એકાન્ત ત્યાગ ધર્મથી પતિત કરાવનારીજ નીવડે છે. માટે જેન મુનિઓ તેવી ક્રિયા કરતા નથી, કરાવતા નથી અને કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૯] ક્ષત્રિયોના મનુષ્ય, ઉચ્ચકુળના રાજપુત્રો, બ્રાહ્મણો, ભોગીઓ કે ભિન્નભિન્ન પ્રકારના શિષ્યીઓની પૂજા કે પ્રશંસા ન કરે. તેઓની પૂજા કે પ્રશંસા સંયમી જીવનને ઉપકારક નથી. એમ જાણીને છોડી દે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય.

નોંધ:—સાળઓ કે તેવા ભોગી પુરુષોની કિંવા જ ક્ષત્રિયોનું તે વખતે ખૂબ જોર હતું તેવા પુરુષોની ભિક્ષુઓએ જોડી પ્રશંસા કરવી તે ત્યાગી જીવનનું ભયંકર દુષણ છે. યોગીએ તો સદા આત્મમગ્ન રહીને વિચરવું. તેવી પ્રશંસાત કરવાથી આત્મધર્મ દુષ્ટાય છે.

[૧૦] ગૃહસ્થાશ્રમમા જે ગૃહસ્થીઓ સાથે અતિપરિચય થયો હોય તે અને ત્યાગાશ્રમમા જે ગૃહસ્થોના સહવાસમા આવેલ હોય

તેઓઆના ક્રોધ સાથે આ લોક સંબંધી રૂળની ઇચ્છા માટે પરિચય ન કરે તેજ માધુ કહેવાય.

નોંધ:—ગૃહસ્થોના ગ્રહ પરિચયથી તેના નિમિત્તે કદી આત્મધર્મને હણી નાખે તેવાં કાર્યો કરી નાખવાં પડે માટે ગૃહસ્થોનો આ લોકના કોઈ પણ સ્વાર્થ માટે પરિચય ન વધારવો. સૌ સાથે મુનિરાજને કેવળ પાર-માર્થિક (ધાર્મિક) જ સંબંધ હોવો જોઈએ.

[૧૧] આવશ્યકે શય્યા (ધાસની શય્યા વપરાતી તે) પાટ, પાટલા આહાર પાણી કે બીજી કોઈ ખાવાસાચક વસ્તુ કિંવા મુખ-વાસાદિની ગૃહસ્થ પાસે લિંકુ યાચના કરે અને કદાચ ક્રોધ ન આપે તો તેના પર જરાએ મન કે વચનથી દ્વેષ ન કરે કે ખોટું ન લગાડે તેજ સાધુ કહેવાય.

નોંધ:—ત્યાગીને માન અને અપમાન બન્ને સરખાં છે.

[૧૨] અનેક પ્રકારના અન્ન પાણી (અચિત) મેવા કે મુખવાસ વગેરે ગૃહસ્થ પાસેથી મેળવીને સંગ્રાથી માધુને લાગ આપીને પછી બોજન કરે તેમજ મન, વાણી અને કાયાનું અંવરણ કરે તેજ લિંકુ કહેવાય.

[૧૪] આ લોકમા દેવ, પશુ કે મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અત્યંત લયંકર અને દ્વેષ ઉત્પન્ન કરાવનારા રાજા થાય છે તેને નાભળીને ખીએ નહિ તેજ માધુ કહેવાય.

નોંધ:—અગાઉના શિશુઓ જગ્યામા વિશેષ ભાગે રહેતા તે પરિસ્થિતિને અંગે આવી પરિસ્થિતિનો વિશેષ સંભવ ગ્રહેતો.

[૧૫] લોકમા પ્રવર્તતા લિન્નબિન્ન પ્રકારના વાદ (તર્કોદ્દિશાઓ) ને સમજી, પોતાના આત્મધર્મને જાળવી સયમને અનુમત્તે પડિતપુરય મર્વ પરિપહેને છતીને, સર્વ જીવોપર સમાન ભાર ફાળવી ઉપશાત થયેવો અને કોઈ જીવને પીડા ઉપજાવે નહિ તેવો યર્ધને વિચરે તેજ શિશુ કહેવાય.

નોંધ:—મનુષ્યો તેટલા મત અને વિચારો હોય છે અને તેને અંગે બિન્ન બિન્ન ધર્મો કે પંથો પડી જાય છે. પરંતુ વાસ્તવિક ધર્મ કે સાત્યના વિભાગો કદી કોઈ શકે નહિ તે તો સર્વ સ્થળે સમાન જ હોય છે.

[૧૬] જે શિષ્ય વિદ્યાર્થી પોતાનું જીવન ચલાવનાર ન હોય તેમજ જિતેન્દ્રિય, આંતરિક અને બાહ્યબંધનથી છૂટેલો, અસ્પ કપા-યનાળો, થોડું અને પરિમિત ભક્ષણ કરનાર અને ધરને છોડી રાગદ્વેષ રહિત થઈ વિચરે તે શિશુ કહેવાય.

નોંધ:—વેશના પરિવર્તન એ સાધુતા નથી પણ સાધુતું ચિહ્ન છે. સાધુતા અપ્રમત્તતામાં છે; સાધુતા અક્રોધ, અવેર અને અનાસક્તિમાં છે. સી કોઈ આની સાધુતાને સાધી રવ અને પરક્રમ્યાણને સાધે.

એમ કહું છું

એ પ્રમાણે સ શિક્ષુ નામનું પદરમુ અધ્યયન મમાત્ર થયું.

બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો

—ॐ—

૧૪

બ્રહ્મ (પરમાત્માનું સ્વરૂપ) માં થયાં કરવી અથવા આત્મસ્વરૂપની પૂર્ણપણે પ્રાપ્તિ કરવી તે મિા ક્રોધનું ક્ષય છે. એટલે બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા એ જીવનની આવશ્યકતા જોવીજ અનિવાર્ય છે. અબ્રહ્મચર્ય એ જડમંસમંથી જન્મેલો વિકાર છે. આ વિકારની જવાબદારી પર જોડણી મોહનીય કર્મ (મોહ ઉત્પન્ન કરે એ વાગના) ની અમર હોય છે તે પ્રમાણમાં ભયંકર નીવડે છે. સંસારમાં જોડણી અનર્થો, આપત્તિઓ અને દુઃખો જવાબદારી અનુભવે ॥ તે પોતાથી થયેલી ભૂલોનુંજ પરિણામ છે. ભૂલોથી બચવા માટે કે આત્મસાંતિ મેળવવા માટે જે ઉત્તુક થઈ પુરુષાર્થ કરે છે તે સાધક કહેવાય છે. આવા સાધકને અબ્રહ્મચર્યથી નિવૃત્ત થઈ બ્રહ્મચર્યમાં રિથર થવું એ ક્રિયા માટે જોડણી આંતરિક ચોક્કસરી રાખવી પડે છે તેટલીજ અને તેથી પણ વધુ બાહ્ય નિમિત્તોથી પણ ચેતવું પડે છે. ગમે તેવા ઉચ્ચ કોટિના ધ્યાનીને પણ નિમિત્ત મળતાં સંમારમાં બીજક રૂપે રહી ગયેલી વાસના અવશ્ય ઉત્તેજિત થવાનો ભય રહે છે. આથી જગજ્ઞ સાધકે આત્મોત્પત્તિ માટે અને વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય આશાધવા માટે ભગવાન મહાવીરે કહેલ અનુભવમાંથી પોતાને ઉપધ્યાગી વાતો ધારી રાખવી અને આચરવી તે સુસુપ્ત માત્રનું મર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે.

“મુખમંસ્વામીએ જાગૃત્વામીને આમ કહ્યું:—“હે આયુષ્મન્! મેં સાંભળ્યું છે.” તે ભગવાન મહાવીરે આમ કહ્યું:—

જિનશાસનમાં સ્થવિર ભગવાનો (પૂર્વ તીર્થંકરો) એ બ્રહ્મચર્યની સમાધિનાં દશ સ્થાનો ફરમાવ્યાં છે. જે (સ્થાનો)ને સાંભળીને તેમજ દૃઢ્યમાં ધારીને બિહુ; સંયમપુષ્ટ, સંવરપુષ્ટ, સમાધિ (ચિત્તસમાધિ) પુષ્ટ અને છતેન્દ્રિય થઈ ગુપ્ત (આદર્શ) બ્રહ્મચારી બની; અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

(શિષ્યે પૂછયું) કયા તે બ્રહ્મચર્ય સમાધિ સ્થાનો સ્થવિર ભગવાનોએ ફરમાવ્યાં છે ? કે જેને સાંભળીને તેમજ અવધારીને બિહુ; સંયમપુષ્ટ, સંવરપુષ્ટ, સમાધિપુષ્ટ અને છતેન્દ્રિય થઈ ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

(ગુરુએ કહ્યું :-) ખરેખર સ્થવિર ભગવાનોએ આ પ્રમાણે દશ બ્રહ્મચર્ય સમાધિનાં સ્થાનો ફરમાવ્યાં છે કે જેને સાંભળીને તથા અવધારીને બિહુ સંયમપુષ્ટ, સંવરપુષ્ટ, સમાધિપુષ્ટ અને જિતેન્દ્રિય થઈ, ગુપ્ત બ્રહ્મચારી બની અપ્રમત્તપણે આત્મલક્ષી થઈ વિચરે.

“ તે આ પ્રમાણે છે. ”

[૧] સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક સહિત ઉપાશ્રય તથા સ્થાનને સેવે તેજ નિર્ગ્રંથ (આદર્શ મુનિ) કહેવાય છે. જે સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક સહિત ઉપાશ્રય, શય્યા કે સ્થાન ભોગવે તે નિર્ગ્રંથ ન કહેવાય.

શિષ્યે પૂછયું:—“ તેમ શા માટે ? ”

આચાર્યે કહ્યું:— “ ખરેખર સ્ત્રી, પશુ કે નપુંસક સહિત આસન, શય્યા કે સ્થાનને સેવનાર બ્રહ્મચારીને બ્રહ્મચર્ય પાળવામાં (૧) શંકા (બ્રહ્મચર્ય પાળું કે ન પાળું ?) ઉત્પન્ન થાય અથવા બીજાને શંકા થાય કે સ્ત્રી ઇત્યાદિ સહિત સ્થાન ભોગવે છે તો તે બ્રહ્મચારી હશે કે કેમ ? (૨) આકાંક્ષા (ઇચ્છા) —મૈથુન ભોગવવાની કનાચિત્ત નિમિત્ત મળતાં ઇચ્છા જાગે. (૩) વિચિકિત્સા (બ્રહ્મચર્યના ફળનો સંશય) બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શે

લાભ ? એવા દુર્વિચારો ઉત્પન્ન થાય અને વિચારો થવાથી એકાત હોવાથી પતન થવાનો ભય ગ્રહે અને તે મૈથુનની લાલમાથી ઉન્મત્ત થઇ જવાય. તથા તેવા વિચારો કે દુષ્કાર્યથી દીર્ઘ કાળ દરે તેવો શારીરિક રોગ થાય. અને એમ પતન થવાથી ઝાનીએ બનાવેલા સત્યધર્મથી વ્યુત થાય. આવી રીતે વિષયેચ્છા અનર્થોની ખાણ હોવાથી તેના નિમિત્તરૂપ સ્ત્રી, પુરુ કે નપુંમક જ્યાં રહેતા હોય તેવા સ્થાનો નિર્ગ્રંથ કદો ન બોમવે.

[૨] સ્ત્રીઓની કથા (શૃંગારરસજનક વાર્તાલાપ) કરે નહિ તેને માધુ કહેવા. શિષ્યે પૂછ્યું—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ સ્ત્રીઓની શૃંગારવર્ધક કથાઓ કહેવાથી પણ ‘પ્રહ્લયર્થ’માં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે. માટે ‘પ્રહ્લયારી’ પુરુષે સ્ત્રી સંબંધી તેવી કથાઓ ન કહેવી. ”

નોંધ:—શૃંગારરસની કથાઓ કહેવાથી કે કરવાથી સ્ખલનનો સંભવ છે તે ઓળખેલી સ્ત્રી સાથે પણ કથાલાપ એકાંતના પ્રસંગે કરવાના યોગ્ય આવવા હેવા એમ એ નહિ.

[૩] સ્ત્રીઓની સાથે એક આમને ન બેસે તેને આદર્શ પ્રહ્લયારી કહેવો. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ સ્ત્રીઓની સાથે એક આમન પર લગોલગ એમવાથી એક બીજા પ્રત્યે મોહ થવાનો અને તેવે સ્થળે બંનેના પ્રહ્લયર્થમાં ઉપર્યુક્ત હાનિ થવાનો સંભવ છે માટે ‘પ્રહ્લયારી’ પુરુષે સ્ત્રી સાથે એક આમનપર બેસવું નહિ ”

નોંધ:—જે આસનપર સ્ત્રી પૂર્વે બેઠેલ હોય તે આસને અંતર્યુક્ત (૪૮ મિનિટ) સુધી પણ બેસવાનો જ્ઞેનસાસન પ્રહ્લયારીને નિયેધ કરે છે. જેવી રીતે પ્રહ્લયારીને ભગતિ રાખવાની છે તેજ પ્રકારે પ્રહ્લયારીની પણ ભગતિ તો રાખવાનીજ છે. ખાસ કરીને આવા પ્રસંગો એકાંતથી બને છે. આદરિત્વક આવી પડેલી આવી રિયતિમાં વિવેકપૂર્વક વર્તવું ધટે.

[૪] સ્ત્રીઓની સુંદર, મનોહર અને આકર્ષક ધ્વનિયોને (વિષય બુદ્ધિએ) બુદ્ધિએ (કેવાં સુંદર છે ? કેવાં ભોગયોગ્ય છે ?) કે ચિંતવે નહિ તેજ સાધુ કહેવાય. “ તે કેમ ? ” શિષ્યે પૂછ્યું. આચાર્યે કહ્યું:—“ ખરેખર સ્ત્રીઓની મનોહર અને આકર્ષક ધ્વનિયોને જોનાર કે ચિંતવનાર બ્રહ્મચારી (સાધુ) ના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા કે વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય, બ્રહ્મચર્ય અડિત થાય, ઉન્માદ ગ્રાસ થાય, અને પરિણામે દીર્ઘકાલિક રોગની પીડા થાય. તેમજ (આંતરિક પણ) કેવળીએ ફરમાવેલ ધર્મથી પતિત થઈ જાય. માટે ખરેખર બ્રહ્મચારી સાધકે સ્ત્રીઓનાં મનોહર અને મનોરમ એવાં અંગોપાંગને (વિષય બુદ્ધિથી) જોવાં કે ચિંતવવાં નહિ. ”

[૫] વસ્ત્રના પડદાને આંતરે કે પાપાણુની બિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના કૃન્જિત (કાપલના જેવા) શબ્દ, રોવાના શબ્દ, ગીતના શબ્દ, હસવાના શબ્દ, સ્નેહવાળા શબ્દ, કંદિત શબ્દ તેમજ (પતિના વિરહથી થયેલા) વિલાપના શબ્દને સાંભળે તે આદર્શ બ્રહ્મચારી કે નિર્મથ ન કહેવાય.

“ તે શા માટે ” શિષ્યે પૂછ્યું. ગુરુએ કહ્યું:—“ બિંતને આંતરે કે વસ્ત્રના પડદાને આંતરે રહેલી સ્ત્રીના તેવા કૃન્જિત, રૂદિત, ગીત, હસિત, સ્તનિત (રતિપ્રસંગના ધ્વનિ) આકર્ષક શબ્દ કે વિલાપશબ્દ શબ્દોને સાંભળવાથી બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ પડે કે ઉન્માદ થાય, શરીરમાં રોગ થાય કે સ્ત્રીઓએ કહેલા સન્માર્મથી પતિત થાય માટે ખરેખર બ્રહ્મચારીએ વસ્ત્રના પડદા કે બિંતને આંતરે સ્ત્રીઓના તેવા શબ્દો સાંભળવા નહિ. ”

નોંધ:—બ્રહ્મચારી જે સ્થળે હોય ત્યાં બિંતને આંતરે રહેલાં સ્ત્રી-પુરુષો પરસ્પર જુઝારકીડા કરતાં હોય તે વખતના વચ્ચે પણ વિષય-જનક હોય માટે તેવા શબ્દો સાંભળવા કે ચિંતવવા નહિ.

[૬] પૂર્વે (ગૃહસ્થ જીવનમાં) સ્ત્રીસંગાથે જે ભોગોને ભોગવ્યા હોય કે જે રતિક્રીડાઓ કરી હોય તેને સંભારે તે સાધુ ન કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તે શી રીતે ! ” આચાર્યે કહ્યું:—“ બ્રહ્મચારી જે પૂર્વ રતિ કે પૂર્વની રતિક્રીડા સંભારે તો તેના બ્રહ્મચર્યમાં શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સા થાય. બ્રહ્મચર્યનો ભંગ થાય કે ઉન્માદ થાય, શરીરમાં (વિષય ચિંતનથી) રોગ થાય અને યાત્રીના માર્ગથી પતિત થઈ જવાય. માટે નિર્ગ્રંથે પૂર્વરતિ કે પૂર્વ રતિક્રીડાને સંભારવી નહિ.”

નોંધ:—શંકા, કાંક્ષા અને વિચિકિત્સાના અર્થો પૂર્વે આપેલા છે માટે ફરીફરી લખ્યા નથી.

[૭] અતિ રસવાગાં ભોજન ન કરે તે સાધુ કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તે કેમ ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ સરસ આહાર કરવાથી (ખરેખર રમવાગાં આહારથી) બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેવાયેલી ક્ષતિ થાય. અને યાત્રીના માર્ગથી પતિત થવાય માટે અતિરસાળ ભોજનો ન ખાવાં.”

નોંધ:—રસવાગામાં વીખાં, તમતમતાં અને સ્વાદની દ્રષ્ટિએ લેવાતાં ઘણાં ખાનપાનનો સમાવેશ થાય છે. સ્વાદેન્દ્રિયનો અસંયમ બ્રહ્મચર્ય ખંડનનું શોધી પહેલું અને જોરદાર નિમિત્ત છે. સ્વાદેન્દ્રિયના સંયમથી શીઘ્ર બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થઈ શકે છે.

[૮] મર્યાદા ઉપરાંત અતિ આહાર પાણી કરે નહિ તે સાધુ કહેવાય. શિષ્યે પૂછ્યું:—“ તેમ શા માટે ? ” આચાર્યે કહ્યું:—“ અતિ ભોજન કરવાથી ઉપર કહેવાયેલી રીતે બ્રહ્મચર્યનું ખંડન થાય છે અને સંયમધર્મથી પાતત થવાય છે.”

નોંધ:—અતિ ભોજન કરવાથી અંગમા આગસ થેસે છે દુષ્ટ જાગે છે અને એમ કેમથી બ્રહ્મચર્ય માર્ગમાં પહોંચીવાર આધા કે

[૬] શરીર વિશ્રુયાને અનુમરનારો (ગૃમાઝ નિમિત્તે અતિ ટાપટીપ ક્યો કરે તે) માધુ કહેવાતો નથી. ગિચે પૂછ્યું :—“તેમ શા માટે ?” આચાર્યે કહ્યું :—“અરેખઝ મૌલ્યમાં બ્રૂયેયો અને શરીરને ગમ્પારનાઝ બ્રહ્મચારી સ્ત્રીઓને આકર્ષક નીવડે છે અને તેથી તેના બ્રહ્મચર્યમાં સંક્રા, કાશ્તા અને વિચિકિત્તા ઉત્પન્ન થાય, બ્રહ્મચર્ય ખડિન થાય માટે બ્રહ્મચારીએ વિશ્રુયાનુગમી ન થયુ ”

નોંધ :—સૈંદર્યની આસક્તિ કે ગરીરની ગપટીપ કરવાથી વિષયની વાગના ભગવાનો સંભવ રહે છે. સાદાઈ અને સંયમ એજ બ્રહ્મચર્યનાં પાપક છે.

[૧૦] શખ્દ, રૂપ, રમ, ગંધ અને રૂપશં ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં જે આસક્ત થતો નથી તે નિર્મથ કહેવાય છે. શિષ્યે પૂછ્યું :—“તેમ શા માટે ?” આચાર્યે કહ્યું :—“શખ્દ, રૂપ, રમ, ગંધ અને રૂપશંને અનુમરનાગ બ્રહ્મચારીના બ્રહ્મચર્યમાં ઉપર કહેલી ક્ષતિ થાય અને કમથી સંયમ ધર્મથી પનિત થવાય માટે શખ્દાદિ પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આમક્ત થાય નહિ તે નિર્મથ કહેવાય છે. એ પ્રમાણે દુગે બ્રહ્મચર્ય મમાધિ રથાનો પૂર્ણ થયાં. હવે તે (સંયમીના) સ્થોત્ર કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે :—

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] (આદર્શ) બ્રહ્મચારીએ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે સ્ત્રી, પશુ અને નયુમક રહિત એવા એકાંત (આત્મ ચિંતનને યોગ્ય) સ્થાનને મેવવુ બોધ્યે.

[૨] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલા બિશુએ મનને ક્ષોભે પમાડે તેવી અને વિષયોની આમક્તિને વધારનારી સ્ત્રીઓની કથાને છોડી દેવી.

[૩] પુન પુનઃ સ્ત્રીઓની સુંગાર વર્ધક કથા કરવાથી (દિવા

વારંવાર સ્ત્રીઓ માથે કથા વાર્તાના પ્રસંગમાં આવવાથી) કે સ્ત્રીઓ માથે બહુ પરિચય કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ખંડિત થાય છે. માટે બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી બિંદુએ તે બાબતોનો હમેશાં ત્યાગ કરવો.

[૪] બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો માધુ સ્ત્રીઓના અંગ પ્રત્યંગ કે આકૃતિને ધ્રુવ દા પૂર્વકે વારંવાર જોયા ન કરે. તેમજ સ્ત્રીઓનાં કટાક્ષ ઉપર કે મધુર વચનો પર આમક્રાંત ન થાય.

[૫] સ્ત્રીઓના કોયલ જેવા શબ્દો, રુદ્રન, ગીત, હાસ્ય, પ્રેમીના વિદ્યથી થતાં હંફન કે શૃંગાર મમયનાં શ્લોકો વચનો પર લક્ષ્ય ન આપવું. આ બધી કર્ણેન્દ્રિયના વિષયની આમક્રિત છે. બ્રહ્મચર્યના પ્રેમી માથે તેનો ત્યાગ કરવો.

[૬] શુદ્ધ (અસંયમી) જીવનમાં સ્ત્રી મંગાથે હામ્ય, ક્રીડા, વિષય મેયન, શૃંગાર રમ જમાવવા પરસ્પર માન રાખ્યું હોય, બાળાત્કારથી કે ત્રાસથી વિષયમેયન કર્યું હોય ઇત્યાદિ કોઈ જાતના પૂર્વે બોલોને બ્રહ્મચારીએ કદીપણ ચિંતવવા નહિ

નોંધ:—પૂર્વે જે જાતના બોલો બોલ્યા હોય તેના ચિંતનથી પણ બોલોના વિચારો અને કુમંદો જન્મે છે કે જે બ્રહ્મચર્યમાં મહાન હાનિકર્તા છે.

[૭] હમેશા બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત થયેલો બિંદુ વિષયની મગ્ની વધાજનારા રસવાળા બોજનને જલ્દી ત્યાગી દે.

[૮] મંયમી જીવન નિભાવવા માટે બિંદુ ધર્મને જાળવી, મોડી નિદ્રાને પણ બિંદુ વખતેજ માપ પૂર્વકે પ્રદણ કરે. બ્રહ્મચર્યના ઉપાસક અને તપસ્વી બિંદુએ અધિક આદર કદી ન કરે.

નોંધ.—ત્રિશુઓનું ભોજન સંયમીજીવન ટકાવવા માટેનું હોતું નોંધ્યે. અતિભોજન અલભ્યતાદિ દોષોને લત્પન્ન કરી સંયમી જીવનથી બ્રહ્મ કરી શકે છે.

[૬] બ્રહ્મચર્યને વિશે રક્ત રહેવા લિશ્તુએ શરીરની વિભૂયા અને શરીરનો શયગાર છોડી દેવો વસ્ત્રાદિ ડ્રાઈ પણ વસ્તુઓ શૂગાર માટે ધારણ ન કરવી

નોંધ.—નખ કે ફેરા સમારવા કે શરીરની અનુપયોગી વાગવાર ટાપગીપ કરવી અને તેને માટેનું સતત લક્ષ્ય રાખવું તે અનાવશ્યક છે. એટલું નહિ પરંતુ શરીર પરની આસક્તિ કેટલીક વારે પતનના નિમિત્તશૂલ પણ થાય છે

[૧૦] શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિય મળી ધીના કામ ભોજોને છોડી દેવા.

નોંધ.—આસક્તિ એજ દુઃખ છે આસક્તિ એજ બંધન છે તેજ બંધન જેથી થાય છે તે વસ્તુઓને છોડી દેવી. અને પાંચ ઇન્દ્રિયોને સયમમા રાખી તેનાથી થાવ્ય કાર્ય લેવું એજ સાધકને માટે આવશ્યક છે. કાનથી સત્પ્રકર્યોના વચનામૃતો પીવાં, જીભથી સત્ય બોલવું શરીરથી સત્કર્મ કરવું, આંખોથી સદૃશ્યન કરવું અને મનથી ધ્યાન અને જીવંત ચિંતન કરવું એજ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ અણુમત્ત

[૧૧] સારાશ કે (૧) સ્ત્રીજનોવાળું ધ્યાન, (૨) મન લોભાવે તેવી સ્ત્રી કથા, (૩) સ્ત્રીઓનો પરિચય અને (૪) સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ જોયા કરવા.

[૧૨] (૫) સ્ત્રીઓના કામલ જેવા શબ્દો, ગીત, રુદન, હાસ્ય, (૬) સ્ત્રી સાથે ભોગવેલા ભોજો તથા સ્ત્રી સંગાથે પૂર્વ જીવનમાં ભોગવેલા ધ્યાનો હોય તે બધું સભારવું (૭) સરમ ભોજનો ખાવાં કે (૮) ગર્વાદા ઉપરાત ભોજનો ખાવા.

[૧૩] (૯) કૃત્રિમ સૌંદર્ય વધારવા માટે કરેલી શરીરની શોભા

અને (૧૦) દુર્જય એવા પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગો આ દશે વસ્તુઓ આત્મશોધક ગિતાસુને તાલપુટ (ભયંકર વિંદ) ઝેર જેવી છે.

નોંધ:—આ ત્રણ સ્થાનમાં પૂર્વકથિત વસ્તુઓ વધુ સ્પષ્ટ બતાવી છે.

[૧૪] હમેશા તપસ્વી, ભિક્ષુએ દુર્જય એવા કામ ભોગોને જીતીને બ્રહ્મચર્યમાં ક્ષતિ થવાનો સંભવ રહે તેવાં બધા શંકાનાં સ્થાનો પણ છોડી દેવા.

[૧૫] ધૈર્યવાન અને મદ્ધર્મરૂપ રથ ચલાવતામાં મારણિ મમાન ભિક્ષુએ ધર્મકાંક્ષી બગીચામાં વિચરવું; અને ધર્મરૂપ બગીચામાં રક્ત થઇને ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી બ્રહ્મચર્યમાંજ મમાધિ (દત્તયિત) કેળવવી.

[૧૬] દેવો, દાનવો અને ગાંધર્વ જાતિના દેવો વક્ષો, રાક્ષસો અને કિન્નરજાતિના દેવો પણ જે દુષ્કર એસા બ્રહ્મચર્યને પાળે છે તેવા પુરુષને નમસ્કાર કરે છે. (દેવો પણ બ્રહ્મચારીના દામ બને છે.)

[૧૭] આ બ્રહ્મચર્ય ૩૫ ધર્મો નિરંતર સ્થિર અને નિન્ય છે. તે ધર્મનું પાલન કરી અનેક છાત્રાત્માઓ અનિમ લક્ષ્યે પહોંચ્યા છે, પહોંચે છે અને પહોંચશે. એમ તીર્થંકર જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે.

નોંધ:—આદ્ય બ્રહ્મચર્ય તો કાળને મદ સુવત્ત નથી. છતાં આકાશકુસુમની માફક અસકલ પણ નથી. બ્રહ્મચર્ય ધુમ્ધુનું તો જીવન ખન છે. સત્યશોધકનો માર્ગદીપક છે અને આત્મવિકાસનું પનથિયું છે. મન, વચન અને કાયાથી વધારાકય બ્રહ્મચર્યનું જીરાધન કરવું; બ્રહ્મચર્યની પ્રીતિ જાળવવી અને બ્રહ્મચર્યના રક્ષણ માટે ઉપર કહેલા નિયમોપર લક્ષ્ય આપવું.

એમ કહું છું:

એમ બ્રહ્મચર્યનાં મમાધિ (ચક્ષણ) સ્થાનો નામનું મોળમું અધ્યયન મમાત્મ થયું.

પાપ શ્રમણીય

પાપી, સાધુનું અધ્યયન

૧૭

સંયમ લીધા પછી તેને નીલાવવામાંજ સાધુતા છે. ત્યાગી જીવનમાં પણ આસક્તિ કે અહંકાર ભગે તો ત્યાગની ધમારત બળભળે તેવા અમણો ત્યાગી નથી ગણાતા પણ પાપી શ્રમણ ગણાય છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] ત્યાગ ધર્મને સાંભળીને કર્તવ્યપરાયણ યર્ધ જે કોઈ દીક્ષિત થાય તેણે દુર્લભ એવા બોધિલાભને મેળવીને પછી સુખ-પૂર્વક ચારિત્ર પાળવું.

નોંધ:—બોધિલાભ એટલે આત્મજ્ઞાન પામવું. આત્મજ્ઞાન પામ્યા પછી ચારિત્રમાર્ગમાં વધુ સ્થિર થવાય. ચારિત્રમાર્ગમાં સ્થિર થવું તેજ દીક્ષાનો હેતુ છે. ખાતું, પીપું કે સરીર શુશુપ્ત કરી એ ત્યાગનો હેતુ નથી.

[૨] કોઈ સંયમ લીધા પછી એમ માને છે કે ઉપાશ્રય (રહેવાનું સ્થાન) સુંદર મળ્યો છે. પહેરવાનાં વસ્ત્રો મળ્યાં છે. જમવાને માટે માલપાણી પણ ઉત્તમ મળ્યા કરે છે. અને જીવાદિક પદાર્થોને છે તેને પણ જાણી જોઈ શકું છું. તો હવે પિતાના ગુરુ પ્રત્યે) હે આસુખ્યમન ! હે પૂતળ ! શાસ્ત્રો ભણવાનું પ્રયોજન શું છે ?

નોંધ:—આવી વિચારણા પ્રમાદની સૂચક છે. સંયમીએ હમેશાં સાસ્ત્રવચનને અશ્વસ્ત કરવાં અને ખૂબ ખૂબ વારંવાર ચિંતવવાં.

[૩] જે સંયમી ઊંઘવાનો સ્વભાવ ધણો રાખે કે આહારપાણી કરી ને ધણીવાર લગી સુખે સૂઈ રહે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—સંયમીને માટે દિનચર્યાનાં અને રાત્રિચર્યાનાં બિન્નબિન્ન કાર્યો હોય છે. તે બધાંને ક્રમપૂર્વક આચરવાં જોઈએ.

[૪] વિનયમાર્ગ (સંયમમાર્ગ)નો અને જ્ઞાનનો જે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય વડે લાલ થયો છે તેવા શુરુએને જ્ઞાન થયા બાદ નિદે કે તિરસ્કાર કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૫] અહંકારી થઈને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સંગાથી સાધુઓની સદ્ભાવપૂર્વક સેવા ન કરે, ઉપકારને બૂલી જાય કે પૂજા સન્માન ન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૬] ત્રસ (હાસતાચાસતા) જીવેને, સચેત (મજ્જવ) બીજોને, વનસ્પતિ કે સૂક્ષ્મજીવોને પણ આંધે કે હિંસા કરે તો અસંયમી ગણાય છતાં પોતાને સંયમી માને તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૭] તૃષ્ણાદિની શમ્યા, પાટ કે બાળેઈ, સ્વાધ્યાયની ભૂમિકા, બેસવાની ભૂમિકા, પદ લુંછવાનું વસ્ત્ર, કામળી વગેરે બધી વસ્તુને સંભાળપૂર્વક તપાસવી, તપાસ્યા વિના તેને વાપરે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—સંયમી માટે પોતાનાં ઉપયોગી સાધનોને દિવસમાં પ્રવાર તપાસવાની જૈનશાસ્ત્રમાં આજ્ઞા છે. કારણ એ છે કે તેમ ન કરવામાં સૂક્ષ્મજીવોની હિંસાનો સંભવ છે. અને તે સિવાય બીજા પણ કેટલાક અન્યોનો સંભવ છે.

[૮] પોતાના સયમધર્મને ન જાજે તેવું કાર્ય કરે. વારંવાર દોષ કર્યા કરે કે પ્રભાતપૂર્વક ઉતાવળો ઉતાવળો મનન કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૯] ન્યા ત્યા જોયા વિના અન્યવસ્થિત પોતાનાં પાત્ર, કંબલ ઇત્યાદિ સાધનોને મટી દે અને જુએ તોપણ અસાવધાનતાથી નિરીક્ષણ કરે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ:—અન્યવસ્થા અને અસાવધાનતા સયમમા બાધક છે.

[૧૦] પોતાના ગુરુનો વચનથી કે મનથી પરાભવ કરે છે તેમજ અનુપયોગી વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં અસાવધાનતાથી પ્રતિ લેખન (નિરીક્ષણ) કરે છે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૧] જે ધણું કપટ કર્યા કરે. જૂઠું ખોસે, અહંકારી હોય, લોભી કે અનિતેન્દ્રિય હોય, અવિશ્વાસુ અને અસંવિભાગી (પોતાના સંગાથી સાધક કરતા ગુમરીતે વધારે ચીજો ભોગવે તેવો) હોય તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૨] જે અધર્મી (કુરાચારી), પોતાની કુણ્ણદિથી બીજાની બુદ્ધિનો પરાભવ કરનાર, વિવાદને ઉત્પન્ન કરનાર તેમજ લઙ્કાર્થ અને કલહમાં સદા રક્ત રહેનાર હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૩] અસ્થિર અને કચકચાટ શબ્દો થાય તેવા આચનને વિશે ન્યાં ત્યાં ખેસે કે અસાવધાનતાથી આસનપર ખેસે તેમજ ક્રાંદિપણ કાર્યમાં બરાબર ઉપયોગ ન રાખે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

[૧૪] રજો ખરડેલા પગને પુંજ્યાવિના શય્યાપર સૂવે કે ઉપાશ્રય કે શય્યાને વિવેકપૂર્વક જુએ નહિ તેમજ શય્યામાં સૂતાં સૂતાં અસાવધાનપણે વર્તે તે પણ પાપીશ્રમણ કહેવાય છે.

નોંધ —આદર્શ સયમી મટે સામાન્ય રજવના થાય તે પણ પાપ છે

[૧૫] જે દૂધ, દહીં કે તેવા રસવાળા પાણીને વાર-વાર ખાધા કરે છે તેમજ નિશ્ચય તરફ પ્રીતિ ધરાવતો નથી તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૬] સૂર્યોદયથી માડીને સૂર્યાસ્ત થતા સુધી વાર-વાર વેળા કબે જાએ આહાર કર્યા કરે અને કોઈ ગુરુ કે વડીલ શિષ્યામણ આપે તો તે ન માનતા શિક્ષાની અમલજૂના કરે છે તે પણ પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

[૧૭] જે સદ્ગુરુને ત્યાગી દુરાચારીઓનો સંગ કરે છે, છ માસે પોતાના સમ્રદાયને છોડી બીજા સમ્રદાયમાં ચાલી જાય છે અને નિંત્રીય ચારિત્રવાળો હોય છે તે પાપીશ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —સમ્રદાય એટલે ગુરુકુલ સાધક જે ગુરુકુલમાં રહીને પોતાની સાધના કરતો હોય છે તેને ખાસ કારણ સિવાય છોડીને ચાલી જનારો સ્વચ્છેદી સાધક પતિત થાય છે

[૧૮] પોતાનું ઘર (ગૃહસ્થાશ્રમ) છોડીને સયમી થયો છે પણ રમ સોનુપી કે ભોગી બની પર (ગૃહસ્થોના) ઘરે રહ્યાં કરે અને નિરોત્તિ વગેરે વિદ્યાર્થી પોતાનું જીવન ચલાવે (તે સાધુનો ધર્મ નથી માટે) તેવું કરનાર પાપી શ્રમણ કહેવાય છે

નોંધ —ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યા પછી પણ જે મોહ, ક્રોધ અને આસક્તિ એક અથવા બીજા રૂપમાં હોય તો તે ત્યાગનો કરો અર્થ રહેતો નથી

[૧૯] શિક્ષુ થયા પછી તો તેને “વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્” હોતું નેપથ્યે તેમ જતા સામુદાનિક (બાર કુળીની) બિંદુને ન

છત્રગતા માન પોતાની જ્ઞાતિનોજ આદાર નમ્ર બિહાર કરે તેમજ કાન્થ મિત્રાય શૂદ્રસ્થને ત્યા વારનાર મેમે ક તે પાપીશ્રમણ કહેનાય છે

નોંધ —> કુળમાં અવલક્ય (માસાદિ) આદાર થતા હોય તેમજ હ્રદય માયારવિચારા હોય તેજ વગર મી જન્ય સ્થગોથી બિહાર લેવી એ પ્રમાણે જનસાસ્ત્રકારોએ જન સાધુજને છ આપી છે શૂદ્રસ્થને ત્યા વૃક્ષ રોગી કે તપસ્વી સાધુજ કારણવશાત્ મેસી ગઈ તે સિવાયના તો નહિજ કારણ કે શૂદ્રસ્થના અતિપરિચયથી પતન અને એક જ્ઞાતિનાજ પિડ લેવાથી બધન યઈ જાય છે

[૨૦] પૂવોક્ત કલા તેવો-(પાસત્યા-પતિત, ઉમના (રમતોનુપી), અહાઠહા (રવઠઠહી), સસતા (આમમ્તા) અને કુલીન એમ) પાત્ર પ્રકાન્ના કુલીનના લક્ષણો મહિત-દુગચારી તથા ગ્રાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એ પાત્રે ગુણોથી રહિત કુલીન, માન ત્યાગીના વેસનેજ કારણ કરનાર એવો પાપી શ્રમણ આતોકમા એરની માફક નિદનીય અને છે તેમજ આતોકમા કે પરતોકમા મુખી પણ થતો નથી

[૨૧] ઉપરના બધા દોષોને જે સદાય ત્યાગી દે અને મુનિઓના વૃદ્ધમાં સાચો સદાચારી હોય તેજ આ લોકને વિષે અમૃતની માફક પૂજ્ય છે તથા તેવોજ સાચો સાધુ આતોક અને પરલોક જન્મેને આરાધે છે

નોંધ —આ લોકમાં સર્વનો વદનીય અને છે અને પરતોકમા દિવ્યમતિ પામે છે અથવા કર્મબંધનથી સર્વથી મુક્ત થઈ જાય છે

સયમ લીધા પછી સ્થાન પુરતી જવાબદારી વધે છે હાવવા આવવામાં, ખાવાપીવામાં, ઉપયોગી સાધનો રાખવામાં, વિદ્યા મેળવવામાં, સુકુલનો વિનય જળવવામાં કે પોતાનું કર્તવ્ય સમજવામાં જરાપણ મંડૂલત માય તો સયમ હણાય અપ્રમત્તતા અને વિવેકને

ક્ષણે ક્ષણે સ્થાન આપી ક્રોધ, માન, આચાર, લોભ, વિષય, મોહ, અસૂચા, ઇર્ષ્યા આદિ આત્મશત્રુઓનો વિનશ્ય મેળવતો નૈય અને આગળ વધે તે ધર્મશ્રમણ કહેવાય. જો મળેલાં સાધનોનો દુરપયોગ કરે કે પ્રમાદી બને તો પાપીશ્રમણ કહેવાય. માટે શ્રમણ સાધકે ખૂબ સાવધાન રહેણું, અને સમાધિ સાધવી.

એમ કહ્યું છું:

એમ પાપીશ્રમણનું સત્તરમું અધ્યયન પૂરું થયું.

સંયતીય

સંયતિ રાજર્ષિ સંખંધી

૧૮

ચારિત્રશીલનું મૌન જે અસર ઉપજાવે છે તે હજારોં પ્રવ-
ક્તાઓ કે લાખો અથો ઉપજાવી શકતા નથી. જ્ઞાનનું ફળ
ચારિત્રનું સ્ફુરણ છે. ચારિત્રની એક જ સિનગારી સે'કડો જન્મોનાં
કર્માવરણ (માયાજાળ) ને બાળી શકે છે. ચારિત્રની સુવાસ
કશોડો કદમથો (પાપો) ને નિર્મળ કરી શકે છે.

એકદા કાંપીક્ય નગરના સંયતિ મહારાજ મૃગયા (શિકાર)
માટે એક ઉદ્યાનમાં નીકળી પડયા છે. આથી એ કાંપીક્યદેસર
ઉદ્યાનમાં નિર્દોષ એવાં મૃગાદિ પશુઓ ત્રાસી ઉઠયાં છે. રસમાં
આસક્ત થયેલા મહારાજના હૃદયમાં અનુકંપા દેવીને બહો
નિર્દયતાનો વાસ જાગ્યો છે.

ઘોડા પર બેસી ટેંક મૃગલાઓને બાણો માર્યા બાદ જેવો
તે ધવાયેલા મૃગલા પાસે આવે તેવોજ તે તેની પાસે
પડાસને બેઠેલા એક યોગીશ્વરને જુએ છે, અને જોતાં વારજ
ચમકે છે. તુરતજ અશ્વપરથી ઉતરી સુનીશ્વરની પાસે આવી
વિનયપૂર્વક તેમનાં ચરણપૂજન કરે છે, નમસ્કાર કરે છે.

ધ્યાનમાં અટોલ રહેલા ગર્દભાણી યોગીશ્વરને કશોએ
ખ્યાલ નથી. તે તો મૌન સમાધિમાં બેઠા છે. પરંતુ મહારાજ
યોગીરાજ તરફથી પ્રત્યુત્તર ન મળતાં બયજીત થાય છે. વિના
વાંકે કશેલી નિર્દોષ પશુઓની હિંસા તેને વારંવાર ખટકયા કરે
છે. અનુકંપાની લહેરો ઉછળી પડે છે.

યોગીશ્વર ધ્યાનમાંથી નિવૃત્ત થાય છે કે શીઘ્ર મહારાજ પોતાનું નામ જણાવી યોગિરાજના કૃપા પ્રમાદને મેળવવાની જિજ્ઞાસા રજુ કરે છે યોગિરાજ તેમને યથાર્થ જ્ઞાન કરાવે છે અને ત્યાંજ એ સંસ્કારી આત્માનો તેજ દાણે ઉદ્ધાર થાય છે

લગવાન બોલ્યા:—

[૧] (પચાન દેશમાં) કાપીય નગરમાં ચતુરગી મેના તથા ગાડીઘોડા, પાવખી વગેરે ઋદ્ધિવાળા એક સયતિ નામના મહારાજ રાજ્ય કરતા હતા એકદા તે મૃગયા (શિકાર) કરના માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યા

[૨] અશ્વદળ, હાથીદળ, રથદળ અને પાવદળ એ ચાર પ્રકારની મોગી મેનાથી ચારેતરફ ઘેરાયેલા—

[૩] રસ (પશુ માસનો ગ્રાહ) માં આસક્ત થઈ અશ્વપર ચડેલા તે મહારાજ કાપીયકેસર નામના ઉદ્યાનમાં મૃગનાઓને લગાડીને (ખાજા દોડી) ખીનરાવેલા અને દોડીને થાકી ગયેના એવા મૃગોને વીંધી નાખતા હતા

[૪] તેજ કેસર ઉદ્યાનમાં તપોધની (તપગ્રી) અને ગ્રાધ્યાય (ચિતન) તથા ધ્યાનમાં જોડાયેલા એક અણુગાર (સાધુ) ધર્મધ્યાનમાં લીન થયા હતા

[૫] વૃક્ષથી વ્યાપ્ત એવા નામરવેનના મડપ નીચે તે મુનિ આસન (પાપમળ) ને દૂર કરીને નિમળ ચિત્તે ધ્યાન કરી રહ્યા છે તેની પાસે આવેના (એક) મૃગલાને પશુ તે રાજા હાણી નાખે છે

નોંધ — રાજાને જાણર ન હતી કે અહીં કોઈ મુનિરાજ છે નહિ તેા શિષ્ટતા જાળવવા ખાતર તે કદી તેવા મહાથાઓની પાસે આવું દિસક કૃત્ય કરી શકત નહિ

[૬] (મૃગો હણાયા પછી) પાછળ ઘોડાપર જ નદી દોડી આવતો તે

રાજા તે ન્યત્રે આવીને હણાયેલા મૃગવાને જુએ ઈ, અને તેને જોતાજ પામે ધ્યાનગ્ય બેઠ્યા ત્યાગીને પણ જુએ છે.

[૭] (જોતા વાજા મારા બાણથી મુનિનજ હણાયા હશે ' મુનિ ન હણાયા હોય તો મૃગ તેની પામે આવી ગયો માટે જ્ઞાત્ય મૃગ તે યાગીના હશે અને તે હણાઈ ગયો, હવે મારું શુ થશે ? અથવા આના અનક પદ યોગી પામ આવુ હિસક કૃત્ય થયું તેથી તેને કુ ખ થશે. આ પ્રમાણે વિચારો આવે છે) તેથી ભયભીત અને શકામ્ત બની ગયેલો તે માને છે કે " નદ પુષ્પવાળા, રસામકા અને હિસક એવા મે ખરેખર મુનિશ્રીની લાગણી ફાળાવી. "

[૮] તે રાજા દુરતજ પોતાના ઘોડાપરથી ઉતરી ઘોડાને દૂર મૂકી ને મુનિશ્રી પાસે જઈ તે આદર્શ ત્યાગીનાં બન્ને ચરણોને ભક્તિપૂર્વક નમે છે અને મરણ હૃદયપૂર્વક કહે છે કે ભગવન્ ' મારા અપરાધને આપ માફ કરો.

[૯] પરંતુ તે વખતે એ યોગીશ્વર ભાનપૂર્વક ધર્મધ્યાનમાં તક્ષીન હોવાથી નળને પ્રત્યુત્તર ન આપી શક્યા આથી રાજા ભય વડે ખૂન આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો.

નોંધ — શુનેમારવું અંતઃકરણ સ્વયં બળમળ્યા કરે છે તેથી તેના હૃદયમાં પ્રથમથી ભય તો હતોજ પરંતુ યોગીશ્વરના ભાને તેને વધારે વ્યાકુળ બનાવી મૂક્યો.

[૧૦] (પોતાની ઓળખાણુ આપવા કહે છે કે) હે ભગવન્ ' હું સયતિ (નામનો રાજા) છું. મને કંઈક કહો. કાન્યકે મને બહુ બીકે લાગે છે કે રમે કુપિત થયેલા અણુગાર પોતાના શક્તિપ્રભાવ (તેજોવેશ્યા) થી કરોડો અનુજોને બાળા નાખે '.

નોંધ:—તપસ્વી અને યોગીપુરુષોને અનેક પ્રકારની સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ આદર્શપુરુષો તેનો દુરુપયોગ કદી કરતાજ નથી છતા મદ્દારાનને તેવો ભય ઉત્પન્ન થાય તે તો સ્વાભાવિકજ છે મુનિશ્રી ધ્યાનમાથી જાગૃત થઈ સ્વસ્થ થયા અને ભયભીત રાજને જોઈ દુરતજ બોલી ઉઠયા:—

[૧૧] હે રાજન્ ! તને અલય હો ! અને તુ પણ દવે (તારી નીચેના શ્વેને માટે) અભયદાનનો દાતા બની જા અનિત્ય એના આ શ્વયોક (મંસાગ) ને વિષે દિસાના કાર્યમા શા માટે આમકત થાય છે ?

નોંધ:—જેમ મારા ભયથી તુ મુક્ત થયા તેમ તુ પણ સર્વ શ્વેને તારા ભયથી મુક્ત કર અભયદાન જેવું એકે ઉત્તમ દાન નથી ક્ષણિક એવા મનુષ્યજીવનમાં આવાં ધોર દૃષ્ટો શા માટે કરે છે ?

[૧૨] જો તારે રાજપાટ, મેડી, મદિર, બાગબગીચા, મંજન પરિવાર અને શરીર વગેરે મધુ છોડીને કર્મવશાત્ જોડું મોડું જવાનુજ છે તો અનિત્ય એના આ મંમારમા રાત્યપર પણ આસક્ત શા માટે થાય છે ?

[૧૩] જેનાપર તુ મુઝાઈ રહ્યો છે તે જીવન અને રૂપ એ બંધુ તો વિદ્યુતના ચમકારા જેવું ચચળ છે. માટે હે રાજન્ ! આ યોકની ચિતા છોડી પરયોક માટેનો કમક વિચાર કર શા માટે પછીના પરિણામને ચિતરતો નથી ?

[૧૪] સ્ત્રી, પુત્રો, મીત્રો કે બધુઓ જીવનાનેજ અનુમરી તેમા ભાગીદાર બને છે. મરણ થયા પછી કોઈ અનુમરતુ નથી

નોંધ:—આ દેખાણ સમપણ જીવન સુધીનુજ છે અને મનુષ્યજીવન પણ ક્ષણિક અને પરતંત્ર છે. તો તેવા ક્ષણિક સમપણ માટે જીવન દારી જવું કાંઈ રીતે કચિતજ નથી.

[૧૫] જેમ આનિ દુષ્ટી થયેના પુત્રો મરેલા પિતાને વચ્ચદાગ કાંટે

છે તેમ મરણ પુત્રોના દેહને પિતા ત્યાગે છે. મગા બાધવોનું પણ તેમજ મમજવું. મારે હ ગજન' તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ (અનામકિત) માર્ગમા મમન કર.

નોંધ:—ચેતન ગયા પણ સુદૃઢ દેહ પણ સહવા માટે છે એટલે પ્રેમીનન પણ તેને જનદી બહાર કાઢી વિતામા સજાતી દે છે.

[૧૬] હે નજન' ધરધણી મરી ગયા પડી તેજે એકહુ કરેલુ ધન અને પોતે પોતેવી સ્ત્રીઓને કાઢી બીજા મનુષ્યોજ ભોગવે છે અને ધનના બધા હાર અને મતોતપૂર્વક તે મરેલાના આશુપણેથી અત્યંત ધર્મ આનંદ કરે છે.

નોંધ:—મરેલાનો વિરહ થોડો વખત સાલે છે. પરંતુ સંસારની ઘટનાજ એવી છે કે સ્વાર્થ હોય તો લાંબા કાળે અને સ્વાર્થ ન હોય તો થોડાજ વખતમા તે દુઃખ ભૂલી જવાય છે

[૧૭] મગાબ્ધાક્ષા, ધન, પંચિાર એ બધુ અહીં રહી જાય છે અને માત્ર તે જીવે કરેમા શુભ કે અશુભ કર્મજ સાથે આવે છે. તે શુભાશુભ કર્મથી જોડાયેલો જીવાતમા એન્દ્રોજ પગલવમા ચાલ્યો જાય છે.

નોંધ:—આવી જાતની સંસાર ધનના બતાવવાથી તે સરકારી શાસન હેઠલ વૈરાગ્યમય જાની જાય છે

[૧૮] એ પ્રમાણે થોગીશ્વરની પામે સન્યધર્મને આભળીને તે રાજા (પૂર્વ સરકારોની પ્રજાજાતથી) તેજ સમયે સવેગ (મોક્ષની તીન અભિલાષા) અને નિર્દેહ (દેન તથા મનુષ્ય સબધીના કામભોગોથી વૈરાગ્ય) ને પામ્યા.

[૧૯] હવે સંયતિરાજ ગજ્યને છોડીને ગર્દભાલી મુનિ પાસે જૈન-શામનની દીક્ષા વધ મયનિમુનિ મની ગયા

નોંધ:—સાથે વૈગન્ય બગે પછી ફાલુભર પણ કેમ રહેવાય ? આવા મંસ્કારી છવો અપૂર્વ આત્મગળ ધરાવનારા હોય છે.

ગર્હભાલી મુનિશ્વરના શિષ્ય સંયતિમુનિ સાધુજીવનમાં પરિપક્વ તેમજ ગીતાયં (જ્ઞાની) બની ગુરુ પાસેથી આજ્ઞા લઈ એકદા યાગાતુ-
આમ વિચરતા વિચરતા એક સ્થળે આવે છે ત્યાં તેમને એક ખીન શબ્દિ મળે છે આ ક્ષત્રિયરાજપિં દેવચોકથી ચ્યવીને (નીકળીને) મનુષ્યભવ પામ્યા છે. તે પણ પૂર્વના પ્રબળ સરકારી હોવાથી કંઈક નિમિત્ત મળતા ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું છે અને તેથી ત્યાંની બની દેશોદેશ વિચરી જિનશાસનને મોખાવી રહ્યા છે.

[૨૦] રાષ્ટ્રને ત્યાગીને દીક્ષિત થયેલા તે ક્ષત્રિયમુનિ મંયતિ યોગી-
શ્વરને પૂછે છે કે જેનું આપનું ૩૫ દેખાય છે તેવુંજ આપનું અંત કરણ પણ પ્રમત્ત દેખાય છે.

નોંધ:—જેવી આપની આકૃતિ સૈમ્ય છે તેવુંજ અંત કરણ પણ નિર્મળ દેખાય છે.

[૨૧] આપનું નામ શું ? પૂર્વોત્તમમા આપનું ગોત્ર શું હતું ? આપ શાથી શ્રમણ બન્યા ? (ત્યાગ કેવી રીતે લીધો ?) કયા આચાર્ય (ગુરુદેવ) ને મેત્રો છો ? તમે વિનીત મેત્રી રીતે કહેવાઓ છો ? (આગ ક્ષત્રિયમુનિએ પૂછ્યું હતું.)

[૨૨] મારું નામ સંયતિ છે. ઔતમ એ મારું ગોત્ર છે જ્ઞાન અને ચારિત્રયુક્ત એવા ગર્હભાવી નામના આચાર્ય મારા ગુરુદેવ છે.

નોંધ:—મુક્તિને માટે યોગ્ય એવા ગુરુવગ્ને હું સેવુ છું હવે વિનીત કેમ કહેવાય ? તે પ્રશ્નના ઉત્તરમા પુનઃ કહે છે—

[૨૩] અહો ક્ષત્રિગજ મહામુનિ ! (૧) ક્રિયાવાદી (મમજીવિના માત્ર ક્રિયા કરનાર, (૨) અક્રિયાવાદી (ગાત્ર પોષણના જ્ઞાનને માનના), (૩) વિનયથીજ મિદ્ધિ માનનારા અને (૪) અજ્ઞાન-વાદી આ ચારે વાદમા ગ્રહેવા પુરો જિજ્ઞાસુ પ્રકારના ગાત્ર

વાદોજ કયાં કરે છે પરંતુ તત્ત્વ માટે કોનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તે સંબંધમાં તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ શ કહ્યું છે ?

નોંધ:—આમ કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેના મતને માનનાર એકાતવાદી સાધક વિનીત કહેવાતો નથી તેથી એકાતવાદોને હું સ્વીકારતો નથી તેમ સચિત્તમનિએ કહ્યું

[૨૪] તત્ત્વના જ્ઞાણ, સાચા પુરુષાર્થો અને ક્ષાયિકજ્ઞાન (શુદ્ધજ્ઞાન) તથા ક્ષાયિક આગ્નિવડે મયુક્ત એવા જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મદા નીચે પણ આ પ્રમાણે પ્રકટ કર્યું હતું

[૨૫] અહીં જેઓ અમત્ય પ્રરૂપણા કરનાર, (કે પાપ કરનારા) હોય છે તે ઘોર નરકમાં પડે છે અને જે આર્ય (સત્ય) ધર્મને આચરે છે તે મનુષ્ય દિવ્યગતિને પામે છે.

નોંધ:—મધ્યયુગમાં જૈનશાસ્ત્ર સર્વોપરિ ગણાવ્ય કારણ કે પૂર્ણ પુરુષો તેના પ્રવર્તક હતા. અને તે વપ, ત્યાગ તથા અહિંસાના મુક્તિ સિદ્ધાંતોનું પ્રરૂપણ કરતા.

[૨૬] તે મિવાયના માત્ર કષ્ટયુક્ત મત પ્રવર્તી રહ્યા છે તે નિર્ગર્થક અને ખોટા વાદોજ છે. એમ જાણીને હું મંથનમાં પ્રવર્તન કરી ઈર્ષ્યા મમિતિમાં વશ છું.

નોંધ:—સર્વ ઐષ જૈનશાસ્ત્રને જાણી તે માર્ગમાં હું ગમન કર છું ઈર્ષ્યા મમિતિ એ જૈન શ્રમણોની ક્રિયા છે વિવેક અને ઉપયોગ પૂર્વક ગમન કરવું તેનું નામ ઈર્ષ્યા

[૨૭] (ક્ષત્રિય ગણર્થિએ કહ્યું —) એ જાણા અનુદ્ધ અને અમત્ય દષ્ટિવાળા અનાર્ય મતો એ પણ જાણ્યા છે. અને પરચોક્કને પણ જાણ્યા છે તેથી હવે આચાર પ્રકારે આત્મગત્વરૂપને ઝોળખી જૈનશાસ્ત્રના વિચર છું.

નોંધ:—ક્ષત્રિય ગણર્થિએ જોને પહેલાં જાણી લીધા હતા અને તેના અપૂર્ણતા જાણવાથી પછીજ જૈન એવા વિશાળ શાસ્ત્રની દીક્ષા લીધી હતી

આ સાંભળી સંયતિમુનિએ કહ્યું:-

[૨૮] હું પણ પહેલાં મહાપ્રાણ નામના વિમાનમાં પૂર્ણ આયુધ્ય-
વાળા કાન્તિમાન દેવ તરીકે હતો. ત્યાંની સો વર્ષની ઉપમા-
વાળી દિવ્યઆયુ સ્થિતિ છે તે મોટા કાળ પ્રમાણની હોય છે.

નોંધ:-પાંચમા દેવલોકમાં હું દેવરૂપે હતો ત્યારે મારું
આયુષ્ય દસ સાગરોપમનું હતું. સાગરોપમ એ સર્વ સંખ્યાતીત મોટું
કાળપ્રમાણ કહેવાય છે.

[૨૯] હું તે પાંચમા (અહ) દેવલોકથી નીકળીને મનુષ્યના ભવને
વિષે સંયતિરાજ રૂપે અવતર્યો હતો. (ત્યાંથી નિમિત્તવશાત્
દીક્ષિત થઈ) હવે હું મારા અને પરના આયુષ્યને ખરાખર
જાણી શકું છું.

નોંધ:-સંયતિ રાજર્ષિને તેડું વિશુદ્ધ જ્ઞાન હતું કે જે વિશુદ્ધ
જ્ઞાનદ્વારા તે પોતાનો અને પરનો જીવિત કાળ જાણી શકે.

[૩૦] (હે ક્ષત્રિય રાજર્ષિ!) ભિન્નભિન્ન પ્રકારની રચિઓ અને
અવ્યક્તિદાને સંયમીએ ત્યાગી દેવા જોઈએ. અને સર્વ કામ-
ભોજો અનર્થનાં મૂળ છે એમ જાણી જ્ઞાનમાર્ગમાં ગમન
કરવું જોઈએ.

[૩૧] તેમ જાણીને દ્વિપિત (નિમિત્તાદિ શાસ્ત્રોદ્ધાર કહેવાતા) પ્રશ્નો
થી હું નિવૃત્ત થયો છું. તેમજ શૂદ્રરથ સાથેની યુદ્ધ રહસ્ય
ભરી વાનોથી પણ નિવૃત્ત થયો છું. અહો! ખરેખર મંસાર
ને ત્યાગી સંયમમાર્ગને પામેલા પુરૂષે દિનરાત્રી જ્ઞાનપૂર્વક
તપશ્વર્થાભાંગ વિચરવું જોઈએ.

નોંધ:-આ પ્રમાણે સંયતિ રાજર્ષિએ બહુ મધુર રીતે સાધુની
જીવની (જીવન) વર્ણવી પોતે તે મુજબ આવે છે તેની પ્રતીતિ આપી
વિનીત અર્થાત્ નેનગાસનને અનુકૂળ ભ્રમણની આજ્ઞા કહી સંબોધાવી.

ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ આ સાંભળી પોતાનું પણ તેજ મંતવ્ય છે. અને આપણે બન્ને એકજ જિનશાસનના અનુયાયીઓ છીએ તેમ ખાત્રી આપી કહ્યું:-

[૩૨] માયા અને ગુદ્ધ અત કણ્થથી પૃઠો તો હું પણ તેજ કહ્યું છું જે વસ્તુ તીર્થંકર (જિનેશ્વર) દેવોએ બનાવી છે તે અપૂર્વજ્ઞાન જિનશામનગા ઝાડે છે

[૩૩] તે જ્ઞાની પુરુષોએ કહ્યું છે કે અક્રિયા (જડક્રિયાને છોડી ધીગ માધકે સાચા જ્ઞાન મહિત ક્રિયાને આચરવી અને સમદ્રષ્ટિથી યુક્ત થઇ કાચર પુરુષોને કદિન એના સદ્ધર્મમાં ગમન કરવું

નોંધ:-સમકિત દ્રષ્ટિનાં ચરમા સીધા હોય છે તે મદિના દેવો દેખતો નથી માત્ર સ્પર્શનો શોધક બની તેનેજ આચરે છે જૈનદર્શન જેમ જડક્રિયા (જ્ઞાનરહિત ક્રિયા) ને માનવ નથી તેમ શુષ્કજ્ઞાન (ક્રિયા રહિત પોષ્ટિકા જ્ઞાન) ને પણ સ્વીકાવતું નથી તે જ્ઞાન અને ચારિત્ર બન્નેની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે

[૩૪] મોક્ષરૂપી અર્થ અને સદ્ધર્મથી શોભતા એવા આ પુણ્યપદ પવિત્ર ઉપદેશને માલળીને પૂર્વક્ષણમાં ભરત નામના ચક્રવર્તીએ પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય અને દિવ્ય કામગોગોને છોડીને ચારિત્ર-ધર્મને અંગીકાર કર્યો હતો.

[૩૫] (પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામાં સમુદ્ર સુધી અને ઉત્તર દિશામાં ચુવહિમવત પર્વત સુધી જેની આણુ હતી) તેના બીજા સગર ચક્રવર્તી પણ સાગરના છેડા સુધી રહેવા ભારત ક્ષેત્રના રાજ્યને તથા સંપૂર્ણ દુકૃમતને છોડીને સયમ અંગીકાર કરી મુક્તિ પામ્યા છે.

[૩૬] અપૂર્વ ઋદ્ધિમાન અને મહા કીર્તિમાન એવા મધ્ય નામના ચક્રવર્તી પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય છોડી પ્રવ્રજ્યા સેવાને માન-ધાન ચર્ચ ગયા હતા.

- [૩૭] ચોથા મનતકુમાર નરેન્દ્ર ચક્રવર્તી કે જે મહા ઋદ્ધિવાળા હતા છતાં તેમણે પણ પુત્રને ગળ્ય મોપીને (મંચમ લઈ) નૃપશ્વર્યાનો માર્ગ આપરી દીધો હતો.
- [૩૮] લોકને વિષે અપાર ગાન્ધિ કરનારા પાંચમા શાંતિનાથ નામે ઋદ્ધિમાન ચક્રવર્તી પણ ભરતક્ષેત્રનું રાજ્ય છોડી, પ્રવ્રજ્યા બદલે મુક્તિ પામ્યા.
- [૩૯] ઈશ્વર્યાકુ વંશના ગજગોમાં નૃપજી મહાન ઉત્તમ અને વિખ્યાત કીર્તિવાળા નરેશ્વર, જ્યાં ચક્રવર્તી કુયુગળ પણ રાજ્યપાટ તથા મંપત્તિ છોડીને ત્યાગી બની અનુત્તરગતિ (મુક્તિ)ને પામ્યા.
- [૪૦] માગના છેડા મુધી રહેલા ભગતક્ષેત્રના નરવરેશ્વર માતમા ચક્રવર્તી અરનામના નરેશ્વર પણ તે બધી વસ્તુને છોડી કુર્મથી ગદિન થઈ શ્રેષ્ઠ ગતિ (મુક્તિ)ને પામ્યા.
- [૪૧] નવમા મહાપદ્મ નામે ચક્રવર્તી પણ મોટી સેના, ભારતવર્ષનું મહાન રાજ્ય તથા ઉત્તમ કામભોગોને છોડી તપશ્વર્યાના માર્ગમાં વળ્યા હતા.
- [૪૨] પૃથ્વીના પ્રત્યેક ગજગોના માનને મર્દન કરનાર અને મનુષ્યો-મા ઈદ્રમહાન એવા આદ્યમા ચક્રવર્તી દરિયેણું પણ મહીમકામ પોતાનું એકજ જગ પ્રવર્તાવી આખરે તેને છોડીને ત્યાગી બની ઉત્તમ ગતિમાં ગયા.
- [૪૩] દક્ષિણે ગજગોથી ઘેરાયેલા અગિયારમા જય નામના ચક્રવર્તીએ પણ માયા ત્યાગી ચર્મ આત્મદમન કર્યું અને ઉત્તમ ગતિ (મોક્ષગતિ) મા ગયા.

નોંધ:-ચક્રવર્તી એટલે જ ખંડના અધિપતિ તેવા મહાન પુરુષોએ

અપાર સમૃદ્ધિ અને મનોરમ્ય કામભોગોને છોડી દીધાં હતાં. અને ત્યાગ અંગીકાર કર્યો હતો. ભરતખંડના બાગ ચક્રવર્તી પૈકી ઉપરના દસ ત્યાગી યથા મોક્ષે ગયા હતા. અને આઠમા સુબ્રમ ચક્રવર્તી અને બારમા વલ્લભ ચક્રવર્તી એ બન્ને ભોગો ભોગવી નરકગતિ પામ્યા હતા.

જૈનશાસનમાં જે સામાન્ય રાજાઓ લાલ્યા તે ખતાવે છે.

[૪૪] પ્રત્યક્ષ શકેન્દ્રની પ્રેરણા યવાયી પ્રસન્ન અને પર્યાપ્ત એવા દશાર્જુ રાજ્યને છોડી દશાર્જુલદ્રે ત્યાગમાર્ગને આદર્યો.

[૪૫] નભિરાજ તો ભોગો પ્રત્યે માહાત્મ્ય શકેન્દ્રની પ્રેરણા હોવા છતાં પોતાના આત્માને વશ રાખી વૈદેહી નગરી તથા ધરનારને છોડીને ચારિત્રધર્મમાં સાવધાન થયા હતા.

[૪૬] તેમજ કલિંગ દેશમાં કરકંડુરાજ, પંચાલ દેશમાં દ્વિમુખરાજ વિદેહ દેશમાં (મિથિલા નગરીમાં) નભિરાજેશ્વર અને ગંધાર દેશમાં નિર્ગત (નગધ) નામના રાજેશ્વર ત્યાગી બન્યા હતા.

નોંધ:—આ ચારે પ્રત્યેક બુદ્ધ (કોઈ એક વસ્તુ જોઈને બોધ પામેલા) જ્ઞાની પુરુષો થઈ ગયા છે.

[૪૭] રાજાઓમાં ધોરી સમાન એ બધા રાજાઓ પોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપીને જિનશાસનમાં અનુરક્ત બન્યા હતા અને ચારિત્રમાર્ગની આરાધના કરી હતી.

[૪૮] સિંધુ, સોલીર દેશના ધોરીસમાન ઉદાયન નામના મહારાજાએ રાજ્ય છોડીને સંયમ આદર્યો અને આખરે ઉત્તમ એવી મોક્ષગતિને પામ્યા.

[૪૯] તેજ પ્રકારે કાશીદેશના (સાતમા નંદન નામના બળદેવ) રાજાએ પણ રાજ્ય તથા કામભોગોને તથા દીધા, તથા સંયમ આદર્યો. અતિ હલ્યાણુ અને સત્યમાર્ગમાં પુરપાથ કરીને મરૂપી મહાવનને કાપી નાંખ્યું.

નોંધ:—વાસુદેવનું જળ તથા ઋષિ ચક્રવર્તીથી આર્ધ હોય છે, તેમના નાનાભાઈ હોય તે જળદેવ ગણાય. જળદેવ ધર્મપ્રેમીજ હોય છે તે ભોખોમાં રક્ત યતા નથી.

[૫૦] અપયસને હણી નાખનાર અને મહાકીર્તિવાળા એવા વિજય નામના રાજાએ પણ ગુણસમૃદ્ધ (ગુણ કરીને પૂર્ણ) રાજ્યને છોડીને દીક્ષા લીધી હતી.

નોંધ:—વિજય એ બીજા નંબરનો જળદેવ હતા.

[૫૧] તેજ પ્રકારે પ્રમન્નચિત્તપૂર્વક ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આચરીને મહા-જળ નામના રાજાએ પણ માયા સારે કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને મેળવી મુક્તિ પામ્યા હતા.

નોંધ:—પૂર્વોક્ત સિવાય બીજા પણ સાત જળદેવ રાજાઓ તથા બીજા અનેક રાજાઓ જૈનશાસનમાં સંવર્ષ થયા છે. અહીં માત્ર થોડાંજ પ્રસિદ્ધ દ્રષ્ટાંતો કહ્યાં લાગે છે.

[૫૨] ધીરપુરુષ નિષ્પ્રયોજનવાળી વસ્તુઓ સાથે ઉન્મત્તની માફક થઇ પૃથ્વીમાં સ્વચ્છંદી થઈ કેમ વિચરે ? એમ વિવેક કરીનેજ ઉપર કહેવા (ભરતાદિક) ચરવીર અને પ્રજા પુરુષાર્થી પુરગો જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મુક્ત એવા જૈનમાર્ગને આદરતા હતા.

[૫૩] મંમારનાં મૂળ શોધવામાં મમર્થ એવી આ મેં (પૂર્વ આગમની સત્ય વાણી આપને કહી છે. તે સાંભળીને આચરવાથી કેક મહાપુરુષો તરી ગયા છે. વર્તમાનકાળે તમારા જેવા કેક તરે છે અને ભવિષ્યકાળમાં અનેક તરી જશે.

નોંધ:—આ પ્રમાણે અહીં એ બન્ને આત્માર્થી અણુગ્રાસનો સત્સં-મસવાદ પૂર્ણ થાય છે. અને તે બન્ને મુનીશ્વરો પોતાના પંથે પ્રયાણ કરે છે.

[૫૪] ધીરપુરુષ સંસારની નિરર્થક વસ્તુઓ મારું પોતાના આત્માને શા માટે હણે ? અર્થાત્ નજ દણે. એમ વિવેક કરે તો સર્વસંગથી મુક્ત થઈ ત્યાગી બની તે અંતે નિષ્કર્મ થઈ મિત્ત થાય છે.

નોંધ:—ચક્રવર્તી જેવા મહારાજાઓ મનુષ્ય હોયની સંપૂર્ણ ક્ષતિ અને શક્તિવાળા હોય છે. તેના ભોગમાં શા ખામી હોય ? છતાં ત્યાં પણ તૃપ્તિ હોતી નથી. તૃપ્તિ ત્યાગમાં છે. તૃપ્તિ નિરાસક્તિમાં છે. તૃપ્તિ નિર્મોહશામાં છે. તેથીજ તેવા ધરણીપતિ બાહ્ય સંપત્તિને ઇચ્છા આંતરિક સંપત્તિને પ્રેમવવા સંયમમાર્ગને સ્વીકારે છે.

સુખનો એ એકજ માર્ગ છે. શાંતિને ભેટવાની એ એકજ શ્રેણી છે. સંતોષપત્ર એ એકજ સોપાન છે અનેક છવાત્માઓ બૂલી, બદલી, રખડી રવડીને આખરે અહીંજ આવ્યા છે. ત્યાંજ વિશ્રામ લીધો છે અને ત્યાંજ જ કંઈ નહોતું હતું તે પામ્યા છે.

એ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું તે તને કદ્દ હું.

એમ શ્રીસુધર્મારવામીએ જાળીને કહ્યું. આમ સંયતિમુનિત્વ અદ્વારમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

મૃગાપુત્રીય

મૃગાપુત્ર સંબંધી

૧૯

કુકર્મનાં પરિણામ કંઈવાં છે. દુરાત્માની દુષ્ટ વાસનાને અતુસરવામાં ખૂબ લેખમ છે. એકમાત્ર સહજ ભૂલથી આલોક અને પરશોકમાં અનેક સંકટો સહેવાં પડે છે. દુર્ગતિનાં દારૂં દુઃખો સાંભળતાં પણ ત્રાસ ઉપજાવે તેવાં હોય છે. તો અતુ-ભવની તો વાતજ શી ?

મૃગાપુત્ર પૂર્વના સંસ્કારવશાત્ યોગમાર્ગમાં જવા તત્પર થાય છે. માતાપિતા સંયમ માર્ગનાં સંકટો પુત્રને કહી બતાવે છે. પુત્ર કહે છે:—માતાપિતા ! ક્યાં એ સ્વધર્મિછાએ સહેવાનાં સામાન્ય કંઈ ? અને ક્યાં એ પરાધીનતાએ લોભવવાં પડતાં દારૂં દુઃખ ?

આખરે મૃગાપુત્રના સંયમની સાચી તાલાવેલી માતાપિતાને પિગળાવી મૂકે છે. સંસારને ત્યાગી તપશ્ચર્યાના માર્ગને આદરી તે યોગીશ્વર આજ જન્મમાં પરમ પુરુષાર્થદાર કર્મકંથુકને લેહીને અંતિમ દ્યેયે મળી શુદ્ધ શુદ્ધ અને સિદ્ધ થાય છે.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] મોટા વૃક્ષોથી ઘટ એવાં કાનન (જંગલ) અને કીડા કરવા લાયક ઉદ્યાનોથી સુશોભિત અને સમૃદ્ધિથી રંગણીય એવા

મુગ્રીવ નામના નગરને વિષે જગલદ્ર નામના રાજા રહેતા હતા. અને તે રાજાને મૃગાવતી નામનાં પટરાણી હતાં.

[૨] માતાપિતાનો વધુલ અને યુવરાજ એવો જન્મશ્રી નામનો નેને એક કુમાર હતો કે જે દમિતેન્દ્રિયોમા શ્રેષ્ઠ અને મૃગાપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

[૩] તે દોશુન્દક (ત્રાયસ્ત્રિંશક) દેવની માફક મનોહર રમણીઓ સાથે હમેશા નંદન નામના મહેલમાં આનંદપૂર્વક કીડા કરતો હતો.

નોંધ:—દેવલોકમાં ત્રાયસ્ત્રિંશક નામના લોગી દેવો હોય છે.

[૪] મણિ અને રત્નોથી નેનું ભોંયતળાયું જડેલું છે, તેવા મહેલને જોખે ખેસીને એકદા તે નગરના ત્રણ રસ્તા, ચાર રસ્તા અને મોટાં ચોગાનોને લિખલિખ રીતે જોયા કરે છે.

નોંધ:—મણિ અને રત્નોનું જડતર એ અહીં ઉપમેય ક્યન હોયું નોંધએ, કારણ કે અપાર સંપત્તિ હોવા છતાં તેનો આવી રીતે ઉપયોગ તો નજ થઈ શકે. પરંતુ તે એવા પ્રકારનું જડતર હોય કે જોનારને ત્યાં અમૂલ્ય એવાં મણિ કે રત્નોજ પાંચરેલાં લાગે.

[૫] તેવામાં તે મૃગાપુત્રે તપશ્રયા, સંયમ અને નિયમોને ધારણ કરનાર, અપૂર્વ ક્ષણચારી અને ગુણની ખાણરૂપ એક સંયમીને ત્યાંથી પમાર થતા જોયા.

[૬] મૃગાપુત્ર મટકું ગાંધી વગર એક દ્રષ્ટિથી તે ચોગીશ્વરને જોયા કરે છે. જોતાં જોતાં તેને વિચાર આવ્યો કે આવું સ્વરૂપ (વેશ) પહેલાં મેં અવશ્ય ક્યાંક જોયું છે.

[૭] સાધુજના દર્શન થયા પછી આ પ્રમાણે ચિંતવતાં શુભ અધ્યવસાય (મનોભાવના) જાગૃત થયા. અને ક્રમથી મોહનીય ભાવ ઉપશાંત થવાથી ત્યાંને ત્યાં તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

નોંધ:—જેનદર્શન જવાત્માને આઠ કર્મોથી ઘરાયેલો માને છે, અને એ કર્મવશાતજ જન્મમરણાદિ દુઃખો વેઠવાં પડે છે. આ આઠ કર્મો પૈકી

ખીન સાત કર્મોમાં કેવળ મોહનીય કર્મજ મહાન છે તેની સ્થિતિ પણ ૭૦ મારા કોડી સાગરોપમ એટલે કે બધા કર્મો કરતા વધુ અને પ્રમળ માની છે આ કર્મોના જેટલે અરો ક્ષય થતો જર તેટલે અરો આત્માત્મિ મુખ થવાય મૃગાયુત્રના મોહનીય કર્મનું ઉપગમન થયું હતું અને તેથી તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું આ જ્ઞાન થવાથી સજ્જી પચન્દ્રિય (મન વાળા ૫ ચેન્દ્રિય) વાળાને પોતાના ૮૦૦ નવસોની સખ્યા સુધીના પૂર્વભવો સાંભરે છે જાતિસ્મરણજ્ઞાન મતિજ્ઞાનનોજ એક ભેદ છે

[૮] અ સગ્રી (મનવાળા) જીવનેજ ઉત્પન્ન થાય તેવું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પ્રથમ તેણે ગત જન્મ જોયો અને જાણ્યું કે દેવ લોભાથી ઉતરીને હું મનુષ્યભર પામ્યો છું

[૯] જ મહાન સદ્ધિમાન મૃગાયુત્ર પૂર્વજન્મને સભાર છે પૂર્વ જન્મને સભારતા સભારતા પૂર્વભવે આદરેલું સાધુપણુ પણ યાદ આવ્યું.

નોંધ — આ ભાષા કોઈ કોઈ પ્રતિમા વધુ આવેલી હોવાથી ગાનુ વાદન કર્યું છે

[૯] સાધુપણુ યાદ આવ્યા પછી ચારિત્રને વિષે ખૂન પ્રીતિ ઉદ્ભવી અને વિચરને વિષે તેટલીજ નિરક્તિ (રૈરાગ્ય) ઉત્પન્ન થઈ આથી માતાપિતાની મમીપમા આવી આ વચન કર્યું —

[૧૦] હે માતાપિતા ! પૂર્વકાળમાં મેં પાપ્ય મહામતરપ સયમ ધર્મ પામેલો તેનું અમરણ થયું છે અને તેથી નરકે પશુ ઇત્યાદિ અનેક ગતિના કુખથી ભરેલા મસાર સમુદ્રથી નિરક્ત થવાને ઇચ્છું છું મારે મને આરા આપો હું પવિત્ર પ્રમત્યા (ગૃહત્યાગ) અગીકાર કરીશ

નોંધ — પૂર્વકાળમાં પચમહામતરનું કહે છે તેથી જણાય છે કે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના વખતમાં મૃગાયુત્ર સયમી થયા હશે

[૧૧] હે માતાપિતા ! પરિણામે મિત્ર (કિપાક) રૂળની પેડે નિરતર

કડવા રૂળ દેનારા અને એકાત દુ ખની પગપરાથીજ વિટળા-
યેના એવા ભોગો મે (પૂર્વકાળમા અને હમણા) ખૂન
ભોગની લીધા છે.

[૧૨] આ શરીર અનુચિ (શુક્રવીર્યાદિ) થી હિતવન્ન થયેલું હોઈ
કન્યા અપત્રિત્ર અને અનિત્ય છે (રોગ, જરા ઇત્યાદિના)
દુ ખ અને કલેશોનુજ માન લાજન છે તેમજ અશાશ્વત
(અગિર) દશાવળુ છે

[૧૩] પાણીના શીથ ક પરપોટા જેના ક્ષણિક શરીરમા આગક્રિત
રાી ? તે હમણા કે પછી (બાલ, તરણ કે જરાનસ્થામા)
જરૂર જવાનું છે તો તેમા હ કેમ લોભાઉ ?

[૧૪] પીડા અને કુષ્ટાદિ રોગનું ધન અને જરા તથા મન્યથી
ઘેરાયેના આ અસાર અને ક્ષણભગુર મનુષ્ય દેહમા હવે એક
ક્ષણ માન હુ ગતિ (આનંદ) પામી શકતો નથી

[૧૫] અહો ! આ આખો સસાર ખરેખર દુ ખમય છે. તમા
રહેના પ્રાણીઓ બિચાગ જન્મ, જરા, રોગ અને મરણના
દુ ખોથી પીવાઈ રહ્યા છે

[૧૬] (હે માતા પિતા !) આ બધા ક્ષેત્ર (ઉઘાડી જમીન), ધન,
સુતર્ય, પુત્ર, સ્ત્રી, બધુઓ અને આ શરીરને છોડીને પણ
પરાધીનપણે મારે વહેલું કે મોડું આવશ્ય જવાનું છે

નોંધ —જે જીવાત્મા કામભોગોને સ્વયં નથી તજતો તેને કામ-
ભોગો તજ કે છે માટે પોતાની જાતે તજેલા પામભોગો દુ ખડર નહિ
પણ સુખડર નીવડે છે

[૧૭] જેમ કિ પાક ફળનું પરિણામ સુન્દર નથી તેમ ભોગવેના
ભોગોનું પણ પરિણામ સુન્દર નથી

નોંધ — કિંપાકૃત્વના ફળ જોવામા રમણીય અને ખાવામા તેા
અનિ મધુર હોય છે પરંતુ ખાધા પછી મોડીજ વારમા મૃત્યુ
નિપજ્વરી દે છે

[૧૮] (વળી હે માતાપિતા ') જે મુસાફર અટરી જેના લાના
માર્ગમા ભાતુ લીધા વિના પ્રયાણ કરે છે તે રગ્તે જતા
મુધા અને તૃણથી ખૂમ પીડાય છે અને દુખી થાય છે

[૧૯] તેજ પ્રમાણે જે ધર્મને આદર્શ વિના પરભવ (પગ્નોક) મા
જાય છે, તે ત્યા જઈ અનેક પ્રકારના રોગો અને
ઉપાધિઓથી પીડાય છે

નોંધ — આ સસાર અટવી છે, છપ મુસાફર છે અને ધર્મ ભાતુ
છે ને ધર્મરૂપી ભાતુ હોય તોજ ને ચતિ પામે ત્યા તે શાંતિ મેળવી
શકે છે અને એમ સસારરૂપી આખી અટવી સુખેથી પસાર કરી
શકે છે

[૨૦] જે મુસાફર અટવી જેના લાળા માર્ગમા ભાતુ લઈને પ્રયાણ
કરે છે તે કુધા અને તૃણથી નહિન ઘર્ષ સુખી થાય છે

[૨૧] તે પ્રમાણે જે માયા ધર્મનું પાનન કરીને પરભવમા જાય છે
તે ત્યા હગકર્મી (અ પકમી) અને અરોગી થઈ સુખી
થાય છે

[૨૨] વળી હે માતાપિતા ' ધર મગતુ હોય ત્યારે તે ધર્મનો ધણી
અસાર વસ્તુઓને ઠોડી પહેના બે મૃત્યુનાગી વસ્તુઓજ
કાઢી શકે છે

[૨૩] તેમ આ આખો લોક જરા અને મરણથી બળી જળી રહ્યો
છે આપ મો આજ્ઞા આપો તો તેમાથી (તુરંત એના
મામજોગેને તજીને) કેવળ માન આત્માને / ઉગારી લઈગ

[૨૪] (તરુણપુત્રની તાનાવેની જોઈ તેને) માતાપિતાએ કહ્યું — હ

પુત્ર ! માધુપણ્ય (આગ્રિ લેનુ) એ કદળુ ને, માધુપુરમે
હમરો ગુણોને ધારણ કરના પડે છે

નોંધ:—સાચા સાધુજીને દોષો દૂર કરી દબારા ગુણોનો વિકાસ
કરવો પડે છે.

[૨૫] જીવનપર્યંત જગતના જીવમાન પર મમભાવ મળવો પડે છે.
શનુ અને મિત્ર બન્નેને મમાન દ્રષ્ટિથી જોવાના હોય છે,
અને હાનતા, આલતા, ખાના એમ પ્રત્યેક ક્રિયામા યતી
રૂક્ષમ હિસાથી પણ વિરમવું પડે છે તેવી ગિયતિ ખરેખર
સૌ કાંઈને માટે દુર્લભ છે

[૨૬] સાધુજીને આખા જીવન સુધી જૂલેચૂર પણ અમલ્ય બોલવાનું
હોતું નથી મતલ આગ્રમત (સાવધાન) રહીને હિતકારી
છતા મલ્ય બોલવું એ બહુ બહુ કઠણ છે.

[૨૭] સાધુજી દાત કોતરવાંની મળી સુદ્ધા પણ મજા ખુશીથી
દીધા વગર લઈ શકે નહિ. તેની રીતે દોષ રહિત ભિક્ષા
મેળવવી એ પણ અતિ કઠિન છે.

નોંધ —શૈવેશ્વરિક સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમા બેતાલીસ દોષોનું
વર્ણન છે ભિક્ષુને તેવા સૂક્ષ્મદોષોથી ગદિત બોજન લેવાની આજ્ઞા છે

[૨૮] કાગ બોગોના રસને જાણનાગએ અશ્વહ્રયર્થ (મૈથુન) થી
ભાવ વિરક્ત ગહેનું એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી આપું ધોગ
(અખડ) શ્વહ્રયર્થપ્રત પાળનું અતિ અતિ કઠિન છે

નોંધ —જાલપણથી જેણે ભોગો ન ભોગવ્યા હોય તે કગ્તા ભોગવી
લીધા હોય તેને વારવાર તેનું સ્મરણ આવવું એ સાચ સંભવિત છે
અને સ્મરણથી કુસ કદપ થતા નથી તેો માનસિક, વાચિક અને કાર્યિક
શ્વહ્રયર્થ પાળી શકાય નહિ

[૨૯] ધન, ધાન્ય કે દામાદિ કોઈપણ વસ્તુનો પરિમિત ન ગણવે તેમજ મંભારની હિસાદિ અર્વ ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવો તે દુષ્કર છે. ત્યાગ કરીને કોઈ વસ્તુ પર મમતા પણ ન રાખવી તે અતિ દુષ્કર છે.

[૩૦] અન્ન, પાણી, મેવા કે મુખવાસ એ ચારે પ્રકારમાંના કોઈ પણ આહારનો રાત્રે ઉપયોગ કરી શકે નહિ તેમજ કોઈ પણ વસ્તુનો બીજા દિવસ માટે સંગ્રહ પણ રાખી શકે નહિ. આવું છૂંદત છે તે પણ દુઃખ છે.

નોંધ:—જૈનસાધુને અહિંસા, સત્ય અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિમિત આ પાંચે વ્રતો મન વચન અને કાયાથી વિશુદ્ધ રીતે જીવનપર્યંત પાળવાના હોય ■ અને રાત્રિભોજનનો પણ સર્વથા ત્યાગ કરવાનો હોય છે.

સાધુ જીવનમાં જે આકર્ષિતક સંકટો આવે ■ તે જતાવે છે.

[૩૧] ક્ષુધા, તૃષ્ણા, દાહ, તાપ, (ધ્યાનમાં) ડાંસ અને મગ્ધરતુ દુઃખ, દોર વચનો, દુઃખદ ગ્થન, તૃણસ્પર્શ અને મેલતુ આવી ૫૩૨ું દુઃખ,

[૩૨] તેમજ તાકન (માગ) તર્જન (દિપકો) વધ અને બંધનનાં કષ્ટો પણ સહેવાં મહેવા નથી. મદા બિહ્વાચર્યા કરવી, યાચીને પણ આપેલુજ એવું અને યાચના કરતા પણ અપ્રાપ્તિ યાચ એ બધું દુષ્કર છે.

[૩૩] આ કાપોતી (પારેવાની જેમ કાટાને તજ પરિમિત કણુજ ખાવા) વૃત્તિ-સંયમી જીવન, દારણ (ભય કર) કેશધુચન અને દુઃકર બ્રહ્મચર્ય પાવન આ બધું પાળવું શક્તિવાળાને પણ કઠિન થાય છે.

નોંધ:—જૈન મુનિજ્ઞાને જીવનપર્યંત કેમોને હાથવટે કાઢી નાખવાની તપશ્ચર્યા પણ કરવાની હોય છે

[૩૪] માતાપિતાએ કહ્યું — હું પુત્ર' તુ મુકેમળ, મુમળિત
(ભોગમા કુમેલો) અને ભોગ મુખને ચોખ્ય કે હું પુત્ર'
માધુપાણ પાણસા માટે ખરેખર તુ મમર્થ નથી

[૩૫] હું પુત્ર' ભાગે ચોખ્ય કના બાન્ની જેમ જીવનપર્યંત અનિવાન-
પણે મયમીના ઉચિત ગુણોનો ભાર નહીં કરવો દુષ્કર છે

[૩૬] આકાશમા ઊંચા એના સુન દિશનન પર્વતથી પડતી ગંગા
નદીના સામેપૂરે જવું અને બે હાથથી સાગર તરવો જેટલો
ઠકણ છે તેટલુંજ મયમીના ગુણોને તરી જવું (પ્રાપ્ત કરવા)
દુર્લભ છે

નોંધ — ગમારની આસન્નિ જેટલી ઘટે તેટલીજ સયમગુણની
પ્રાપ્તિ થાય

[૩૭] વેગુનો પ્રણિયો જેટલો નીગમ છે તેટલોજ (વિરમ મુખથી
ગદિત) મયમ પણ નીરસ છે તરવારની ધાગ પર જવું
જેટલું ઠકણ છે તેટલુંજ તપશ્ચર્યાના માર્ગમા પ્રયાણ કરવું
કઠણ છે

[૩૮] નગી હું પુત્ર' મર્પની માફક એમત આત્મદ્રષ્ટિથી ચારિત્ર
માર્ગમા ચાલવું દુષ્કર છે ચોખ્ય કના જવં આવના જેટના
દુષ્કર છે તેટલુંજ સયમ પાનન પણ દુષ્કર છે

[૩૯] જેમ બાળની અમિની ઝાગ પીરી દોલની છે તેમ તરણ
વયમા સાધુપણ પાળવું દુષ્કર છે

[૪૦] વાયુનો કાયળો ભરવો જેટલો મુશ્કેલ કે અશક્ય છે તેટલું
કાયળે માધુપાણ પાળવું મુશ્કેલ છે.

[૪૧] જેમ ત્રાજવેથી લક્ષ્ય યોજનનો ગેડ પરિત તોળવો દુષ્કર છે
તેમ શકા નહિત અને નિશ્ચય સયમ પાળવો દુષ્કર છે

[૪૨] જેમ જે હાયથી આખો સમુદ્ર તરી જવો અશક્ય છે તેમ અનુપશાંત (અશક્ત) જીવ વડે દમનો સાગર તરવો દુષ્કર છે.

નોંધ:--દમ એટલે હૃદય તથા મનને દમવું તે કઠણ છે.

[૪૩] ગાટે હે પુત્ર ! તું શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ એ પાંચે વિષયોના મનુષ્ય સંબંધી ભોગોને ભોગવ, અને ભુક્ત ભોગી થઇને પછી ચારિત્ર ધર્મને ખુશીથી સ્વીકારજે.

[૪૪] આ પ્રમાણે માતાપિતાનાં વચન સાંભળીને મૃગાપુત્રે કહ્યું:-- હે માતાપિતા ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે પરંતુ નિઃસ્પૃહી (પિપાસારહિત) ને આત્મોકમાં કશુંએ અશક્ય હોતુંજ નથી.

[૪૫] વળી આ સંસાર ચક્રમાં દુઃખ અને ભય ઉપજાવનારી શારીરિક અને માનસિક વેદનાઓ હું અનંતવાર સહન કરી ચૂક્યો છું.

[૪૬] જરા અને મરણથી ઘેરાયેલા અને ચાર ગતિરૂપ ભયથી ભરેલા આ સંસારમાં મેં જન્મ મરણ અને ભયંકર વેદનાઓ ઘણીવાર સહન કરી છે.

નરક યોનિમાં પૂર્વે અનંત વેદના વેઠેલી તે કહી ખતાવે છે.

[૪૭] અહીંના અગ્નિ જેટલો ઉષ્ણ હોય છે તેના કરતાં અનંતગણી નરક યોનિમાં ઉષ્ણ અગ્નિ હોય છે નરક યોનિઓમાં આવી ઉષ્ણ વેદનાઓ મેં (કર્મના પ્રભાવે) સહન કરી છે.

[૪૮] અહીંની દંડી કરતાં નરક યોનિમાં અનંતમણી ટાઢ હોય

છે મે નરક ગતિઓમા તેની મખત દડીની વેદનાઓ
વેરી છે

[૪૯] કદુનામરી કુબીઓ (યોદાદિના ભાગ્ય) મા આકદ કરતા
કરતા ઊંચા પગે અને નીચા મસ્તક રહેલો હું (દિવકૃત)
બાળના અગ્નિમા પૂર્વે ધણીવાર પકાવાયો છું.

નોંધ:-નરકચેનિમા કદુ વગેરે નામનાં ભિન્નભિન્ન કુબી સ્થાનો
હોય છે ત્યાં નારક છલો હત્યન્ન થાય છે અને તેવા છલોને પરમા-
ધાર્મિક નામના ત્યાના અધિષ્ઠાતાઓ અનેક ચાતનાઓ આપે છે

[૫૦] પૂર્વ કાળે મહા દાવામિ જેવી મરૂ (વેરાન મેદાન) ભૂમિની
વજ્ર જેની વેણુવાળી કદમ્બ વાણુકા નદીમા હું અનતવારૂ
બાળ્યો હતો

[૫૧] કદુ કુબીઓમા ઊંચે બધાયેલો અસહાયી (સહાય નિના)
હું કરવત અને કકચ વગેરે શસ્ત્રોથી પૂર્વે ધણીવાર બરાડા
પાડતો હોયો છું.

[૫૨] અતિ તીક્ષ્ણ કાટે કરીને વ્યાપ્ત એવા મોટા મિબલિ વૃક્ષ
ની માથે બધાયેના મને આપે પાછો હિરટો સુનટો બેચીને
પરમાધાર્મિ પ્રાપ્તિ આપેલી વેદના મે મદન કરી છે.

નોંધ:- સિબલિવૃક્ષ તાલથી પણ મોટું હોય છે

[૫૩] પાપકર્મના પગિણામે હું પૂર્વકાળે (ચિતાનાજ કર્મથી) મોટા
યત્રોમા ગેરડીની માફક અતિ બચકર અવાજ કરતો ખૂમ
પીડાયો છું

[૫૪] શકર અને શ્યામ જેવા સ્થામ અને મમળ જાતના પરમા-
ધાર્મિક દેવોએ અનેવાર ભૂમિપર તરફકનો અને પાડ્યો,
(શસ્ત્રાન્નિએ કરી) છંદી નાખ્યો અને મચ્છાનનાની ખૂમ પાડના
જતા બેદી નાખ્યો હતો

[૫૫] (પરમાધાર્મિકોએ) પાપકર્મથી નરકસ્થાનમાં ગયેલા મારા શરીરના અણસીના પુષ્પવર્ણી તલવાર ખડ્ગ અને ભાલા-એ કરીને મેં ખંડ, ઘણા ખંડ અને અતિસૂક્ષ્મ વિભાગો કરી નાખ્યા હતા.

[૫૬] જાનવસ્થામાં સાંગેશ અને કુંડ્વીરી વાળા તપેલા લોખંડના રથમાં પરંવસપણે ચોળાયેલા મને જોતરના બંધને બાંધી રોજને જેમ છાકડીના પ્રદારે મારે તેમ મને પણ મર્મસ્થાનોમાં પાડીને ખૂબ માર્યો હતો.

[૫૭] ચિતાઓમાં પાડાઓને જેમ બાળે છે તેમ પાપકર્મોથી ઘેરાયેલા મને પગધીનપણે જાનવસ્થામાં અગ્નિમાં શેક્યો હતો અને બાળીને ભસ્મ કર્યો હતો.

[૫૮] ઢંક અને ગીધ પંખીરૂપ બની શોદાના માણુમા સરખી ગજાનુન આંચે કરી વસવલાટ કરતા એવા મને પરમાધાર્મિકોએ અનંતવાર કાપી નાંખી કુઃખ દીધું હતું.

[૫૯] એ નરકગતિમાં તૃપાથી ખૂબ પીડાતાં દોડતાં દોડતાં ચૈતરણી નદીને જોઈ પાણી પીવાની આશાએ તેમાં પડ્યો પરંતુ ત્યાં રહેલા અત્રાની ધારાઓથી ખૂબ હણાયો હતો.

[૬૦] તાપથી પીડાતાં અગ્નિ (તલવાર) પત્ર નામના વનમાં ગયો ત્યાં ઉપરથી તલવારની ધાર જેવાં તીક્ષ્ણ પત્રો પડવાથી અનંતવાર છેદાયો હતો.

[૬૧] મુદ્દગજો, મુમંદી નામનાં યજ્ઞો, યજ્ઞો તથા સાંગેશાં વડે ગાત્રો ભાંગી ગયાં હતાં અને તેવું કુઃખ મેં અનંતવાર બોગવ્યુ હતું.

- [૬૨] છુરીની તીક્ષ્ણ ધાર વડે ખાચ હિતારીને દણાયો હતો અને કાતરણીએ કરી અનેક વખત કપાયો અને છેદાયો હતો.
- [૬૩] ત્યાં પાસલાની કપટનળોમા જટકામ્મ મગની પેટે પરવશપણે ઘણી વખત હું વઢન કરાયો, બધાયો અને ઈંધાયો હતો.
- [૬૪] મોટી જાળ જેવા નાનાં ગાઠવાને ગળી જનાર મોટા મોટા મગરમચ્છો આગળ નાના મચ્છની ગાફક પરવશપણે હું ઘણીવાર તેવા પરમાધાર્મિકથી પકડાયો, ખેંચાયો, કડાયો અને મરાયો હતો.
- [૬૫] વિશેષ કરીને દંસવાળા અને લેપવાળા જાળો વડે પક્ષી જેમ પકડાઈ જાય તેમ પરમાધાર્મિકથી હું ઘણીવાર પકડાયો, લેપાયો, બધાયો અને મગયો હતો.
- [૬૬] સુતારો જેમ વૃક્ષને છેદે તેમ કુદાડ કે ફગ્ગીએ કરી પરમાધાર્મિકાએ મને ડેઘા (ને મુજની પેટે) કાઢ્યો, ફૂંટ્યો અને છોડ્યો હતો.
- [૬૭] જેમ લુહારો ચપેટા અને ઘણું વડે લોદ્યને ફૂટે તેમ હું અનંતવાર કુદાયો, બેદાયો અને મરાયો હતો.
- [૬૮] ખૂન ભય કરે રુદન કરવા જનાં ત્રાંબુ, લોહું, સીમુ વગેરે ધાતુઓને ખૂન કળકળતા તપાવી મને પરાણે પીવડાવ્યા.
- [૬૯] (અને પાતાંપાતાં એ પરમાધાર્મિકાએ કહ્યું:—) “રે અનાયઃ કર્મના કરનાર’ તને પૂર્વજન્મમા મામ બહુ પ્રિય હતું” એમ કહીને મારા શરીરમાથી માસ તોડી તોડી તેના કટકા કરી અગ્નિ જેવાં લાલ લાડયા જનાવી જનાવીને મને ઘણી વાર ખવડાવ્યા.

[૭૦] “વળી તને જોજી તથા મહુડાં વગેરેનો અનેક સુરા (દાર) બહુજ પ્રિય.હતો” એમ મંભારીને મારાજ શરીરનું રુધિર અને ચરખી જાનવસ્થામાન કરી મને પીવડાવી હતી.

[૭૧] ભય સહિત, ઉદ્વેગ સહિત અને દુઃખ મહિત પીડાયેલા એવા મેં ઘણા દુઃખથી ભરેલી આવી વેદનાઓ સતત અનુભવી હતી.

[૭૨] નરકયોનિમાં મેં તીવ્ર, ભયંકર, અમલ, મહાભયકારક, ધોર અને પ્રચંડ વેદનાઓ ઘણીવાર મહત્ત કરી છે.

[૭૩] હે તાત ! મનુષ્યલોકમાં જેવી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની વેદનાઓ અનુભવાય છે તે કરતા નરકગતિઓમાં અનંતગણી વેદનાઓ હોય છે.

[૭૪] (હે માતાપિતા !) જ્યાં મટકું મારીએ તેટલો વખત પણ જાતિ નથી એવી સર્વ ભવોમાં મેં અસાતા (અસુખ) વેદના અનુભવી છે.

[૭૫] આ બધું સાંભળ્યા પછી માતાપિતાએ કહ્યું :—હે પુત્ર ! ભયે તારી ઇચ્છા હોય તો દીક્ષિત થા પરંતુ ચારિત્ર ધર્મમાં દુઃખ પડ્યે પ્રતિક્રિયા (દુઃખને હટાડવાનો ઉપાય) નહિ થાય.

[૭૬] માતાપિતાને મૃગાપુત્રે કહ્યું :—આપ કહો છો તે સત્ય છે. પરંતુ હું આપને પૂછું છું કે જંગલમાં પણ પક્ષીઓ વિચરતાં હોય છે તેની પ્રતિક્રિયા કાણ કરે છે ?

નોંધ :—પશુ અને પક્ષીઓનાં દુઃખો જેમ ઉપાય કર્યા વિના સાંત થાય છે તેમ માફે પણ દુઃખ સાત ચર્ષ જવાનું.

[૭૭] જેમ જંગલમાં મૃગ એકલો સુખેથી વિહાર કરે છે તેમ મંયમ અને તપશ્ચર્યા વડે હું એકાકી આગ્નિધર્મમાં સુખપૂર્વક વિચરીશ.

[૭૮] મોટા અરણ્યને વિષે વ્રક્ષના મૂળમાં એઠેલા મૃગલાને (પૂર્વ-કર્મવશાત્) જ્યારે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યાં જઈ તેની સારવાર કાણુ કરે છે ?

[૭૯] ત્યાં જઈ કાણુ તેને ઔષધ આપે છે ? તેના સુખદુઃખની ચિંતા કાણુ કરે છે ? કાણુ તેને ભોજનપાણી લાવીને ખવડાવે છે ?

નોંધ:—જેને સાધનો અધિક છે તેનેજ સામાન્ય દુઃખ અતિ દુઃખ-શ્ય નીવડે છે.

[૮૦] જ્યારે તે નીરોગી થાય છે ત્યારે પોતાની મેળે ભોજન માટે વનમાં જઈ મુંદર ધામ અને સરોવરને શોધી શે છે.

[૮૧] ધામ ખાત્રીને, સરોવરમાં પાણી પીને તથા મૃગચર્યા કરીને પછી પોતાના નિવાસસ્થાને પહોંચે છે.

[૮૨] એજ પ્રમાણે ઉલ્લભવંત સાધુ એકાકી મૃગચર્યા ચરીને પછી જાંચી દિશામાં ગમન કરે છે.

[૮૩] જેમ એકલો મૃગ અનેક લિંગલિંગ સ્થળે વસે છે, એકજ સ્થાને નહિ તેમ મુનિ ગોચરી (લિક્ષાચરી)માં મૃગચર્યાની માફક જુદે જુદે સ્થળે વિચરે અને લિક્ષા સુંદર મળેા કે ન મળેા તેા પણ જરા માત્ર દેનારનો તિરસ્કાર કે 'નિંદા' ન કરે.

[૮૪] માટે હે માતાપિતા ! હું પણ મૃગની માફક તેવી (નિરાસક્તા) ચર્યા કરીશ. આ પ્રમાણે પુત્રના દ્રઢ વૈરાગ્યને જાણી માતા-પિતાનાં કઠોર હૃદય પીગળા ગયાં. તેમણે કહ્યું :—હે પુત્ર !

જેમ આપને સુખ પડે તેમ ખુશીથી કરો. આ પ્રમાણે માતાપિતાની આજ્ઞા મળ્યા પછી તે આભરણાદિક સર્વ પ્રકારની ઉપાધિને છોડવા તૈયાર થયા.

[૮૫] પાત્રી આજ્ઞા લેવા માટે ફરીથી મૃગાપુત્રે કહ્યું:—(પ્રસન્નચિત્તે) આપની આજ્ઞા હોય તો હમણાંજ સર્વદુઃખોથી છોડાવનાર મૃગચર્યા ૩૫ સંયમને આદર આ સાબળી માતાપિતાએ પ્રસન્નચિત્તે કહ્યું —પ્યારા પુત્ર! યથેચ્છ વિચરો.

[૮૬] એ પ્રમાણે બહુ પ્રકારે માતાપિતાને સમજાવીને અને આજ્ઞા લખને જેમ મહાન હાથી બખ્તરને બેઠી નાખે છે તેમ મમત્વને છેદી નાખ્યું.

[૮૭] સમૃદ્ધિ, ધન, મિત્રો, સ્ત્રી, પુત્રો અને રવજનોને વસ્ત્ર પર લાગેલી ધૂળને ખંખેરી નાખે તેમ બધાને તછને તે નીકળી ગયો.

[૮૮] પાંચ મહાવ્રતો, પાંચ મમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી સુક્ત બની અબ્યંતર (આંતરિક) અને બાહ્ય તપશ્ચર્યામાં ઉદ્યમવંત થયા.

નોંધ:—મહાવ્રત, સમિતિ અને ગુપ્તિનું વર્ણન આવી ગયું છે. તપશ્ચર્યાનું સવિરતર વર્ણન ત્રીસમા અધ્યયનમાં આવશે.

[૮૯] મમતા, અહંકાર, આમકિત અને ગર્વને છોડી ત્રસ તેમજ રથાવર શ્વેત પર પોતાના આત્મા સમાન વર્તવા લાગ્યા.

[૯૦] વળી લાલમાં કે અલાલમાં, સુખમાં કે દુઃખમાં શ્રવિતમાં કે મરણમાં, નિંદામાં કે પ્રશંસામાં અને માનમાં કે અપમાનમાં સમવર્તી બન્યા.

[૯૧] ગર્વ, કપાય, દંડ, મત્સ્ય, દામ્ય, લય, ગોઠ અને વામનાવી નિવૃત્ત યર્ધ સ્વાયમબી બન્યા.

નોંધ:—દંડ ત્રણ છે. મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ સહિત પાંચ ત્રણ છે. ભાષાસહ્ય, નિદાનસહ્ય અને મિથ્યાદર્શનમહ્ય. કપાય આર છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ.

[૯૨] આયોક મંબધી અને પન્થોક મબધીની આગાથી રહિત થયા. ભોજન મળે કે ન મળે, કોર્મ મરીગ્ને અંદન લગાડે કે હણે—એ બન્ને દગામાં મમવતી થયા.

[૯૩] અને અપ્રશન્ન એવા પાપેના આસ્રવથી (આગમનથી) અર્ધ પ્રકારે રહિત થયા. તેમજ આધ્યાત્મિક ધ્યાનના યોગે પડે કપાયોનો નાશ કરીને પ્રગત્ત ગામનમા નિયત થયા.

[૯૪] એ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન, આગ્નિ, તપ અને વિશુદ્ધ ભાવના-ઓથી પોતાના આત્માને વશુદ્ધ બનાવીને—

[૯૫] ધણું વર્ષો સુધી આગ્નિ (આધુપલ્લ) પાળીને એક માન્ય અલ્પમલ્લ કરી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—અલ્પસલ્લ બે પ્રકારનાં હોય છે. (૧) મગધુપર્વત આ અલ્પસલ્લ આધુપ્યનો અંતકાળ બળી મરણપર્વતના કાળ મુખા કરવાનું હોય છે (૨) કાળમર્યાદિત

[૯૬] જેમ મૃગાપુત્ર રાજર્ષિ ભોગોથી તરણ વયમા નિવતી રાક્યા તેમ તત્ત્વને બલ્લનારા પડિત પુરુષો ભોગોથી સહસા નિવૃત્ત થાય છે.

[૯૭] મહાન પ્રભાવશાળી અને મહાન યશસ્વી મૃગાપુત્રનું આ

મૌમ્ય ચારિત્ર સાંભળી, ઉત્તમ પ્રકારની તપશ્ચર્યા અને સંયમને આરાધી તથા ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવી ઉત્તમ (મોક્ષ) ગતિને લક્ષ્યમાં રાખીને—

[૯૮] તેમજ દુઃખવર્ધક, (ચૌરાદિ) ભયના મહાનં નિમિત્તરૂપ અને આસક્તિ વધારનાર એવા ધનને બરાબર ઓળખ્યા પછી તથા દધને સાચા સુખને લાવનાર, મુક્તિયોગ્યગુણ પ્રકટાવનાર અને સર્વશ્રેષ્ઠ એવી ધર્મરૂપ ધ્રોસરીને ધારણ કરે.

નોંધ:—સંસાર આખો દુઃખમય છે પણ તે સંસાર બહાર નથી, નરકગતિ કે પશુગતિતાં નથી, તે સંસાર તો આત્માની સાથે જડાયેલો છે. વાસના એજ સંસાર-આસક્તિ એજ સંસાર. આવા સંસારથીજ દુઃખ જન્મે છે, યોષાય છે અને વધે છે. બહારનાં ખીલં શારીરિક કષ્ટો કે અકસ્માત આવી પડેલી સ્થિતિનું દુઃખ એ તો પતંગરંચ જેવું ક્ષણિક છે. તે દુઃખનું વેદન થવું કે ન થવું તેનો આધાર વાસના પર છે. આટલું જોઈ જવું, વિચારું અને અણુમણું તેઓજ આ સંસારની પાસે જવાનો પ્રયત્ન કરી શક્યા છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રનું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

મહા નિર્ગ્રંથીય

મહાનિર્ગ્રંથમુનિ સંખ્યા

૨૦

કદાચ શરીરની વેદના હરવાનું ઔપધ હશે. જાણે બંધ-
નેની વેદના તોડવાનાં શસ્ત્રો પણ મળી આવશે. પરંતુ હાડી
હાડી થતી આત્મવેદનાને દૂર કરવાનાં ઔપધ બહાર કયાંય
નથી. આત્માની અનાથતાને દૂર કરવા માટે બહારનાં કોઈ
સામયિક કામ આવી શકતાં નથી. પોતાના સતત્ય માટે પોતાને
સાવધાન થવું પડે. બીજાં અવલંબનાં એ ભદ્રમરના તમાસા
છે. આત્માનાં અવલંબન એજ સાચાં સાથી છે.

અનાથી નામના યોગીશ્વર સંસારની અનિત્યતાને અનુભવી
ચૂક્યા હતા. રાજ્યશ્રદ્ધિ જેવી સમૃદ્ધિ, અપાર વિલાસો અને
તરુણિનાં પ્રલોભન તથા માતાપિતાનો અપાર દેનેહ એ બધું
તેમણે સખળતાથી છોડી દીધું હતું.

એકદા તરુણ વયના તે તેજસ્વી ત્યાગી ઉદ્યાનમાં એકાંત
ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. તેજ ઉદ્યાનમાં અકસ્માતથી જઈ ચડેલો
એણે નામનો રાજગૃહનો રાજવી યોગીશ્વરની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા
જળહળતી આત્મજ્યોત અને તરુણવયની ત્યાગદશા જોઈ મુગ્ધ
બન્યા. શું આવા મુખનો પણ ત્યાગી હોય ? એ વિચારે તેને
બહુ બહુ ચકિત બનાવ્યો. એ યોગીના વિશુદ્ધ આંદોલને
એણેના અંતઃકરણમાં જે કાંત મચાવી તેનું નિરીક્ષણ કરવું
મુશ્કેલને અતિઅતિ આવશ્યક છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] અરિહત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સયમી પુરષોને ભાગ્યથી નમસ્કાર કરીને પરમાર્થ (મોક્ષ) દાતા ધર્મની યથાથ શિક્ષાને કહીશ ધ્યાનપૂર્વક મને સાંભળો

નોંધ—સયતપદ, અરિહત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સયમી પુરુષોનું બોધક છે

[૨] અપાર સપત્તિના ગ્રામી અને મગધ ગ્રામના અધિપતિ શ્રેષ્ઠિક મહારાજા મન્ત્રિ કુક્ષિ નામના ચેત્ય તરફ નિદારયાત્રા માટે ની જ્યા

[૩] લિન્નલિન્ન પ્રમરના વૃક્ષા અને નતાઓથી વ્યાપ્ત વિનિવ દ્વળ અને પુષ્પોથી જવાએલું અને વિનિધ પક્ષીઓથી સેવાએલું તે ઉદ્યાન નદનન સરખું હતું

[૪] ત્યાં એક વૃક્ષના મૂળ પાસે પ્રેકેના સુખને યોગ્ય, સુમમગી, મમાધિગ્ય અને મયમી માધુને જોયા

[૫] તે વૃષ્ટિ યોગીશ્વરનું રૂપ જોઈને તે સયમીને ત્રિપે આત્યત આશ્ચર્ય પામ્યો

[૬] અહો ! ઝી ! તિ ! અહો ! ડુ રૂ ! અહો ! એ આર્યની ઝી સૌમ્યતા, ક્ષમા, નિર્ભયતા અને ભોગ પ્રત્યે અનામકિત છે !

[૭] તે મુનિના જન્મે ચરણોને નમીને, પ્રદક્ષિણા કરીને અતિ દૂર નહિ કે અતિ પાસે નહિ તેમ ઉભા રહી હાથ જોડીને પૂજના નામ્યા

[૮] હે આર્ય! આવી તરણાવરથામાં ભોગ ભોગવવાને વખતે પ્રવર્જિત કેમ થયા? આવા ઉપચારિત્રમા આપે શી પ્રેરણાએ અભિનિષ્ક્રમણ કર્યું? આ વસ્તુને સાંભળવા ઇચ્છું છું.

[૯] (મુનિ બોલ્યા:—) હે મહારાજ! હું અનાથ છું. મારો નાથ (રક્ષક) કોઈ નથી. તેમ હજુ મુઠ્ઠી તેવા કાષ્ટ કૃપાણુ મિત્રને હું પામી શક્યો નથી.

[૧૦] આ સાંભળીને મગધદેશના અધિપતિ ઔલિક રાગ દસી પડ્યા. શુ આવા પ્રભાવશાળી અને સમૃદ્ધિવાળા આપને હજુ મુઠ્ઠી કાષ્ટ સ્વામી ન મળ્યો?

નાંધ:—ધોગીશ્વરનું આજ્ઞાસ જોઈ તેનો સદાયક કોષ ન હોય તે અસંગત લાગ્યું અને તેથીજ મહારાજાએ તેમ કહ્યું.

[૧૧] હે સંપત્તિન! આપનો કોઈ નાથ (સદાપક) ન હોય તો હું યથા તયાર છું. મનુષ્યમય ખરેખર દુર્લભ છે. મિત્ર અને સ્વજનોથી ઘેરાયેલા આપ મુખપૂર્વક મારી પાસે રહેા અને ભોગોને ભોગવો.

[૧૨] હે મગધેશ્વર ઔલિક! તું પોતેજ અનાથ છે. જે પોતેજ અનાથ હોય તે ખીજનો નાથ શી રીતે યદ્ય શકે?

[૧૩] મુનિનાં વચન સાંભળી તે નરેન્દ્ર નિશ્ચિન થયો. આતું વચન તેણે કદી કોઈની પાસેથી સાંભળ્યું નહતું. તેથી તે વ્યાકુળ અને સંસયી બન્યો.

નાંધ:—તેને એમ લાગ્યું કે આ ધોગી મારાં શક્તિ, સમર્થ અને સંપત્તિને બાણતા નહિ હોય, તેથી તેમ કહે છે.

[૧૪] ધોગીઓ, લાથીઓ અને કરોડો મનુષ્યો, શહેરો અને નગરી (વાળા અંગદેશ તથા મગધદેશ) નો હું ઘણી છું. સુંદર

અંતઃપુરમાં હું મનુષ્ય સંબંધીના ઉત્તમ કામભોગોને ભોગવું છું. મારી આરા અને ઐશ્વર્ય અજોડ છે.

[૧૫] આવી મનચાંછિત વિપુલ સંપત્તિ હોવા છતાં હું અનાથ શી રીતે ? હે ભગવન ! આપનું કહેલું કદાચ ખોટું તો નહિ હોય !

[૧૬] (મુનિએ કહ્યું) હે પાર્શ્વ ! તું અનાથ કે સનાયના પરમાર્થને જાણી શક્યો નથી. હે નરાધિપ ! અનાથ અને સનાયના ભાવને જગપણુ સમજી શક્યો નથી. (તેથીજ તને મદેહ થાય છે.)

[૧૭] હે મહારાજ ! અનાથ કોને કહેવાય છે ? મને અનાથતાનું જ્ઞાન ક્યાં અને કેવી રીતે થયું અને કેમ પ્રવળ્યા લીધી તે જાણુ સ્વયં ચિત્ત રાખી સાબળ.

[૧૮] પ્રાચીન શહેરોમાં મયોત્તમ એવી કોશાંબી નામની નગરી હતી અને ત્યાં પ્રખૂત ધનમંથય નામના મારા પિતા રહેતા હતા.

[૧૯] એકદા હે મહારાજ ! તરણ વયમાં મને એકાએક આખની અતુલ પીડા ઉત્પન્ન થઇ; અને તે પીડાથી આખા શરીરને દાબજ્વર શરૂ થયો.

[૨૦] જેમ કોપેને શત્રુ ગરીરના ક્રોમજી ભાગમાં આતિ તીવ્રણુ શસ્ત્રથી ઘોર પીડા ઉપજાવે તેવી તે આંખની વેદના હતી.

[૨૧] અને ઈંદ્રના વજ્રની પેઠે દાધન્વન્ની દારણુ વેદના કેડના મધ્યભાગ, મગ્તક અને હૃદયને પીડવા લાગી.

[૨૨] તે વખતે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને જડીયુદ્ધી, મુગિયા તથા મંત્રવિદ્યામાં પારંગત, શાસ્ત્રમાં કુશળ અને ઔષધ કરવામાં ચતુર એવા ઘણા વૈદ્યાચાર્યો મારે માટે આવ્યા.

- [૨૩] ચાર ઉપાયોથી યુક્ત અને એવી પ્રમિદ્ધ ચિકિત્સા તેમણે મારે માટે કરી પરંતુ તે અમર્થ વૈત્રો અને તે દુઃખથી છોડાવી ન શક્યા એજ મારી અનાયતા.
- [૨૪] મારે માટે પિતાશ્રી નર્વનપત્તિ આપવા તૈયાર થયા. પરંતુ તે પણ દુઃખથી છોડાવવાને અનમર્થ નીડ્યા એજ મારી અનાયતા.
- [૨૫] વાતમયના સાગરમંથી માતા પોતાના વહાલા પુત્રના દુઃખથી ખૂબ ગોઠાવું થઇ જતી હતી પરંતુ તેથી મારું દુઃખ છૂટ્યું નહિ. એજ મારી અનાયતા.
- [૨૬] માતાના એકજ ઉદરમાંથી જન્મેલા નાના અને મોટા ભાઇઓ પણ અને દુઃખથી છોડાવી ન શક્યા એ પણ મારી અનાયતા.
- [૨૭] હે મહારાજ ! નાની અને મોટી મારી સગી બેનો પણ આ દુઃખથી અને બચાવી ન શકી એ મારી અનાયતા નહિ તો ખીજું શું ?
- [૨૮] હે મહારાજ ! તે વખતે મારા પર અત્યંત રુદ્ધવાળી અને પતિવ્રતા પત્ની આસુભર્યા નયને મારું હૃદય લોજવી મૂકી હતી.
- [૨૯] મારે દુઃખ જોઈ તે નવમૌવના મારાથી જાણે કે અજાણે અન્ન, પાન, સ્નાન કે સુગંધિત પુષ્પમાળા કે વિશેષન સુદ્ધા ભોગવતી ન હતી.
- [૩૦] અને હે મહારાજ ! એક ક્ષણ પણ તે મદ્યાન્હી અગામી થતી ન હતી. આખરે (એટલી અગાધ સેવા વડે પણ) તે મારી આ વેદનાને હાવી ન શકી તેજ મારી અનાયતા.
- [૩૧] આવી ચારેકારથી અસહાયતા અનુભવનાથી મેં વિચાર્યું કે

અનંત એવા આ મંમારમાં આવી વેદનાઓ બોગવવી પડે તે બહુ બહુ અસભ્ય છે.

[૩૨] માટે આ વિપુલ વેદનાથી જો એકજવાર હું મૂકાઉં તો ક્ષાન્ત, દાન્ત અને નિરાસંભી બની તુરતજ શુદ્ધ સંયમને પ્રદણ કરીશ.

[૩૩] હે નરપતિ ! રાત્રિએ એમ ચિંતવીને હું મૂઢ ગયો. અને રાત્રિ જેમ જેમ જતી ગઈ તેમ તેમ ગારી તે વિપુલ વેદના ક્ષીણ થતી ગઈ.

[૩૪] ત્યારબાદ પ્રભાતે તો સાવ નીરાંગી થઈ ગયો અને એ બધા સંબંધીઓની આશા લઇને ક્ષાન્ત (સદ્વિશ્ણુ), દાન્ત (દમિતેન્દ્રિય) અને નિરાસંભી (પાપક્રિયાથી રહિત) થઇ સંયમી બન્યો.

[૩૫] ત્યાગ લીધા પછી હું મારો પોતાનો અને સર્વ ત્રસ (હાલતા આલતા જીવો તથા સ્થાવર સ્થિર) જીવો; એ બધાનો પણ નાથ (રક્ષક) થઇ શક્યો.

નોંધ:—આસક્તિનાં બંધન છૂટવાથી પોતાનો આત્મા છૂટે છે. આહું આત્મિક સ્વાવલંબન એજ સનાયતા. આવી સનાયતા સાંપડે એટલે બહારની સહાયોની દૈન્યજન ન રહે. આવી મનાયતા પામે તે જીવાત્મા બીજા જીવોનો પણ નાથ બની શકે. બહારનાં બંધનોથી કાઢીને છોડાવવાં તે કંઈ સાચી રક્ષા ન કહેવાય. પીડાતા પ્રાણીને આંતરિક બંધનોથી છોડાવવાં તેજ સાચું સ્વામિત્વ ગણાય. આવી સનાયતા એજ સાચી સનાયતા. આ સિવાયની બીજી બધી અનાયતાજ સમજાવી.

[૩૬] (હે રાજન્ !) કારણ કે આ આત્મા પોતેજ વૈતરણી નદી અને કૂટશાસ્ત્રલીલૃક્ષ જેવો દુઃખદાયી તથા કામદુધા ઋ અને નંદનવન સમાન સુખદાયી છે.

નોંધ:—આ જ્વાલમા પોતાના પાપકર્મો વડે નરકગતિ જેવા અનંત દુઃખોને ભોગવે છે અને તેજ સત્ત્વ મં વડે સ્વર્ગાદિ ગતિના વિવિધ સુખો ભોગવે છે.

[૩૭] આ આત્મા પોતેજ સુખ અને દુઃખોનો કર્તા અને બોક્તા છે. અને આ આત્મા પોતેજ કુમાર્ગે રહે તો પોતાનો મિત્ર અને કુમાર્ગે રહે તો પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે.

આવી રીતે પોતાની પૂર્વાવસ્થાની પ્રથમ અનાથતા કહીને હવે બીજા પ્રકારની અનાથતા કહે છે:—

[૩૮] હે રાજન! ટેટલાક કાપર મનુષ્યો નિર્વ્યય ધર્મને અંગીકાર તો કરી લે છે પણ પાળી શકતા નથી તે બીજા પ્રકારની અનાથતા છે. હે નૃપ! તુ તે વસ્તુને બરાબર ગાન્ત ચિત્તથી સાભળ.

[૩૯] જે પાંચ મહામતોને મદાય કરી પછી અસાવધાનતાથી તે બરાબર પાળી શકતો નથી અને પોતાના આત્માને અનમ્રદ (અસંયમ) કરી રમાદિ ગ્વાદોમા લુપ્ત થાય છે તેવો કિશ્કુ રાગ અને દ્વેષરૂપ મસારના બંધનને મૂળથી છેદી શકતો નથી.

નોંધ:—પ્રમથાનો હેતુ આસક્તિનાં બીજાક ઉપેક્ષવાનો છે વસ્તુ છાડવી સહેલી છે પણ વસ્તુની આસક્તિ છાડવી કઠણ છે. માટે મુનિએ સતત તેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૪૦] (૧) ઉપયોગપૂર્વક ગમનાગમન (૨) ભાગા (૩) એવાણા (ભોજન વસ્ત્ર વગેરે મદાય કરવાની વૃત્તિ) (૪) ભોજન, પાન, કંબળ, વસ્ત્રાદિનુ મૂકવું તથા લેવું. અને (૫) વધેલી આવશ્યક વસ્તુનો યોગ્ય ગ્રથે ત્યાગ કરવો. આ પાંચ મમિતિઓમાં જે ઉપયોગ રાખતો નથી તે વીનપુરમે આચરેલા (જિન) માગ મા જાછ શકતો નથી.

[૪૧] જે સાંખ્યા કાળસુધી મુણ્ડ (સાધુવ્રતની ક્રિયા) રચિ થઈને પણ પોતાના વ્રતનિયમોમાં અરિયર થઈ જાય છે. અને તપશ્ચર્યાદિ અનુશાનથી બ્રહ્મ થાય છે. તેવો સાધુ ધણાં વર્ષો સુધી (સાગ, સયમ, કેશલુંચન અને જીર્ણ કષ્ટોથી) પોતાના દેહને દુઃખ આપવા છતાં મંસારની પાર જઈ શકતો નથી.

[૪૨] તે પોત્તી મુડી અને ઝાપ વિનાના ખોટા મિષ્કાની માદક માર (મૂલ્ય) રહિત બને છે અને કાચનો કદકો જેમ વૈદ્યમણિ પામે નિર્ઘર્ષ હોય છે તેમ જ્ઞાનીજનો પાસે તે નિર્મૂલ્ય થઈ જાય છે.

[૪૩] આ મનુષ્ય જન્મમાં રજોહરણાદિ મુનિનાં માત્ર ચિદ્વેદો રાખે અને માત્ર આશ્રવિકા ખાતર વેશધારી સાધુ બને તે ત્યાગી ન હોવાં છતાં પોતાને ત્યાગી કહેવડાવતો ફરે છે. આવો કુસાધુ પાછળથી બહુ કાળ સુધી (નરકાદિ જન્મોની) પીડા પામે છે.

[૪૪] જેમ તાળપુટ (હાથમાં લેવાથી તાળવું ફાટી જાય તેવું) વિંધ ખાવાથી, અભ્યવરિયત (અવળું) સસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાથી અને અવિધિથી મંત્રગમ્ય કરવાથી જેમ તે મારી નાખે છે તેજ રીતે વિવ્રમભોગની આસક્તિથી યુક્ત હોય તો તે આરિત્રંધર્મ થણુ તે ગ્રહણ કરનારને મારી નાખે છે. (હલકી ગતિનાં લઈ જાય છે.)

નોંધ:—જે વસ્તુ વિકાસને પથે લઈ જાય છે તેજ વસ્તુ ઉત્તરી થાય. તે નીચે પણ લઈ જાય છે.

[૪૫] લક્ષણવિદ્યા, સ્વમવિદ્યા, જ્યોતિષ અને વિવિધ કુટુહલ (ખાશગર) વિદ્યાઓમાં રક્ત થયેલા અને મેળવેલી હલકી વિદ્યાનાં પાપોથી પેટ ભરનારા તેવા કુમારને તે કુવિદ્યાઓ શરણશ્રુત થતી નથી.

નોંધ:—ત્રિશ્રા આત્મવિશ્વસ માટેજ હોય છે જે પતનવૃત્તિ કારણ
જને તો તે કુવિદ્યા કહેવાય

[૪૬] તે વેશધારી કરી ન માધુ પોતાના અજ્ઞાનરૂપ અધઃકારથી
મદા દુખી થાય છે અને ચારિત્ર ધર્મનો ધાત દરી અહીં
પણ રિપર્યામ પામે છે અને પત્રી પણ નરક કે પશુચોનિમા
ગમન કરે છે

[૪૭] જે માધુ અમિની માફક મર્વભક્ષી જનીને પોતાને માટે
કરેલી, મૃત્યુથી લોધેની, કે નિત્ય એક મેઘથીજ મેઘવેક્ષી
મદોપ લિહ્યા પણ લીધા કરે છે, તે કુમાધુ પાપ કરીને મરી
ગયા બાદ દુર્ગતિમા ચાલ્યો જાય છે.

નોંધ:—જેનભિક્ષુને બહુજ શુદ્ધ અને નિર્દોષ ભિક્ષાજ લેવાની હોય
છે ભિક્ષા એવા માટે બહુ કડક નિયમો તેને જાળવવા પડે છે

[૪૮] મરણને છેત્તાર શત્રુ જે અનર્થ ન કરી શકે તે અનર્થ
પોતાનો જીવાત્માજ કુમાર્ગે જાય તો કરી નામે છે
પરંતુ જે સમયે તે કુમાર્ગે જતો હોય છે ત્યારે તેને
વિચાર નથી આવતો. જ્યારે મૃત્યુના મુખમા જવું પડે છે
ત્યારેજ તે જાણી શકે છે અને પત્રી ખૂબ પચ્છાય છે.

[૪૯] એવા કુમાર્ગનો ત્યાગ પણ નિન્દ્ય નીરડે છે અને તેનો
પુરપાર્થ પણ રિપનેત થઈ જાય છે બ્રહ્માચારીને આસોક કે
પર્યોકમા જરાપણુ શાંતિ ચતી નથી તે (આત્મિક અને
બાહ્ય) જન્મે પ્રદાન્ના દુખનો ભોગ જની જાય છે.

[૫૦] જેમ ભોગરમની લોતુપી (ભાસવાળી) પંખણી બીજા કિસક
પક્ષી વડે મપણધને પત્રી ખૂબ પગ્ગિતાપ કરે છે તેજ પ્રકારે
દુરાચારી અને અવજાંદી માધુ જિનેશ્વર દેવોના આ મન્માર્ગને
વિરાધીને પછી મન્જાન્તે બહુમદુ પરિતાપ પામે છે.

[૫૧] આ જ્ઞાન અને ગુણથી યુક્ત એવો મેધુર શિખામણ સાંભળાને ગણા અને જુદિમાન સાધકે દુરાચારીઓનાં માર્ગને દૂરથીજ છોડીને મહા તપસ્વી મુનીશ્વરોના માર્ગે જવું.

[૫૨] એ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રના ગુણોથી ભરપૂર એવો સાધક શ્રેષ્ઠ મંથનને પાળાને તથા પાંપરહિત ખર્ના પૂર્વકમને હઠાવીને આખરે મવોત્તમ અને સ્થિર એવા મોક્ષસ્થાનને પામી શકે છે.

[૫૩] આ પ્રમાણે કર્મગત્તુ પ્રત્યે હિમ, દમિતેન્દ્રિય, મહાતપસ્વી, વિપુલ યગચી અને દ્રઢવ્રતવાળા મહામુનીશ્વરે (અનાથી-મુનીશ્વરે) સાચા નિર્ગ્મથમુનિનુ મહાશ્રુત અધ્યયન અતિ વિસ્તારપૂર્વક શ્રેષ્ઠિક મહારાજને કહી સંભળાવ્યું.

[૫૪] 'મનાથતાના સાચા' ભાવને માંભળી મંતુષ્ટ થયેલા શ્રેષ્ઠિક મહારાજાએ બે હાથ જોડી કહ્યું કે હે ભગવન! આપે મને માયુ' અનાથપણ સુંદર રીતે મમળવી દીધું.

[૫૫] હે મહર્ષિ! જાણે તમને માનવજન્મ મળ્યો. જાણે તમે આવી કાંતિ, પ્રભાવ અને ભૌમ્યતા પામ્યા. જિનેશ્વરના સત્યમાર્ગમાં (શ્રમણ માર્ગમાં) વ્યવસ્થિત રહેલા આપજ ખરેખર મનાથ અને મળાંધર છો.

[૫૬] હે મંથનિન! અનાથ જીવોના તમેજ નાથ છો. મર્વ પ્રાણીઓના આપજ રક્ષક છો. હે ભાગ્યવંત મહાપુરુષ! હું આપની ઠામા માયુ' છું અને માથે સાથે આપની શિખામણ વાંધું છું.

નોંધ:—સંયમી પુરુષની આવશ્યકતાઓ જહુ એછી હોવાથી ધણા જીવોને તે દ્વારા રાહત મળે છે. તે પોતે અજાય હોવાથી તેનાથી ખીન નિર્ભય રહી શકે છે. સાગંસ કે, એક સંયમી કસોડોનો નાથ બની શકે છે.

[૫૭] હે સંયમિન! આપને મેં પૂર્વાશ્રમની વિમત (જાણવા માટે) વારંવાર પૂછી આપના ધ્યાનમાં લંગ પાડ્યો છે અને બોગો

ભોગવો એમ (ત્યાગીને ન છાજતું) આમંત્રણ કર્યું છે તે બધા અપરાધોને આપ માફ કરજો.

[૫૮] રાજમંડળમા સિદ્ધસમા ઐશ્વિક મહાગમ્મએ એ પ્રમાણે પગ્મભક્તિથી તે શ્રમણમિંદની સ્તુતિ કરી. અને ત્યારથી તે વિશુદ્ધ ચિત્તપૂર્વક અતઃપુર, સ્વજન, અને સકલ કુટુંબ સહિત જૈનધર્મના અનુયાયી બન્યા.

નોંધ:—ઐશ્વિક મહારાજ પ્રથમ જીભ ધર્મમાં હતા પરંતુ અનાથી મુનીશ્વરના પ્રબળ પ્રભાવથી આકર્ષાઈ તે જૈન ધર્મના અનુયાયી બન્યા હતા તેવી પરંપરા ચાલે છે.

[૫૯] મુનીશ્વરના અમૃત મહાગમથી તેનાં રોમેરોમ ઉદ્ધમિત બન્યા. આખરે તે પ્રદક્ષિણા પૂર્વક સિંગસા વંદન કરી પોતાને રથાને પધાર્યા.

[૬૦] ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત તથા ત્રણ દંડો (મનદંડ, વચનદંડ અને કામદંડ) થી વિરક્ત અને ગુણની ખાણસમા અનાથીમુનિ પણ અનામકતરૂપે પખીની પેઠે અપ્રતિબંધ વિહારપૂર્વક આ વસુધરામાં સુખસમાધિથી વિચરતા હતા.

નોંધ:—સાચી સાધુતામા સનાયતા છે. આદર્શ ત્યાગમા સનાયતા છે. ભોગોના પ્રસંગમા અનાયતા છે, આસક્તિમા અનાયતા છે અને શક્તિ કે વાસનાની પરતંત્રતામા પણ અનાયતા છે. અનાયતાને ઊંડી સનાય થવું—પોતેજ પોતાના મિત્ર થવું એ પ્રત્યેક મુમુક્ષુનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે.

એમ હું કહું છું :—

એ પ્રમાણે મહા નર્મથ નામનું વીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમુદ્રપાલીય

સમુદ્રપાલનું જીવન

૨૧

વાવેલું અક્ષય જીવન નથી. આજે નહિ તો કાંજો કરીને પણ તે ઓજ ફળવાનુંજ છે. શુભ વાવી શુભ પામી શુભ થવું એ આપણા જીવનનો હેતુ છે.

સમુદ્રપાલે પૂર્વે વાંચ્યું હતું. અને શુભ વાવી શુભસ્થાનમાં ચાલ્યું, મનગમતાં સાધનો પામ્યા. અને તેને લોગવ્યાં પણ ખર્ચાં ને તજ્યાં પણ ખર્ચાં. પરંતુ તેનો હેતુ તો કંઈક જુદોજ હતો. અને તે હેતુ પાર પાડવા માટેજ જાણે ફાંસીને લાકડે જતા ઘોરને નિમિત્તરૂપ જોયો ન હોય તેમ તેને જોતાંજ તેની દ્રષ્ટિનાં પડખો ખુલ્યાં. માત્ર વસ્તુપરજ નહિ પરંતુ વસ્તુના પરિણામ તરફ તેની દ્રષ્ટિ ગઈ. વાવેલું ઉદય આંખું, સંસ્કાર સ્ફુર્યા, પવિત્ર ધવાની ગ્રેરણા જાગી અને એ સમર્થ આત્માએ પોતાની સાધના પૂરી કરી.

લગવાનં જોડ્યા :—

- [૧] ચંપા (નામની) નગરીમાં પાશ્વિત નામે એક સાર્થવાહ રહેતો હતો. તે ગાતિનો વણિક અને મહાપ્રજુ લગવાન મહાવીરનો આવક શિષ્ય હતો.
- [૨] તે આવક નિર્મય પ્રવચનો (શાસ્ત્રો) માં જડુ કુશળ પડિત હતો. એકદા વહાણ રસ્તે પિહુડ નામના નગરમાં તે વ્યાપાર માટે આવી રહ્યો હતો.

નોંધ:—આ પિહુડ નગરમાં ઘણાં વર્ષો સુધી તે રહ્યો હતો, ત્યાં

તેના વેપારની સારી જમાવટ થઈ હતી, અને ત્યાં એક વણિકની સ્વરૂપ-
વતી કન્યાને પરણ્યા હતા. આ સંપૂર્ણ કથાનો સંજ્ઞા અન્ય મન્યોમાં
સંસ્કૃત છે. નિઃશ્ચયે તે જોઈ લેવો. અહીં આસ આવશ્યક નોંધજ છે.

[૩] પિટુપ્પ નગરમાં વ્યાપારી તરીકે રહેતાં તેની માથે કોઈ
ખીમ વણિકે પોતાની પુત્રી પરણાવી હતી. એમ ઘણો વખત
જતાં તે બાઈ ગર્ભવતી થઈ. એ ગર્ભવતી પત્નીને માથે
લઈ હવે તે (ઘણો વખત થઈ જવાથી) પોતાના દેશ તરફ
આવવા નીકળ્યો.

[૪] તે પંથે ચાલતાં પાલિતની સ્ત્રીએ, સમુદ્રમાં પુત્રને પ્રમદ
કર્યો. તે બાલક, સમુદ્રમાં જન્મવાથી તેનું નામ સમુદ્રપાલ
રાખવામાં આવ્યું.

[૫] તે વણિક આવક વગેરે બધાં કુશળતાથી ચંપાનગરીમાં
પોતાને ઘેર પહોંચ્યાં, અને તેને ઘેર તે બાળક સુખપૂર્વક
ઉછરવા લાગ્યો.

[૬] જોનારને વલ્લભ લાગે તેવો અને સૌમ્ય કાન્તિવાળો તે
બુદ્ધિમાન બાળક ક્રમપૂર્વક જોનેર કળાઓમાં અને નીતિ-
શાસ્ત્રમાં પંડિત થયો. અને અનુક્રમે હવે યૌવનને પણ
પ્રાપ્ત થયો.

[૭] પુત્રની યુવાનવય જોઈને તેના પિતાએ (અપસરા જેવી)
રૂપવતી રૂપિણી કન્યા સાથે તેને પરણાવ્યો. તે સમુદ્રપાલ રમણીય
મહેલમાં દોડનુંદક (વિલાસી) દેવની પેઠે કીડા કરી રહ્યો
છે અને ભોગો ભોગવી રહ્યો છે.

[૮] (આવી રીતે, ભોગજન્ય સુખો ભોગવતાં ભોગવતાં કેટલાક
કાળ પછી) એકદા તે મહેલના ગોખમાં બેસી નગરચર્ચા
જોવામાં લીન થયો છે. તેવામાં મારવાનાં-ચિન્ન મહિન

વધ્યજૂઠિ પર લઈ જવાતા એક ચોરને તેણે જ્ઞેયો.

નોંધ:—તે સમયમાં ફાંસી પર ચડાવતાં પહેલાં ખૂબ વિષપ્રધાનમૂંઝથી ઝુનેચારને લઈ જવામાં આવતો હતો. તેના ચિત્તે તરીકે ગળામાં ક્યોરની માળા, કુટેલો દોલ, ગદ્ગદસવારી અને બંધન રાખવામાં આવતા.

[૬] તે ચોરને જ્ઞેયને ખુબ વિચારો આવી ગયા અને વૈરાગ્યભાવે તે સ્વયં કહેવા લાગ્યો કે અહો! કેવા આશુભ કર્મોનાં કડવાં ફળો આ પ્રત્યક્ષ ભોગવવાં પડે છે ?

નોંધ:—‘જેવું કરીએ તેવું પામીએ’ આ ગરબ સિદ્ધાંત સમુદ્રપાલના અંગેઅંગમાં બાપક થઈ ગયા. કર્મના અથગ કાયદાએ તેને કંપાવી મૂક્યો. ભોગજન્ય આ ઝુએનાં પરિણામ શાં ? હું શું કરી રહ્યો છું ? માફ અહીં આગમનનું પ્રયોજન શું ? આવી અનેક વિચારશ્રેણીઓ સતત ભરી હતી.

[૧૦] અને તેજ વખતે જિંડાં ચિંતનના પરિણામે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જન્મ્યું, સાચું તત્ત્વ સમજાયું અને પરમ સંવેગ જાગ્યો. સાચા વૈરાગ્યના પ્રભાવે માતાપિતાના અંતઃકરણ મંત્રુષ્ટ કરી આખરે તેમની આજ્ઞા લઈ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી અને તે મંમથી ‘વન્યા’.

[૧૧] મહા ક્ષેષ, મહા લય, મહા મોહ, અને મહા આસક્તિના મગ્ગરૂપે લક્ષ્મી તથા સ્વજનોના મોહમંથ સંબંધને છોડી ત્યાગધર્મને રુચિપૂર્વક સ્વીકાર્યો અને પાચ મહામત તથા મન્દચારોને આરાધવા લાગ્યા. તેમજ પરિવ્રજને શ્રુતવા લાગ્યા.

નોંધ:—પાંચ મહામત એ ધુનિઓના મૂળંડુલો છે. તેવું સ્થાન જીવનના અણુઅણુમાં હોયું થટે અને બાકીના ઉત્તરશુલો છે તેના સંગ્રહ મૂળમુલુની પુષ્ટિ માટે હોય છે.

[૧૨] અહિંમા, સત્ય, અસ્તેય, અહમ્યર્થ અને અપરિગ્રહ એ પાચે

મહાનતોને અગીકાગ કરીને તે વિદ્વાન મુનીશ્વર જિનેશ્વરજીએ
કરમાવેલા દમમા ગમન કરે છે.

જિનેશ્વરે કરમાવેલા ત્યાગમાર્ગમાં ભિક્ષુએ કેમ વર્તવું
તે નીચે બતાવે છે.

[૧૩] ભિક્ષુએ આખા વિશ્વના મમરત શ્રવે પગ દ્યાતુકંપી અને
હિતચિતક થવું ભિક્ષુ જીવનમાં આવેલું બધું કષ્ટ ક્ષમા રાખી
સહેવું. મદા પૂર્ણ બ્રહ્મચારી અને સયમીજ રહેવું તથા
ધર્મિયોને વશ કરી, પાપના યોગ (બાપાગ) ને મર્મયા તત્ત
દર્ધ સમાધિપૂર્વક ભિક્ષુધર્મમા ગમન કરવું.

[૧૪] જે મમયે જે ક્રિયા કરવાની હોય તેજ કરવી. દેશપ્રદેશમા
વિચરતા રહેવું. કાર્ધપણ કાર્ય કરતા પહેલાં પોતાની શક્તિ
કે શક્તિનુ માપ કાઢી લેવું. કોઇ કઠોર કે અમભ્ય શબ્દો
કહે તો મિંદની મારફત કરવું નહિ, કે આમે થઇ અમભ્ય
પણ બોલવું નહિ.

નોંધ:—અમે તે ક્ષેત્રમા હોવા છતાં સાધુજીવનની દિનચર્યાને યોગ્યજ
કાર્ય કરતા રહેવું. ભિક્ષા ટાણે સ્વાધ્યાય કરવો અને સ્વાધ્યાયને વખતે
સર્ધ જવું એવી અકાળ ક્રિયાઓ ન કરતા સર્વસ્થળે બ્યવસ્થિતજ રહેવું.

[૧૫] સંયમીએ પ્રિય કે અપ્રિય જે કંઈ થાય તે તરફ તદગ્થ
રહેવું. કષ્ટ આવે તો તેની ઉપેલા કરી બધું મદદ સહન કરી
લેવું. બધું પોતાના કર્મવશાતજ થાય છે. માટે નિરત્સાદ ન
થવું અને નિદા થાઓ કે પ્રશસા થાઓ તે મબંધમા
કશુ લક્ષ્ય આપવું નહિ.

નોંધ:—પૂનની દર્શન ન રાખવી અને નિન્દાને મનમા ન લાવવી.
કેવળ સત્યરોધક થઈ સત્ય આચરણ કરતા રહેવું.

[૧૬] મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના અભિપ્રયો હોય છે. માટે ભિક્ષુએ

તેનું જ્ઞાનપૂર્વક સમાધાન કરવું. અને મનુષ્ય, પશુ કે દેવોના અતિ અતિ લયંકર ઉપસર્ગો પણ સહન કરવા.

નોંધ:—અહીં લોકઋચિ અને લોકમાનસને ઓળખવાનું અને સમજાવથી તેનો સમન્વય કરવાનું બતાવી ત્યાગીની ફરજ સમજાવી છે (એ પ્રમાણે પાલિત નામના મુનિ વિચરતા હતા.

[૧૭] ત્યારે દુઃખે કરીને સહી શકાય તેવા પરિપક્ષો (વિવિધ સંકટો) આવે છે ત્યારે કાયર સાધકો સિયિલ ચર્મ બળ્ય છે. પરંતુ લડાઈને મોખરે રહેલા હાથીની પેઠે તે બિશુ (પાલિત) જરા પણ ખેદ પામ્યા ન હતા.

[૧૮] તેજ પ્રમાણે આદર્શ સંયમી ઠંડી, તાપ, ડાંસ, મચ્છરના સ્પર્શો કે વિવિધ રોગો ત્યારે શરીરને સ્પર્શે ત્યારે ખેદ ક્યાં વિના સહન કરે અને તે બધું પૂર્વે કરેલાં કર્મોનુંજ પરિણામ બાણી કબ્જે સહી કર્મોને ખપાવે.

[૧૯] વિચક્ષણ બિશુ સતત રાગ, દ્વેષ અને મોહને છોડીને જેમ વાયુથી મેરુ કંપતો નથી તેમ પરિપક્ષોથી કંપે નહિ પણ પોતાના મનને વશ રાખી તે બધું સમજાવે સહન કરે.

[૨૦] બિશુએ ન ગર્વિષ્ઠ થવું કે ન કાયર થવું. ન પૂજન ઈચ્છવું કે ન નિન્દા કરવી. પરંતુ સમુદ્રપાલની પેઠે સરલ ભાવ સ્વીકારીને રાગથી વિરક્ત રહી (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રદ્વારા) નિર્વાણ માર્ગની ઉપાસના કરવી.

[૨૧] (સાધુએ) સંયમને ત્રિષે અણુગમો કે અસંયમમાં રાગ ઉપજે તો નિવારવો, સગથી દૂર રહેવું, આત્મહિતચિંતક થવું. તેમજ શોક, મમતા અને પરિગ્રહની તૃપ્તિ છેદી, સમાધિવંત ચર્મ પરમાર્થપદમાં સ્થિર થવું

[૨૨] આજ પ્રમાણે સમુદ્રપાલ યોગીશ્વર આત્મરક્ષણ અને પ્રાણી-

રક્ષક જની ઉપલેપ વિનાનાં અને પોતાને ઉદ્દેશને નહિ જનાવેલાં એવાં જ એકાંતરથાનોમાં વિચરે છે અને વિપુલ યશસ્વી મહર્ષિઓએ જે જે આચરણે આચર્યા હતા તેને આચરે છે, તેમજ આવી પડેલા અનેક સંકટોને પોતાના સરીરદાગ મઠી લે છે.

[૨૩] યશસ્વી અને જ્ઞાની એવા સમુદ્રપાલ મહર્ષિ નિરંતર જ્ઞાનમાં આગળ વધ્યા અને ઉત્તમ ધર્મ (સંયમધર્મ) ને આચરીને આખરે કેવળ (સંપૂર્ણ) જ્ઞાનના ધણી થયા. અને જેમ આકાશમાં સૂર્ય શોભે તેમ મઠીમંડલમાં આત્મજ્ઞાનિથી ઓપવા લાગ્યા.

[૨૪] પુણ્ય અને પાપ એમ જન્મે પ્રકારના કર્મોને ખપાવાને સરીર અધ્યાસથી સર્વ પ્રકારે છૂટી ગયા. (સૈલેથી અવરથા પામ્યા). અને આ સંસારસમુદ્રની પાર જઈને સમુદ્રપાલ અપુનરાગતિ (અપુનરાગમન) અર્થાત્ સિદ્ધગતિને પામ્યા.

નોંધ:—સૈલેથી અવરથા એટલે અટોલ અવરથા. જૈનદર્શનમાં આવી સ્થિતિ નિષ્કર્મ થાગીશ્વરની થાય છે. અને આવી હ્રદય દગા પામ્યા પછી તુરંતજ, તે આત્મસિદ્ધ, ખુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

સરળ ભાષ, તિતિદ્વા, નિરભિમાનતા, અનાસક્તિ, નિંદા કે પ્રશંસા જન્મે સ્થિતિમાં સમાનતા, પ્રાણી માત્ર પર સમભાવ. એકાંતવૃત્તિ અને સતત અપ્રમત્તતા, આઠ ગુણો એ ત્યાગધર્મની ઇમારતના પાયો છે. તે પાયો જેટલા પરિપક્વ અને પ્રુષ્ઠ તેટલુંજ ત્યાગી જીવન હ્રદય અને સુવાસિત. એ સુવાસમાં અનંતભવની વાસનામય દુર્નિધ નહિ બ્રહ્મ થઈ જવાત્મા ઈચ્છા ને ઈચ્છા, ભૂમિકામાં જઈ આખરે અંતિમ લક્ષ્યને પામી જાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે સમુદ્રપાલીય નામનું એકવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

રથનેમીય

રથનેમિનુ'

૨૨

• શરીર, સંપત્તિ અને સાધનો પૂર્વ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, પુણ્યાનુગંધી પુણ્ય હોય તો પ્રાપ્ત થયેલાં સાધનો સંભાળેજ યોગ્ય છે અને ઉપાદાનમાં સહકારી નીવડે છે.

શુદ્ધ ઉપાદાન એટલે જીવાત્માની ઉન્નત દશા. આવી ઉન્નત દશાવાળો આત્મા લોભોના પ્રબળ પ્રલોભનોમાં પડવા છતાં સહજનિમિત્ત મળે કે સહેજે છટકી જાય છે.

નેમિનાથ કૃષ્ણવાસુદેવના પિત્રાઈ ભાઈ હતા. પૂર્વજીવનના પ્રબળ પુરુષાર્થથી તેનું ઉપાદાન શુદ્ધ થયું હતું. તેનો અંતરાત્મા દેશાદિક ભેદો ઉજળો હતો. હજીએ તેને ઉન્નતદશામાં જયું હતું તેથીજ આ ઉત્તમ રાજકુળમાં મનુષ્યભવે તેનું આગમન થયું હતું.

ભર્યૌવન, સર્વાંગ સૌમ્ય શરીર, વિપુલ સમૃદ્ધિ પાત્ર્યા છતાં તેનું મન તેમાં રાચતું ન હતું. પરંતુ કૃષ્ણમહારાજના અતિ આચક્રવશાત્ તેમનું સગપણ ઉચ્ચતેન મહારાજની રંભા સમાન દવરૂપવતી પુત્રી રાજમતી સાથે થયેલું.

ભરપુર ઠાકમાઠથી આખા ચાદવકુળ સાથે તે કુમાર પરજીવા આદ્યા. રસ્તામાં બાંધેલાં પશુઓના પોકાર સાંભળી સારથિને પૂછ્યું કે આ બિચારાં સા સાર પીડાય છે? સારથિએ કહ્યું:-

પ્રભુ એ તો આપના લગ્નમાં આવેલા મીઠામીઠાના લોગન માટે ખાંધી રાખ્યા છે.

મારા લગ્નનિમિત્તે આ ઘોર હિંસા ? તેજને ટકોરો ખસ છે. તેજ વખતે લગ્નના હપ્તું સુકાઈ ગયા. એ રાજકુમાર પરણ્યા વિના ઘેર પાછા વળ્યા અને આખરે યુવાનવયમાં રાજપાદ અને લોગવિલાસ એ બધું તજ મહાયોગી થયા.

સહજ વિચાર જીવનના દેવા પસંદ કરી મૂકે છે ? સાવધ થયેલો આત્મા શું નથી કરી શકતો ?

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] પૂર્વે શૌર્યપુર (સોરીપુર) નામના નગરમાં રાજસક્ષણોથી યુક્ત અને મહાન ઋદ્ધિમાન એક વસુદેવ નામના રાજા થઈ ગયા હતા.

નોંધ:—આ કથા સંબંધ વખતે તે રાજાની પદે આવ્યા ન હતા અર્થાત્ સુવરાજ હતા.

[૨] તેને દેવકી અને રાહિણી નામની બે સ્ત્રીઓ હતી અને તે પૈકી રાહિણીને બલભદ્ર (બલદેવ) અને દેવકીને કૃષ્ણવાસુદેવ એવા બે મનોહર કુમારો હતા.

[૩] તેજ શૌર્યપુર નગરમાં બીજા પણ એક મહાન ઋદ્ધિમાન અને રાજસક્ષણોથી યુક્ત એવા સમુદ્રવિજય નામે રાજા હતા.

[૪] તેમને શિવા નામે પત્ની હતાં. અને તેની કૃપેથી જન્મેલો એક મહા યશસ્વી આખા લોકનો નાથ અને ઇંદ્રિયોને દમન કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો અરિષ્ટનેમિ નામનો લાઘ્યવંત પુત્ર હતો.

[૫] તે અરિષ્ટનેમિ શૌર્ય, ગાંધીય, આદિ ગુણોથી તેમજ સુસ્વરથી

યુક્ત અને (સાચિઆ, શખ, ચક્ર, અને ગદા વગેરે) એ-
ત્તરને આ ઉત્તમ લક્ષણોથી સહિત હતા તેમનું ગોત્ર
ગોત્રમ હતુ અને શરીરનો વર્ણ સ્થામ હતો

[૬] તેઓ રાજાનારાયસઘયણ અને મમયતુરસ સંધ્યાન
(આરે બાહુથી જે શરીરની આકૃતિ સમાન હોય તે) વાગ્યા
હતા તેનું જે મન્ત્ર સમાન રમણીય હતું તે નમીશ્વર સાથે
પરણાના માટે પ્રશન (શ્રીકૃષ્ણ) મહારાજાએ ગણમતી નામની
કન્યાનું માગુ કર્યું

નોંધ — સઘયણ એટલે શરીરનો બાધો તે બાધાઓ પાંચ પ્રકારના
હોય છે તે પૈકી વાજપતિનારાયસઘયણ એક છે તે શરીર એટલું
તો મજબુત હોય છે કે મહાપી ને પણ તે સહન રીતે સહી શકે
નેમિરાજ બાલપણથીજ સુસરેકારી હતા ગુરુચાક્રમ ભોગવવાની તેમને
લેગમાન ઈચ્છા ન હતી તે વૈરાગ્યમા તબ્બોળ હતા પરંતુ તેમના બધુ
કૃષ્ણમહાગજની આજ્ઞાને આધીન બની તે મીન રહ્યા તે મીનનો લાભ
લઈ કૃષ્ણમહાગજે હમસેન મહારાજ પાસે રાજમતીનું માગુ કર્યું હતું

[૭] તે રાજમતી કન્યા પણ ઉત્તમકુળના રાજવી હમસેનની પુત્રી
હતી તે સુધીના, સુનયના આ સ્ત્રીઓના સર્વોત્તમ લક્ષણોથી
સપન હતી, તેની પ્રાન્તિ, સૌદામિની જેની મનોહર અને
નિવૃત્ત જેવી તેજસ્વી હતી

[૮] (ન્યારે કૃષ્ણમહારાજાએ તેની માગણી કરી ત્યારે) તેના
પિતાજીએ નિપુન સમૃદ્ધિનાજા વાસુદેવને કહી મોડલાવ્યું કે તે
કુળી (નેમિનાથ) અહીં પરણના પધારે તો હું કન્યા
(આર્ય) આપી શકું

નોંધ — તે વખતે ક્ષત્રિયકુળોમા કન્યાના સ્નેહીજનો કન્યાને સાથે
લઈ વરરાજાને ગયાને જાયતા અને ત્યાં મંડપ રચી એની ધામડૂમચી
લગ્ન કરતા અને ઇટલાક કુટુંબોમા વરરાજાને જલ્દે તેમનું (તરવાર

ચિહ્ન મોકલી કન્યાને તેની સાથે પરણાવી લાવતા. તેથીજ અહીં કમરોને આ નવી માગણી કરી હોય તેણે જણાવ્યું છે.

[૯] નેમિરાજને ઉચિત દિવસે ઉત્તમ પ્રકારની ઔપધિઓથી ગ્નાન કરાવ્યું અને કરેલાં મંગલ કાર્યો સાથે કપાલમા મંગલ તિલક પણ કરાવ્યું. ઉત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યા અને તેમને હાર વગેરે ઉત્તમ પ્રકારના અલંકારોથી વિભૂષિત કર્યાં.

[૧૦] વાસુદેવ ગમનના (૮૨ લાખ હાથીઓમાં) સૌથી મોટા મહોન્મત્ત ગંધહુત્તી પર તે આરૂઢ થયા, અને જેમ મસ્તક ૧૨ ચૂંતમણિ રીંતે તેમ ગોલવા લાખ્યા.

[૧૧] તેના ઉપર ઉત્તમ છત્ર અને બે ચામરા ઢાળાઈ રહ્યાં હતાં અને તે દશ દશર્દ વગેરે સર્વ માદવોના પરિવારથી ચાર બાજુ વિંટળાઈ રહ્યા હતા.

[૧૨] તેની સાથે હરતી, ઘોડા, રથ અને પાવદળ એમ ચાર પ્રકારની મુખ્યવસ્થિત શણગારેલી મેના હતી. અને તે મમયે ભિન્નભિન્ન વાજિંત્રોના દિવ્ય અને ગમનરૂપશી અવાજે આકાશ ગમનની મધ્યું હતું.

[૧૩] આવી સર્વોત્તમ સમૃદ્ધિ અને શરીરની ઉત્તમ કાન્તિથી ઓપના તે માદવકુળના આશ્રુપણ્ડરૂપ નેમીશ્વર પોતાના ભુવનથી (પરણવા માટે) બહાર નીકળ્યા.

[૧૪] પોતાના શ્વશરગૃહે લગ્નમંડપમા પહોંચે તે પહેલાંજ રસ્તામાં જતાં જતાં યાડામા અને પાંજરામાં પુરાએલાં, દુઃખિત અને મરણના ભયથી ત્રામ પામેલાં પ્રાણીઓને તેણે નગરોનગર જોયાં

નોંધ:—આ પ્રાણીઓ લગ્નનિમિત્તે જોજન માટે રાખવામાં આવ્યાં હતાં કારણકે તે વળતે કેટલાક ક્ષત્રિય રાજાઓ કે જે જોન ધર્મને પામી શક્યા ન હતા તે આવી અનર્થ હિંસાઓ કરતા હતા.

[૧૫] માસભક્ષણ કરવા માટે રોકેલા અને તેથી મૃત્યુની મમીય પહોંચેલાં એવાં પ્રાણીઓને જોઈને તે બુદ્ધિમાન નેમિનાથ મારયિને મજોધીને આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

[૧૬] મુખના ઈન્દ્રિય એવા આ પ્રાણીઓને શા સારું વાડામા અને આ પાજરાઓમા રૂઢી રાખ્યાં હશે ?

[૧૭] આ સાંભળીને સારથિએ કહ્યું:—એ બધા નિર્દોષ હોવા આપનાજ આ વિવાહકાર્યમા આવેલા લોકોને જનાડવા મારું આહી જોખી ગમ્યાં છે.

[૧૮] "તમાગ વસ નિમિત્તે ધણા હોવેનાં વિનાસ ! આ વચન સાંભળીને સર્વ હોવા ધર અનુકંપા ધરાવનાર બુદ્ધિમાન નેમિગણ ખુબજ વિચારમા પડી ગયા.

[૧૯] જે માગજ કારણથી આવા અમમ્ય નિર્દોષ હોવા હાનુકા જતા હોય તો તે વસ્તુ મારે માટે આ લોક - પંલોક ઉભયમા લેરા માત્ર કલ્યાણકારી નથી

નોંધ:—અનુકંપાટિના દિવ્યપ્રભાવે તેના હૃદયને હવમલાવી મૂંઝુ પ્રથમ તેણે વિચાર્યું કે ક્રાંતિક્રિયા જેવી સામાન્ય ક્રિયામાં પણ આવી ઘોર હિંસા ! લેશ રસાસ્વાદમા આટલો અનર્થ ! સંસારના પામર હોવા શુ અન્યનાં કુખ પારખવાની લાગણી સાર જોઈ બેઠા હશે ? આવા સામાન્ય વિચાર પણ તેમને કેમ રકુરતો નહિ હોય ? ખરેખર જ્યાં તે દ્રષ્ટિ નથી ત્યાં વિચાર શાના હોય ? જ્યાં બંધ અનુકરણ છે ત્યાં વિવેક ક્યાથી જન્મે ? આવા અનર્થ સંયોગોથી શો લાસ ? આવા સંબંધોમાં પતન સિવાય ઉન્નતિ ક્યાં હતી ? આવા ગંભીર ચિંતનના પરિણામે તેને તીવ્ર નિર્વેદ થયો સંસારની આસન્નિ હકી મઈ રમણીનાં કામળ પ્રલોભનનો એપ તેને લોભાવો ન મોકલો.

[૨૦] તુરતજ તે યશસ્વી નેમિનાથે પોતાના કાનના યુગલ (બન્ને)

૩૮૫, ૧૩મું ચિહ્નમૂલ સૂત્ર તથા ૫૫૫ આશ્રમો ગાઢ્યિને
આશ્રમ કર્યા અને ત્યારીજ પાલ રાગી ગયા

નોંધ — એતિહાસિક નોંધ મળે છે કે નેમિનાથ તેજ સમગ્ર ગ્રામજન
ન વધતા ધરતર પાલ વળ્યા ગ્રામ મહાનારી જલતના પગિતંને તેમના
એલીજનોને અસહ્ય એક ઢાલના પગી તો બહુ બહુ હલેના તા પાલ
ન વળ્યા અને વૈગવ્ય પ્રજાજન થતો ગયો વગસીદાન (પ્રારંભ તીર્થકર
દીપ્તિ વીધા પહેલાં 'વૈગવ્ય' મુધી મહામૂના દાન કરે છે તે) દ્વં આખરે
મક હનર સાધકો સાધકદીક્ષિત થય

[૩૧] નેમિનાથે ઘે- આની જેતુ આગ્નિ સેનાનુ મન કર્યું કે તેજ
અખતે તેમના પૂત્ર પ્રમાણથી પ્રેરા/ દિન્યસદ્ધિ અને મોગી
પપિદ માથે ધણા (લોકાતિ) - એ ત્યા ભગવાનનું
નિષ્ક્રમ્યુ કગવના માટે મનુષ્યવોદ્યા ઉતર્યા

નોંધ:—નેમિનાથ એ જૈનશાસ્ત્રના ૨૪ તીર્થકર (સર્વોત્તમ
ભગવાનો) પૈકીના બાવીસમા તીર્થકર હતા ધણા ભવોના તીર્થતર પુરુષાર્થ
પછીના તીર્થકર ૫૬ પ્રાપ્ત થાય છે જે સમગ્ર તીર્થકર દેવ અભિનિષ્ક્રમ્યુ
કરે છે તે વખતે દેવગતિમાના જે પ્રસન્ન દેવો ત્યા આકર્ષાય છે તે
લોકાતિક દેવો તરીકે ઓળખાય છે

[૩૨] આની રીતે અને- એવો અને અનેક મનુષ્યના પગિનાથી
પિટાયેલા તે નેમિનાથ મનની પ્રાપ્તિ પગ આક્રમ ધયા
અને દાન (તેમના નિનામગ્રાહન) નગરીથી નીકળી
જૈવન (ગીર્ના) પરતમા આવેના ઉદ્યાનમાં ગયા

[૩૩] ઉદ્યાને પહોંચ્યા પછી તુરંતજ દેવે મનાવેની ઉત્તમ પાતખી-
માથી ઉતરી પડ્યા અને એક હનર સાધકોની નાથે તેજો
ચિન્તાનશૂનમાં ત્યા પ્રવળ્યા ગ્રીકારી લીધી

નોંધ — શ્રી કૃષ્ણના આઠ પુત્રો, બળદેવના ૭૨ પુત્રો, શ્રી કૃષ્ણના
૫૬૩ ભાઈઓ, ૬૩૨૦ ગજના આઠ પુત્રો, નેમનાથના ૨૮ ભાઈઓ,
દેવસેનમુનિ વગેરે ૧૦૦ અને ૨૧૦ ચાદવપુત્રો તથા આઠ મોટા ગજના,

એક અદ્રોહ, ખીલે તેનો પુત્ર અને ત્રીજી વરદત્ત એમ બધા મળી એકી સાથે એક હામર પુરુષ સાથે ચિત્રાનક્ષત્રમાં ઘેરથી નેમિનાથ નીકળ્યા હતા.

[૨૪] (પાલખીથી હતથાં પછી) પ્રવળ્યા લેતી વખતે શીઘ્ર તેણે સુગન્ધગય, મુકોમળ અને વાંકડિયા વળેલા કેશનું ગુન્તજ પોતાને હાથેજ પાંચ મુદ્દિઓથી હુંચન કર્યું અને અમાધિ-પૂર્વક સાધુતા સ્વયં સ્વીકારી લીધી.

[૨૫] જિતેન્દ્રિય અને મુંડત થયેલા તે મુનીશ્વરને વામુદેવે કહ્યું:—
હે સંયતીશ્વર! આપના ઇચ્છિત ત્રેય (મુક્તિ) ને શીઘ્ર પામો.

[૨૬] અને જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રવડે તેમજ ક્ષમા તથા નિર્ભોભ-તાના ગુણો વડે આગળ અને આગળ વધો. (આ કેવું મુંઢર આશીર્વાચન છે ! સાચો મંબંધ આનેજ કહેવાય.)

નોંધ:—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. એ ત્રણની પૃષ્ઠ સાથના થયેથી જૈનદર્શન મુક્તિ માને છે. જ્ઞાન એટલે આત્માની ઓળખાણ. દર્શન એટલે આત્મદર્શન અને ચારિત્ર એટલે આત્મરમણતા. આ ત્રિપુરીની તન્મયતા જેમ જેમ વૃદ્ધિગત થતી જાય તેમ તેમ કર્મનાં બંધનો શિથિલ થાય અને કર્મોથી સાવ મુક્ત થઈ જવાય તે સ્થિતિને મુક્તિ કહેવાય.

[૨૭] એ પ્રમાણે બળભદ્ર, કૃષ્ણ મહારાજ, યાદવો અને દતિર નગરજનો અરિષ્ટનેમિને વંદન કરીને ત્યાંથી પાછા દ્વારકા નગરીમાં આવ્યા.

[૨૮] આ તરફ તે રાજકન્યા રાજમતી; અરિષ્ટનેમિએ એકાએક દીક્ષા લીધી તે વાન સાંબળીને હાસ્ય અને આનંદથી રહિન થઈ અને શોકના ભારથી મૂર્છિત થઈ જમીન પર ઢગી પડી.

[૨૯] સ્વસ્થ થયા પછી રાજમતી ચિંતવવા લાગી કે હું જેનાથી

તન્નદં તે યુવાન ગજપાદ અને બોગમખને તત્ત યોગી
અન્યા અને હૃ હલુએ અર્હોત્ર ધુ માન ઝનને ધિક્કા
છે. મારે દીક્ષા લેવી તેજ કસ્યાણુઢારી ઝ

[૩૦] ત્યાગ્યાદ પૃથ્વૈ ગૈગન્યથી પ્રેગ્નિ યર્ધ ધીગ્ન્યાણી તે ગત્ત
મનીએ કાળા લમગ જેવા અને નગ્મ દાતીયાથી એળેવા
વાળોનુ પોતાની મેળેજ લુચન કર્યુ અને યોગિની બની ગઈ.

[૩૧] કૃષ્ણ વાસુદેવે મુદિત અને જિતેન્દ્રિય ગજમતીને કહ્યુ કે
હે પુત્રી ! આ ભયકર એવા મંચાઃ માગરને જલદી જલદી
તરી જાગે.

[૩૨] તે ક્ષણચાન્દ્રી અને વિદુષી ગજમતી દીક્ષિત થઈ ત્યારે
તેની માથે પ્રણી માહેલીઓએ અને મેવિકાઓએ પ્રમન્યા
ગદણુ દરી હતી.

[૩૩] એકના બીગ્નાગ પર્વતમાં જતા જતા માર્ગમાં આત્મંત જટિ
થવાથી ગજમતીનાં ચીવરો ભીંજાયાં. અને અંધકાર થવાથી
એક પાસેની શુકામાં જઈને ઉભા ગયા.

નોંધ:—અકસ્માતથી જે શુકામાં ગજમતી આવી હાગ્યા તેજ
શુકામાં સમુદ્રવિજયના અંગતત રાજપુત્ર રથનેમિ કે જે ચીનનવયમાં
ત્યાગી અન્યા હતા તે ધ્યાન ધરી ઉભા હતા

[૩૪] શુકાના કોઈ નથી તેમ અધારામાં જાગ્યાથી રાજમતી માવ
નક થઈ પોતાનાં ભીંજાયેલા ચીવરો મોકળાં કરવા વાગ્યા
આ દ્રશ્યથી રથનેમિ લગ્નચિત્ત (વિચ્છાકુળ) થઈ ગયા
તેવામાજ એકાએક રાજમતીએ પાણુ તેમને દીક્ષા.

નોંધ:—એકાદ અતિ અચંકર વસ્તુ છે. બીજકરૂપ રહેલો વિકાર
એકાંતમાં રાખવામાં છુપાયેલા અગ્નિનો માફક ઝગમગ હો છે. સ્ત્રી અને
પુરુષનો આકર્ષક સદવાસ પણ અચિત્ત યોગીને અસિત બનાવે છે.

જાંચે ચડેલો રથનેમિ આવા લેશ નિમિત્તથી ફાલુવારમાં નીચે પડકાઈ પડે છે.

[૩૫] (રથનેમિને જોતાં વારજ) એકાંતમાં તે સંયમીને જોઈને રાજમતી ભયભીત બની ગઈ. (અજ્ઞાતમાં મુનિ સમક્ષ નમ્ર બની જવાયું એ) ભયથી કંપવા લાગી. અને પોતાના બન્ને હાથથી જોપન કરી બેસી ગઈ

નોંધ:—વસ્ત્રો ફર પડેલાં કર્યા હતાં. રથજ એકાંત હતું. અભ્યા-
નતિગત દાનમ અને ભયની શાગળીઓનું દર્દ ભર્યું હતું. આ વખતે તેણે બેસી જઈ પોતાના બન્ને હાથથી મકંટબદ્ધ આસન બનાવી પોતાનાં બધાં શુભ અંગો જોપવી લીધાં-ક્રુપાવ્યાં.

[૩૬] તે વખતે સમુદ્રવિજયના અંગમત રાજપુત્ર રથનેમિ રાજ-
મતીને ભયભીત થયેલી જોઈ આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

[૩૭] હે સરલે ! હું રથનેમિ છું. હે રૂપવતિ ! હે મંજુષ ભાપિણિ !
મારાથી લેશમાત્ર તમને દુઃખ નહિ થાય. હે કોમલાંગિ !
મને મેલો.

[૩૮] આ મનુષ્યભવ ફૂલો છે. માટે આત્મા, આપણે બોગોને
બોગવીએ. તેમાંથી તમિ મેળવ્યા પછી ભુક્ત-બોગી થઈ
આપણે બન્ને જિનમાર્ગને આચરીશું. (સંયમ મહાજ્ઞ
કરીશું).

[૩૯] આવી રીતે સંયમમાં કાયર અને વિહાર જીતવાના ઉદ્દોગમાં
સાવ પરાભવ પામેલા તે રથનેમિને જોઈને રાજમતી સ્વસ્થ
થયાં. સ્ત્રીશક્તિથી પોતાના આત્માને હિનત બનાવી તેજ
વખતે પોતાનાં વસ્ત્રોને લઈ શરીર આચ્છાદિત કર્યું.

[૪૦] પોતાની પ્રતિજ્ઞા અને વ્રતમાં દ્રઢ થતાં અને પોતાની જાતિ,
કુળ અને શીયળનું રક્ષણ કરતાં તે રાજકન્યા રથનેમિને
ઉદ્દેશી આ પ્રમાણે બોલ્યા:—

- [૪૧] અ કદાચ તુ રૂપમા સાક્ષાત કમત્વેવ હો, લીનામા માલાત નાકુભેગે હો કે પ્રત્યક્ષ ચક્રેન્દ્ર હો, તો પણ તેને ન ઈચ્છુ
- [૪૧] ચ અગધન કુળમા ઉત્પન્ન થયેના મપો અગદગતી અગ્નિમા બળી મરવુ પસદ કરે છે પણ વમેનુ વિદા ફરીથી પીનાનુ ઈચ્છતા નથી
- [૪૨] અપયશના આલનાયિન ' નને ધિક્કાર દા ' કે જે તુ વામનામય જીવન માટે વમેના ભોગોને ભોગવના છડે છે. એવા પતિત જીવન કરતા તારુ અત્યુ વધારે ઉત્તમ કે
- [૪૩] હુ ભોજકવિષ્ણુની પૌત્રી અને ઉગ્રમેન મહારાજની પુત્રી છુ અને તુ અધકવિષ્ણુનો પૌત્ર અને મમુદ્રવિજય મહારાજનો પુત્ર છે રમે આપણે ગધનકુળના મર્પ જેવા થમએ ' એા મયમીશ્વર ' નિશ્ચય થઈ મયમમા ગિયર થા

નોંધ — શ્રી હરિભદ્ર સૂત્રિના કથન પ્રમાણે જી. દર્મન જેઠાણી પાતાની પ્રસ્તાવનામા લખે છે કે ભોજરાજ એ અશુદ્ધ રૂપ છે પરંતુ તેને બદલે ભોજરાજ જેઠાએ આ ભોજરાજનુ અપર નામજ ઉગ્રમેન છે અને અધકવિષ્ણુનુ અપર નામજ મમુદ્રવિજય છે આથી તે બન્ને વ્યક્તિઓ ભિન્નભિન્ન નથી હુ એકજ છે

- [૪૪] હે મુનિ ' જે જે સ્ત્રીઓને જોઈશ અને તે સ્ત્રીઓને જોયા પછી જે આમ કામભોગોની વાચના રાખ્યા કરીશ તો મમુદ્રકિનારે હડ નામનુ વૃક્ષ જેમ પનનથી ઉભડી જાય છે તેમ તારો આત્મા ઉચ્ચ શ્રામકાથી પાતલ થશે

- [૪૫] જ જેમ ગોવાળ ગાયોને હાકના ઠતા ગાયોનો ધણી નથી પણ લાકડીનો ધણી છે અને લડારી દ્રવ્યનો ધણી નહિ પણ ચાવીનો ધણી છે તેમ તુ પણ જે વિભાષિનારી રહીશ તો મયમ પાળના ઠતા ચારિત્રનો ધણી નહિ પણ વેરનોજ માત્ર ધણી રહીશ

[૪૫] ઘ. માટે હે રથનેમિ ! ક્રોધ, માન, માયા અને શોભને દ્વાવી તારી પાચે ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને તારા આત્માને કામનોગો-
માથી પાકો વાળ.

[૪૬] ઋક્ષ્યાગ્નિષી અને માધીના આ આત્મગ્નિષી અને મયોદ
વચનોને મામળી જેમ અદુગ વડે મદોન્મત્ત હાથી વશ થાય
તેમ રથનેમિ ગ્રીધ વગ થયા અને મયમધર્મમાં બગબગ
થિયર થયા.

નોંધ:—ત્યા હાથીરૂપ રથનેમિ, માવતરૂપ રાજમતી અને અંકુશરૂપ
વચનો હતાં રથનેમિનો વિકાર કાણુવાગ્મા ઉપરાંત થયો અને પોતાનું
જ્ઞાન થવાથી તે પશ્ચાત્તાપપૂર્વક પોતાના માર્ગમાં સ્થિત થયા આગ્નિનો
પ્રમાન શુ ન કરે !

ધન્ય હો એ જગજગતની ઋક્ષ્યાગ્નિષી મેવાનો માનુષ્યજિનનાં આ
જિવ્ય આદોવન આજે પણ સ્ત્રીરાક્તિની બળ્યતાની સાક્ષી પૂરી ગયા છે.

[૪૭] રથનેમિ આજથી મન, વચન અને કાયાથી સુમયમી અને
મયોદૃષ્ટ જીતેન્દ્રિય બની ગયા. તથા જીવનપર્યંત પોતાના
નનમાં અખડ દ્રવ ગયા અને આગ્નિને મળ્યાન સુધી અડગ
નિભાવી રાખ્યુ.

નોંધ:—રાજમતીના વચનના પ્રભાવે તેનાં મેમેશમમાં વાસ કર્યો.
તે શોમી કરી ન પડે તેવા મેરુ સમાન નિષ્કપાયમાન રહ્યા

[૪૮] એ પ્રમાણે આખરે હિત તપશ્ચર્યા કરીને એ બન્ને (રાજમતી
અને રથનેમિ) કેવળી (દેવજીવાનધારી) થયા અને નર્મ
કર્મોનાં બધન દૂર કરી ઉત્તમ એવી ગિદ્ધગતિને પામ્યા.

[૪૯] જેમ તે પુરુષેષ્ટ રથનેમિને વચ્ચભોગથી મનને શીઘ્ર દહાવી
હીધુ તેમ ત્રિયમણ અને તારવજી પુરુષો પણ ત્રિવિધ ભોગોથી
નિવૃત્ત થઈ પરમ પુરુષાર્થ કરે.

નોંધ:—સ્ત્રીરાક્તિ કામળ છે તેના ગતિ મંદ છે. તેનું નેશ્વર
બલથી વિઠાયેલું છે. સ્ત્રીરાક્તિનો સૂર્ય જગતનાં વાદવોથી વેગવેગો છે
પણ તે કયા સુધી ? મગધ ન આવે ત્યા સુધી

સમય આવે ત્યારે સજ્જનનાં વીરણાં વિખરાઈ જાય છે. કામજતા પ્રચંડતામાં પલટાઈ જાય છે અને તે તેજસ્વી સૂર્ય ઝળહળી ઢઢે છે. ત્યાં જગતનું સર્વજન પરાસ્ત થાય છે. પ્રગ્લબ શક્તિનો આવેશ પૂરો થઈ ઓસરી જાય છે. અને આખરે એ શક્તિનો વિજય થાય છે.

રથનેમિ પૂર્વેના યોગીશ્વર હતા. આત્મધ્યાનમાં મસ્ત રહેનારા હતા. પરંતુ વિકારનાં ખીજ બાળવા માટે તેા તેટલો અને તેના પ્રયત્ન અપર્યાપ્ત હતો તેથીજ તેમ બનવા પામ્યું હતું.

॥ પ્રસંગે રાજમતીનું વીર તથોબળ અને નિર્વિકારતા સદ્ગતિર્લક્ષ્ય થાય છે. આવાં કટોકટીના પ્રસંગમાં તેનું આ ધૈર્ય અને આ પરાક્રમ એ તેનાં આત્મજ્યોત્સની પ્રતીતિ છે.

રથનેમિ પણ પૂર્વેયોગી હતા એટલેજ આત્મધ્યાનમાં આવી શક્યા. અન્યથા પરિણામ શુ આવત તે કલ્પના બહારની વસ્તુ છે. આહી તેને માત્ર ટકાર જોઈતી હતી. તે મળી ગઈ.

ધન્ય હો—ધન્ય હો એ યોગિની અને યોગાશ્વરને ।।। પ્રલોભનના પ્રબળ નિમિત્તમાં સપડાવા છતાં એ બંને આત્માઓ અડગ રહ્યા, અને સાધનો સાધી આત્મજ્યોતિમાં સ્થિર થયા.

એમ કહું છું :—

એ પ્રભાણે રથનેમિ મંબંધીનું બાવીસમું અધ્યાયન સમાપ્ત થયું.

કેશિગૌતમીય

કેશીમુનિ તથા ગૌતમનો મંવાદ

૨૩

પાંચ મહાત્રતો એ મૂળગુણ કહેવાય છે. તેજ આત્મોત્ત-
પ્તિના સાધ્યાં માધન છે બાકીની ઇતર ક્રિયાઓ ઉત્તરગુણો
કહેવાય છે અને તે મૂળગુણની પુષ્ટિ માટે યોગ્ય છે.

મૂળ ઇચ્છા કર્મજનકથી મુક્ત થવું કે મુક્તિ મેળવવી તે છે
અને તે માટે જવાનાં મૂળભૂત તત્ત્વોનો કોઈ પણ કાળે, કોઈ
પણ સમયે, કોઈ પણ સ્થિતિમાં પડતો થઈ શકે નહિ. તે સત્ય
તો ત્રિકાલાબાધિત હોય છે. તેને કોઈ પણ પલટાવી શકેજ નહિ.

પરંતુ ઉત્તરગુણો અને ક્રિયાનાં વિધિવિધાનોમાં કાળ કે
મમય પ્રમાણે પલટા થયા છે, થાય છે અને થવાના. સમય-
ધર્મનો સાદ સાંભળ્યા વિના ગતિ કયાં કરવામાં લય અને
હાનિ રહેલાં છે. સમયધર્મને ઓળખી સરળમાર્ગથી દેવળ
આત્મલક્ષ્ય રાખી ચાલવામાં સત્યની, ધર્મની અને શાસનની
રક્ષા સમાયેલી છે.

આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ભગવાન મહાવીરના મમયની
આ વાત છે ભગવાન મહાવીરે મમયધર્મને ઓળખી માધુ-
શ્યવનની ચર્યામાં મહાન પડતો કયો હતો. યુવકથી ચાલી
આવતી પાર્શ્વનાથની પરપરા કરતાં નૂતનતા લાવી મૂકી હતી.
અને કડક વિધિવિધાનો સ્થાપી જૈન શાસનનો પુનરુદ્ધાર કયો
હતો. મમયધર્મને ઓળખવાથી જૈનશાસનની ધર્મલક્ષ્મી તે
મમયના વેદ અને જોદ્ધ શાસનના સિરપર ફરકવા લાગી હતી.

ભગવાન પાર્શ્વનાથની પરંપરાને માનતા કેશી શ્રમણ સપરિવાર વિહરતા વિહરતા આવસ્તીમાં પધારેલા. તેજ વખતે ભગવાન મહાવીરના ગણધર ગૌતમ પણ સપરિવાર ત્યાં પધાર્યા. બંને સમુદાયો મળ્યા, પરસ્પરના શિષ્યોને ધર્મ એક અને ક્રિયા ભિન્ન જોઈ આશ્ચર્ય થયું. શિષ્યોની શંકા નિવારવા બંને ઋષિપુંગવો મળ્યા, હેટ્યા, વિચારેનો સમન્વય કર્યો અને આખરે ત્યાં પણ કેશી સુનીશ્ચરે મમયધર્મને સ્વીકારી લીધો અને ભગવાન મહાવીરની પરંપરામાં જૈનશાસનનો નયનચકાર યોજાવ્યો.

ભગવાન યોધ્યા:—

- [૧] મર્વજ (મર્વ પદાર્થો અને તત્ત્વોના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા), મહાધર્મરૂપ તીર્થના સ્થાપક અને આખા લોકના પૂજનીય એવા પાર્શ્વનાથે અહંનૃ જિનેશ્વર ધર્મ ગયા હતા.

નોંધ:—આ વાર્તા પ્રસંગે ભગવાન મહાવીરજી સંસાર પ્રવર્તણ હવે મહાવીર પહેલાં ત્રેવીશ તીર્થંકરો ધર્મના પુનરુદ્ધારક પુરુષો થઈ ગયા. તે પૈકી ત્રેવીશમા પ્રભુ પાર્શ્વ થયા હતા. પાર્શ્વપ્રભુનો આત્મા તો સિદ્ધ થયો હતો. આ વખતે માત્ર તેમનાં દિવ્ય આંદોલનો અને તેમનું અનુયાયીમંડળ અહીં દસ્તી ધરાવતું હતું.

- [૨] શ્લોકાશ્લોકની મર્વ વસ્તુપર જ્ઞાનમદીપ (ગત્યોત્તિ) ના પ્રકાશનાર તે મહાપ્રભુના શિષ્ય મહા યશસ્વી અને જ્ઞાન તેમજ આગ્રિજના પારગામી એવા કેશીકુમાર નામના શ્રમણ તે મમયે વિદ્યમાન હતા.

- [૩] તે કેશીકુમાર મુનિ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણે જ્ઞાનથી ભરપૂર હતા. એકદા બહોળા શિષ્યસમુદાય સાથે ગામોગામ વિચરતા વિચરતા આવસ્તી નગરીમાં પધાર્યા.

નોંધ:—જૈનદર્શનમાં જ્ઞાનની પાંચ શ્રેણિકાઓ છે:—(૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવળજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન

કે મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કે શ્રુતઅજ્ઞાન આખા સસારના જીવોમાં તરતમ ભાવે હોય છે જ્ઞાન શુદ્ધ હોય તોજ સજ્ઞાન કહેવાય છે.
 ને જ્ઞાન અશુદ્ધ કે વિપર્યાસિવાળું હોય તેને અજ્ઞાન કહે છે સમ્યક્ અવમોક્ષ તે મતિજ્ઞાન અને તેનાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન આ જ્ઞાન જટલું વિપુલ તેટલો બુદ્ધિવૈભવ વધુ હોવાનો અવધિજ્ઞાન ઉચ્ચ કોટિના મનુષ્યાને અને દેવાને હોય છે અને તે દ્વારા સુદૂર ગ્હેવા પદાર્થોના પૂર્વ, વર્તમાન અને ભાવિ ભાવોને પણ જાણી શકાય છે આ ત્રણે જ્ઞાનો અશુદ્ધ પણ હોઈ શકે છે અને જો અશુદ્ધ હોય તો અનુક્રમે મતિઅજ્ઞાન શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન તરીકે ઓળખાય છે મતિપર્યાય જો શુદ્ધ જ્ઞાન છે અને તે જ્ઞાન ઉચ્ચ ભૂમિકાના સયમી યોગીનેજ થાય છે તે દ્વારા તે બીજાના મનની વાત બરાબર જાણી શકે છે સર્વથી વિશુદ્ધ અને દેવળ આત્મજ્ઞાનજ હોય છે તેને કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે આ જ્ઞાન તો કર્મના આવરણો સંપૂર્ણ બળ્યા પછીજ ઉત્પન્ન થાય છે આ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થનારનેજ સર્વજ્ઞ કહેવાય છે તેવા સર્વજ્ઞ પુરુષોને સસાગ્રમાં રહીવાગ જન્મ લેવો પડતો નથી (જ્ઞાનના પ્રકારોનું વિસ્તૃત વર્ણન નહીજ વગેરે સૂત્રોમાં જોઈ લેવું)

[૪] તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં નગર મંડળની બહાર એક નિન્દુ- નામનું એકાંત (ધ્યાનયોગ્ય ભૂમિ) ઉઘાન હતું ત્યાં પવિત્ર અને જીવરહિત ધામની રાધ્યા અને આસનો વાચી તે વનુદ્ધ ભૂમિમાં તેણે વાસ કર્યો

[૫] તે મમયમાં વર્તમાન ઉદ્ધારક અને વર્મનીર્યના મધ્યાનમાં એના જીનેશ્વર ભગવાન નધમાન આખા વિશ્વમાં નિવસ રૂપે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા હતા

[૬] હમણા જ્ઞાનપ્રલોતથી પ્રગળા પ્રતીપત્તિ ને અરજી સિધ્ધ જ્ઞાન તથા ચાન્દ્રિના પાયાનું જેવા નિવસ ગોતમ હતા

૭] માગ અગોના પ્રખ- ના ન નિવસ પ્રતુ જર ને

મમુદાય માથે ગામોગામ નિચિન્તા વિચિન્તા વ્રાવતી નગરી
મા પધાર્યા

નોંધ:—અહાપી તે બાર અજાનાનાં અગિયાર વિદ્યમાન છે અને
એક દ્રષ્ટિવાદ નામનું અંગ હપલબ્ધ થતુ નથી. તે અગોમા પૂર્વ તીર્થ-
કરના અને ભગવાન મહાવીરના અનુભવી વચનામૃતો છે

[૮] તે નગર મહાગતી સમીપ એક કાષ્ઠક નામનું હિંદુ અને
ત્યા વિગુદ્ધ ધ્યાન અને તૃણાદિની આચરત શય્યા યાત્રી
નિવાસ કર્યો.

[૯] એ પ્રમાણે વ્રાવતી નગરીમા કુમાર ત્રમલુ કર્ણી મુનિ અને
મહાપદ્મજી ગૌતમ મુનિ એ જન્મે જાણુ સુખપૂર્વક અને
ધ્યાનમગ્ન સમાધિપૂર્વક રહતા હતા.

નોંધ:—તે મમયે મામની બહારના હાલોનામાં ત્યાંથી પુરુષો નિવાસ
કરતા. મામમા જઈ શિક્ષા માગી સંયમી જનન શુભરતા

[૧૦] એકદા (ભિક્ષાચરી કરવા નીકળેલા) તે બન્નેના શિષ્ય
'સમુદાય કે જે પૂર્ણ મંથમી, તપસ્વી, ગુણી અને અવગત' (પૂર્ણ
(પૂર્ણ અદિમક) હતા. તેમને પાંચગાના એકજ માર્ગ દ્વારા
હતા વેશ અને બાહ્યક્રિયા લિનન બેવાથી પગપગ નિચા
હિલમચ્ચો.

[૧૧] આ ધર્મ વળી કેવો ? અને અમે પાળીએ છીએ તે ધર્મ
કેવો ? આ આચાર ધર્મની ક્રિયા કેવી અને અમે પાળીએ
છીએ તે કેવી ?

નોંધ:—ભગવાન પાર્શ્વનાથનો કાળ જાણુ અને પ્રાણ દાળ હતો.
તે વખતના મનુષ્યો સરળ અને શુદ્ધિમાન હતાં અને તેથી તે પ્રધારની
ધર્મ રચના પ્રવર્તતી હતી તે વખતે માત્ર ચાર મતો હતા. વજ્રો પણ
ગીત મનોહર વપરાતા. કારણ કે સુદર વસ્ત્રપરિધાનમા કે જાણુ વસ્ત્ર
પરિધાનમાં શુદ્ધિ નથી. શુદ્ધિ તો નિચસક્રિયા છે તેમ ધારી તે

વખતે તે પ્રજાવિકા ચલી હતી અને ગાજ સુધી વિદ્યમાન હતી એના જિનધર્મને માનવા છતાં બાહ્યક્રિયામાં આટલોટલો અતર રાખી ? તે શકા થવી સ્વાભાવિકજ છે એ બન્ને ગણધરો તેા જ્ઞાનીજ હતા તેને આ વસ્તુમાં ઈ મહત્ત્વ કે નિદૃષ્ટ્ય નહોતું લાગતું પણ આવી શકા શિષ્યવગને થાય તે સ્વાભાવિક હવું તેનું સમાધાન કરવા માટે પરસ્પર મિત્રતા કરી સમન્વય કરી લેવો તે પણ મહાપુરુષોની ઉદારતા અને સમયસૂચકતાજ સૂચવે છે

[૧૨] ચાર મહાનતપ ધમ કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથ હોય ८ અને પાંચ મહાનતપ ધમ ભગવાન મહારીરે હોય ८ તા તે બેનો હેતુ શો ?

[૧૩] વળી અ પોપધિ (શ્વેત વસ્ત્ર અને અનસ્ત્ર) વાળા આ સાધુ આચાર કે જે ભગવાન મહારીરે કરતા ના છે, અને આ પચંગી વસ્ત્રા પહેરનાનો માધુ આચાર કે જે ભગવાન પાર્શ્વનાથે બતાવ્યો છે તે બન્નેમાં તરફ શ ? આવું અતર શા માટે ? જે બન્નેના એકજ ધ્યય કે તેા ક્રિયાબેદ પણ શા માટે ?

નોંધ —તે વખતે બન્ને પ્રકારના મુનિવરો હતા જેમાંના એક જિનકલ્પી અને બીજા સ્થવિર કલ્પી કહેવાતા જિનકલ્પી સાધુઓ દેહાધ્યાસ છોડી કેવળ આત્મપરાયણ રહેતા સ્થવિર કલ્પીઓનું કામ તેથી વિશેષ કપરું હવું તેમને સમાજના સમમા રહેવા છતાં નિગસક્તપણે કામ કરવાનું હવું અને આત્મક યાણ અને પરકલ્યાણ બન્ને હેતુ જળવી અગળ વધવાનું હવું તેઓ રતપ પરિગ્રહ રાખતા પણ તેમાં મમત્ત્વ ન રાખતા તે પરિગ્રહ રાખીને પણ જિનકલ્પીનો મહાન આદર પામે તેથી આત્માની ઉજ્જ્વલતા અને જગૃતિ સતત રાખતા

[૧૪] કેશીમુનિ અને ગૌતમમુનિ એ બન્ને મહાપુરુષોએ પોતાના શિષ્યોનો આ સશય જાણી તેા નિવારણ ના માટે મમુદાય મહિત પુનપુન મમાગમ કરાવી કેવળ ચક્રત ઝી

નોંધ:—ગૌતમ કેશીમુનિ કરતાં વયે નાના હતા. પરંતુ જ્ઞાનમાં મોટા હતા. તે સમયે ગૌતમમુનિને ચાર જ્ઞાન હતા (૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુત-જ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યાવજ્ઞાન

[૧૫] વિનય, ભક્ત તથા અવમરના જાણુ ગૌતમજીવામી શિષ્ય-નમુદાય માથે કેશીમુનિ (પાશ્વનાથના અનુયાયી છે માટે) નું વડીલ કુળ જાણી તેમની પામે તિન્દુક વનમાં પોતે જાતે આવ્યા

નોંધ:—ભગવાન પાર્શ્વનાથ, ભગવાન મહાવીર પહેલાં થયા છે માટે તેના અનુયાયી પણ વડીલ ગણાય. તે વિનય જાળવવા પોતે જ્ઞાની હોવા છતાં ત્યાં પધાર્યા જાજ નમ્રતા અને જ્ઞાનપાત્રનું ચિહ્ન છે.

[૧૬] શિષ્ય સમુદાય માથે ગૌતમ સ્વામીને ગ્રવં આવના જોઈને કેશીકુમાર હર્ષાદેના ઘર્ષ ગયા અને તેમનું આતિથ્ય મુદ્ર રીતે કરવા લાગ્યા.

નોંધ:—વેશ અને સમાચારી ભિન્ન હતા સંભોગ-સાપ્રદાયિક વ્યવહારનાં જૂત ત્યાં નહીં નહિ જ્યાં વિશુદ્ધ પ્રેમ ઉગતો હોય અને સંપ્રદાયનો કદાચ ન હોય ત્યાં તેણે વિષવાતાવરણ હોયજ શાસ્ત્ર ? પાહાં તે ફાલ કેની અપૂર્વ છે ? આવા સંતસમાગમની એકજ ફાલ કરોડો જન્મોનાં પાતકને વધ કરી નાખે છે.

[૧૭] ડેલીકુમાર જાણુ ગૌતમ ભગવાનને આવતા દેખી ઉત્તમાદ્યથી તેમને અનુરૂપ અને પ્રાસુક (હવરહિત શાલીનું, ઘોહિનું, કાદરીનું અને ગળ નામે વનરપતિનું એમ) ચારે જાતના પગળ (ધામ) અને પાચમુ કાલ અને તુલુના આમનો લમ્પ લઈને ડેલીમુનિ તથા તેમના શિષ્ય સમુદાય ગૌતમમુનિ અને તેમના શિષ્ય નમુદાયને તે પર જોમાડે છે

[૧૮] તે વખતનું દ્રશ્ય અનુપમ લાગતું હતું. કુમાર ડેલીજાણુ અને મહા યશનો ગૌતમમુનિ અને જાણુ ત્યાં જોડા જોડા

જાણે સુર્ય અને ચંદ્રજ ન મેલ હોય' તેની રીતે ગોખી રહ્યા હતા

[૧૯] આ પરસ્પરના નિચારનાદનુ કુતૂહલ જોના માટે મૃગના જેવું કેડ અને માધુઓ અને કુતૂહલી જનો તથા પાપ હીઓ પણ હાજર થઈ ગયા હતા તેમજ લાખોની સંખ્યામાં શૂદ્રઓ પણ ત્યાં એકઠા થયા હતા

[૨૦] (ગગનમાંજે અદ્રશ્ય રૂપે) દેવો, માનવો, ગાધર્વી, યક્ષો, રાક્ષસો, કિનગ તથા અદ્રશ્ય રહેલા અનેક જૂતો પણ ત્યાં આ દ્રશ્ય જોના માટે એકઠા થયા હતા

[૨૧] તે વખતે પ્રથમજ કશીમુનિએ ગૌતમને ઉદ્દેશીને કહ્યું —
હે ભાગ્યવત' તમને પ્રસો પૂજવા ઈચ્છુ છું આ પ્રમાણે સોનતા પ્રશીમહાનજરિને નબોધીને ભગવાન ગૌતમ આ પ્રમાણે બોલ્યા —

[૨૨] હે ભગવન' આપની ઈચ્છા હોય (આપને યાગ્ય લાગે) તે આપ લક્ષે પૂજો આ પ્રમાણે બતારે ગૌતમમુનિએ પ્રશીમુનિને ઉદ્દારતા પૂર્વક કહ્યું ત્યાર અનુના પામેના કશી ભગવાને ગૌતમમુનિને આ પ્રમાણે કહ્યું —

[૨૩] હ મુને' ત્યાર મહાવ્રતકાલ ધન ભગવાન પાર્શ્વનાથ મ્હો છે, પરંતુ ભગવાન મહાવીર તો પાત્ર મહાવ્રત રૂપે ધર્મને રહે છે

નોંધ — યામનો અર્થ અહીં મહાવ્રત લીધા છે

[૨૪] તો એ કાલ (ગોક્ષના હેતુ) માં પટોચારને યેગયેના એ બન્નેના આ લિન્નલિન્ન વેશ અને જુલ જુલ આચારનું પ્રયોજન ગા હશે? હ મુદ્ધિમાન ગૌતમ આ એકજ માગ.

માં જે પ્રકારના વિવિધ ધર્મ કેમ પ્રવર્તે છે ? (તેમાં શું આપને સંશય કે આશ્ચર્ય નથી થતું ?)

[૨૫] આ પ્રમાણે બોલતા કરી શ્રમણને ઉદ્દેશીને ગૌતમમુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું :—શુદ્ધ બુદ્ધિ વડેજ ધર્મતત્ત્વનો તથા પરંભાષનો નિશ્ચય કરી શકાય છે.

નોંધ:—જ્યાં સુધી તેવી શુદ્ધ અને ઉદાર બુદ્ધિ દોતી નથી ત્યાં સુધી સાધ્ય કરતાં સાધન તરફજ તે વધુ દબે છે. એટલે મહાપુરુષોએ કાળ જોઈનેજ તેવી સખત ક્રિયાઓ ચોક્કસી છે.

[૨૬] (બોલીસ તીર્થ'કર પેટી) પ્રથમ તીર્થ'કર (ઋષભ પ્રભુ) ના સમયના મનુષ્યો બુદ્ધિમાં જડ હતાં પ્રકૃતિના સરળ, હતા. અને છેલ્લા તીર્થ'કર (ભગવાન મહાવીર) ના સમયના મનુષ્યો જડ (બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરનારા) અને વાંકા (કુવિકલ્પ કરનારા) હતા. વચ્ચેના બોલીસ તીર્થ'કરોના સમયના શ્રવે સરળબુદ્ધિવાળા અને પ્રાજ હતા. તેથીજ આવસર જોઈ ભગવાન મહાવીરે કડક વિધિવિધાનો કહ્યાં છે.

[૨૭] ઋષભ પ્રભુના અનુયાયીઓને ધર્મ સમજવો કઠિન પડતો. પરંતુ સમજ્યા પછી, આચરવામાં તે સમર્થ હોઈ પાર ઉતરતા. અને આ છેલ્લા (ભગવાન, મહાવીર) તીર્થ'કરના અનુયાયીઓને ધર્મ સમજવામાં સહેલ છે. પણ, પાળવામાં કઠિન છે. તેથીજ તે જન્મેના કાળમાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ યતિધર્મ સમજાવ્યો છે. અને, વચ્ચેના બોલીસ તીર્થ'કરોના સમયમાં ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ સમજાવ્યો છે.

નોંધ:—સમજવામાં કઠિન હોવાનું કારણ બુદ્ધિની જડતા, અને આચરવામાં કઠિન હોવાનું કારણ એ છે કે સમયના પ્રવાહમાં મનુષ્યોની શિથિલતા વધી ગઈ હતી.

[૨૮] આ અષ્ટ વસ્તુ સાલળીને ડ્રી આમી જોયા —હે ગૌતમ !
આપની જુદી સુદ છે અમારા સરાયનુ મમાધાન થઈ
ગયુ હવે બીજો મસય (પ્રશ્ન) ગ્લુ મુદ્ધ હે ગૌતમ !
તેન મમાધાન કરે

[૨૯] હે મહામુને ! માધુ મમુદાયને પ્રમાણપૂર્વક અને મન્દ રત્ન
વાપરનાં ધમ શ્રી ભગવાન મહાવીરે કહ્યો છે અને
પાર્શ્વનાથ તો વિવિધ રગનાગા વસ્ત્રો વાતરવાની પણ છદ આડી
સાધુધમ કરમાયો કે

નોંધ —અવેશકનો અર્થ કેટલાક અવસ્થા કરે ■ જો કે મામાન્ય
રીતે આપણે નમ સમાસનો અર્થ નકારવાથી ગણીએ છીએ એ દ્રષ્ટિબિદુએ
તેમ થઈ શકે પરંતુ તે કાળમા પણ આજો સમુદાય નિર્વચન ન રહેતો
કેટલાક વસ્ત્રસંહિત રહેતા અને કેટલાક વસ્ત્રસંહિત રહેતા કારણ કે વસ્ત્ર
વાપરવા કરતા તેની મૂર્ત પર ભગવાન મહાવીરે જૂન ભાગ આપ્યો ■
એટલે આ સ્થળે નન સમાસના છ અર્થો પૈકી અ પનો ઉપયોગ કરવો તે
વધુ સંગત વાગે છે

[૩૦] તે મન્ને એન્જ ધ્યેમમા જોડાયેના હોવા છતાં આ પ્રમાણે
જીતુ બન્ને પ્રમાણના વેશચિત્નો ધારણ કરનાનું અતઃ કેમ
રાખ્યુ હશે ? હે જુદિમન ! આપને અહીં મસય થતો
નથી ?

[૩૧] આ પ્રમાણે મોનતા ટ્રીમુનિને ઉદેરીને ગૌતમ આ પ્રમાણે
જોયા —જૂન વિજ્ઞાનપૂર્વક મમય અને માધુઓના માનમ જોઇને
તે મહાપુરુષોએ આ પ્રમાણે બિજાબિન ધર્મમાધનો ગખરાનુ
વિધાન કરેલું છે

નોંધ —ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો સરથ અને જુદિમાન હતા
તેથી તે વિવિધ વસ્ત્રો પણ શરીરના આચ્છાદન માટે છે, વિભૂષા અર્થે
નથી તેમ માની અનાસમ્ત બાવે ઉપયોગ કરી શકતા હતા પરંતુ

ભગવાન મદાવીરે જોયું કે આ વર્ષમાં પુષ્કળ નિમિત્તો મળવા છતાં આસન્નિ ન થતી તે અતિ અતિ કઠણ વસ્તુ છે. માટેજ પ્રમાણપૂર્વક અને સાદો વેગ રાખવા માટે કંગ્માલ્યું અર્થાત્ એ બધુંજ મદાપુરુષોએ વિચાર પૂર્વકજ અવગર નેઈને કર્યું છે.

- [૩૦] આવો માટે વેન ગમવાનું કાગ્જ — (૧) લોકમાં ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વિકરપો અને વેગો પ્રવર્તી ગયા છે તેમાં આ વેશ પરતી યોગ્યને પ્રતીતિ થાય કે આ જૈન માધુ દશે,
 (૨) “ હુ માધુ છું ” તેવું પોતાને વેશથી ધ્યાન રહે માટે,
 (૩) મયમનો નિર્વાદ તે દાગ થાય. એવા કાગ્જોથીજ લોકમાં વેશ ધાગ્યું કરવાનું પ્રયોજન છે.

નોંધ:—વેશ એ કંઈ સાધ્ય નથી. માત્ર બાહ્ય સાધન છે. તે બાહ્ય સાધન આત્મિક સાધનની પુષ્ટિમાં અને આત્મવિકાસમાં મદદરૂપ થાય તેટલા પુરતું તેજ પ્રયોજન છે

- [૩૩] વળી માધુનો વેશ તો દુગત્યાર ન થવા પામે તેવી મતન જગતિ ગમવા માટે માત્ર વ્યવહારનયથી માધન છે. નિશ્ચયનયે તો જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્ર એ ત્રણજ મોક્ષનાં માધન છે આ વાસ્તવિક માધનોમાં તો ભગવાન પાર્શ્વનાથ અને ભગવાન મદાવીર જન્મે મળતાજ છે. (મૌલિકનામાં વેશમાત્ર બેદ નથી)

નોંધ:—વેશ બહુ બિલ્લ હોય પરંતુ તરનમાં બેદ કરો છજ નહિ બિલ્લ વેગ રાખવાનું પણ ઉપર કહ્યું તેજ પ્રયોજન છે

- [૩૪] કેશીસ્વામીએ કહ્યું :—હે ગૌતમ ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે (તમે બહુ મગ્નવ્ય કરી ગયા છો), તમે મારો મંશય દૂર કર્યો છે. હવે એક જીલ્લે મશય (પ્રશ્ન) કરું છું તેનું હે ગૌતમ ! તમે મમાધાન કરો.

[૩૫] હે ગૌતમ ! હજારો વૈરીની વચ્ચે તમે વસી રહ્યા છો, વળી તે તમારી સામે ઝડપી ગયા છે છતાં તે બધાને તમે ગીરીતે છતી શકો છો ?

[૩૬] (ગૌતમે કહ્યું:—) હું માત્ર એક (આત્મા) ને છતવા મતલ પ્રયત્ન કરું છું. કારણ કે તે એકને જનવાથી પાત્ર અને પાત્રને જનવાથી દમ અને દમને જનવાથી મર્વ શત્રુઓ વચ્ચે છતાર્થ જાય છે.

[૩૭] કેશિમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—કે તે શત્રુઓ કયા ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશિમુનિને હિંદેશાને ગૌતમ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૩૮] હે મુને ! એક (મનની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને વશ થયેલો) જનવાત્મા જો ન જતાય તો તે શત્રુ છે. (આત્માને ન જનવાથી કપાયો ઉત્પન્ન થાય છે) અને એ શત્રુના પ્રતાપે ચાગ કપાયો પણ શત્રુ છે અને પાત્રે ધ્રિયો તે પણ શત્રુ છે એમ આખી શત્રુની પરપરાને જૈન શામનના ન્યાય પ્રમાણે જીતીને શાંતિપૂર્વક હું વિહાર કર્યાં કરું છું.

નોંધ—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાગ કપાયો કહેવાય છે. તેના તત્તમ બાવે સોળ ભેદો છે. દુષ્ટ મન એ પણ શત્રુ છે પાંચ ધ્રિયોનો અસદ્વેન થવાથી એ પણ શત્રુઓ જેવું કાર્ય કરે છે. પરંતુ બધાનું મૂળ એક માત્ર દુરાત્માજ છે. તેથી તેને જનવાથી બધું જતાય છે. જૈનશાસ્ત્રનો ન્યાય એ છે કે બહારના યુદ્ધ કરવા કરતા આત્મયુદ્ધ કરવું તે જિતમ છે. અને ક્ષમા, દયા, તપશ્ચર્યા અને ત્યાગ એ તેમને હજીવાના શસ્ત્રો છે તે શસ્ત્રોદ્ધારાજ કર્મ હજીર્થ જાય છે.

[૩૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે. તમે માગ સંશયનું સમાધાન સુંદર કર્યું. હવે બીજાને પ્રશ્ન પૂછો છું તેનું મમાધાન કરો.

[૪૦] આ લોકમાં ઘણા જીવો મિત્યાગ કર્મકર્તા જાળાથી જાળા-
ચેના દેખાય ૬. ત્યાં હે મનિ ! તમે શી રીતે બધનથી
ગદિત થઈ વાયુની પેરે હાવા થઈ અપ્રતિબધપણે વિદરી
શકો છો ?

[૪૧] (કેશી મહાગજને ગૌતમે કહ્યું.-) હે મુને ! શુદ્ધ ઉપાયોથી
તે પાતવાઓને છેદીને બધન ગદિત થઈ વાયુની માફક
અપ્રતિબધ ગતિ વિચરી શકે છે.

[૪૨] ત્યારે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું.-તે બધનો ક્યા ? તે તમે
મને કહેશો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ઉદેશીને ગૌતમ
કહેવા લાગ્યા.

[૪૩] રાગ, દ્વેષ, મોહ, પરિગ્રહ અને સ્ત્રીગ્વજનો પરતી આમકિત
ઓ છે તેજ તીવ્ર, ઘાટા અને ભયદર એહ બધનો છે. તેને
છેદીને યથાન્યાયે કર્મપૂર્વક જૈનગામનમાં રહી મારો વિકાસ
માધુ છે અને વિચરી રહ્યો છું.

[૪૪] કેશીગ્વામીએ કહ્યું.-હે ગૌતમ ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે
તમે મારો સંશય દૂર કર્યો છે. હવે બીજી વાતને પૂછો છું
તેનો જવાબ આપો

[૪૫] હે ગૌતમ ! હૃદયના ઉગ્રાણુ ભાગરૂપ જમીનમાં એક વેવડી
ઉગી છે. કે જે વેવડીમાં વિષ જેવા ઝેરી ફળો લાગે છે. તે
વેવડી તમે શી રીતે ઉખેડી નાખી ? (કેશી બોલ્યા)

[૪૬] (આ સાંભળીને ગૌતમ બોલ્યા.-) તે વિષવેવડીને તો મે
મૂળ સહિત ઉખેડી નાખી છે. અને તેથીજ એ વિષવેવડીના
વિષફળોથી હું મુક્ત થઈ જિનેશ્વરોના ન્યાયમયશાસનમાં
આનંદપૂર્વક વિચરી રહ્યો છું

[૪૭] તે વેવ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું ત્યારે આ પ્રમાણે જોવાતા કેશીમુનિને ગૌતમ કહેવા લાગ્યા—

[૪૮] હે મુતીશ્વર! આ સંસારમા મહાપુરુષોએ મ સારને વધારનારી તૃણાનેજ વિવેચન કરી છે. તે વેવ અયંકર અને ઝેરી કળાને આપી છવોને જન્મમરણ કરાવી રહી છે. તેને અગવર જાણી મે ઉખેડી નાખી છે. તે ઉખેડી નાખી હવે હું જિનેશ્વરના ન્યાયશામનમા સુખપૂર્વક ચાલી શકું છું

[૪૯] કેશીમુનિએ કહ્યું હે ગૌતમ! તમારી શુદ્ધિ ઉત્તમ છે. તમે મારા તે મશય છેત્રી નાખ્યો. હવે ખીજા મંશયને મૂકે છું તેનું સમાધાન કરો.

[૫૦] હે ગૌતમ! હૃદયમા ખૂબ બળવંચમાન અને અયંકર એક અગ્નિ મળગી રહી છે. કે જે શરીરમા ઝઠીને તેનેજ બાળી રહી છે. તે અગ્નિને તમે જી રીતે ખુઝારી નાખી!

[૫૧] (આ બાલજી ગૌતમે કહ્યું:—) મહામેઽ (મોટા વાદળા)માથી ઉત્પન્ન થયેલા પાણીના પ્રવાહમાથી તે ઉત્તમ પાણી લઈ મતત હું તે અગ્નિને દારી નાખું છું. અને તેથી તે દરેલી અગ્નિ મને બેશમાત્ર બાળી શકતી નથી.

[૫૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે અગ્નિ કઈ? તે મને કહેશો? આ પ્રમાણે કેશીમુનિને જોવાતા માલજી ગૌતમે પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું:—

[૫૩] કપાયો એજ અગ્નિ છે (કે જે શરીર, મન અને આત્માને સતત બાળી રહી છે.) અને (તીર્થકર ડૂબી મહામેઘથી વર-મેથી) જ્ઞાન, આચાર અને તપશ્ચર્યાંથી જળની ધાગઓ ડે. સત્યજ્ઞાનની ધારાઓથી હણાયેલી તે કપાયોત્પ અગ્નિ માન

હરી જાય છે. મને (મારા આત્માને) લેશમાત્ર બાળી શકતી નથી.

[૫૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ સુંદર છે. તમે મારા સંશયને છેદી નાખ્યો છે. હજીપણ હું બીજા સંશય પ્રકટ કરું છું તેનું સમાધાન કરો.

[૫૫] (કેશીમુનિએ કહ્યું:—) હે ગૌતમ ! આ મહા સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ (માલિકને ખાડામાં ધકેલી દે તેવા) ઘોડા ખૂબ દોડી રહ્યો છે. તે ઘોડા પર બેઠેલા તમે સીધે માર્ગે ચીરીતે જઈ શકો છો ? તેનાથી કેમ ઉન્માર્ગે આલ્યા જતા નથી ?

નોંધ—દુષ્ટ સ્વભાવવાળો ઘોડો માલિકને કાઢીને કાઢી વખતે દગો આપ્યા વિના રહેતો નથી પરંતુ તમે તો તેના પર બેસવા છતાં સીધા માર્ગેજ આલ્યા જાઓ છો તેનું કારણ શું ?

[૫૬] (કેશી મહારાજને ગૌતમે કહ્યું:—) તે વેગવર દોડતા ઘોડાને શાસ્ત્રશ્પ લગામથી બાંધી રાખું છું. માનલગામથી વશ થઈ તે ઉન્માર્ગે ન જતાં સન્માર્ગેજ મને દોરી જાય છે.

[૫૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું—તે ઘોડો કયો ? તે તમે જાણો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૫૮] મન એજ સાહસિક, ભયંકર અને દુષ્ટ ઘોડો છે તે સંસારના વિવિધ વિધ્યો તરફ આમતેમ દોડી રહ્યો છે. ધર્મ-શિક્ષાશ્પી લગામ વડે જાતિમાન ઘોડાની માફક તેનો બરાબર નિયંત્ર કરું છું.

[૫૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. તમે મારો આ સંશય દૂર કર્યો. હવે બીજા સંશયને પણ રજી કરું છું. તેનો ઉત્તર મને કહો.

[૬૦] આ સંસારમાં ખોટા રસ્તાઓ ઘણા છે કે જે 'રસ્તાઓમાં' જઈ દ્રષ્ટિવિપર્ણને દારણે જીવે સાચા માર્ગને ઓળખી શકતા નથી. અને તેથી ઉન્માર્ગે જઈ દુઃખી થાય છે. તો હે ગૌતમ ! આપ એ ઉન્માર્ગે ન દોરવાઈ જતાં મન્માર્ગમાં ગીરીને રહી શકો છો ?

[૬૧] જે કોઈ મન્માર્ગે ચાલ્યા જાય છે તે અને કુમાર્ગે જાય છે તે સૌને મેં બરાબર જાણ્યા છે. અને (સન્માર્ગ કુમાર્ગનું મને બરાબર ધ્યાન છે) તેથી હું મારા માર્ગમાં બરાબર ચાલી શકું છું. નષ્ટ બ્રષ્ટ થતો નથી.

[૬૨] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે માર્ગ કયો ? એ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે આ પ્રમાણે કહ્યું:—

[૬૩] સ્વકસ્થિત મતોમાં જે સ્વછંદથી વર્તે છે તે પાખંડીઓ બધા ખોટા માર્ગમાં ભ્રમણ કરી ગયા ખાય છે. સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયેલા જનમરોએ મત્પનો જે માર્ગ બતાવ્યો તે ઉત્તમ છે.

[૬૪] હે ગૌતમ ! તમારી પુત્ર બહુ ઉત્તમ છે. મારો સશય તમે છેદી નાખ્યો. હવે એક બીજો પણ મંશય છે. તેનું મમાધાન કરો.

[૬૫] જળના મોટા પ્રવાહમાં તણાતાં પ્રાણીઓને તે દુઃખમાંથી બચાવનાર કયું શરણ, કયું સ્થાન, કયી ગતિ અને કયો આધારસ્થ દ્વીપ તમે માનો છો ?

[૬૬] તે જળના વેગમાં પણ એક વિસ્તીર્ણ મોટો દ્વીપ છે કે જ્યાં એ પ્રાણીના મહાનવેગનું આવવું જવું થતું નથી.

[૬૭] કેશીમુનિએ ગૌતમને કહ્યું:—તે દ્વીપ કયો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું:—

[૬૮] જરા અને મરણરૂપી વેગથી આ સંભારના પ્રાણીઓ તથાઈ ગયાં છે. તેનું શરણ, તેનું સ્થાન તેની ગતિ અને તેનો આધારરૂપ કોઈ જે કહે તે એકજ ધર્મ છે

[૬૯] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ મુદ્ર છે. મારો તે મશય તમે છેતી નાખ્યો. હવે બીજો સગય પણ રણ કરુ છું તેનો પ્રત્યુત્તર મને કહો.

[૭૦] એક મહા પ્રવાહવાળા મમુદ્રમા એક નાવ ચારેતરફ ધૂમી ગઈ છે. હે ગૌતમ ! અને આપ તે ઉપર ચડેલા છો તો તમે પાર શી રીતે પામશો ?

[૭૧] જે ઊદ્રવાળા નાવ છે તે પાર ન પહોચાડતાં વચમા ડૂબી જાય છે અને ડૂબાડે છે. ઊદ્રવિનાની હોય છે તેજ પાર ઉતારે છે.

[૭૨] હે ગૌતમ ! તે નાવ આપ કોને કહે છે ? એ પ્રમાણે બોલતા કેસીમુનિને ગૌતમે જવાબ આપ્યો.

[૭૩] શરીર એજ નાવ છે. આ સસાર પોતેજ મમુદ્ર છે. અને જીવ એજ નાવિક છે. તે મંસાગર સમુદ્રને શરીર દ્વારા મહર્ષિ પુરુષોજ તરી જાય છે.

નોંધ:—શરીર એ નાવ છે. તે કોઈ બાજુથી ભેલય નહિ. તેથી કાળજી રાખવી અને સંયમપૂર્વક નાવિકને પાર ઉતારવો—એ મહર્ષિ પુરુષોનું કર્તવ્ય છે.

[૭૪] હે ગૌતમ ! તમારી બુદ્ધિ ઉત્તમ છે. આ મારો સંશય છેદાઈ ગયો. હવે મને બીજો સંશય થયો છે તેનો મને ઉત્તર આપો.

[૭૫] આ સમગ્ર લોકમાં પ્રવર્તતા ઘોર અધકારમા બહુ પ્રાણીઓ રુંધાઈ ગયા છે. તે બધા પ્રાણીઓને પ્રકાશ કાણુ આપશે ?

[૭૬] આ લોકમા પ્રકાશ કરનાર જે જ્ઞાનુ ઉગેલો છે તે સકળ લોકમા મક્કળ જીવોને પ્રકાશ આપશે.

[૭૭] વળા હે ગૌતમ ! તે સૂર્ય આપ કોને કહો છો ? આ પ્રમાણે બોલતા કેશી મુનિને ગૌતમે કહ્યું.

[૭૮] સંસારના સમગ્ર અધિકારને વિખેરી પોતાની અનંત જ્યોતિ-થી પ્રકાશેલો સર્વશરણી તે સૂર્યજ આ આખા લોકના પ્રાણીઓને પ્રકાશ આપશે.

નોંધ:—જે પ્રબળ આત્માનો સર્વ અધિકાર દૂર થયો હોય, જે સંસારના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થયા હોય તેજ પોતાના અનુભવનો માર્ગ જમતને બતાવી સર્વ દુઃખથી મુક્તી શકે.

[૭૯] હે ગૌતમ ! તમારી જુદી ઉત્તમ છે. મારો સંશય નષ્ટ થયો. મને એક બીજો પણ સંશય થયો છે તેનો ઉત્તર મને કહો.

[૮૦] હે મુને ! સંસારના છવે શારીરિક અને માનસિક દુઃખથી પીડાઈ રહ્યા છે. તેને માટે કલ્યાણકારી નિર્ભય, ઉપદ્રવ અને પીડા રહિત કયું સ્થાન ? તે આપના જલુવામાં છે ?

[૮૧] હું તો માનું છું કે જ્યાં જવું બહુ દર્દી છે એવું લોકના અગ્રભાગ પર એક એવું સુંદર અને નિશ્ચલ સ્થાન છે કે જ્યાં આગળ જરા, મૃત્યુ, વ્યાધિ કે વેદના, તેમાંનું કશુંજ નથી.

[૮૨] પણ તે સ્થાન કયું છે તે તમે જાણો છો ? એ પ્રમાણે બોલતાં કેશીમુનિને ગૌતમે કહ્યું.

[૮૩] જરા-મરણની પીડાથી રહિત અને પરમ કલ્યાણકારી લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું તે સ્થાન સિદ્ધિસ્થાન કે નિર્વાણસ્થાન કહેવાય છે. અને ત્યાં મહર્ષિઓજ જન્મ શકે છે.

[૮૪] હે મુને ! તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગમાં દુઃખથી પહોંચી શકાય તેવું, નિશ્ચલ અને પરમસુખસ્થાન છે. સંસારશ્રી

સમુદ્રનો અંત કરનાર શક્તિશાળી પુરુષો ત્યાં પહોંચી શકે છે. ત્યાં પહોંચ્યા પછી કવેશ, શોક કે દુઃખ એવું કશું હોતું નથી. અને ત્યાં ગયા પછી પુનરાગતિ થતી નથી.

[૮૫] હે ગૌતમ ! તમારી જુદી મુંદર છે. તમે મારા બધામ સંશયોનું બહુ મુંદર સમાધાન કર્યું. હે સંશયાતીત ! હે સર્વ સિદ્ધાંતના પારગામી ગૌતમ ! તમને નમસ્કાર હો !

[૮૬] પ્રબળ પુરુષાર્થી કેશીમુનીશ્વર આ પ્રમાણે (શિષ્યોના) સંશયનું સમાધાન થયા પછી મહા યશસ્વી ગૌતમ મુનિરાજને સિરસાવંદન કરીને—

[૮૭] તે સ્થાને (ભગવાન મહાવીરના) પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મને ભાવપૂર્વક સ્વીકારે છે. અને તે સુખ માર્ગમાં ગમન કરે છે. કે જે માર્ગની પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થકરે પ્રરૂપણા કરી હતી.

[૮૮] પછી પણ ન્યાયુધી આવસ્તીમાં રહ્યા ત્યાંમુધી આ પ્રમાણે કેશી અને ગૌતમનો સમાગમ નિત્ય થતો રહ્યો અને શાસ્ત્ર દ્રષ્ટિએ દરેકો શિક્ષાપ્રતાદિનો નિર્ણય જ્ઞાન અને ચારિત્ર બન્ને અંગમાં વૃદ્ધિ કરનાર નીવડ્યો.

નોંધ:—કેશી અને ગૌતમ બન્ને મહુના શિષ્યોને તે શાસ્ત્રાર્થ અને તે સમાગમ બહુ લાભદાયક થયો. કારણ કે શાસ્ત્રાર્થ કરવામાં તે બન્નેની હદાર દ્રષ્ટિ હતી. એકેને કદાચક ન હતો. અને તેથીજ શાસ્ત્રાર્થ પણ સત્યસાધક બન્યો. કદાચક હોત તો શાસ્ત્રને જોઠે અનર્થ પણ થવાનો સંભવ હતો. પરંતુ સાચા જ્ઞાની પુરુષો કદાચકથી પર હોય છે. અને સત્ય વસ્તુને સર્વજોગે સ્વીકાર્યા વિના રહી શકતા નથી.

[૮૯] આખી પરિપદ આથી સંતુષ્ટ બની મર્ષ બધાને સત્ય-માર્ગની અખી થઇ. શ્રોતાઓ પણ સાચા માર્ગને પામ્યા અને તે બન્ને મહુશ્વરની મંગળસ્તુતિ કરી ભગવાન કેશી

અને ભગવાન ગૌતમ સદા પ્રસન્ન રહે તેમ કહેતા સર્વ દેવો, દાનવો અને મનુષ્યો સ્વસ્થાને ગયા.

નોંધ:—સમયધર્મ એટલે આ કાળે આ સમયે આ સ્થિતિમાં સાસનની ઉન્નતિ શી રીતે થાય ? તેની હૃદયસ્પર્શી વિચારણાપૂર્વક ઉન્નતિ કરવી એ અબાધિત સત્ય છે. તે પવટી સફળ નહિ. પણ સાચી કરવી તે સાધનિકા સમયધર્મના હાથમાં છે. તેના પરિવર્તન સંભવિત છે.

સમયધર્મની હાલત સૌ કોઈને માટે છે. સમાજ સમયધર્મથી સંકળાયેલો છે. અમલુવર્મ અને શાવકસમૂહ એ બધાં સમાજનાં અંગો છે, કોઈ પણ અંગ તે તરફ ઉપેક્ષા ન રાખતાં સાસનમાં કહેલાં અબાધિત સત્યને ઓળખી સંજીવ પુરુષાર્થ કરે અને સુખ્યવરિયન રહી જૈનસાસનની ઉન્નતિ કરે તેજ અભીષ્ટ છે.

એમ કહું છું :

એ પ્રમાણે કેશિગૌતમીય નામનું ત્રેવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમિતિઓ

૨૪

સંયમ, ત્યાગ અને તપ, આ ત્રણે સુક્તિનાં ક્રિયાત્મક સાધનો છે. ભવબંધનોથી મુક્ત કરવા માટે તેજ સમર્થ છે. સુક્તિએ પરોંચવાના આપણે સૌ કોઈ ઉમેદવાર છીએ. સૌ કોઈને મોક્ષમાર્ગમાં જવાનો સમાન દેક છે. માત્ર ત્યાં જવાની તૈયારી હોવી જોઈએ.

આ અધ્યયનમાં સુનિવરેની સંયમજીવનને પોષનારી માતાઓનું વર્ણન છે. છતાં તેનું અવલંબન તો મૌ કોઈ મુમુક્ષુએને એક સરખુંજ ઉપકારી છે. પોતાનું સ્થાન, યોગ્યતા અને સમય જોઈ વિવેકપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] જિનેશ્વર દેવોએ જે પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ વર્ણવેલી છે તે આડે પ્રવચન માતાઓ કહેવાય છે.

નોંધ:—જેમ માતા પુત્ર પર વાતસલ્ય ધરાવે છે, તેની કલ્યાણકારિણી છે તેમ આ આઠ વસ્તુ સાધુજીવનની કલ્યાણકારી હોવાથી જિનેશ્વરોએ તેમને યમણની માતાઓ તરીકે કહેલી છે.

[૨] ઇર્ષ્યા, લાપા, એપણા, આદાનજાંડનિદોષણ અને ઉચ્ચારાદિ પ્રતિપદ્ધતિ આ પ્રમાણે પાંચ સમિતિઓ, તેમજ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ કહેવાય.

નોંધ:—(૧) ઇર્ષ્યા:—માર્ગમાં જરાબર ઉપયોગપૂર્વક નેહને ચાલવું

(૨) ભાષા:-વિચારથી ગળીને સત્ય, નિર્દોષ અને ઉપયોગી વચન બોલવું.
 (૩) એપણા :-નિર્દોષ તથા પરિમિત શિક્ષા તથા અદ્ય વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ લેવાં. (૪) આદાનભંડનિષ્કેપણ :-વસ્ત્ર, પાત્રાદિ ઉપકરણ (સંયમી છવનને ઉપયોગી સાધનો) વ્યવસ્થિત લેવાં મૂકવાં. (૫) મળ, મૂત્ર શ્લેષ્મ કે એવી કોઈપણ ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈને દુઃખરૂપ ન થાય તેવું સ્થાન ભેઈ ઉપયોગપૂર્વક નાખવી.

(૧) મનોગુપ્તિ:-દુષ્ટ ચિંતનમાં પ્રવર્તતા મનને રોકી લેવાના પ્રયોગ. (૨) વચનગુપ્તિ:-વચનનો અશુભ વ્યાપાર ન કરવો. (૩) કાય-ગુપ્તિ:-ખોટા રસ્તે જતાં શરીરને રોકી લેવાની ક્રિયા.

[૩] જે આ આઠ પ્રવચન માનાઓ સંક્ષેપથી ફરમાવી તેમાં, જિનેશ્વરદેવ કથિત બાર અંગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. (બધામ પ્રવચનો આ માતાઓમાં અંતર્ભૂતજ થઈ જાય છે).

નોંધ:-બારે અંગો (અંતર્ભૂત શાસ્ત્રો) નાં પ્રવચનો ઉચ્ચ વર્તનનાં સૂચક છે. અને આ આઠ વસ્તુઓ જરાબર ક્રિયામાં આવે તો તે ઉચ્ચ વર્તન સાધ્ય થયું ગણાય. સાધ્ય હોય લાગે એટલે સાધન તેમાં સમાઈ ગયું કે સરજ થયું ગણાય. જે જ્ઞાન ક્રિયામાં પરિણમે તે જ્ઞાન સંકળ.

ધર્મી સમિતિ વગેરેની સ્પષ્ટતા

[૪] (૧) આલંબન, (૨) કાળ, (૩) માર્ગ અને (૪) ઉપયોગ. એ ચાર કારણોથી પરિશુદ્ધ થયેલી ધર્મી સમિતિમાં સંયમીએ ગમન કરવું.

[૫] જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ સાધનો ધર્મી સમિતિનાં અવલંબન છે. દિવસ એ ધર્મીનો કાળ છે (રાત્રિએ ધર્મી શુદ્ધ ન હોવાથી સંયમીને પોતાના સ્થાનથી બહાર નીકળવાની મનાઈ છે) આઠા અવગે માર્ગે ન જતાં સીધા માર્ગે જવું

એ ધર્મા સમિતિનો માર્ગ છે. (ઉ-માર્ગે જવામાં સંયમની વિરાધના થવાનો મંલવ છે.)

[૬] ધર્મા સમિતિનું ચોથું કારણ (ચોથો ભેદ) ઉપયોગ છે. તે ઉપયોગના પણ ચાર ભેદ છે. તે હું આગળ વિસ્તારથી કહીશ. તમે મને સાંભળો.

[૭] દૃષ્ટિથી ઉલ્લેગપૂર્વક જોવું તે દ્રવ્ય ઉપયોગ, માર્ગે ચાલતાં ચાર હાથ પ્રમાણ સુધીજ દૂર જોવું એ ક્ષેત્ર ઉપયોગ, દિવસ હોય ત્યાં સુધીજ ચાલવું તે કાળ ઉપયોગ અને ચાલવામાં બરોબર ઉપયોગ (જ્ઞાન વ્યાપાર) રાખવો તે ભાવ ઉપયોગ કહેવાય છે.

નોંધ:—ચાલવામાં કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ પણ પગથી ન કચરાઈ જાય કે બીજું કંઈ નુકસાન ન થાય તે માટે બહુ સંભાળપૂર્વક ચાલવાનું હોય છે. આ ધર્મા સમિતિ અહિંસાધર્મની ખૂબ જીલ્લબટ શિલ્પ કરે છે.

[૮] ચાલતી વખતે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયને તથા પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયોને છોડી માત્ર ચાલવાની ક્રિયાનેજ મુખ્ય ગણી ચાલવામાંજ ઉપયોગ રાખી ગમન કરવું.

નોંધ—રાખ્દ, રૂપ, ગંધ કે કોઈપણ ઇંદ્રિયોના અર્થમાં મન ગયું એટલે ચાલવામાં તેટલો ઉપયોગ ચૂકી જવાય માટે તેમ ન કરવું. તેમ ચાલતાં ચાલતાં સ્વાધ્યાય (ચિંતન) પણ ન કરવો. યદ્યપિ તે ઉત્તમ ક્રિયા છે તથાપિ તેમ કરવામાં મનનો વ્યાપાર ક્રિયામાં રોકાય તો ચાલવાનો ઉપયોગ ચૂકાય. આ સૂચવી તે પ્રતિપાદન કર્યું છે કે તમે જે વખતે જે કાર્ય કરતા હો તે વખતે તેમાંજ લીન રહો. જૈનદર્શન કહે છે કે ઉપયોગ એજ ધર્મ અને પ્રમાદ એજ પાપ (ઉપયોગ એટલે સાંવધાનતા.)

[૯] ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, લપ, નિદ્રા તથા અનુપયોગી કથા—

[૧૦] એ આડે દોષોને જીદિમાન માધકે છોડી દેવા અને તે સિવાયની નિર્દોષ, પરિમિત અને ઉપયેગીજ લાપા ખોલવી. (તે લાપા-મમિતિ કરેવાય છે.)

[૧૧] આહાર, અધિકરણ (વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સાથે રાખવાની વસ્તુઓ) અને શય્યા (સ્થાનક કે પાટ, પાટલા) એ ત્રણે વસ્તુઓને શોધવામાં, રીકારવામાં અને ભોગવવા (વાપરવા)માં સંયમધર્મને મંલાણી ઉપયોગ રાખવો તે એવણા સમિતિ છે.

[૧૨] ઉપરની પ્રથમ મેવણા એટલે ઉદ્દગમન અને ઉત્પાદન (ભિક્ષા મેળવવા)માં તથા બીજી મદલૈયણામાં તેમજ ત્રીજી ભોગવવાની એવણામાં લાગતા દોષોથી મંયમીએ ઉપયોગપૂર્વક વિરમી જવું.

નોંધ:—ઉદ્દગમનના સોળ દોષો દાતાર શુદ્ધસ્થને લગતા છે. તેણે તેવા દોષોથી રહિત દાન કરવું. ઉત્પાદનના સોળ દોષો માત્ર સાધુના છે. ભિક્ષુએ તેવા દોષથી રહિત ભિક્ષા મેળવવી અને દસ દોષો મદલૈયણાના છે, તે શુદ્ધસ્થ અને ભિક્ષુ બન્નેને લાગે છે. માટે તે દોષોથી રહિત થઈ ભિક્ષા લેવી. ઉપરાંત ચાર દોષો ભિક્ષા ભોગવવાના છે તે દોષોને છોડી ભિક્ષુએ ભોજન કરવું.

[૧૩] ઔધિક અને ઔપત્રિક બન્ને પ્રકારના ઉપકરણો કે પાત્ર વગેરે સંયમી જીવનનાં ઉપયોગી સાધનો લેતા કે મૂકતા ભિક્ષુએ આ વિધિનો ઉપયોગ કરવો.

નોંધ:—ઔધિક એટલે જે વસ્તુ ભોગવ્યા પછી કે સ્વીકા પછી પાછી આપવાની હોય તેવી વસ્તુ જેવી કે ઉપાસ્યવતું ત્યાન, પાટ, પાટલા ઈત્યાદિ તથા ઔપત્રિક એટલે શાસ્ત્રોક્ત લીધા પછી પાછી આપવાની ન હોય તેવી વસ્તુ જેમ કે વસ્ત્ર, પાત્ર ઈત્યાદિ સંયમીનાં ઉપકરણો.

[૧૪] આખેથી બરાબર તે વસ્તુઓને જીએ, પછી પુજે, ત્યારબાદજ તેને લે, મૂકે અને વાપરે.

નોંધ:—નાનો ગામ્છો કે જે સંયમીનું પુંજવાનું ઉપકરણ નહાય છે. જેનાથી સૂક્ષ્મ જીવો પણ ન હણાય તેથી રીતે પાત્રો વગેરે સાદ કરવાની ક્રિયાને પરિમાર્જન (પુંજવું) કહેવાય છે.

[૧૫] મળ, મૂત્ર, બળખો, નામિકાનો મેલ કે શરીરના અવયવોનો મેલ તથા અપચ્ચ આદાર, ન પહેરી શકાય તેવું શુદ્ધ થયેલું વસ્ત્ર અને કોઈ નિસનું મૂત્ર શરીર કે તે નિવાયની ખીજ શેપણીય (ફેંટી દેવા ગોઝ્ય નકામી) વસ્તુઓ હોય તેને (ન્યાં ત્યાં ન કેંકત) ઉચિત જગ્યાએજ નાખવી.

નોંધ:—પરિદાય* સીજ અસ્થાને ફેંકવાથી ગંદકી, રોગ અને ઉપદ્રવ થાય, શુદ્ધવસ્તુઓની દિંગા થાય અને એવા ધણા મહાદોષો બને તેથી જ નેનદર્શન વૈજ્ઞાનિક, વૈદિક અને ધાર્મિક દ્રષ્ટિનો અપૂર્વ સમન્વય કરી બતાવે છે.

[૧૬] તે સ્થાન દસ પ્રકારનાં વિશેષણોથી યુક્ત હોવું જોઈએ. તેમાં પ્રથમ વિશેષણના ચાર ભેદ કહે છે:—(૧) તે વખતે કોઈપણ મનુષ્ય આવતું જતું ન હોય અને કોઈ દેખતું પણ ન હોય તેવું સ્થાન. (૨) કોઈ મનુષ્ય પાસે આવતું નથી પણ દૂરથી જુએ છે. (૩) કોઈ મનુષ્ય આવે છે પણ તે દેખતું નથી. (૪) કોઈ મનુષ્ય આવે પણ છે અને દેખે પણ છે.

[૧૭] (૧) ઉપરના ચાર ભેદ પૈકી પહેલા ભેદવાળું સ્થાન જોઈ (અર્થાત્ કોઈ આવતું નથી ને દેખતું પણ નથી) ત્યાજ તે ક્રિયા કરવી. વળી સ્થાન (૨) પોતાને કે પરને દુઃખ ઉપજાવે નહિ તેવું હોય. (૩) તે ભૂમિ પણ સમ હોય.

[૧૮] (૪) તે સ્થાન ધાસ, પાંદડાં કે વનસ્પતિ રહિત હોય (૫) તે ભૂમિ અચિત્ત (કીડી, કુંચવા વગેરે છોડો રહિત) હોય. (૬) તે સ્થાન સાવ સાંદકું નહિ પણ પહોળું હોય. (૭) તેની નીચે પણ અચિત્ત ભૂમિ હોય. (૮) પોતે જે સ્થાને હોય ત્યાંથી સાવ નજીક નહિ પણ દૂર હોય. (૯) ન્યાં ઉંદર વગેરેનાં દર

ન હોય. (૧૦) ત્રસપ્રાણીઓ કે ખીજ ન વેગમાં હોય તેવા શુદ્ધ સ્થાનમાંજ મળમૂત્રાદિ ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ.

[૧૯] એ પાંચે સમિતિઓ બહુ સંક્ષેપમાં કહી હવે ત્રય ગુપ્તિઓને અનુક્રમે દલીલ (આ પ્રમાણે જ'જૂ પ્રત્યે સુધર્મસ્વામી બોધ્યા.)

નોંધ:—સમિતિઓનો અધિક વિસ્તાર આચારાંગદિ સૂત્રોમાં જોઈ લેવા.

[૨૦] મનોગુપ્તિના ચાર ભેદ છે:—(૧) સત્ય મનોગુપ્તિ. (૨) અસત્ય મનોગુપ્તિ. (૩) સત્યામૃષા (મિશ્ર) મનોગુપ્તિ અને (૪) અસત્યા અને અમૃષા (વ્યવહાર) મનોગુપ્તિ.

નોંધ:—સત્ય તત્ત્વ તરફજ મનનો વેગ રહે તે સત્યમનોગુપ્તિ, અસત્ય વસ્તુ તરફ દળે તે અસત્યમનોગુપ્તિ, ધરીમાં સત્ય ધરીમાં અસત્ય એ બન્નેની રૂચિ જાને અથવા સત્યમાં થોડું અસત્ય હોય તે બધાંને સત્ય પ્રકારે માની ચિંતવણું તે મિશ્ર મનોગુપ્તિ કહેવાય. અને સાંસારિક શુભાશુભ વ્યવહારમાં મનનો વેગ દળે તે વ્યવહાર મનોગુપ્તિ કહેવાય.

[૨૧] સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ એ ત્રણે ક્રિયામાં જતા મનને રોકી શુદ્ધ ક્રિયામાં પ્રવર્તાવણું તે મનોગુપ્તિ છે. માટે સંયમીએ તેવી દ્વિધિ ક્રિયાઓમાં જતાં મનને રોકી રાખી મનોગુપ્તિની સાધના કરવી.

નોંધ:—સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ એ ત્રણે હિંસક ક્રિયા છે. પ્રમાદી જીવાત્માને હિંસાદિ કાર્યના પ્રયત્નનો આવેશ ઉત્પન્ન થાય છે તેને સંરંભ કહેવાય છે. પછી એ કાર્યો માટે સાધનોને એકઠાં કરાય છે તેને સમારંભ કહેવાય છે અને છેવટે તે કાર્ય પ્રયોગમાં મૂકાય છે તેને આરંભ કહેવાય છે. કાર્યના સંકલ્પથી માંડીને તે પૂર્ણ થયા સુધીમાં આ ત્રણ અવસ્થાઓ અનુક્રમે થાય છે.

[૨૨] વચનગુપ્તિ પણ તેજ ચાર પ્રકારની છે:—(૧) સત્ય વચનગુપ્તિ.

(૨) અમલ વચનગુપ્તિ (૩) સત્તમૃષા (મિથ) વચનગુપ્તિ અને
(૪) અમલ અને અમૃષા (વ્યહવાર) વચનગુપ્તિ.

[૨૩] સંગલ, સમારલ કે આરલની ક્રિયા માટે બોલાતા વચનને
ઉપયોગપૂર્વક સયમીએ નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ.

[૨૪] હવે કાયગુપ્તિના ભેદો જતાવે છે કે (૧) ઉમા રહેવામાં (૨)
એસવામાં, (૩) સુવામાં. (૪) ખાડ વગેરે ઉપધવામાં અને
(૫) પાએ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારમાં—

[૨૫] મંગલ, મમારલ કે આરલની ક્રિયા થઈ જતી હોય
તો ત્યાં સયમીએ કાયને રોકી લેવી, તેને કાયગુપ્તિ
કહેવાય છે.

નોંધ:—મન, વચન અને કાયનું કેવળ આત્મલક્ષી પ્રવર્તન થાય
અનેનાહ વ્યવહારમાં પણ તેજ રમણ રહે તેમજ પાપ કાર્યોમાંથી
મન, વચન અને કાય નિવર્તીભય, આવી સ્થિતિ થઈત્યથ તેને મનગુપ્તિ,
વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ કહેવાય છે

[૨૬] ઉપર કહેલી પાંચ મનિતિઓ ચારિત્ર (મયમી જીવન) ને
અંગે થતી પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી છે. અને ત્રણ ગુપ્તિ, અનુભ
વ્યાપારોથી મર્વ્યા નિવૃત્ત થવા માટે ઉપયોગી છે

[૨૭] આ પ્રમાણે આ આઠે પ્રવચનમાતાને માના હૃદયથી સમજીને તેની
જે કોઈ ઉપાસના કરશે તે બુદ્ધિમાન આધક્રમુનિ શીઘ્ર આ
મસારના બધનથી મુક્ત થશે

નોંધ:—આવતા પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવું અને એકકા થયેલા
પાપોને પ્રલળવાનો પ્રયત્ન કરવો એ જન્મે ક્રિયા-તેનું નામ સયમ.
આવા સયમને માટેજ ત્યાગીજીવન સરભયેલું છે અને તેજ દ્રષ્ટિએ ત્યાગી
ઉત્તમતા વર્ણવાયેલી છે.

આવી ચોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બુદ્ધિની સ્થિતિ સૌથી પહેલાં

અપેક્ષિત છે. બુદ્ધિને રિધર કરવાનો અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એ સર્વોત્તમ સાધન છે. ને કે તે બન્ને શક્તિઓ અંતઃકરણમાં છે. પરંતુ તેને લગ્ન કરવા માટે શાસ્ત્રો અને મહાપુરુષોના સંગની પણ આવશ્યકતા છે.

ને પાપોના પ્રવાહથી દૂર રહેવાય અને સંચિત પાપોને બાળવાની તાલાવેલી નળે તો પછી બીજું શું બેઠ્યું ? એટલું જ બસ છે, પછી તો આગળનો માર્ગ સહેજે સમજાઈ રહે છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે સમિતિઓ મંબધીનું ચોવીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

યજ્ઞીય

—સમજાવો—

યજ્ઞ સંબંધી

૧૮

વેદોમાં ઠેરઠેર યજ્ઞોનાં નિરૂપણ છે. તેમ જૈન શાસ્ત્રોમાં પણ છે.

પરંતુ બંધારમાં સાધા યજ્ઞને મમજનારા દોષ વિરલન હોય છે.

બદારનો યજ્ઞ એ દ્રવ્ય યજ્ઞ છે. અંતરનો યજ્ઞ એ માયો (બાવ) યજ્ઞ છે. બદારનો યજ્ઞ હ્રદાય દિગ્ગ પળ હોય પરંતુ આંતરિક યજ્ઞમાં દિગ્માનાં વિષ નથી કેવળ એ દિગ્માનાં અમૃત છે.

બદારના યજ્ઞથી થતી વિશુદ્ધિ ક્ષત્રિય અને ખડિત છે. પણ આંતરિક યજ્ઞની પવિત્રતા અખડ અને નિત્ય છે પરંતુ માયો યજ્ઞ કશવામાં યાજકને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે.

વિજયધોષ અને જયધોષ બન્ને પ્રાણીકુળમાં જન્મ્યા હતા. (કેટલાક ઇતિહાસકારો બન્નેને મગાવાઈ માને છે.) બન્ને પર પ્રાણી મંરુતિની અમર હતી. પરંતુ મંરુતિ બે પ્રકારની હોય છે. એક કુળગત અને બીજી આત્મગત. કુળગત મંરુતિની છાપ ધણીવાર બૂલાવે ખવડાવે છે. વાસ્તવિક રહસ્ય સમજવા રેતી નથી. જીવાત્માને સત્યથી વેગળો ધકેલવામાં સદાયક નીવડે છે. પરંતુ જે જીવાત્માની આત્મગત મંરુતિનું બળ અધિક હોય છે તેજ આગળ વધે છે, તેજ સત્ય

પામે છે. ત્યાં સંપ્રદાય, મત, વાદો અને દર્શનના ઝઘડા રહી શકતા નથી.

જયધોષ વેદોના પારગામી હતા. વેદમાન્ય યજ્ઞોનો તેમને નાદ લાગ્યો હતો. પરંતુ તે યજ્ઞોથી મેળવેલી પવિત્રતા તેમને દાણિક લાગી. જે ફળ વેદ વર્ણુવે છે તે સ્વર્ગકે મુક્તિની તેમને આવા યજ્ઞમાં અસ્વાભાવિકતા દેખાવા માંડી. આત્મગત સંસ્કૃતિના બળે કુળગત સંસ્કૃતિનાં પડળ ઉખેડી નાંખ્યાં. તરતજ તે વીર બ્રાહ્મણે સાચું બ્રાહ્મણત્વ અંગીકાર કર્યું અને સાચા યજ્ઞમાં થી સાચી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી.

વિજયધોષ યજ્ઞવાડામાં કુળપરંપરાગત યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા. એકદા જયધોષ યાજક ત્યાં આગળ આવી લાગ્યા. પૂર્વના પ્રબળ વ્રજાનુષ્ઠાન જાણે તેને ખેંચી ન ગયાં હોય.

જયધોષનો ત્યાગ, જયધોષની તપશ્ચર્યા, જયધોષની સાધુતા, જયધોષનો પ્રભાવ અને જયધોષની પવિત્રતા ઇત્યાદિ સદ્ગુણોએ અનેક બ્રાહ્મણોને આકર્ષ્યા અને યજ્ઞનો શુદ્ધ માર્ગ સમજાવ્યો.

ભગવાન બોલ્યા:-

- [૧] પૂર્વે વણારસી નગરીમાં બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છતાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ ભાવમત્તના દરનાર એક મહાયશસ્ત્રવી જયધોષ નામના મુનિ થઈ ગયા હતા.
- [૨] પાંચે ઉદ્રિયોના મર્વ વિષયોમાં નિમ્મલ કરનાર અને મોક્ષ-માર્ગમાંજ ચાલનાર (મુમુક્ષુ) તે મહામુનિ ગામોગામ વિચરના વિચરતા ફરી એકદા તેજ વણારમી (પોનાની જન્મભૂમિ) નગરીમાં આવી પહોંચ્યા.
- [૩] અને તે વણારસીની બહાર મનોરમ નામના ઉદ્યાનમાં નિર્દોષ રચાન, શર્યાદિ ચાચી નિવાસ કર્યો.
- [૪] તે કાળમાં તેજ વણારસી નગરીમાં ચાર વેદનો જાણકાર વિજયધોષ નામનો બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરી રહ્યો હતો.

[૫] ઉપસુક્ત જ્યધોપમુનિ માસખમણુની મહાતપશ્ર્વર્થીને પારણે તે વિજ્યધોપ આઠણુના યજ્ઞવાકામા (તેજ રથજે) ભિશ્વાર્થે આવીને ઉભા રહ્યા.

[૬] મુનિશ્રીને ત્યાં આવતા બેઠે તે યાજ્ઞક દ્વરથીજ આટકાવે છે. અને કહે છે કે હે ભિશ્વ ! તને હું ભિશ્વા નદિ આપી શકું. કોઈ ખીજે રથજેથી યાચના કરી લે.

[૭] હે મુનિ ! જે આઠણે ધર્મશાસ્ત્રના તથા ચારવેદના પારગામી, યજ્ઞાર્થી તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર મુક્તાં છ અંગને જાળુનાર અને જે જિતેન્દ્રિય હોય તેને

[૮] તથા પોતાના આત્માનો તથા પરના આત્માનો (આ સંસાર સમુદ્રમાંથી) ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ હોય તેનેજ પડરસ સંસુક્ત મનોવાંછિત આ ભોજન આપવાનું છે.

[૯] ઉત્તમ અર્થની ગવેણ્યા કરનાર તે મહામુનિ આ પ્રમાણે ત્યાં નિષેધ કરાયા છતાં ન રાજી થયા, કે ન નારાજ થયા.

[૧૦] અખ, પાણી, વસ્ત્ર કે તેવા કોઇપણ સ્વાર્થને માટે નહિ પણ માત્ર વિજ્યધોપની અચાન મુક્તિને માટે તે મુનિએ આ વચન કહ્યું:

[૧૧] હે વિપ્ર ! વેદના મુખને, યજ્ઞોના મુખને અને નક્ષત્રો તથા ધર્મોના મુખને તું જાણતો જ નથી.

નોંધ—અહીં મુખનો અર્થ રહસ્ય સમજવો.

[૧૨] જે પોતાના અને પરના આત્માનો (આ સંસારથી) ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છે તેને પણ તું જાણી શક્યો નથી. જે જાણતો હો તો કહે.

મહાતપસ્વી અને ઝોજસ્વી મુનિના પ્રભાવશાળી પ્રશ્નોથી આઠણેની આખી સભા નિરૂત્તર થઈ ગઈ.

[૧૩] મુનિના પ્રશ્નોને બહાપોહ કે ઉત્તર આપવાને માટે અસમર્થ

થયેયો આહ્વાણ તથા ત્યા રહેલી આખી મહા એ હાથ નેડીને તે મદામનિને પૂજા લાગ્યાં.

[૧૪] આપજ વેદોનું, યજ્ઞોનું, નક્ષત્રોનું અને ધર્મોનું મુખ હશે.

[૧૫] પોતાનો તથા પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા ને મમર્થ છે તે કોણ ? આ બધા અમને મંશયો છે, માટે (અમારાથી) પૂછાયેલા આપજ તેનો સુદર રીતે જવાબ આપો.

[૧૬] મુનિએ કહ્યું—વેદોનું મુખ અગ્નિહોત્ર છે (અર્થાત્ અગ્નિહોત્ર યજ્ઞ ને વેદમાં મુખ્ય છે તેજ વેદ—મુખ છે.) યજ્ઞોનું મુખ યજ્ઞાર્થી (સંયમરૂપી યજ્ઞના કરનાર માધુ), નક્ષત્રોનું મુખ ચંદ્રમા છે. અને ધર્મના પ્રકરણમાં ભગવાન ઋષભદેવ વીતરાગ હોવાથી તેમણે બતાવેલો સત્ય ધર્મ એજ મારું ધર્મમા શ્રેષ્ઠ છે.

નોંધ—અગ્નિહોત્ર યજ્ઞમાં જીવરૂપ કુંડ, તપરૂપ વેદિકા, હર્મરૂપ ઇવન, ધ્યાનરૂપ અગ્નિ, શુભ યોગરૂપી આટવા, શરીરરૂપી ગોર (યાજ્ઞક) અને શુદ્ધ ભાવનારૂપ આદુતિ જાણવી. ને શાસ્ત્રોમા આવા યજ્ઞોત્તુ વિધાન હોય છે તે વેદ કહેવાય છે અને આવા યજ્ઞ કરે છે તેજ યાજ્ઞકોમા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

[૧૭] જેમ ચંદ્ર આગળ મદ, નક્ષત્ર, તારાઓ વગેરે હાથ નેડી ઉમા રહે છે અને મનોહર રીતે સ્તુતિપૂર્વક વદન કરે છે તેમ તે ઉત્તમ કાસ્થપને (ભગવાન ઋષભને) ઇદ્રાદિ નમસ્કાર કરે છે.

[૧૮] માત્રુ જ્ઞાન અને આહ્વાણની સાચી પ્રતિજ્ઞાને નહિ જાણનાર મૂઢ પુરુષો કેવળ યજ્ઞ યજ્ઞ કર્યા કરે છે, પણ યજ્ઞનું રહસ્ય જાણી શકતા નથી. અને ને કેવળ વેદનું અધ્યયન અને શુદ્ધ તપશ્ચર્યા કરતા હોય છે તે બધા આહ્વાણ નથી પરંતુ રાખથી દહાયેલા અગ્નિ જેવા છે.

સાચા બ્રાહ્મણ કોણ ?

- [૧૯] આ લોકમાં જે શુદ્ધ અગ્નિની માકદ પાપથી રહિત થઈ પુન્યમેક્ષા છે તેનેજ કુશળ પુરુષો બ્રાહ્મણ માને છે. અને તેથીજ અમે પણ તેને બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૦] જે સ્વર્ગનાદિમાં આસક્ત થતો નથી અને સંયમી થઈ (કષ્ટથી) શોક કરતો નથી અને મહાપુરુષોનાં વચનામૃતોમાં આનંદ પામે છે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૧] જેમ શુદ્ધ થયેલું સોનું મેલરહિત હોય છે તેમ જે મન અને પાપથી રહિત અને રાગ, દ્વેષ અને ભયથી પર હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૨] જે સદાચારી, તપસ્વી, દમિતેન્દ્રિય અને તપશ્ચર્યાદ્વારા માંમ અને લોહી શોષવી નાંખ્યા હોય, કૃશ શરીરવાળો (દુર્બળ) અને કષાય જવાથી શાંતિને પામેલો હોય છે તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૩] જે હાલતા ચાલતા જીવોને અને સ્થાવર (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ) જીવોને પણ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હણતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૪] જે ક્રોધથી, હાસ્યથી, લોભથી કે ભયથી ખોટું બોલતો નથી, તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૫] જે સચિત (ચેતનવાળા જીવો, પશુ ઇત્યાદિ) કે અચિત (સુવર્ણ ઇત્યાદિ) થોડું કે બહુ આણુદીપેલું કે અણુકકનું લેતો નથી તેને અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.
- [૨૬] જે દેવતા, મનુષ્ય કે તર્ક્ય સંબંધી મન, વચન, અને કાયાએ કરી મૈશ્વર સેવતો નથી—

- [૨૭] જેમ કમળ પાણીમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં પાણીથી લેપાતું નથી, તેમ કામ ભોગોથી જે અલિપ્ત થાય તેને અમે આહ્વાન કહીએ છીએ.
- [૨૮] જે રસભોગુષ્ણી ન હોય, માત્ર ધર્મ નિમિત્તે જ લિપ્ત થઈ જાય અને શુદ્ધિમાં આસક્ત ન હોય તેવા અક્રિયન સાગીને અમે આહ્વાન કહીએ છીએ.
- [૨૯] જે પૂર્વસંયોગ (માતા, પિતા, ભાઈ વગેરેના સંયોગ જાતિબંધનોના સંગ અને બંધુવર્ગને છોડીને પછીથી તેના રાગમાં કે ભોગોમાં જે આસક્ત થતો નથી તેને અમે આહ્વાન કહીએ છીએ.
- [૩૦] હે વિજયધોષ ! જે વેદો પશુવધને નિષેધનારા છે તે અને પાપ કર્યો કરી હોમાયેલી આહુતિઓ તે યજ્ઞ કરનાર દુરાચારીને જ શરણૂક થતાં નથી. કાગળ કે કમળે કળ આપવામાં બળવાન હોય છે.
- [૩૧] હે વિજયધોષ ! મસ્તક મુકન કરવાથી સાધુ થવાનું નથી. ઝકારના ઉચ્ચારણથી આહ્વાન થવાનું નથી, તેમ અરણ્યવાસથી મુનિ કે ભગવાં વગર પહેરવાથી તાપમ થવાનું નથી.
- [૩૨] સમભાવથી સાધુ થવાય છે. અહમકારપાત્રનથી આહ્વાન થવાય છે અને જ્ઞાન હોય તે મુનિ તથા તપસ્વી હોય તે જ તાપમ કહેવાય છે.
- [૩૩] વાસ્તવિક રીતે વર્ણવ્યવસ્થા જન્મગત નથી, પણ કર્મગત છે. કર્મથી જ આહ્વાન થવાય છે. કર્મથી જ દ્વિતિય થવાય છે, કર્મથી જ વૈશ્ય અને કર્મથી જ શૂદ્ર થવાય છે.
- [૩૪] આ વસ્તુઓને ભગવાને ખુદ્દી રીતે કહી બતાવી રીતે (ઉચ્ચ આહ્વાન) પણ તેવાજ મુણ્ડોથી ઘટ રાગ

માટેજ જ્યાં કર્મોથી મુક્ત હોય, અથવા મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરે તેનેજ અમે બ્રાહ્મણ કહીએ છીએ.

[૩૫] ઉપરના ગુણોથી મુક્ત જે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો હોય છે તેઓજ પોતાના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે સમર્થ છે.

[૩૬] આ પ્રકારે સંશયનું સમાધાન થયા પછી તે વિજયધોષ બ્રાહ્મણ તે પવિત્ર વચનોને હૃદયમાં ઉતારીને પછી જયધોષ મુનિને સંબોધીને—

[૩૭] સંતુષ્ટ થયેલો તે વિજયધોષ હાય જોડીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો :—હે ભગવન ! આપે માર્ગ બ્રાહ્મણપણું મને સમજાવ્યું.

[૩૮] ખરેખર આપજ મજોના માજક (કરનાર) છો. આપજ વેદોના જાણુ છો. આપજ જ્યોતિષશાસ્ત્રાદિ અંગોના જાણુકાર વિદ્વાન છો અને આપજ ધર્મોના પારગામી છો.

[૩૯] આપ આપના અને પરના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છો. માટે હે ભિક્ષુતમ ! ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાની અમારા પર કૃપા કરો.

[૪૦] હે દ્વિજ ! મને તારી ભિક્ષાથી કરું પ્રયોજન નથી. જલદી સંયમભાર્ગવી આરાધના કર. જન્મ, જરા, મૃત્યુ, રોગ એવા એવા ભયોથી ઘેરાયલા આ સંસાર સાગરમાં પરિબ્રમણ ન કર.

[૪૧] કામભોગોથી કર્મબંધન થઈ જીવાત્મા મલિન થાય છે. ભોગરહિત જીવાત્મા શુદ્ધ થઈ કર્મથી લેપાતો નથી. ભોગી-સંસારમાં ભમે છે ભોગમુક્ત સંસારથી મુક્ત થાય છે.

[૪૨] સૂકો અને લીલો એવા બે માટીના ગોળાઓ ભીંનમાં અથડાવા છતાં જે લીલો હોય છે તેજ ચોંટે છે, સૂકો ચોંટતો નથી.

- [૪૩] એજ પ્રમાણે કામભોગમાં આસક્ત, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પાપકર્મ કરી સંસારમાં ચોંટે છે. જે વિરક્ત પુરુષો હોય છે તે સૂક્ષ્મ ગોળાત્રી માફક સંસારમાં ચોંટતા નથી.
- [૪૪] આ પ્રમાણે જ્યઘોષ મુનિવર પાસે શ્રેષ્ઠ ધર્મ સાંભળીને સંસારની આસક્તિથી રહિત યર્ષ પ્રવર્જિત થયો.
- [૪૪] એ પ્રમાણે સંયમ તથા તપશ્ચર્યા દ્વારા પોતાનાં સકળ પૂર્વ-કર્મોનો ક્ષય કરી જ્યઘોષ અને વિજ્યઘોષ એ બન્ને ત્યાગીઓ સર્વશ્રેષ્ઠ સિદ્ધિને પામ્યા.

નોંધ:—જન્મથી સૌએ છવો સમાન છે. સમાન છવી, સમાન લક્ષી અને સમાન પ્રયત્નશીલ છે. જન્મથી સૌએ ચદ્ર છે, સંસ્કારથીજ દ્વિજ બને છે. સારાંશ; પતન કે વિકાસ એજ નીચ અને જીવનનાં સૂચક છે. જન્મજત હ્રસ્વ નીચના ભેદો માની લેવા એ તો કેવળ ભ્રમ છે.

નતિથી કોઈ ચાંડાલ, કોઈ બ્રાહ્મણ, કોઈ વૈશ્ય કે કોઈ ક્ષત્રિય નથી. ધણા નતિના ચાંડાલ બ્રાહ્મણો જેવા હોય છે. ધણા નતિના બ્રાહ્મણ ચાંડાલ જેવા હોય છે. ધણા નતિના ક્ષત્રિય વૈશ્યો સમાન હોય છે. ધણા નતિના વૈશ્ય ક્ષત્રિય સમાન હોય છે. માટે કર્મથીજ બ્રાહ્મણ, કર્મથીજ ક્ષત્રિય, કર્મથીજ વૈશ્ય અને કર્મથીજ ચડ કહેવાય છે. શુણ્ણથીજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે ચાંડાલ થવાય છે.

બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાદિ શુણ્ણના વિકાસમાં બ્રાહ્મણત્વનો વિકાસ છે. સાચું બ્રાહ્મણત્વ સાધી બ્રહ્મ (આત્મસ્વરૂપ) ને કે આત્મજ્યોતિને પામવી એજ સૌનું લક્ષ્ય છે. નતિપાતિના ક્ષેત્રો છાગી બ્રાહ્મણત્વની આરાધના કરવી એ સૌને માટે આવશ્યક છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે યશ સંબંધીનું પચીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

સમાચારી

૨૬

સમાચારી એટલે સમ્યક્ દિનચર્યા. દેહ, ઈન્દ્રિય અને મન; આ બધાં સાધનો જે ઉદ્દેશથી મળ્યાં છે, તે ઉદ્દેશને લક્ષ્યમાં રાખી તે સાધનોનો સદુપયોગ કરી લેવો એજ ચર્યા.

* અહોરાત્ર મનને ઉચિત પ્રસંગમાં ભેડી રહેવું અને સતત એકને એક કાર્યમાં પરાયણ રહેવું. તે સાધકની દિનચર્યા ગણાય.

આમ કરવાથી પૂર્વ જીવનગત દુષ્ટ પ્રકૃતિઓને વેગ મળતો નથી. અને નવીન પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી જવાથી પૂર્વની દુષ્ટ વાસનાઓ નિર્જા થઈ આખરે ખરી પડે છે અને તેમ તેમ મોક્ષાર્થી સાધક પોતાના આત્મરસના પુંદડા વધુ ને વધુ પીતો પીતો અમર બની જાય છે.

અહીં ત્યાગજીવનની સમાચારી વર્ણવેલી છે. ત્યાગી જીવન સામાન્ય ગૃહસ્થ સાધક જીવન કરતાં વધારે ઉચ્ચ, મુંદર અને પવિત્ર હોય છે. તેથી તેની દિનચર્યા પણ તેટલીજ શુદ્ધ અને કડક હોય તે સ્વાભાવિક છે.

પોતાના આવશ્યક કાર્ય સિવાય પોતાનું સ્થાન ન છોડવાની વૃત્તિ (સ્થાનસ્થિરતા), પ્રશ્નચર્યા અને ચિંતનમાં લીનતા, દોષોનું નિવારણ, સેવા, નમ્રતા અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, આ બધા અંગોનો સમાવેશ સમાચારીમાં થાય છે.

સમાચારી તો મયમી જીવનની વ્યાપક ક્રિયા છે. પ્રાણ અને જીવનનો જોડવો સહજાવ છે તેટલોજ સહજાવ સમાચારી અને મયમી જીવનનો છે

સગવડો બોલ્યા—

- [૧] હે શિષ્ય! સસારના ૨૪ કૃષ્ણી ઓગળનારી મમાચારી (દસ પ્રકારની માધુ મમાચારી) ને કહીશ કે જે સમાચારીને આચારીને નિર્મથ માધુઓ આ મસાર સમુદ્રને તરી ગયા છે
- [૨] પટેલી આવશ્યકતા, ખીજ નૌધિકતા, ગીજ આપૃચના અને ચોથી પ્રતિષ્ઠના છે
- [૩] આ પાચમી જડના, છટ્ટી ઈચ્છામગ, સાતમી મિથ્યામા અને આઠમી તથ્યેતિકાર છે
- [૪] વળી નવમી અબ્યુત્યાન અને દશમી ઉપસપત્ત આ પ્રમાણે દસ પ્રકારની સાધુ મમાચારી મહાપુરોએ કહી
- [૫] (તે દસ પ્રકારની મમાચારીને ચિત્તારપૂર્વક કહે છે—) (૧) ગમન (ઉપાશ્રય, ગુરુકુલસ્થાનની બહાર જનારો) વળતે આશ્રયથી મમાચારી આગળી અર્થાત્ આશ્રયક માર્ગ માટે બદાન જવું (૨) નૌધિકતાક્રિયા ઉપાશ્રયમા આત્મા પત્રી કરવી અર્થાત્ હવે હ બહાર જવાનો આશ્રયક માર્ગ સિનાય દાખન થયો છું હવે બહાર જવાનો આશ્રયક માર્ગ સિનાય નિર્મથ છે એમ માની વર્તવું (૩) આપૃચના ક્રિયા એટલે માર્ગપણ પોતાના માર્ગ પ્રવાસ ગુણે કે વડોન સાધક મુનિ રગ્ને પૂત્રીનેજ કવુ (૪) પ્રતિષ્ઠના એટલે ખીમના નામ માટે ફરીથી ગુરુને પૂજવું

નોંધ—પટેલી અને ખીજ ક્રિયામા કોઈપણ આવશ્યક ક્રિયા સિવાય ગુરુકુલવાસ છાત્રો નહિ તેમ બતાવી સાધકની જવાબદારી સમજાવી છે

ત્રીજામાં વિનય એ સાધકનું પરમ કર્તવ્ય છે. તે અને ચોથીમા અન્ય મુનિઓની સેવા તથા વિચારોનો હિસાબોદ બતાવ્યા છે.

[૬] (૫) પદાર્થ મમ્લોગ્મા ઇંદના-એટલે પોતાની માથે રહેલા દરેક ભક્ષુઓને વસ્તુઓનું નિમંત્રણ કરવું. જેમકે ભિક્ષાદિ લાવ્યા બાદ ખીજન મુનિઓને આમત્રણ કરે કે કૃપાકરી આપ પણ આમાથી કંઈ મદલ કરી મને લાભ આપો. આવા વર્તનને ઇંદના કહે છે. (૬) ઇંદનાકાર-એટલે પોતાની કે પરની ઇંદના પરસ્પર જાણી જણાવી અનુકૂળ વર્તવું. (૭) મિથ્યાકાર-એટલે ગદ્ગતથી થયેલી પોતાની ભૂમોનું ખૂબ ચિંતન કરી તેનું પ્રાપ્તિન કરી તેને મિથ્યા (નિષ્કળ) બનાવવું તે જાતની ક્રિયા. (૮) પ્રતિશ્રુતેતથ્યેતિકાર એટલે કે ગુરુ-જન કે વડીલ ભિક્ષુઓની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી તેમનું કહેલું યથાર્થ છે, તેમ જાણી આદર કરવો તે જાતની ક્રિયા.

નોંધ:-પાંચમીમાં એકલપેદાપણ છાડી-હૃદયની ઉદારતા, છઠ્ઠીમાં સાથે વસના ભિક્ષુકોનો પારસ્પરિક પ્રેમ, સાતમીમાં સદમનુષ્ટિનું પણ નિવારણ અને આઠમી સમાચારીમા આજ્ઞાની આધીનતા બતાવ્યાં છે.

[૭] (૬) ગુરુ પૂજનમાં અભ્યુત્થાન-એટલે ઉઠવા જેમવામા કે ખીજ બધી ક્રિયાઓમાં ગુરુ ઇત્યાદિની અનન્યભાવે ભક્તિ બતાવવાની અને તેમના ગુણોની પૂજા કરવાની ક્રિયા. (૧૦) અવગ્યાન-તે ઉપમંપદા એટલે પોતાની સાથે રહેલા આચાર્ય ઉપાધ્યાય કે અન્ય વિદ્યાગુરુઓ પાસે વિદ્યા મેળવવા માટે વિવેકપૂર્વક રહેવું અને વિનમ્ર ભાવથી વર્તવું તે ક્રિયા. આ પ્રમાણે દશ મમાચારોઓ કહેવાય છે.

[૮] (દશમી સમાચારીમા જે રથજે ભિક્ષુ ચ્છોડાય છે તે ગુરુકુળ વાસમાં તેણે રાત્રિ અને દિવસની શી ચર્ચા કરવી તે વિગતાર-પૂર્વક બતાવે છે.) દિવસના ચાર પ્રહર પૈકી સૂર્ય ઉગ્યા બાદ

પહેના પ્રહરને ચોથે ભાગે (તેટલા કાળ સુધીમાં) વસ્ત્રપાનાદિ (સયમીના ઉપકરણો) નું પ્રતિલેખન કરવું અને તે ક્રિયા કર્યા બાદ ગુરુને વદન કરીને—

નોંધ.—દિવસના ચાર પ્રહર હોય છે તેથી જો ૩૨ ધર્મો દિવસ હોય તો આઠ ધર્મો પ્રહર ગણાય તેનો ચોથો ભાગ જે ધર્મ (૪૮ મિનિટ) ગણાય જોન ભિક્ષુઓન હમેશા વસ્ત્રપાનાદિ જે સયમ નિર્વાહના ઉપયોગી સાધનો હોય તેનું દિવસમાં બેવાર પ્રતિલેખન (ઝીણી નગર સપ્તર્ષિ નિરીક્ષણ) કરવું જોઈએ

[૯] જે હાથ જોડીને પૂજનું જોઈએ કે હે પૂજ્ય 'હવે હું શું કરું ?' નૈયાજ્ઞ્ય (સેના) કે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ) એ જે પૈકી આપ હવે વસ્તુમાં મારી યોજના કરના છ—એ છો ? હે પૂજ્ય 'મને આરામ કરા.

[૧૦] જો ગુરુજી વૈયાટ્ય (મધ્યપણ જાતની મેચ) મા જોડાવાનું કહે તો અગ્નિ (ખેદ રહિત) પણે મેચ કરવી અને જો ગ્રાસ્થાના ગ્રાધ્યાયમાં યોજે તો સર્વ દુષ્ટતા છોડાવનાનું અભ્યાસમાં શાંતિપૂર્વક લીન થવું

નોંધ.—(૧) વાચના (ગિજ્ઞાણ લેવું), (૨) પૂજના (મક્કો પૂજી સમાધાન કરવું), (૩) પરિવર્તના (શીખવાનું યુનસવર્તન કરવું, (૪) અનુપ્રેક્ષા (ચિંતન) અને (૫) ધર્મકથા આ પાંચે સ્વાધ્યાયના ભેદો છે

[૧૧] વિચક્ષણ મુનિયરે આખા દિવસના ચાર ભાગો પાડના અને એ ચાર ભાગોમાં ઉત્તર ગુણ (કર્તવ્ય કર્મ)ની ખીલવટ (શક્તિ) કરવી

[૧૨] (ચાર પ્રહરના સામાન્ય કર્તવ્યો કહે છે—) પહેલે પ્રહરે સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ), બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજે પ્રહરે ભિક્ષા ચરી અને વળી ચોથે પ્રહરે ગ્રાધ્યાયાદિ કર

નોંધ:—પહેલા અને દેશના પ્રદરમાં પ્રતિલેખન અને શારીરિક હાનત નિવારવાની ક્રિયા પણ આદિ સપ્તમી સમગ્ર લેની.

[૧૩] આપાદ માસમાં જે પગલે, પોષ માસમાં ચાર પગલે અને ચૈત્ર તથા આમે માસમાં ત્રણ પગલે પોરસી થાય.

નોંધ:—પોરસી એટલે પ્રદર, સુયંના છાયા પરથી કાળતું પ્રમાણ મળે તે માટે આ વિધાન કરેલું છે.

[૧૪] ઉપર કહ્યા તે સિવાય બીજા આઠ મહિનાને વિશે પ્રત્યેક સાત અહોરાત્રિએ (સાત દવસે) એકેક અંગુલ અને પખવાડીએ બન્ને અંગુલ અને મહિને ચાર ચાર અંગુલ છાયા પોરસીમાં વધે ઘટે છે.

નોંધ:—આવણ વહી ૧૧ થી પોષ સુદી ૧૫ । મુધા છાયા વધે અને મહા વહી ૧૧ થી તે આપાદ સુદી ૧૫ । મુધા છાયા ઘટે.

જે માસમાં તિથિ ઘટે છે તે કહે છે:—

[૧૫] આપાદ, ભાદરવો, કાર્તિક, પોષ, ફાગણ અને વૈશાખ એ બધાના કૃષ્ણ પક્ષમાં એકેક તિથિ ઘટે છે.

નોંધ:—ઉપરના છએ માસ ૨૬ દિવસના હોય છે તે સિવાયના બધા માસ ૩૦ દિવસના હોય છે. જે હિસાબે ચંદ્ર વર્ષ ૩૫૪ દિવસનું ગણાય.

[૧૬] (પોણી • પોરસીના પગની છાયાનું માપ કહે છે:—) જેદ, આપાદ અને આવણ આ ત્રણ મહિનામાં જે પોરસી માટે પગના છાયાનું માપ કહ્યું છે તે પગલાં ઉપર ૭ આંગળ વધારી દેવાથી તે મહિનાની પોણી પોરસી થાય; અને ભાદરવો, આમે અને કાર્તિક એ ત્રણ મહિનામાં ઉપર જે માપ કહેલ છે તેમાં આઠ આંગળ વધારવાથી પોણી પોરસી

યાય. અને માગશર, પોષ અને મહા આ ત્રણ મહિનામાં કહેવ માપથી દસ આંગળ વધારવાથી પોણી પોરસીનું માપ થાય. કાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ, આ ત્રણ મહિનામાં જે માપ કહે ૧ છે તેનાથી ૮ આંગળ ઊંચા વધારવાથી પોણી પોરસી થાય. આ વખતે વસ્ત્ર, પાત્રાદિકનું પ્રતિવેષન કરવું.

[૧૭] વિચક્ષણુ સાધુ રાત્રિના ૧ણુ ચાર ગાગ કરે અને રાત્રિના ચાર ભાગને વિષે પ્રત્યેક પોરસીને ચોમ્ય કર્તવ્ય પ્રમાણે શુષ્કોની વૃદ્ધિ કરે.

[૧૮] રાત્રિમાં પહેલે પ્રહરે સ્વાધ્યાય, બીજે પ્રહરે ધ્યાન, ત્રીજા પ્રહરે નિદ્રા અને ચોથા પ્રહરે પાછો સ્વાધ્યાય કરવો.

[૧૯] (રાત્રિની પોરસીનું માપ શી રીતે કાઢવું તે કહે છે:-) જે કાળને વિષે જે જે નક્ષત્રો આપ્તી ગત્રિ પૂર્ણ કરતાં હોય તે નક્ષત્ર આકાશના ચોથે ભાગે પહેંચે ત્યારે રાત્રિનો પહેલો પ્રહર પૂરો થયો જાણી સ્વાધ્યાયથી વિરમવું.

[૨૦] અને તેજ નક્ષત્ર, આકાશનો ચોથો ભાગ બાકી રહે તેટલે સુધી આવે અર્થાત કે ચોથી પોરસીમાં આવે ત્યારે સ્વાધ્યાય શરુ કરવો. અને તે પોરસીના ચોથે ભાગે (જે ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે) કાળ જોઈ મુનિએ પ્રતિક્રમણ કરવું.

[૨૧] (હવે દિવસનું વિસ્તાર પૂર્વક કર્તવ્ય કહે છે:-) પહેલા પ્રહરને ચોથે ભાગે (સૂર્યોદયથી બે ઘડી સુધી) વસ્ત્રપાત્રનું પ્રતિવેષન કરવું અને પછી ગુરુને વંદન કરીને સર્વ દુઃખથી મૂકાવનાર એવો સ્વાધ્યાય કરવો.

[૨૨] પછી દિવસના છેલ્લા પ્રહરના ચોથે ભાગે ગુરુને વંદન કરીને સ્વાધ્યાય કાળનો અતિક્રમ (ઉલ્લંઘન) કર્યા સિવાય વસ્ત્રપાત્રાદિકનું પ્રતિવેષન કરવું.

[૨૩] પહેલા મુખપત્રિકાનું પ્રતિષેખન કરી પછી ગુચ્છકનું પ્રતિ-
ષેખન કરે પછી ગુચ્છાને હાથમાં વધને મુનિ વન્ધોનું
પ્રતિષેખન કરે.

[૨૪] (વસ્ત્ર પ્રતિષેખનની વિધિ કહે છે—) (૧) વસ્ત્ર લગીનથી
ઊંચુ ગખવું, (૨) મજાનું પકડવું (૩) ઉતાવળ પ્રતિષેખન
ન કરવું, (૪) આદિથી માડીને અત સુધી બગાડ વસ્ત્રને
જોવું. (આ માત્ર દૃષ્ટિની પ્રતિષેખના યથા.) (૫) વસ્ત્રને થોડું
ખંખેરવું, (૬) ખંખેરતાં જ્ય ન ઉતરે તો ગુચ્છાથી તેને
પુજવું.

[૨૫] (૭) પ્રતિષેખન કરતી વખતે વસ્ત્ર કે શરીરને નચાવવું નહિ
અને (૮) વાળવું પણ નહિ. (૯) થોડો ભાગ પણ પ્રતિષેખન
ક્યાં વગરનો ન રાખવો. (૧૦) વસ્ત્રને ડાંચુ નીચુ કે ભીંત
પર અકળાવવું નહિ. (૧૧) આટકવું નહિ. (૧૨) વસ્ત્રાદિકને
વિશે જવ દેખાય તો તે જવ હથેળી પર હિતારી તેનું
રક્ષણ કરવું.

નોંધ:—કેટલાક નવ સોટાનો અર્ધ પડિવેડણુ કરતાં નવ વાર જોવું
એવો પણ કરે છે

[૨૬] (હવે ૭ પ્રકારની અપ્રસન્ન પ્રતિષેખના કહે છે—) (૧) આગ-
ભટ્ટા (પ્રતિષેખના વિપરીત રીતે કરતી), (૨) મંગર્ગી
(વસ્ત્રને ચોળવું કે મદવું), મૌશવી (ઊંચી, નીચી કે
આડી ધરતીએ વસ્ત્રને લગાડવું), (૪) પ્રદોષ્ટના (પ્રતિષેખન
કરતા વારંવાર આટકવું), (૫) વિશિષ્ટા (પ્રતિષેખન ક્યાં
વિના આપાપાજા સગકારી દેવા), (૬) વેદિકા (ધુંટણ કે
હાથમાં ગખના જવું)

[૨૭] (તે મિવાય બીજી સાત અપ્રસન્ન પ્રતિષેખનાઓ કહે છે—)

(૧) પ્રશિયિલ (વસ્ત્રને મજબુત ન પડકવું), (૨) પ્રવંચ (વસ્ત્ર લાપ્તું ગખી પડિલેલણ કરવી), (૩) લોલ (ધગતી માથે વસ્ત્રને ગઢોળવું), (૪) એકામર્ષા (એકી વખતે આપું વસ્ત્ર એક દ્રષ્ટિમાં જોઈ લેવું) (૫) અનેક ડપ ધૂના (પ્રતિવેખન કરતાં શરીર તથા વસ્ત્રને હલાવવું), (૬) પ્રમાદપૂર્વક પ્રતિવેખન કરવું, (૭) પ્રતિવેખન કરતા શકા ઉપજે તો આગળાઓથી ગણતાં ઉપયોગ ચૂકી જવો તે આમ તેર પ્રકારની અપ્રશસ્ત પ્રતિવેખના કહી છે.

[૨૮] વધારે ઓછી કે વિપરીત પ્રતિવેખના ન કરવી તેજ પદ (પ્રકાર) પ્રશસ્ત છે અને ખીજ બધા પ્રકારો અપ્રશસ્ત અમળવા.

નોંધ:—પ્રતિવેખનના આઠ ભેદો છે તે પૈકી કપર કહેવો પહેલોજ ભેદ આચરવો. બાકીના છાંડી દેવા.

[૨૯] પ્રતિવેખના કગ્તા કરતાં જો (૧) પરસ્પર વાર્તાવાપ કરે (૨) કોઈ દેશની કથા કરે, (૩) કોઈને પ્રત્યાખ્યાન આપે, (૪) નોંધને વાચના આપે કે (૫) પશ્ચ પૂછે તો—

[૩૦] પ્રતિવેખનામા પ્રમાદ કરીને તે ભિક્ષુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વાયુ, વનરપતિ કે હાલના ચાવતા જીવોનો વિરોધક અને છે.

[૩૧] અને જો પ્રતિવેખનમા બરાબર ઉપયોગ ગખે તો તે ભિક્ષુ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનરપતિ કે હાલતા ચાલતા જીવોનો રક્ષક બની શકે છે.

નોંધ:—જો કે વસ્ત્રધારાદિના પ્રતિવેખનમાં પ્રમાદ કરવાથી માત્ર હાવતા ચાવતા જીવોનો કે વાયુકાયના જીવોનો ઘાત સંભવે છે પરંતુ પ્રમાદ એ વસ્તુજ એવી છે કે તે જીવનમા ન્યાપક થઈ ભિક્ષુકના હૃદયને બૂલાવી હમયાની રક્ષામાં હાનિ લખત કરે છે

[૩૨] ત્રીજી પોરસીમાં નીચેનાં છ પૈકી કોઈ પણ એક કારણ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આહારપાણીની ગવેણણા કરવી.

નોંધ:—ખીજે પ્રકરે બિત્રાચરી માટે જવાનું વિધાન કાળ અને ક્ષેત્ર ભેદને કહેવાયલું છે. તેનો આશય સમજી વિવેકપૂર્વક રોધન કરવું.

[૩૩] ક્ષુધાવેદનાની શાંતિ માટે, (૨) સેવા માટે (શક્ત શરીર હોય તો સેવા કરી શકે તે સારું), (૩) ધર્મચર્ચને માટે (ખાધા વિના આંખે અધારા આવતા હોય તો તે મટાડી ગમન કરી શકાય તે માટે), (૪) સંયમ પાળવાને માટે, (૫) જીવન નિભાવવા માટે અને (૬) ધર્મધ્યાન અને ચિંતન માટે. આ પ્રમાણે છ કારણોથી નિર્ગ્રંથ આહાર પાણી ભોગવે.

[૩૪] ધૈર્યવાન સાધુ કે સાધ્વી નીચેનાં છ કારણે આહાર ન કરે તો તે અમંયમી ન ગણાય. (એટલે કે સંયમના સાધક ગણાય.)

[૩૫] (૧) રોગી રિયતિમા, (૨) ઉપસર્ગ (પશુ, મનુષ્ય કે દેવનું કષ્ટ) આવે તે સહન કરવામાં, (૩) બ્રહ્મચર્ય પાળવાને માટે, (૪) નાના જીવોની ઉત્પત્તિ જાણીને તેની દયા પાળવાને માટે, (૫) તપ કરવાને અર્થે અને (૬) શરીરનો અંતકાળ જાણીને અંતિમ સંચારા માટે. (આ છ કારણોથી આહાર ન કરે તો સંયમપાલન થયું ગણાય.)

નોંધ:—સંયમીજીવન પાળવા માટેજ આહારનો ઉપયોગ કરવો અને સંયમીજીવન હણાવું હોય તો તેની રક્ષા માટે આહાર ન કરવો તેમ જણાવી સંયમીજીવનનીજ મુખ્યતા બતાવી છે. સંયમીજીવન માટે ખાણું, ખાવા માટે સંયમીજીવન નહિ.

[૩૬] આહાર પાણી લેવા જતી વખતે લિશ્તુએ સર્વ પાત્રો અને ઉપકરણો બરાબર પૂંજી લઈ લિક્ષાર્થે જવું. લિક્ષા માટે વધુમાં વધુ અર્ધો યોજન સુધી જવું.

[૩૭] આદ્ય કથા પછી ચોથી પોરમીમાં ભાગ્યને અગામાં બાંધી મર્યાદા (પદ્ય) નો પ્રકાશ કરનાર (એવો) સ્વાધ્યાય કરે.

[૩૮] ચોથી પોરમીના ચોથા ભાગે સ્વાધ્યાય દાગથી નિગ્ધ થઈ ગુરુને વંદન કરીને વજ્ર, પાત્ર મૃત્યાદિની ભિક્ષુ પદ્ધતિદાતા કરે.

નોંધ:—ચોથી પોરમીનો ચોથો ભાગ એટલે સૂર્યાસ્ત થયા પહેલાં જ પડે.

[૩૯] મળી, મન ત્યાગ કરવાની ભૂમિકાને જોઈ આવી (પાછા આવ્યા બાદ દરિયા વહિયા ક્રિયા કરીને) મર્વ દુઃખથી મુક્તિપાત્ર એવો કમપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:—જેન દર્શનમાં ભિક્ષુ માટે અવશ્ય સચાર અને સાચા એમ બે વાર પ્રતિક્રમ કરવાનાં હોય છે. તે પ્રતિક્રમગુમાં થયેલા દોષોની આસોચના અને અવિશ્વમા ન માય તેવો મંકરણ કરવાનો હોય છે.

[૪૦] તે કાયોત્સર્ગમાં દિવમ મંજુધીનાં જ્ઞાન, દર્શન કે આગ્નિમા થયેલા દોષોને કમપૂર્વક ભિક્ષુએ વિનંતયા

[૪૧] કાયોત્સર્ગ પાળીને પછી ગુરુ પાસે આવી વંદન કરે. વંદન કથા પછી ભિક્ષુ દિવમમાં થયેલા અતિચાર (દોષ)ને કમપૂર્વક ગુરુ પાસે કહે

[૪૨] જે પ્રમાણે દોષના સત્યથી મદિત થઈ (જ્યાં હોયોની કમાપના સે) ત્યારબાદ ગુરુને નમસ્કાર કરીને મર્વદુઃખથી હોડાવનાર કાયોત્સર્ગને કરે.

[૪૩] કાયોત્સર્ગને પાળીને કરીવાર ગુરુને વંદન કરી (પ્રત્યાખ્યાન કરી) ત્યારબાદ પચ્ચપગેલીના મુલિમંગલ કરીને ગ્રાધ્યાન-દાગની અગેદા રાખે.

નોંધ:-પ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગ) હોય છે. તે બધી વિધિ ૩૫૨ કહેલ છે.

[૪૪] (હવે રાત્રિની વિધિ કહે છે) પહેલે સ્વાધ્યાય, બીજે ધ્યાન, ત્રીજે નિદ્રા અને ચોથે પ્રહરે મુનિ પુનઃ સ્વાધ્યાય કરે.

[૪૫] ચોથી પોરસીનો આવેલો કાળ જાણીને (ચોથી પોરસીનો કાળ સમજીને) પોતાના અવાજથી ઝૂંકસ્ત્રીઓ ન જાગે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય કરે.

[૪૬] ચોથી પોરસીનો ચોથો ભાગ જાગી રહે (સૂર્યોદયથી એ ઘડી પહેલાં સ્વાધ્યાય કાલથી નિવૃત્ત થઈને) ત્યારે આવશ્યક કાળનું પ્રતિજ્ઞાન કરી (પ્રતિક્રમણનો કાળ જાણીને) પછી મુરુને વંદન કરે.

[૪૭] (દેવમી પ્રતિક્રમણની વિધિ કહી છે તે પ્રમાણે બધી વિધિ થયા પછી—) સર્વ દુઃખથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ આવે ત્યારે પ્રથમ કાયોત્સર્ગ કરે.

[૪૮] તે કાયોત્સર્ગમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપ સંબંધી જે અતિચાર લાંબા તે અનુક્રમે ચિંતવે.

[૪૯] કાયોત્સર્ગ પાળ્યા પછી મુરુને વંદન કરીને રાત્રિ સંબંધી થયેલા અતિચારને ક્રમપૂર્વક પ્રકટ કરી આસોચના લે.

[૫૦] દોષ રહિત થઈને અને કામા ચાચીને મુરુને વંદન કર્યા બાદ ફરીથી સર્વ દુઃખોથી મુકાવનાર કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ:-કાયોત્સર્ગ એટલે દેહભાવથી મુક્ત થઈ ધ્યાનમાં રહેવાની ક્રિયા.

[૫૧] કાયોત્સર્ગમાં ચિંતન કરે કે હવે હું કંઈ જાતની તપશ્ચર્યા આદરું ? પછી નિશ્ચય કરીને કાયોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ મુરુને વંદન કરે.

[૫૨] ઉપર પ્રમાણે કાર્યોત્તમર્ગથી નિજતુ થઈ ગુરુને વંદન કરી તેમની પામેથી તપશ્ચર્યાના પચ્ચક્રખાણ (પ્રત્યાખ્યાન) વધ ગિદ્દો (પગમેથી) નુ સન્મતવન કરે.

નોંધ:—એ પ્રમાણે સનિપ્રતિક્રમણના છ આવશ્યક (વિભાગો)ની ક્રિયા પૂર્ણ થઈ.

[૫૩] આ પ્રમાણે દમ પ્રકારની સમાચારી સક્ષેપથી કહી. જેને આચારીને આ મંસાગસાગરને ઘણા જીવો તરી ગયા.

અસાવધાનતા વિકાસની રોધક છે ગમે તેવી સુંદર ક્રિયા હોય, પરંતુ અત્યવરિયત હોય તો તેના કરાએ મૂલ્ય નથી. વ્યવસ્થા અને સાવધાનતા એ બંને ગુણોથી માનસિક સંકલ્પના બળો વધે છે. સંકલ્પ બળ વધવાથી આવી પડેલા અંકટો કે વિરોધક બળો પરાસ્ત થાય છે અને ધારણ હૃદય પાર પડે છે.

એમ કહું છું

એમ સમાચારી મળીની જીમમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ખલુંકીય

ગળિયા ખળદ સંખંધી

૨૭

સાધકને સદ્ગુરુ જેમ સહાયક છે, તેટલા અવલંબનરૂપ છે. તેટલાજ સદ્ગુરુને શિષ્યો પણ સહાયક બને છે.

પૂર્ણતા પાઠ્યા પહેલાં સૌ કોઈને સહાયક અને સાધનોની આવશ્યકતા છે. પરંતુ તેજ સહાયક કે સાધનો બાધક બને તે પોતાનું અને પરનું (બંનેનું) હિત હજાય છે.

ગાઝ્યાચાર્ય મમયજ્ઞ હતા. ગણધર (ગુરુકુળપતિ) હતા. તેમની પાસે સેંકડો શિષ્યોનો પરિવાર હતો. પરંતુ જ્યાં તે સમુદાય દેવચંદ્રી બન્યા, સંયમમાર્ગમાં હાનિ પહોંચાડવા લાગ્યા ત્યારે તેણે પોતાનો આત્મધર્મ જાળવી-પોતાનું કર્તવ્ય મમજી સુધારવાના ખૂબ પ્રયત્નો કરી લેયા. પણ આખરે તેમાં તે નિષ્ફળ ગયા.

શિષ્યોનો, મોહ શિષ્યોપરની આસક્તિ અને સંપ્રદાયનું મમત્વ તો મહાગુરુવને સહજ પણ ન હતું. તે પોતાનું જાળવી એકાંતમાં જઈ વસ્યા અને દેવાવલંબનની પ્રબળ શક્તિના સહમારી થઈ આત્મહિત સાધ્યું

ભગવાન બોલ્યા :—

[૧] સર્વ શાસ્ત્રસપત્ત એક ગાર્ગ્ય નામના ગણધર અને ગ્યનિર
મુનિ હતા તે ગણિભાવથી મુક્ત રહી હમેશા નમાધિભાવ
સાધી ગયા હતા

નોંધ —અન્ય જીવોને ધર્મ વિષે સ્થિત કરે અર્થાત્ જ્ઞાનવૃદ્ધિ,
તપોવૃદ્ધિ અને પ્રવ્રજ્યાવૃદ્ધિ હોય તે સ્થવિર બિહુ ગણાય છે અને
બિહુગણના વ્યવસ્થાપક હોય તે ગણધર કહેવાય છે

[૨] પ્રેત નાહનને યોગ્ય નહન (મગદ) જોડવાથી જેમ ગાડીવાન
અગ્નિને ઓળંગી જાય છે તેમ યોગ (મયમ) માર્ગમા
નહન કરતા સિધ્ધમાધકા અને તેને દોગના ગુરુ મન્ને અમાર
૩૫ અગ્નિને ઓળંગી જાય છે

[૩] પરંતુ જે ગગિયા બગદોને ગાડીમા જોડી હોય છે, (તે ન
આનનાથી) તે તેને મારી મારીને યાકી જાય છે અને અતે
૫૪ પામે છે, જેમ ન અશાનિ અનુભવે છે માગતા મારતા
ગાડીનાનો પગેણો પશુ ભાગી જાય છે

[૪] તેવા મગદને પ્રવાસ ગાડીનાનો પૂછડે ૧૦૬ ભરે છે ૫૬
નામ નામના પગણાની આરાથી વીધી નામ છે પરંતુ તે
ગગિયા બગદો આનના નથી માનના છતા પ્રવાસ ધોમરી
ભાગી નામે છે, અને પ્રવાસ કુમારે વર્ધનય છે

[૫] પ્રવાસ આનના નાવના પામાએ પડી જાય ૬, પ્રવાસ
બેગી જાય ૭ આ પ્રવાસ સુરિ જાય ૮ ને માનવા હતા
૯ તાજ નથી ૧૦ મગદ કોઈને છે, મર્ધ દેખાની માદ્ર
ક્રમ માનના મડે છે તે મર્ધ ૧૦૦ ધૂર્ત બગદ તમણુ ગાયને
જોય તેની પાછળ દોડે છે

- [૬] કેટલાક માયાવી જગદ માયુ નીચું રાખી પડી જાય છે, તેને રૂઝી મારથી ટાપી જે બાલુ જલુ હોય ત્યાં ન જતાં ગંદે માર્ગે આવરા માટે છે કોઈક ગળિયો જગદ ટોંગ કરી જાણે મરી ન ગયો હોય તેમ ખેંસી ગ્હે છે તે વળી કોઈ જુન વેગભર નામવાજ માટે છે.
- [૭] ઘેઘ દુષ્ટ જગદ રાસડીને તોડી નાખે છે, કોઈ સ્વચ્છદી જગદ ધોમક ભાગી નાખે છે. વળી કોઈ ગળિયો જગદ તો સુમનાટા ને કુદાડા મારી ખેંડતના હાથમાંથી મગડી ઝડ પનાયન થઈ જાય છે.
- [૮] જેમ ગાડીમા જોડેલા ગળિયા જગદો ગાડીને ભાગી નાખી ધણીને હેરાન કરી ભાગી જાય છે તેજ પ્રકારે તેવા સ્વચ્છદી કુશિષ્યો પણ ખરેખર ધર્મ (નયમધર્મ) રૂપ ગાડીમા જોડેલા હતા ધૈર્યથી ગદિત થઈ તે મયનવર્ગને ભાગી નાખે છે. (સાચા મનપૂર્વક નયમ પાળતા નથી)
- [૯] (મારી પાસેના) કેટલાક કુશિષ્યો વિદ્યાની ઋદ્ધિના ગરથી મદમાતા અને આહકાની યદ્ય ફરે છે. કેટલાક જ્ઞાના બોલુપી છે કેટલાક સાતાશીલીયા (ગની સુખનેજ દુઃખનાગ) છે. અને કેટલાક પ્રચડ કોષી છે.
- [૧૦] કેટલાક બિદ્યા (સેવા જવા) ના આગસુ છે, કેટલાક આહકા-ગીઓ બિદ્યાએ જતા અપમાન યાય માટે બીરુ યદ્ય એકરથાને ખેંચી રહે છે. કેટલાક મદોન્મત શિષ્યો એવા છે કે જ્યાં દુ પ્રયોજન પૂર્વક (સયમમાર્ગને ઉચિત) શિષ્યામણુ આપુ છું-
- [૧૧] તો વચ્ચેજ મામુ બોલીને દોષોજ પ્રગટ કરી જનાવે છે. અને કેટલાક તો આચાર્યોના વચન (શિક્ષા) થી વાગવા વિરહજ વર્તે છે

- [૧૨] મુલકાને લિહાર્થે મોકલવા છતા જતા નથી અથવા બહાના હર છે કે) “તે બાઈ (શ્રાવિકા) મને ઓળખતીજ નથી તે મને નહિ આપે તે ઘેરજ નહિ હોય, હું માનુ છું કે ત્યા ખીમ્ન લિહુને મોકલો તો હીક હું શુ એમ્લોજ છું ? ” આ પ્રમાણે ગુરુને મામો જવાબ આપીને લિહાર્થે જતા જ નથી
- [૧૩] અથવા કોઈ પ્રયોજને મોકલવા હોય તો તે કાય કરી આવના નથી અને બૂહુ બોલે છે કે તો ગુરુ કાર્ય જતાવે છે માટે આશ્રમગ્ધાનની બહાર આમનેમ ભમવામા મમય ગાળે છે અને કદાચ માર્ગ કરે તો પણ રાજવેદની માફક તેને ખાને છે અને ગેસથી કપાળની ભમરો બિચી કરી મોહુ ચડાવે છે
- [૧૪] તે બવા કુજિબો, લણા-આ, મણાવ્યા હીક્ષિત કર્યા તથા ભાત પાણીથી ગોળ્યા પગી જેમ પાખ આ-આ પગી હમ-લાઓ દિશાનિદિશામા એ-ઠાથી મમન કરે છે તેમ, ગુરુને ઠોડી એકના એ-ઠતાથી મમન કરે છે
- [૧૫] જેમ ગળિયા બગદની માથ રહેલો સારથિ (ખેડત) ખેદ કરે-છે તેમ ગાર્ગ્યાચાર્ય પોતાના આવા મુજિબો હાવાથી આમ ખેદ કરે છે અને દહે છે - જે શિષ્યોથી માગે પોતાનો આત્મા હણાય તેના દુષ્ટ શિષ્યોથી શુ ?
- [૧૬] જેના ગળિયા ગધેના હોય તેવા માન શિષ્યો જ એમ વિચારી ગાર્ગ્યાચાર્ય મુનીશ્વર તે ગળિયા ગધેડાઓને તરુને તપ આચરે છે
- [૧૭] ત્યારબાદ સુકોમળ, નમતાયુક્ત, મબીર, મમાધિવત અને મદાચાગમય વર્તનથી તે ગાર્ગ્ય મહાત્મા આ નમુધામા નિદ રતા હતા

નોંધ:—અગિયો બળદ ગાડાને ભાગી નાખે છે, ગાડીવાનને રજાડે છે અને સ્વચ્છંદથી દુઃખી થાય છે તેમ સ્વચ્છંદી માધક સંયમથી પતિન થાય છે આત્મન (સહાયક સદ્ગુરુ ઈત્યાદિ)નો લાભ લઈ નકતો નથી અને પોતાના આત્માને પણ કલુષિત કરે છે સ્વતંત્રતાના આદા નીચે ધો ભાગ બહુજનો સ્વચ્છંદતાનેજ પોષણ હોય ■ સ્વચ્છંદતા પણ વાસ્તવિક રીતે તો પરતંત્રતાજ છે અને મહાપુરુષો પ્રત્યેની અર્થહુતા ઉપરથી પરતંત્રતા જણાય છે પરંતુ વાસ્તવિક સ્વતંત્રતા છે આવી સ્વ-તંત્રતાનો ઉપાસકજ આત્મજ વધી રાકે છે.

એમ કંદુ છુ :

એ પ્રભાણે ખલુકીય નામનુ સત્તાવીસમુ આધ્યયન મમાપ્ત થયુ

મોક્ષમાર્ગગતિ

મોક્ષમાર્ગનું ગમન

૨૮

સર્વ જીવોનું લક્ષ્ય એક માત્ર મોક્ષ, નિર્વાણ કે મુક્તિજ છે. દુઃખથી કે કષાયોથી મૂકાયું તે મોક્ષ. કર્મબંધનથી મૂકાયું તે મુક્તિ. શાંતિસ્થાન પ્રાપ્ત કરવું તે નિર્વાણ. તે સ્થિતિમાંજ સર્વ મુખ્ય સમાયાં છે. જૈનદર્શન આત્મા સંસારને એતન અને જડ-જીવ અને અજીવ-માં વિભક્ત કરે છે. અને તે બંને તત્ત્વોનાં સહાયક તેમજ આધારભૂત તત્ત્વો જેવાં કે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળને ઉમેરીને એ જ પદાર્થોમાં આ આત્મા લોકને સમાવી દે છે.

એટલે જીવની જોળખાણ-જીવનું યથાર્થ જ્ઞાન-એ સૌથી પ્રથમ આવશ્યક છે. આ સ્થિતિ એજ સમ્યગ્દર્શન, આવી સ્થિતિ થયા પછી આત્માના અનુપમ જ્ઞાનની જે ચિનગારી કૃત્રી નીકળે તેજ સાચું જ્ઞાન.

આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવામાં શાસ્ત્રશ્રવણ, આત્મચિંતન સત્સંગ અને સદ્વર્ત્તન એ બધાં ઉપકારક અંગો છે. આ નિમિત્તોદ્વારા સત્યને જાણી, વિચારી તથા અનુભવી આગળ વધવું એજ એક હેતુ હોવો જોઈએ.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] યથાર્થ મોક્ષનો માર્ગ જે જિનેશ્વરોએ કહેવો છે તેને સાંભળો. તે માર્ગ ચાર કરણોથી સંયુક્ત અને જ્ઞાનર્ગન (ચાન્નિ અને તપ) ના લક્ષણરૂપ છે.

નોંધ:—અહીં “જ્ઞાનદર્શન લક્ષણા”, વિશેષણ આપવાનું પ્રયોજન એ છે કે માત્ર માર્ગમાં તે બંનેનીજ પ્રથમ આવરણક્રમા છે.

[૨] (૧) જ્ઞાન (પદાર્થની યથાર્થ મનજ), (૨) દર્શન (યથાર્થ શ્રદ્ધા). (૩) ચારિત્ર (વ્રતાદિનું આચરણ) અને (૪) તપ. આ ચાર પ્રકારથી યુક્ત મોક્ષનો માર્ગ દેવજ્ઞાની જિનેશ્વરાએ દર્શાવ્યો છે.

નોંધ:—ચારિત્રથી નવા કર્મોનું બંધન થતું નથી અને તપથી પૂર્વ-કર્મનો ફાયદો થાય છે.

[૩] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી મંયુક્ત એવા આ માર્ગને પામેલા જીવો નદ્દગતિમાં જાય છે.

[૪] તે પૈકી પહેલા પ્રકારમાં કહેલું જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. (૧) મતિજ્ઞાન, (૨) શ્રુતજ્ઞાન, (૩) અયધિજ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાન અને (૫) કેવલજ્ઞાન.

નોંધ:—આ બધા જ્ઞાનનો વિશેષ અધિકાર નંદી વગેરે આગમો-માં છે.

[૫] જ્ઞાની પુરુષોએ દ્રવ્ય, શુણ્ય અને તેનાં સર્વ પર્યાયોને સમજવા માટે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન બતાવ્યું છે.

નોંધ:—પર્યાય એટલે પદ્ધતી અવસ્થા. તે પદાર્થ અથવા શુણ્ય માત્રમાં હોય છે.

[૬] શુણ્ય જેને આશ્રયે રહેલા હોય છે તેને દ્રવ્ય કહેવાય છે. અને એક દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ કે જ્ઞાનાદિ જે ધર્મો રહેલા છે તે શુણ્ય કહેવાય છે. અને દ્રવ્ય તથા શુણ્ય બંનેને આશ્રિત થઈ રહે છે તેને પર્યાયો કહેવાય છે.

નોંધ:—જેમકે આત્મા એ દ્રવ્ય છે જ્ઞાનાદિ એ તેના શુણ્ય છે. અને મર્ગશાસ્ત્ર બિન્ન બિન્ન રીતે રૂપાંતર થાય છે તે તેના પર્યાયો છે.

[૭] ધર્માગ્તિમય, અધર્માસ્તિમય, આકાશાગ્તિકાય, દાનાસ્તિકાય, પુદ્ગલાગ્તિકાય અને ંનાગ્તિકાય એ છ દ્રવ્યરૂપ યોગ્ય પ્રવૃત્તિગતી વિનિયમરૂપે બનાવ્યો છે (અગ્તિકાય એ જૈન દર્શનનો અમુલ્યનામી પાત્રિભાવિન શબ્દ છે)

[૮] ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આનંદાસ્તિકાય એ ત્રણે એકે દ્રવ્ય છે અને કાળ પુદ્ગલ તથા ંવે સમ્યાગા અનંત છે

નોંધ — સમય ગણનાની અવકાશને માહી પાળની ગતિ તથા બતાવી છે

[૯] ગતિમા સદાય કરૂની તે ધર્માસ્તિમયનું બલણુ છે અર્થે ગિયતામા મહાય વચ્ચે તે અધર્માસ્તિમયનું લલણુ છે આમન એ બધાય દ્રવ્યોન જાગૃત ૬ અને મમાન અવકાશ આપવો તે તેનું લક્ષણુ છે

[૧૦] પદ્મથની ક્રિયાઓના પરિવર્તન પરથી મન્યની જે ગણુની થાય છે તેજ કાગનું લલણુ છે ઉપયોગ (જ્ઞાનાદિવ્યાપાર) ંનું બલણુ છે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને દુઃખથી વ્યક્ત થાય

[૧૧] જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયાગ એ ંવના વિશિષ્ટ લક્ષણો છે

[૧૨] ગન્ધ, અધકાશ, પ્રકાશ, કાલિ, છાયા, તાપ, વણું (પીળા, ધોળા પગેરે એ) ગધ, એ અને ગ્ધગ એ મધા પુદ્ગલોના લક્ષણુ છે

નોંધ — પુદ્ગલ એ જૈનદર્શનમા જડ પદાર્થમાં વપરાતો પાત્રિભાવિન શબ્દ છે

[૧૩] એકઠે થવું, વિખરાવું, નાખ્યા, આકાર (વર્ણાદિના) મયોગ નથા વિભાગ એ બધી ક્રિયાઓ પર્યાયોની ઓધક છે. માટે તેજ નવું વક્ષાત્તુ ધાત્તુ

[૧૪] છવ, અછવ પુખ, પાપ, આસ્રવ, મંવગ, નિર્ગંગ, બધ અને મોહ એ નવ પદો છે.

[૧૫] ગ્યાત્માવિક ગીતે (જ્ઞાતિમરણુ જ્ઞાન ક્રિયાદિથી) કે કેઈના ઉપદેશથી આવપૂર્વક તે બધા પદોની મથાર્થ શ્રદ્ધા થવી તે સ્થિતિને મહાપુરુષોએ મમકિત કહ્યું છે.

નોંધ:—સમકિત એટલે સમ્યક્ત્વ મથાર્થ આત્મજ્ઞાન, જેન દર્શનમા વામુવેર્ષા ૧૪ ગુણસ્થાનકોમાં એથે ગુણસ્થાનકોથીજ આત્મવિકાસ શરૂ થાય છે. તે સદ્આતને સમન્વિત કહેવાય છે

[૧૬] (૧) નિનર્ગરુચિ, (૨) ઉપદેશરુચિ, (૩) આજ્ઞારુચિ, (૪) સૂત્ર રુચિ, (૫) બીજરુચિ, (૬) અભિગગરુચિ, (૭) વિસ્તારરુચિ, (૮) ક્રિયારુચિ, (૯) સક્ષેપરુચિ અને (૧૦) ધર્મરુચિ. આ દસ રુચિઓથી મમકિત તરતજ લાવે પમાય છે.

[૧૭] છવ, અછવ, પુખ, પાપ, આસ્રવ, મંવગ, નિર્ગંગ, બધ અને મોહ. એ નવ પદોને મથાર્થ ગીતે જ્ઞાતિમરણાદિ જ્ઞાને કરીને જણ્યા પછી તે પર શ્રદ્ધા થાય તે નિનર્ગરુચિ કહેવાય છે.

[૧૮] જે પુરવ જિનેશ્વરોએ મથાર્થ અનુભવેલા લાવેનો દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી, કાળથી અને લાવથી પોતાની મેળેજ જ્ઞાતિમરણાદિ જ્ઞાન (નિમિત્ત)થી જાણીને તે એમજ છે, બીજી ગીતે નથી એવી અદ્ય શ્રદ્ધા ગખી શકે છે તે નિનર્ગરુચિવાળો મમકિતી જાણવો.

[૧૯] ઉપરુક્ત લાવો કે જે કેરણી કે છંદસચણાઓ વડે કહેવાયેલા

છે તેના ઉપર શ્રદ્ધા ગળી ગયે છે તે ઉપદેશરૂપિ વાળો મમકિતી જાણવો.

[૨૦] જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન નીકળી ગયાં છે તેવા મહાપુરુષની આગામી તત્ત્વ પર રુચિપૂર્વક શ્રદ્ધા ધરાવે છે તે આજારુચિવાળો મમકિતી કહેવાય છે.

[૨૧] જે અંગપ્રવિષ્ટ કે અંગબાહ્યથી સૂત્રને જાણીને તે સૂત્ર વડે મમકિત પામે છે તે શતરુચિવાળો મમકિતી જાણવો.

નોંધ:—આચારંગાદિ અંગો અંગપ્રવિષ્ટ કહેવાય છે અને તે મિવાયના બીજાં સૂત્રો અંગબાહ્ય કહેવાય છે

[૨૨] જેમ પાણીમા તેમનું બિંદુ વિતાર પામે અને એક બીજ વાચ્યેથી અનેક બીજ હિત્તન થાય તેમ એક પદથી કે એક હેતુથી ઘણા પદ, ઘણાં દષ્ટાન અને ઘણા હેતુ મે પદાર્થ પર શ્રદ્ધા વધે અને મમકિત પામે તેમ પુરુષનું બીજરુચિ સમકિતી જાણવો.

[૨૩] કં જો અગિયાર આગ અને બારમો દ્રષ્ટિવાદ તથા બીજાં ઈતર મિદ્ધાંતોના અર્થને બરાબર જાણીને મમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને અભિગમરુચિ જાણવો.

[૨૪] જો દ્રવ્યના મર્વ જાણે, મર્વ પ્રમાણે અને મર્વ નયોથી જેણે જાણીને સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને વિસ્તામરુચિ મમકિતી જાણવો.

નોંધ:—નય એ પ્રમાણનો અંશ છે. નય એટલે વિચારોનું વર્ગીકરણ તેના સાત પ્રકાર છે. (૧) નૈગમ (૨) સંશ્લેષ (૩) વ્યવહાર (૪) જલસૂત્ર (૫) શબ્દ (૬) સમશિરદ્ધ (૭) એવંભૂત. પ્રમાણ ચાર છે. (૧) પ્રત્યક્ષ (૨) અનુમાન (૩) ઉપમાન (૪) આગમ. જ્યાં પદાર્થોના જ્ઞાનમાં નય અને પ્રમાણની આવશ્યકતા રહે છે.

[૨૫] અન્યદર્શન અને જ્ઞાન પૂર્વક, ચારિત્ર, તપ, વિનય, પાત્ર્ય મમિતિ અને ત્રણ ગુણિ ક્રિયાદિ શબ્દ ક્રિયાઓ કરનાં મમકિત પામે તે ક્રિયાગુણિતઓ જાણવો.

[૨૬] જે અનત, મન, વાદ કે દર્શનોમા મપડાયો નથી કે મત્ત મિયાયના બીજા કોઇ પાત્ર્ય વાતોને માનતો નથી છતાં પીતરાગના પ્રવચનમા અતિ નિષુણ્ણ નથી (અર્થાત્ પીતરાગ માર્ગની શ્રદ્ધા શુદ્ધ છે પણ વિગેય બળેલો નથી) તે મંદોષપદુગિ મમકિતની જાણવો.

[૨૭] જે અન્તિકામ (દ્રવ્યગ્વરૂપ), ગુણ (શાસ્ત્ર) ધર્મ અને ચારિત્રધર્મને જિનેશ્વરોએ કહેલ છે તે ગીતે શ્રદ્ધા ગામે છે તેને ધર્મગુણિ મમકિતી જાણવો.

[૨૮] (૧) પરમાર્થ (તત્ત્વ) નુ ગુણગીર્તાન કરવું. (૨) જે પુરોષો પગ્મઅર્થ—તત્ત્વને પામ્યા છે મિઓની મેલા કરવી. (૩) જે માર્ગથી પતિત થયા હોય કે અમત્ત્ય દર્શન કે વાદમા માનતા હોય તેનાથી દૂર રહેવું એ ત્રણ ગુણોથી મમકિતની શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. (એ ત્રણ ગુણો જાણવી ગમ્મગમી મમકિત શ્રદ્ધાપૂર્વક જાણવાઇ રહે છે.)

[૨૯] મમકિત વિના આગ્નિ હોઈ શકેજ નહિ અને મમકિત હોય ત્યાં તો ચાગ્નિ હોય અને ન પણ હોય. જો એટી માથે મમ્યકૃત્વ અને ચારિત્ર ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પડેલા મમકિત જાણવું.

નોંધ.—સમકિત એ ચાગ્નિની પૂર્વવર્તા સ્થિતિ છે. યથાર્થ નવર્યા વિનાનું આવરેલું અર્થરિનાનું છે

[૩૦] દર્શન વિના (મમકિત ગદિન) જ્ઞાન ન હોય, ન ન વિના

આગ્નિના ગુણો ન હોય અને ચારિત્રના ગુણ વિના (કર્મથી) મુક્તિ ન મળે અને કર્મમુક્તિ વિના નિર્વાણમતિ (સિદ્ધપદ) થાય નહિ

[૩૧] નિ શકિત (જિનેશ્વરના વચન વિશે ગંદા ગદ્દિન થવું), નિ કા-
ક્ષિત (અસત્ય મતોમાં વાચાળ ગદ્દિત થવું,) નિર્વિચિકિત્સ્ય
(ધર્મકૃણા મંસ્ય રહિત થવું), અમદ દ્રષ્ટિ (ધણ્યાં મનમતાતરો
નેઠને ખુઝાવું નહિ તે અર્થાત્ અડમ શ્રદ્ધાવાળું થવું), ઉપ
ગૃહા (મત્યધર્મ પામીને જે ગુણી પુરુષો હોય તેમની પ્રગ સા
કરે અને ગુણજદ્ધિ કરે તે) ગિયગીકગ્લુ (ધર્મથી શિથિલ
થતા હોય તેને સ્થિર કરવા), વ્રાત્સસ્ય (વ્યધર્મનું સિત સાધવું
અને વ્યધર્મીઓની હાકિત કરી), પ્રભાવના (મત્યધર્મની
ઉત્તતિ કરવી અને પ્રચાર કરવો.) આ આઠ મમ્યૂત્વ દ્રષ્ટિના
આચારો છે

[૩૨] પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર, બીજું છેદોપસ્થાપનીય, ત્રીજું પગિદાર
વિગદ્ધ ચારિત્ર, ચોથું મુદ્ધમ ન પગય ચારિત્ર

[૩૩] અને પાચમુ કપાય ગદ્દિત મથાખ્યાન ચારિત્ર (તે આગિયારમા
ક્ર બાગમા ગુણુચ્ચાનકે રહેલા) છદમચ્ચને તથા કેરણીને હોય
છે આ પ્રમાણે કર્મને ખપાવનારા ચારિત્ર પાચ પ્રકારનાં
કથા છે

નોંધ —સામાયિક ચારિત્ર પાચ મહામતરક પ્રથમ-ચારિત્રને કહેવામા
આવે છે. બીજું સામાયિક ચારિત્રના કાળનો છેદ કરીને ફરી સ્થાપન
કરવું તેનું નામ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવામા આવે છે પગિદાર
વિશુદ્ધ ચારિત્ર હમ્ય પ્રકારના જ્ઞાન અને તપશ્ચર્યા પૂર્વક નવ સાધુઓ
સાથે રહી દોઢ વર્ષ સુધી પળે છે તે સદમ સંપરાય ઓલે અસ્ય કથા-
ચવાળું ચારિત્ર.

[૨૮] તપ આત્મિક તેમજ બાહ્ય એમ બે પ્રકાર વર્ણવેલું છે.
બાહ્ય તપના અને આત્મિક તપના ૭ ૭ પ્રકાર છે.

નોંધ:—તપશ્ચર્યાના વિશેષ અવિકાત માટે ત્રીયમુ અધ્યયન નુસ્તા.

[૩૫] હિસાતના જ્ઞાનથી પદાર્થોને જાણે છે. દર્શનથી તે પર બ્રહ્મ
ગણે છે. સાગ્રિયથી આવનાં ક્રોધોનો મેધ કૃત્રે છે, અને
તપથી પૂર્વ ॥ ક્રોધો અપાત્રી શુદ્ધ થાય છે.

[૩૬] એ પ્રમાણે મયમ અને તપથી પૂર્વક્રમેને દૂર કરીને મર્ષ
દુઃખથી મહિત થઈ મરણિઓ શીઘ્ર મોક્ષગતિ પામે છે.

એમ કહ્યું હું.

એ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગગતિ મંલંબીનું અહાવીસમુ અધ્યયન નમામ થયું.

સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ

૨૬

પરાક્રમ, શક્તિ કે સામર્થ્ય તો જીવમાત્રમાં છે, પરંતુ વિશ્વમાં તેનો ઉપયોગ જુદી જુદી રીતે જુદા જુદા રીતે થતા રહેવાય છે તેમ જીવોની લિંગ લિંગ ભૂમિકાઓ સૂચવે છે. જે શક્તિ અન્ય પર ન વાપરતાં પોતા પરમ વાપરે છે તે શર ન ગણાતાં મૂખમાં ખપે છે. તેમ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલાં તરવાનાં સાધનોથી પોતે જ હુએ છે તે બાલજીવ કહેવાય છે.

ન્યારે બાલજીવ મટે છે ત્યારે સાથે સાથે તેની દ્રષ્ટિ પણ પલટે છે આ દ્રષ્ટિને જૈનદર્શન સમક્ષિત-દ્રષ્ટિ કહે છે. એ દ્રષ્ટિ પાંચા પછી જે પુરુષાર્થ થાય છે તે જ માથો પુરુષાર્થ કે માથુ પરાક્રમ કહેવાય છે.

જીવ માત્ર માધક છે મસાર એ માધનાની ભૂમિકા છે. તેમાં પણ મહુધ્યજીવ એ સાધનાનું ઉચ્ચ ક્ષેત્ર છે ત્યાં મળેલાં માધનો સુમાર્ગે પ્રયુક્ત થાય તો સાધકની માધના સફળ થઈ તે શીઘ્ર પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે.

જેમ જીવો લિંગ લિંગ તેમ તેનાં માધનોમાં અને પ્રકૃતિમાં પણ લિંગતા છે. તેથી સમક્ષિત પરાક્રમનાં લિંગ લિંગ માધનો લિંગ લિંગ રૂપે અહીં ૭૩ ભેદોમાં બતાવ્યાં છે. જેમાંનાં દેટલાંક સામાન્ય, દેટલાંક વિશેષ અને દેટલાંક વિશેષતર કહીને છે તો તે સ્પષ્ટ પોતપોતાને કદાચ આધરોનું શોધન કરી પ્રાયેક આધર પુરુષાર્થમાં પચાન કરવો અને વિચારવું અતિ અતિ આવશ્યક છે

બુધર્મસ્વામી મે જન્મ્યુસ્વામીને કહ્યું:—હે આયુષ્યમન ! તે ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહેલું છે મેં સાંભળ્યું છે. અહીં ખરેખર સમણુ ભગવાન કાશ્યપ મહાવીરે સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામનું અધ્યયન વર્ણવ્યું છે.

જેને મુંદર રીતે સાંભળીને તેના પર વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા લાવીને, (અહઃન વિશ્વાસ લાવીને) તેની રુચિ જમાવીને, તેનો સ્પર્શ કરીને, તેનું પાલન કરીને, તેનું રોધન, કીર્તન અને આરાધન કરીને તેમજ (જિનેશ્વરોની) આજ્ઞાપૂર્વક અનુપાલન કરીને ઘણા છવે સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થાય છે, જરિનિર્વાણ પામે છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

તેનો આ અર્થ આ પ્રમાણે ક્રમથી કહેવાય છે. જેમકે (૧) સંવેગ (મોહાભિલાષ), (૨) નિવેદ (વૈરાગ્ય), (૩) ધર્મ-શ્રદ્ધા, (૪) શુભસાધર્મિક દુઃસ્ખાણા (મનપુરુષો અને સમધર્મીઓની સેવા), (૫) આલોચના (દોષોની વિચારણા), (૬) નિન્દા, (દોષોની નિન્દા-આત્મનિન્દા), (૭) ગર્હા (દોષ પ્રત્યે તિરસ્કાર), (૮) સામાયિક (આત્મભાવમાં દીન થવાની ક્રિયા), (૯) ચતુર્વિંશતિસ્તવ (ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિ, (૧૦) વંદન, (૧૧) પ્રતિક્રમણ (પાપનું આયશ્ચિત કરવાની ક્રિયા), (૧૨) કાયોત્સર્ગ, (૧૩) પ્રત્યાખ્યાન (પ્રતિજ્ઞા લેવી), (૧૪) રતવ સ્તુતિમંગળ (શુભીજનની સ્તુતિ), (૧૫) કાલ પ્રતિલેખના (સમય નિરીક્ષણ), (૧૬) આયશ્ચિતકરણ (આયશ્ચિત્તની ક્રિયા), (૧૭) સમાપના, (૧૮) સ્વાધ્યાય, (૧૯) વાચન, (૨૦) પ્રતિપ્રવચના (પ્રશ્નોત્તર), (૨૧) પરિવર્તના (અભ્યાસનું પુનરાવર્તન), (૨૨) અનુમેષા (હિંદુ જિન જિન ચિંતન), (૨૩) ધર્મકથા, (૨૪) રાષ્ટ્ર આરાધના (જ્ઞાનપ્રાપ્તિ), (૨૫) ચિત્તની એકાગ્રતા, (૨૬) સંયમ, (૨૭) તપ, (૨૮) વ્યવહાર (કર્મનું વિખરાવું), (૨૯) મુખશાષ (સંતોષ), (૩૦) અપ્રતિબદ્ધતા (અનાસક્તિ), (૩૧) એકાંત અસ્તન, સયન અને સ્થાનનું સેવન, (૩૨) વિનિવર્તના (પાપક્રિયાથી નિવૃત્ત થવું), (૩૩) સંલોગ પ્રત્યાખ્યાન (સ્વાવલંબન), (૩૪) ઉપધિ

પ્રત્યાખ્યાન (અનાવશ્યક વસ્તુઓનો ત્યાગ અથવા વસ્ત્ર, ખાત્ર
ઈત્યાદિનો ત્યાગ), (૩૫) આહાર પ્રત્યાખ્યાન, (૩૬) કપાય પ્રત્યા-
ખ્યાન, (૩૭) યોગ પ્રત્યાખ્યાન (પાપપ્રમંજનો ત્યાગ), (૩૮)
શરીરનો ત્યાગ, (૩૯) મહાયકનો ત્યાગ, (૪૦) ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન
(અણુસણુ-શરીરનો અંતકાલ ભણી મર્વા આહારનો ત્યાગ),
(૪૧) સ્વભાવ પ્રત્યાખ્યાન (દુષ્ટ પ્રકૃતિઓથી નિવૃત્તિ, (૪૨)
પ્રતિરૂપતા (મન, વચન ને કાયાની એકતા-કર્તવ્યપાલન),
(૪૩) વૈયાવૃત્ય (ગુણોજનની સેવા), (૪૪) સર્વગુણમંપન્નતા
(આત્માના સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ) (૪૫) વીતરાગતા (રાગદ્વેષથી
વિરહિત), (૪૬) ક્ષમા, (૪૭) શુદ્ધિ (નિર્લોભતા), (૪૮) મરણતા
(કપટનો ત્યાગ), (૪૯) મૃદુતા નિરશિમાનતા, (૫૦) ભાવસત્ય
(શુદ્ધ અંતઃકરણ), (૫૧) કવણ મત્ય (સાચી પ્રવૃત્તિ, (૫૨) યોગ
સત્ય (મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર મત્યરૂપ હોય તે દશા),
(૫૩) મનોશુદ્ધિ (મનનો મંથન), (૫૪) વચનશુદ્ધિ (વચનનો
મંથન) (૫૫) કાયશુદ્ધિ (કાયાનો મંથન) (૫૬) મન સમાધારણા
(મત્યમાં ચિત્તની એકાગ્રતા) (૫૭) વાકસમાધારણા (વચનનું
યોગ્ય માર્ગમાં નિરૂપણ), (૫૮) કાય મમાધારણા સત્યપ્રવૃત્તિમાં
શરીરનું સ્થાપન), (૫૯) જ્ઞાન સંપન્નતા (જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ), (૬૦)
દર્શન સંપન્નતા (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ) (૬૧) આદિત્વ સંપન્નતા
(શુદ્ધ આદિત્વની પ્રાપ્તિ), (૬૨) ઔત્રેન્દ્રિય નિયંત્ર (કાનનો
સંયમ), (૬૩) આંખનો સંયમ, (૬૪) બ્રાહ્મેન્દ્રિય (તાકનો સંયમ),
(૬૫) શ્રુતનો સંયમ, (૬૬) સ્પર્શેન્દ્રિયનો સંયમ, (૬૭) કોષધિવિજય
(૬૮) માનનો વિજય, (૬૯) માયાનો વિજય (૭૦) ક્ષોભનો
વિજય, (૭૧) રાગદ્વેષ અને ત્રિસ્વાદર્શન (અજ્ઞાન) નો વિજય,
(૭૨) કૌલેશી (મન, વચન અને કાયાના યોગનું ડહાણું-પર્વતની
પેઠે આત્મઅડોલતાની રિયતિ), અને (૭૩) આકર્મતા (કર્મરહિત
અવસ્થા).

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] (શિષ્ય પૂછે છે:—) હે પૂજ્ય ! સવેગ (મુમુક્ષુતા) થી જીવાત્મા શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે (દયા ગુણને પામે છે ?) ગુરુ બોલ્યા:—સવેગથી અનુત્તર ધર્મશ્રદ્ધા જાગે છે અને એવી અપૂર્વ ધર્મશ્રદ્ધાથી શીઘ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તે દ્વારા તે અનંતાનુગ્રાહી (જીવાત્મા માથે દૃઢ બંધાયેલા) ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભને ખપાવે છે. (આ રથને કપાયોને ઉપશમ, ક્ષય કે ક્ષયોપગમ એ ત્રણેમાંથી ચોક્કસતા, પ્રમાણે એક સ્થિતિ હોય છે.) તે જીવાત્મા નવું કર્મ બાંધતો તથા અને કર્મબંધનના નિમિત્તરૂપ મિથ્યાત્વની શુદ્ધિ કરીને દર્શન (સમક્ષિત) નો આરાધક થાય છે. ઉચ્ચ પ્રકારની સમક્ષિતની વિશુદ્ધિથી (ક્ષામિક મમક્ષિતની ઉચ્ચ સ્થિતિથી) ક્રોધ ક્રોધ જીવ તો તેજ ભવે મોક્ષ પામે છે અને જેઓ તેજ ભવે મોક્ષ ન પામે તેઓ પણ આત્મવિશુદ્ધિ વડે ત્રીજો ભવે અવશ્ય મોક્ષ પામે છે.

નોંધ—ત્રણ ભવથી-અધિક ભવ તેને કરવા પડતા નથી.

- [૨] હે પૂજ્ય !, જીવાત્મા નિર્વેદ (નિરાસક્તિ) થી શું પામે છે ? નિર્વેદથી દેવ, મનુષ્ય અને પશુ સંબંધીના પ્રત્યેક કામભોગોમાં શીઘ્ર વૈરાગ્ય પામે છે અને તેથી બધા વિષયોથી વિરક્ત થાય છે. અને સર્વ વિષયોથી વિરક્ત થયેલો તે આરંભનો (પાપક્રિયાનો) પરિત્યાગ કરે છે. આરંભનો પરિત્યાગ કરીને 'સંસારના માર્ગને' કર્મપૂર્વક છેદી નાખે છે. અને સિદ્ધિ (મોક્ષ) માર્ગે ગમન કરે છે.

- [૩] હે પૂજ્ય ! ધર્મશ્રદ્ધાથી જીવ શું ફળ પામે છે ? ધર્મશ્રદ્ધાથી સાતાવેદનીય (કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલાં) સુખો મળવાં છતાં તેમ

રાખતો નથી. પણ વૈરાગ્ય ધર્મને પામે છે અમર (ગૃહસ્થાશ્રમ) ધર્મને છોડી દે છે. અને અણુગારી (ત્યાગી) યર્ધ શારીરિક અને માનસિક છેદન, ભેદન. સંયોગ અને વિયોગોના દુઃખનો નાશ કરે છે. (નવા કર્મબંધનથી નિવૃત્ત યર્ધ પૂર્વ કર્મને દાખ કરે છે.) અને અબ્યાગ્રાધ (બાધારહિત) મોક્ષસુખને મેળવે છે.

[૪] હે પૂજ્ય ! ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી જીવ શું પામે છે ! ગુરુજન અને સ્વધર્મીઓની સેવાથી સાચા વિનય (મોક્ષર્તુ મૂળ કારણ) ને પ્રાપ્ત કરે છે. અને વિનય મેળવીને સમ્યક્ત્વનાં રોધક કારણોનો નાશ કરે છે અને તેથી નરક, પશુ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધીની દુર્ગતિને અટકાવે છે, અને જગતમાં બહુમાન કીર્તિ પામતો તે અનેક મુશ્કેલી દીપાવી સેવા-ભક્તિના અપૂર્વ સાધન વડે મનુષ્ય અને દેવગતિને પામે છે. મોક્ષ અને સદ્ગતિના માર્ગ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર) ને વિરુદ્ધ કરે છે અર્થાત્ કે વિનયથી પ્રાપ્ત થતાં સર્વ પ્રશસ્ત કાર્યોને તે સાધે છે અને સાથે સાથે ખીજા જીવોને પણ તે માર્ગે દોરે છે.

[૫] હે પૂજ્ય ! આલોચનાથી જીવાત્મા શું પામે છે ! આલોચનાથી માયા (કપટ), નિદાન અને મિથ્યાદર્શન (અસદ્દ્રષ્ટિ), આ ત્રણ શત્રુો કે જે મોક્ષમાર્ગના વિધાતરૂપ અને સંસારનાં બંધન કરનાર છે તેને દૂર કરે છે. અને તેથી અપ્રાપ્ય સરળતાને પ્રાપ્ત થાય છે, સરળ જીવ કપટરહિત બને છે તેથી સ્ત્રીવેદ કે નપુંસકવેદને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બાંધેલ હોય તો તેનો નાશ કરે છે.

નોંધ:--સ્ત્રીવેદ એટલે સ્ત્રી જાતિને આગ્ય મદ્દતિ અને સરીસ્તું પામતું.

[૬] હે પૂજ્ય ! આત્મનિંદાથી જીવ શું પામે છે ? આત્મદોષોની નિંદાથી પશ્ચાતાપની ભટ્ટીને જગાવે છે અને પશ્ચાતાપની ભટ્ટીમાં દોષોને બાળી વૈરાગ્ય પામે છે. અને એ વિરક્ત પુરુષ અપૂર્વ કરણની શ્રેણિ (ક્ષપક શ્રેણિ) પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે પ્રાપ્ત કરનાર ને ત્યાગીજન ગૌહનીય કર્મને અપાવે છે.

નોંધા—કર્મનું સવિસ્તર વર્ણન તેત્રીસમા અધ્યયનમાં જુઓ.

[૭] હે પૂજ્ય ! મહા (અન્ય સર્માપે આત્મનિંદા કરવા)થી જીવ શું મેળવે છે ? મહાથી આત્મનમ્રતા (લઘુતારૂપ જુદીને) મેળવે છે અને તેથી જીવ અપ્રશસ્ત કર્મબંધનના હેતુથી યોગોને નિવૃત્ત કરી પ્રશસ્ત યોગો પામે છે. અને પ્રશસ્ત યોગો પામીને તે અણગારે અનંત આત્મઘાતક કર્મોના પર્યાયોને નષ્ટ કરી નાખે છે.

[૮] હે પૂજ્ય ! સામાયિકથી જીવાત્મા શું પામે છે ? સામાયિક કરવાથી (આત્મરૂતોપ) વિરામ મળે છે.

[૯] હે પૂજ્ય ! યોગીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી જીવ શું પામે છે ? યોગીસ તીર્થકરોની સ્તુતિથી આત્મદર્શનની વિશુદ્ધિ થતી જાય છે.

નોંધા—મનુષ્ય જેવું ધ્યાન ધરે છે તેવું જ તેનું આંતરિક વાતાવરણ બની જાય છે અને આખરે તેથી જ તે ચર્મ જાય છે.

[૧૦] હે પૂજ્ય ! વંદનથી જીવ શું મેળવે છે ? વંદનથી નીચ જોત્રાનું કર્મ બાંધ્યું હોય તે અપાવી ઊંચ જોત્રાનું કર્મ બાંધે છે. (નીચ વાતાવરણમાં ન જન્મતાં ઉચ્ચ વાતાવરણમાં જન્મે છે.) અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. તથા આત્માનું સફળ સામર્થ્ય પામે છે. (ધણા જીવો-સમાજ-નો નેતા બને છે.) અને દાક્ષિણ્યલાપ (વિશ્વવશ્વબતા) ને પામે છે.

[૧૧] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રતિક્રમણથી શું મેળવે છે ? પ્રતિક્રમણથી (આદરેલા) વ્રતનાં છિદ્રો ઢાંકી શકે છે. અને શુદ્ધ વ્રતધારી તે હિંસાદિ આસ્રવથી નિવૃત્ત થઈ આઃ પ્રવચનમાતામાં સાવધ થાય છે અને વિશુદ્ધ ચાગ્રિ મેળવી સંયમ યોગથી અલગ ન થતાં જીવન પર્વત સંપત્તિમાં સમાધિપૂર્વક વિચરે છે.

[૧૨] હે પૂજ્ય ! કાયોત્સર્ગથી જીવ શું પામે છે ? કાયોત્સર્ગથી જૂત તથા વર્તમાન કાળના દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી વિશુદ્ધ બને છે. અને ભારવાહક જેમ ભારથી રહિત થઈ શાંતિપૂર્વક વિચરે છે તેમ તેવો જીવ ચિંતા ગદિ થઈ પ્રશસ્ત ધ્યાનમાં સુખપૂર્વક વિચરે છે.

[૧૩] હે ભગવન ! પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શું મેળવે છે ? પ્રત્યાખ્યાનથી નવા પાપો રાહી હઠ્ઠાનો નિરોધ કરે છે. અને હઠ્ઠાનો નિરોધ કરવાથી સર્વ પદાર્થોમાં તે વૃષ્ટ્યારહિત બની પરમ-શાંતિમાં ત્રીક્ષી શકે છે.

[૧૪] હે પૂજ્ય ! સ્તવસ્તુતિમંગળથી જીવ શું પામે છે ? સ્તવસ્તુતિ-મંગળથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્ય બોધિલાભને મેળવે છે અને તે બોધિલાભને મેળવી દેહાતે મોક્ષ પામે છે અથવા (બાર દેવલોક, નવ ઐવેયક ને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાણી) હિમ્ય દેવગંતિની આરાધના કરે છે.

[૧૫] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયાદિકાળના પ્રતિજ્ઞેખનથી જીવ શું પામે છે ? તેવા પ્રતિજ્ઞેખનથી જીવાત્મા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને દૂર કરે છે.

[૧૬] હે પૂજ્ય ! જીવ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી શું પામે છે ? પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી પાપની વિશુદ્ધિ કરે છે અને વ્રતના અતિચારો (દોષો) રહિત થાય છે. અને શુદ્ધ મનથી પ્રાયશ્ચિત્ત મદ્દલ

કરીને કલ્યાણના માર્ગ અને તેના ફળની વિગુહિ કરે છે અને તે ક્રમથી ચારિત્ર અને તેના ફળ (મોક્ષ) ને આગવી શકે છે.

[૧૭] હે પૂજ્ય ! ક્ષમાથી શ્રવણ પામે છે ? ક્ષમાથી ચિત્તનો આહ્વાદ થાય છે. અને તેવો પ્રધાન ચિત્તવાળો શ્રવણ જગતના સર્વ પ્રાણી, જન, શ્રવણ અને સર્વ એ ચારે પ્રકારના શ્રવણોમાં મિત્રભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને તે વિશ્વમૈત્રી પામી પોતાના ભાવની વિશુદ્ધિ કરી આખરે નિર્ભય બને છે.

નોંધ:—અન્યના દોષો અને ખૂટો જાણી જવાથી ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે અને એ સતત ચિત્ત પ્રસન્નતાથી વિશુદ્ધપ્રેમ વિશ્વ પર પ્રગટે છે. તે માઈને કય આપતો નથી તેથીજ નિર્ભય બને છે.

[૧૮] હે પૂજ્ય ! સ્વાધ્યાયથી શ્રવણ પ્રાપ્ત કરે છે ? સ્વાધ્યાયથી જ્ઞાનાવરણથી કર્મને અપાવે છે.

[૧૯] હે પૂજ્ય ! વાચનથી શ્રવણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? વાચનથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને સુત્ર પ્રેમ થવાથી જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેવા સુત્રપ્રેમથી તીર્થ કરોના ધર્મનું અવલંબન મળે છે અને તે સત્યધર્મના અવલંબન વડે કર્મની મહા નિર્જરા કરી નિષ્કર્મી બને છે.

નોંધ:—વાચનમાં સ્વવાચન અને અધ્યયન એ બન્નેનો સમાવેશ થાય છે.

[૨૦] હે પૂજ્ય ! શાસ્ત્રચર્યાથી શ્રવણ મેળવે છે ? શાસ્ત્રચર્યાથી મહાપુરુષોનાં સૂત્રા અને તેનું રહસ્ય તે બંનેને શોધી શકે છે. અને તેથી કાંક્ષામોહનીયકર્મ (મનિવિષયોસ) ને છેદી નાળે છે.

[૨૧] હે પૂજ્ય ! સૂત્રપરિવર્તનથી શ્રવણ મેળવે છે ? વારંવાર

અભ્યાસને ફેરવવાથી વિસરેલા અક્ષરોને સંભારે છે અને તે જીવાત્મા અક્ષરલબ્ધિ પામે છે.

[૨૨] હે પૂત્ય ! અનુપ્રેક્ષાથી જીવ શું પામે છે ? આયુષ્ય કર્મને છોડી બાકીના માત્ર કર્મોના ગાઢ બંધનથી બંધાયેલી પ્રકૃતિઓને શિથિલ બંધનવાળી બનાવે છે. તે કર્મપ્રકૃતિ લાંબા કાળની સ્થિતિવાળી હોય તો 'ટુંકાકાળની સ્થિતિવાળી બનાવે છે. તીવ્ર રસવાળી હોય તો તે મંદ રસવાળી બનાવે છે. બહુ પ્રદેશવાળી હોય તો અસ્પષ્ટપ્રદેશવાળી બનાવે છે. કદાચ આયુષ્યકર્મ બંધાય અગર ન પણ બંધાય (જો પહેલાં આયુષ્ય ન બંધાયું હોય તો બંધાય). અસાનાવેદનીય કર્મ ન બંધાય અને તે જીવાત્મા અનાદિ, અનંત અને દીર્ઘકાલિક એવા આ સંસાર અરણ્યને જાદી ઓળંગી જાય છે.

[૨૩] હે પૂત્ય ! ધર્મકથાથી જીવ શું પામે છે ? ધર્મકથાથી નિર્જરા થાય છે અને જિનેશ્વરોનાં પ્રવચનોની પ્રભાવના થાય છે. એવા પ્રવચનોના પ્રભાવથી ભવિષ્યકાળમાં તે જીવ મુક્તકર્મ પામે છે.

[૨૪] હે પૂત્ય ! મુત્રામલ્લાંતની આરાધનાથી જીવ શું પામે છે ? મુત્રાની આરાધનાથી અજ્ઞાન દૂર થાય છે અને તેથી તે જીવ દાર્ઢ્ય રથાને કસેરા પામીને નથી.

[૨૫] હે પૂત્ય ! મનની એકાગ્રતાથી જીવ શું પામે છે ? મનની એકાગ્રતાથી તે જીવ ચિત્તનો નિરોધ કરે છે.

[૨૬] હે પૂત્ય ! સંયમથી જીવ શું પામે છે ? સંયમથી અનાસવ-પાત્રું (આવનાં પાપને રોકવાં તે) પામે છે.

[૨૭] હે પૂત્ય ! તપથી જીવ શું પામે છે ? શુદ્ધ તપાશ્વાથી પૂર્વ કર્મોના કાય થાય છે.

[૨૮] હે પૂજ્ય ! મર્વ કર્મના વિમરાનાળી (સર્વકર્મની નિવૃત્તિથી) જીવ શુ પામે છે ? કર્મ વિખરાયાથી જીવાત્મા મર્વ પ્રમાણની ક્રિયાથી રહિત થાય છે, અને ત્યાગ્યાદ સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ શાંત થાય છે અને સર્વ કુખોનો અંત કરે છે

[૨૯] હે પૂજ્ય ! ભોગજન્ય સુખથી દૂર રહી મતોપથી (જીવન ગાળનાર) જીવ શુ પામે છે ? મતોપથી અન્યાયુજી શાંત બને છે અને તેવા નિયતમુદ્ધિ જીવ, હર્ષ, વિપાદ કે મોહરહિત ચારિત્રમોહનીય કર્મોનો બપાવે છે

નોંધ — જે આચરણની સહાયની સ્ફુરણા ન થાય તે ચારિત્ર-મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

[૩૦] હે પૂજ્ય ! (વિન્યાદિના) અપ્રતિમધથી જીવ શુ પામે છે ? અપ્રતિમધથી અમગતાનુ ક્ષણ રૂપજ થાય છે અને અસંગત્યથી ચિત્તની એકાગ્રતા પામી તે જીવ શાંતિ અને દિવ્ય (કદી) કોઈપણ વસ્તુમાં ન મધાના એકાંતશાંતિ પામે છે અને અપ્રતિમધ પછે વિચરે છે

[૩૧] હે પૂજ્ય ! એકાંત (સ્ત્રી ઇત્યાદિ સંગ રહિત) ધ્યાન, આસન અને શયનને ભોગવતા જીવ શુ પામે છે ? તેવા એકાંત ધ્યાનથી ચારિત્રનુ રક્ષણ થાય છે અને શુદ્ધ ચારિત્રશાળી જીવ રસામક્તિ છોડી ચારિત્રમાં નિશ્ચય થાય છે આવી રીતે એકાંતમાં રક્ત મોક્ષભાવને પામેલો જીવાત્મા આઠે પ્રકારના કર્મોના બંધનથી મુક્ત થાય છે.

[૩૨] હે પૂજ્ય ! વિન્યવિરક્તિથી જીવ શુ પામે છે ? વિન્ય વિરક્તિથી નવા પાપ કર્મો થતા નથી અને પૂર્વે બધાયેના હોય છે તે દગે છે ને ત્યારમા તે જીવ ચાર ગતિરૂપ સરાર અટવીને એજગી બધ છે.

[૩૩] હે પૂત્ય ! સંભોગના પ્રત્યાખ્યાનથી જીવ શુ પામે છે ? સંભોગના પ્રત્યાખ્યાનથી પરાવચબનનો ક્ષય કરે છે અને તે આવવળી જીવાત્માના યોગો ઉત્તમ અર્થવાળા થાય છે તે પોનાનાજ લાભથી મનોપ પામે છે. ખીચના લાભની વ્યાસા કાંતો નથી તેમ કંપના, મૂઠા, પ્રાર્થના કે અગ્નિ લાગ્યા પણ ડરતો નથી તે આવી રીતે અગ્રપૃષ્ઠી-અનલિપાથી બની ઉત્તમ પ્રકારની સુખશર્યા, (શાંતિ) પામીને મિચરે છે

નોંધ:—સંયમીઓનાં પારસ્પરિક વર્તનોને સંભોગ કહેવાય છે. આવા સંભોગથી વિશ્વભુ અર્થાત સૌથી નિર્લેપ રહેણું.

[૩૪] હે પૂત્ય ! ઉપધિ (મંયમીના ઉપકરણો) ના પરચક્ષ્ણાણથી જીવ શુ પામે છે ? ઉપધિના પ્રત્યાખ્યાન (તે પદાર્થના લેવા મુકવા કે આચરવાની ચિતાથી મુક્ત થાય છે અને ઉપધિ ગતિ જીવ નિગ્રપૃષ્ઠી (નાધ્યાય, ધ્યાન અને ચિતનમા નિશ્ચિંત રહેનાર) થી, ઉપધિ ન મળે તો કલેશ પામતો નથી.

[૩૫] હે પૂત્ય ! નર્વધા આહારના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? આહાર ત્યાગ કરવાની યોગ્યતાનાજો જીવ આહાર ત્યાગથી જીવનની વાનમાથી મુક્ત બને છે અને જીવનનો મોહ છેદાવાથી તે જીવાત્મા આહાર વિના પણ ખેદ પામતો નથી

[૩૬] હે પૂત્ય ! કપાયના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? કપાયના ત્યાગથી વીતરાગભાવ હિત્વજ થાય છે. અને વીતરાગભાવને પામેલા જીવને કુષ્ઠ અને સુષ્ઠ મમા ! બને છે

[૩૭] હે પૂત્ય ! યોગ (વ્યાપાર) ના ત્યાગથી જીવ શુ પામે છે ? યોગના ત્યાગથી જીવ અયોગી (મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર રહિત) થાય છે અને તેવો અયોગી જીવ ખગેખર કર્મ બાધતો નથી અને પૂર્વે બાધેલું હોય તેને સર્વથા દુઃખ છે

નોંધ—યોગ એટલે મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર.

[૩૮] હે પૂજ્ય ! શરીરના ત્યાગથી ' જીવ શું પામે છે ? ' શરીરના ત્યાગથી સિદ્ધિના અતિશય (ઉચ્ચ) ગુણુભાવને પામે છે. અને સિદ્ધિના અતિશય ગુણુથી સંપન્ન થઈ ને જીવાત્મા લોકના અગ્રભાગમાં જઈ પરમ સુખ પામે છે. અર્થાત્ સિદ્ધ (સર્વ કર્મથી મુક્ત) થાય છે. ,

[૩૯] હે પૂજ્ય ! સદાયવ્રતા ત્યાગથી જીવ શું પામે છે ? સદાયવ્રતા પ્રત્યાખ્યાનથી એકત્વ ભાવને પામે છે અને એકત્વ ભાવને પામેલો જીવ અદ્વિતીય, અદ્વિતીય અને અદ્વિતીય થઈ નિર્વ્યય, સંવર અને સમાધિમાં વધુ દૃઢ થાય છે.

[૪૦] હે પૂજ્ય ! આહારત્યાગની તપશ્વર્ણ કરનાર જીવ શું પામે છે ? તેણે અણુસણુથી સેંકડો ભવોને કાપી નાખે છે. (અદ્વિત સંસારી બને છે.)

[૪૧] હે પૂજ્ય ! (સર્વયોગ રૂઢિનરૂપ ક્રિયા માત્રના) ત્યાગથી જીવ શું પામે છે ? વ્રતિ માત્રના ત્યાગથી અનિવૃત્તિદરણ પામે છે. ને અનિવૃત્તિને પામેલા અણુગાર કેવળી થઈ બાકી રહેલા ચારે (વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર) કર્મોશોને ખપાવે છે. અને પછી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ શાંત થાય છે. (સર્વ દુઃખોનો અંત લાવે છે.)

[૪૨] હે પૂજ્ય ! પ્રતિરૂપતા' (આર્દ્રતા-રથવિરહસ્વી-ની આંતર ને બાહ્ય ઉપાધિ રહિત દશા) વડે જીવ શું પામે છે ? પ્રતિરૂપતા (મન વચન ને કાયાની એકતા) થી લઘુપણા (નમ્રતા)ને પામે છે. અને તેણે જીવ અગ્રમત્તપણે પ્રશસ્ત અને પ્રદ્દત્ત ચિદ્દેવને ધારણ કરે છે ને તેણે નિર્માણ, સમ્યક્ત્વી અને સંગિતિ સહિત બને છે તથા સર્વ જીવોને વિશ્વાસરૂપ, જિતેન્દ્રિય, અને વિયુક્ત તપશ્વર્ણથી મુક્ત પણ થાય છે.

[૮૩] હે પૂજ્ય ! સેનાથી હવે શું પામે છે ? મેરાથી હવાત્મા તીર્થંકર નામગોત્ર પામે છે

[૮૪] હે પૂજ્ય ! મરગુણ પ્રાપ્ત કરવાથી હવે શું પામે છે ? જ્ઞાતાદિ મરગુણોની પ્રાપ્તિ થવા પડી મનાન્મા આપણુ પડતુ નથી અને મમારમા ન આપણાથી ને હવાત્મા શાગી નિક અને માનનિક દુ પોથી મુક્ત થાય ,

[૮૫] હે પૂજ્ય ! પીતરાગપગાથી હવે શું પામે છે ? તેની વિનામમ્તિ થી મોહના મધનોને તે હવે છેદી નાખે છે તથા મોહન અને અમનોન ગન્ધ, રૂપ, ગંધ, રસ, રસન ધૃતિયા વિસેષા વેગવ્ય પામ છે

નોંધ — પીતરાગતા અહીં કેવળ વેગવ્યમુખક છે

[૮૬] હે પૂજ્ય ! તમાથી હવે શું પામે છે ? હમાથી તે વિન્ન પરિરહો પદ પામ વિન્ન્ય મેળવે છે

[૮૭] હે પૂજ્ય ! નિતોભનાથી હવે શું પામે છે ? નિતંભનાથી હવે અપન્નિક્ષી બને છે, અને મારોજપી પુરુષોના (મારો પગથી લાગે) થી મગી જાય છે અર્થાત્ નિગદ્ગ બને

[૮૮] હે પૂજ્ય ! નિઃસ્પન્નતાથી હવે શું પામે છે ? નિઃસ્પન્નતાથી મન, વચન આ મયાથી મગ્નતા અને મુદ્દતા પાપ કરે છે અને મોહની નાથે તે પ્રવચના (દર્શાઈ) કરે નથી તેવા હવાત્મા ધર્મનો આનામક બો છે

[૮૯] હે પૂજ્ય ! મદ્દતાથી હવે શું પામે છે ? મદ્દતાથી હવે અભિમાન ગદિન થાય છે અને મોહન મદ્દતાને પ્રમ કરી આ પ્રમગા મદ્દપ શત્રુનો મદ્દન કરી રહે છે

નોંધ — ભૂતિ રૂપ, જળ, રૂપ, તપ, જ્ઞાન, લાભ અને મેધવં, આ આઠ મદ્દનાં રથાને છે

[૫૦] હે પૂજ્ય ! ભાવમત્યથી (ગુદ્ધ અતઃકુણ્ઠથી) જીવ શુ પામે છે ? ભાવમત્યથી હૃદયવિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિનુદ્ધ અંતઃકરણનાથી જીવજ્ઞ અર્હન શુ । જાણેલા ધર્મની આગધના કરી શકે છે અને તે ૨ ની આગધ । મા ઉલ્લભી યર્મ પર-વાકમા પણ ધર્મનો આગધક બને છે.

[૫૧] હે પૂજ્ય ! કુણ્ઠમત્યથી જીવ શુ પામે છે ? કુણ્ઠમત્ય (મત્ય પ્રવૃત્તિ કરવા) થી સત્યક્રિયા કરવા । શક્તિ જન્મે છે અને મત્ય પ્રવૃત્તિમા ગ્રહેયો જીવ જેવુ બોલે છે તેવુ કરે છે.

[૫૨] હે પૂજ્ય ! યોગસત્યથી જીવ શુ પામે છે ? સત્યયોગથી યોગોની વિશુદ્ધિ થાય છે.

નોંધ:—યોગ એટલે મન, વચન અને કાયાનો વ્યાપાર.

[૫૩] હે પૂજ્ય ! મનગુપ્તિથી જીવ શુ પામે છે ? મનના સયમથી એકાગ્રતા (માનસિકબળિધિ) ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્ર ચિત્તવાળો જીવ મયગનો આગધક બને છે.

[૫૪] હે પૂજ્ય ! વચનમયમથી જીવ શુ પામે છે ? વચનમયમથી તે વિકાર રહિત થાય છે અને નિવિકાર જીવ આધ્યાત્મિક યોગનાં સાધનોથી (વચનસિદ્ધિ) યુક્ત થઇ વિચરે છે.

[૫૫] હે પૂજ્ય ! કાયાના સયમથી જીવ શુ પામે છે ? કાયામયમથી મંદર (પાપોનુ રોકવું) અને તેમાંથી કાયવળિધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને મંદરથી તે જીવ પાપના પ્રવાહનો નિરોધ કરી શકે છે.

[૫૬] હે પૂજ્ય ! મનને સત્ત્વ માર્ગમા (મમાધિમા) સ્થાપવાથી જીવ શુ પામે છે ? માને સત્ત્વ માર્ગમાં સ્થાપવાથી એકાગ્રતા ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાગ્રતા ઉત્પન્ન કરીને તે જીવ જ્ઞાનના પર્વાયો (અનેક શક્તિઓ) ઉત્પન્ન કરે છે, અને જ્ઞાનના પર્વા-

ચોને ઉત્પન્ન કરીને સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરે છે અને મિથ્યાત્વને દૂર કરે છે.

[૫૭] હે પૂજ્ય! વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે? વચનને સત્યમાર્ગમાં સ્થાપવાથી સમ્યક્ત્વના પર્ચાયો નિર્મળ કરે છે. અને સુક્ષ્મ બોધિત્વ પામે છે. તેમજ દુર્ક્ષ્મ બોધિત્વથી નિવૃત્ત થાય છે.

[૫૮] હે પૂજ્ય! કાયાને સંયમમાં સ્થાપવાથી જીવ શું પામે છે? કાયાને સત્યભાવે સંયમમાં સ્થાપવાથી ચારિત્રના પર્ચાયો નિર્મળ થાય છે અને ચારિત્રના પર્ચાયોને નિર્મળ કરીને અનુક્રમે યથાખ્યાત ચારિત્રની સાધના કરે છે. યથાખ્યાત ચારિત્રની વિશુદ્ધિ કરીને ચાર દેવળી ક્રમાંશને ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ તે જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત અને શાંત થઈ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

[૫૯] હે પૂજ્ય! જ્ઞાનસંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? જ્ઞાન સંપન્ન જીવ સર્વ પદાર્થોના મથાર્થ ભાવને બાણી દેકે છે અને તે ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર અટવીમાં દુઃખી થતો નથી. જેમ દોગવાળી સોમ બોલાતો નથી તેમ જ્ઞાની જીવ સંસારમાં ભૂયો પડતો નથી અને જ્ઞાન, ચારિત્ર તપ અને વિનયના યોગોને પ્રાપ્ત કરે છે તેમજ પોતાના દર્શન અને પરના દર્શનને પરાખર બાણીને અગ્રત્યમાર્ગમાં રૂસાતો નથી.

[૬૦] હે પૂજ્ય! દર્શન સંપન્નતાથી જીવ શું પામે છે? તેનો સમકિતી જીવ સંસારના મૂળરૂપ અજ્ઞાનનું છેદન કરે છે. તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઓલવાતો નથી. અને તે પ્રકાશતાં એક જ્ઞાન તથા દર્શનથી પોતાના આત્માને નયોજીને સુંદર ભાવનાપૂર્વક વિચરે છે.

- [૬૧] હે પૂજ્ય ! ચારિત્ર સંપન્નતાથી છવ શું પામે છે ? ચારિત્ર સંપન્નતાથી શૈલંગી (મેઝ જેવા નિઝળ) ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે. અને તેવા નિઝળ ભાવને પામેલો અણગાર જાણી ગહેલા ચાન્ કમોને ખપાવે છે. અને ત્યાદ્યાદ મિધ્ધ, પ્રુધ્ધ, મુક્ત અને શાન્ત થઇ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.
- [૬૨] હે પૂજ્ય ! ઓત્તેન્દ્રિયના નિઝદથી છવ શું પામે છે ? ઓત્તેન્દ્રિયના નિઝદથી મુંદર કે અમુંદર રાગદ્વેષમાં રાગદ્વેષ રહિત થણે વર્તે છે. અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમોં બાંધતો નથી અને પૂર્વે જે કમોં બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૩] હે પૂજ્ય ! આંખના મંચમથી છવ શું પામે છે ? આંખના મંચમથી મુંદર કે અમુંદર રૂપોમાં (દ્રશ્યોમાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમોં બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કમોં બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૪] હે પૂજ્ય ! ઘ્રાણેન્દ્રિયના નિઝદથી છવ શું મેળવે છે ? નાકના મંચમથી સુવામિત કે દુર્ગંધિત પદાર્થોમાં રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમોં બાંધતો નથી અને જે કમોં બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૫] હે પૂજ્ય ! જિહ્વેન્દ્રિયના નિઝદથી છવ શું મેળવે છે ? જીભના મંચમથી મુંદર કે અમુંદર રસોમાં (રસવાણાં કે મસાલાવાણામાં) રાગદ્વેષ રહિત થાય છે અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કમોં બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કમોં બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.
- [૬૬] હે પૂજ્ય ! સ્પર્શેન્દ્રિયના મંચમથી છવ શું પામે છે ? સ્પર્શેન્દ્રિયના મંચમથી મુંદર કે અમુંદર સ્પર્શોમાં રાગદ્વેષ રહિત

થાય છે. અને તેથી રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે કર્મો બાંધેલાં છે તેનો ક્ષય કરે છે.

[૬૭] હે પૂજ્ય ! ક્રોધના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? ક્રોધવિજયથી જીવ ક્ષમાના ગુણને પ્રગટાવે છે. ક્રોધથી ઉત્પન્ન થતાં કર્મોને બાંધતો નથી અને પહેલાં બાંધ્યાં હોય તેને ખપાવે છે.

[૬૮] હે પૂજ્ય ! માનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માનના વિજયથી મૃદુતાના અપૂર્વ ગુણને પ્રગટાવે છે અને માનજન્ય કર્મોને બાંધતો નથી. અને પૂર્વે જે બંધાયું છે તેને ખપાવે છે.

[૬૯] હે પૂજ્ય ! માયાના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? માયાના વિજયથી સરળભાવપણું પામે છે. અને માયાથી વેદ્યાં પડતાં કર્મો બાંધતો નથી. અને પૂર્વે બંધાયેલાં હોય તે તેને દૂર કરે છે.

[૭૦] હે પૂજ્ય ! લોભના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? લોભના વિજયથી સતોષરૂપ અમૃતને મેળવે છે. લોભજન્ય કર્મોને બાંધતો નથી અને પૂર્વે બંધાયેલાં છે તેને વિખેરે છે.

[૭૧] હે પૂજ્ય ! રાગદ્વેષ અને મિથ્યાદર્શનના વિજયથી જીવ શું પામે છે ? રાગદ્વેષ અને મિથ્યા દર્શનના વિજયમાં પ્રથમ તો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધનામાં તે જીવાત્મા ઉદ્ધમી બને છે અને પછી આઠ પ્રકારનાં કર્મોની ગાંઠથી મૂકાવા માટે ક્રમપૂર્વક અઠાવીસ પ્રકારનાં મોહનીય કર્મોનો ક્ષય કરે છે. અને ત્યારબાદ પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાય કર્મ. એ ત્રણે કર્મો એકી સાથે ખપાવે છે. અને ત્યારબાદ શ્રેષ્ઠ, સંપૂર્ણ, આવરણરહિત, અધિકારરહિત, વિશુદ્ધ અને લોકલોકમાં પ્રકાશિત એવાં કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ દર્શનને પામે છે. કેવળ થયા પછી ન્યાંમુધી સયોગી હોય છે

ત્યાંસુધી ધર્માપચિક્ષકર્મ બાંધે છે. તે કર્મનો સ્પર્શ માત્ર બે સમયની સ્થિતિવાળો અને સુખકર હોય છે. તે કર્મ પહેલે સમયે બાંધાય છે. બીજે સમયે વેદાય છે અને ત્રીજે સમયે નષ્ટ થાય છે. પહેલે સમયે (ક્ષણે) તે કર્મ બાંધાયું બીજે સમયે વેદાયું, અને ત્રીજે સમયે છેવટ નષ્ટ થયું, એટલે ચોથે સમયે તો તે જીવાત્મા કર્મરહિત થાય છે.

નાંધઃ—કર્મોનાં વર્ણન માટે ૩૩ મું અધ્યયન જુઓ.

[૭૨] ત્યારબાદ તે કેવળી જેટલું આયુષ્ય હોય તેટલું પૂર્ણ કરીને આયુષ્યના અંતથી અંતર્મુદ્ધર્ત (બેધડી) જેટલો કાળ બાકી રહે ત્યારે મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારનો રોધકરી તે જીવ સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતિ (આ શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે) ચિંતવીને સૌથી પહેલાં મન, વચન અને કાયાનો યોગ રૂપે છે અને તે વ્યાપાર રૂપીને શ્વાસોચ્છવાસનો પણ નિરોધ કરે છે અને તે નિરોધ કર્યા પછી પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરતાં જેટલો કાળ થાય તેટલો કાળ (શૈલેશી અવસ્થામાં) રહીને તે અણુગાર સમુચ્છિનક્રિય (ક્રિયારહિત) અને અનિવૃત્તિ (અક્રિયાવૃત્તિ) નામના શુક્લધ્યાનને ચિંતવતો તે વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને જોત્ર એ ચારે કર્મોને એકી સાથે ખપાવે છે.

નાંધઃ—આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ એમ ધ્યાનના ચાર ભેદો છે. શુક્લ ધ્યાનના પણ ચાર ભેદો છે. તેમાંના છેલ્લા બે કેવળી જીવાત્મા ચિંતવે છે.

[૭૩] ત્યારબાદ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણુ એ સર્વ શરીરોને છોડીને સમગ્રજિને પ્રાપ્ત કરીને કાર્ષ્ સ્થળે રોકાયા વગર અવકગતિએ સિદ્ધસ્થાનમાં પામીને પોતાની-મૂળ શરીરની અવગાહનાના રૂ જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય તેથી યુક્ત થઇ સર્વ કર્મોનો અંત કરે છે.

[૭૪] આ પ્રમાણે અરેખર સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ નામના અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ જમવાન મહાવીરે કહ્યો છે, 'જતાઓ છે, દેખાડ્યો છે અને ઉપદેશ્યો છે.

નોંધ:—સમક્ષિત સ્થિતિ એ ગ્રાયા ગુણસ્થાનકની સ્થિતિ છે. જીવાત્મા, કર્મ, માયા કે પ્રકૃતિને આધીન રહે છે ત્યારે પ્રથમથી માંડીને સાવ મુક્ત થતાં સુધીમાં તે ઘણી ઘણી ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થતો રહે છે. સંસારના આદ્યબંધનથી માંડીને સાવ મુક્ત થતાં સુધી કે અશુદ્ધ (આઠ કવચપ્રદેશોન માત્ર શુદ્ધ રહે છે નહિતો જડ જેવો બને છે.) ચૈતન્યથી માંડીને સાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય થાય ત્યાં સુધીની ભૂમિકાઓને જૈન દર્શન સંક્ષિપ્તથી ચૌદ પ્રકારમાં વિભક્ત કરે છે. તેનેજ ગુણ સ્થાનક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આ ભૂમિકાઓ સ્થાન વિશેષ નહિ પણ આત્માની સ્થિતિવિશેષ છે. પહેલું સ્થાનક મિથ્યાદષ્ટિનું છે, તે દષ્ટિ એક જગ્ય મનુષ્યથી માંડીને અવિ-કસિત સૂક્ષ્મ જીવો સુધી રહેલી હોય છે. પરંતુ તેમાં તરતમતા (ઓછાવત્તા) ના અસંખ્ય લેહો છે, ખીછ અને ત્રીછ ભૂમિકા પણ અસ્થિર છે, તેથી ગ્રાંથીથીજ મોક્ષમાર્ગ શરૂ થાય છે એમ સમજવું. અન્ય દર્શનોમાં આ સ્થિતિને આત્મ સાક્ષાત્કાર તરીકે વર્ણવી છે. આ ભૂમિકામાં સંસાર પરિ-શ્રમણ કરાવવાના નિમિત્તરૂપ ત્રીજ ક્ષાયો મંદ પડી જાય છે. એ આત્મ પરિણામો જોઈતાં વિશુદ્ધ કૃત્રિમ શુદ્ધ કે મિશ્ર હોય તે પ્રમાણમાં તે ક્ષાયિક, ઉપરામ અને ક્ષયોપરામ સ્થિતિ તરીકે કહેવાય છે. આઠમે ગુણસ્થાનક પહોંચ્યા પછી આ ત્રણ પૈકી માત્ર એ એણિઓ રહે છે જેને ઉપરામ અને ક્ષયક એણિ કહેવાય છે. ઉપરામ (કર્મેને ઉપશમાવતાર) મેણિવાળા, જીવનું આગળ વધ્યા પછી પણ પતનજ થાય છે. કારણ કે તે વિશુદ્ધિ સાચી નહિ. પણ કૃત્રિમ હોય છે. જેમ રાખથી દંકંચેલો અગ્નિ ન દેખાવા છતાં વાયુનાં સંપાટાથી સ્પર્ષ દેખાઈ રહે છે, તેજ પ્રકારે ઉપરામ એણિ વાળો જીવાત્મા અગિયાર ગુણસ્થાન જેવી જગ્ય ભૂમિકા પર પહોંચ્યા છતાં સૂક્ષ્મ લાભને જોઈને થતાં પતિત થાય છે.

ક્ષપક. (કર્મોનો ક્ષય કરનાર) ચેષ્ટિવાલો જીવાત્મા હસમી ભૂમિકાપરથી અગિયારમીએ ન જતાં સીધો બારમી ભૂમિકા પર પહોંચે છે. આ સ્થિતિમાં તેના ક્ષયો ક્ષીણ થયા હોય ■ અને તેથી તે તેરમા ગુણસ્થાનને જઈ કેવળી થાય છે. આ વખતે આઠ કર્મો પૈકી ચાર કર્મોનાં (નિસત્વ જેવાં) આવશ્યક રહે છે એ કેવળી જ્યાં સુધી દેહ હોય છે ત્યાં સુધી દેહની દાનતોને લઇને કર્મ કરતા રહે છે પરંતુ તે કર્મ આસક્તિ રહિત હોઇને બંધન કરતા ન હોઈ તુરંતજ ખરી પડે છે. આ ક્રિયાને ઇર્વાપધિક્ષી ક્રિયા કહે છે.

આયુષ્યકાળ પૂર્ણ થવાના સમયે શુક્લ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કે જેને સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિષ્ઠાવી કહે છે તેને ચિંતવીને સૌથી પ્રથમ મનોયોગ, વચન-યોગ અને કાયયોગ એમ ક્રમપૂર્વક રૂઢનકરી આખરે આસોઅવાસને રૂંધી તે જીવાત્મા સાવ નિષ્કંપ બને છે આ સ્થિતિને ચૈત્રેશી અવસ્થા કહેવાય છે ત્યાં જ, હ, ઈ, જ અને સ્ત એવા પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરના ઉચ્ચારણ કાળ નેટલો સમય રહી આખરે શુક્લ ધ્યાનના ચોથા ભેદને સ્પર્શી બાકી રહેલા ચારે કર્મોનો ક્ષય કરી પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપી શુદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે.

શુદ્ધ ચેતનની સ્વાભાવિક ઉર્ધ્વગતિ હોવાને લીધે તે જાંચે અને જાંચે જ્યાં સુધી તેનું અતિસહાયક તત્ત્વ-ધર્માસ્તિકાયા હોય છે, ત્યાં સુધી જાંચે જઈ આખરે સ્થિર થાય છે. જે સ્થાને આત્મ સ્થિરતા થાય છે. તે સ્થાન લોકના અગ્રભાગ પર આવેલું ■ અને તેને સિદ્ધગતિ તરીકે કહે છે. અંતિમ શરીર છાડી વખત તેનું પરિમાણ (જાંચાઈ પહોંજાઈ) હોય તેમાનો ૧/૩ ભાગ (મુખ, કાન, પેટ વગેરે ખાલી સ્થળે) પોલો હોય છે. તેટલો ભાગ નીકળી જઈ ૨/૩ ભાગમાં તે જીવાત્માના તેટલા પ્રદેશો તે સિદ્ધસ્થાનમાં

જ્યામ થાય ■ તે તેની અવગાહના કહેવાય છે. બિન્ન બિન્ન સિદ્ધાત્મા-
ઓના પ્રદેશો પરસ્પર અવધાયાત રહી પરસ્પરનું પૃથક્ત્વ જતાવતા રહે છે.
એવા પરમ પુરુષો વીતરાગ, વીતમોહ અને વીતદ્વેષ હોવાથી તેમનું સસારમા
પુનરાગમન થઈ શકતું નથી.

એમ કહું છું —

આમ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ સમધી
ઓગન્ત્રીસમુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

તપોમાર્ગ

૩૦

આખો સંસાર આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખોથી ઘેરાયેલો છે. સંસારના સર્વ જીવો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી હજારો રહ્યા છે. કોઈ વખતે શારીરિક તો કોઈ વખતે માનસિક એમ દરોની તકામાર લાગી રહી છે, અને એ વ્યાધિથી બેભન થયેલા જીવો તેનું નિવારણ સતત ઈચ્છી રહ્યાં છે.

દરેક કાળમાં દરેક ઉદ્ધારક પુરુષો ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં ઔષધ આપે છે. ભગવાન મહાવીરે સર્વ સંકટોના નિવારણ માટે એક માત્ર ઉત્તમ દોષિની જડીબુટ્ટી આપી છે કે જે તપશ્ચર્યાને નામે ઓળખાય છે.

તપશ્ચર્યા મુખ્યત્વે બે પ્રકારમાં વિભક્ત કરી છે. કે જે આંતરિક અને બાહ્યના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

બાહ્ય તપશ્ચર્યા ખાસ કરીને અપ્રમત્ત રાખવા અર્થે છે. જો શરીર પ્રમાણે હોય તો તેની પ્રવૃત્તિ પાપ તરફ દળાતી હોય છે. અને તેવી પરિસ્થિતિમાં શરીર તથા ઈન્દ્રિયો સાધકને બદલે બાધક થઈ પડે છે. જ્યારે શરીર અપ્રમત્ત અને સ્વચ્છ બને છે ત્યારે જ આત્માજિજ્ઞાસા બને છે, અને ચિંતન, મનન, યોગાભ્યાસ, ધ્યાન વગેરે આત્મસાધનાનાં અંગોમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકે છે.

તેથીજ બાહ્યતપશ્ચર્યામાં અણુસણુ (ઉપવાસ), ઉલ્લોહરી (અલ્પાહાર), ભિક્ષાચરી (મળેલાં સાધનોને પણ પરિમિતજ

ઉપયોગ કરવો), રસ પરિત્યાગ (સ્વાદેન્દ્રિય નિગ્રહ); કાય-કલેશ (દેહ દમનની ક્રિયા) અને વૃત્તિસંક્ષેપ (જીવનની જરૂરિયાતો ઘટાડતા જવું). આ છએ તપશ્ચર્યાઓ એકતાં અમૃત.છે. તેનો જે જે દષ્ટિએ જેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય તેટલું પાપ ઘટે. અને પાપ ઘટે એટલે ધાર્મિક ભાવ અવશ્ય વધે જાય. પરંતુ તેનો ઉપયોગ પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે કરતા રહેવું જોઈએ.

આંતરિક તપશ્ચર્યાઓમાં પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ (દેહાધ્યાસનો ત્યાગ) એ છ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે. આ છએ સાધનો આત્મોન્નતિનાં ભિન્નભિન્ન પગથિયાં છે. આત્મોન્નતિના ઈચ્છુકસાધકો તેમાંથી ધણું પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] રાગ અને દ્વેષથી એકદુ યથેલું પાપકર્મં ભિક્ષુ જે તપ વડે ખપાવે છે તેને (તે તપને) એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળો.
- [૨] પ્રાણીવધ, મૃધાવાદ (અસત્ય) અદત્ત, મૈથુન (અપ્સહગચર્ય) અને પરિગ્રહ એ પાંચ મહાપ્રતોથી તથા રાત્રિભોજનથી વિરક્ત થયેલો જીવાત્મા અનાસ્રવ (નવાં પાપ રોકનાર-આસ્રવ રહિત) થાય છે.
- [૩] વળી પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિથી સહિત, કપાયથી રહિત, જીતેન્દ્રિય, નિરભિમાની અને શલ્ય રહિત જીવ અનાસ્રવી થાય છે.
- [૪] ઉપર કહેલા ગુણોથી વિપરીત એવા દોષો દ્વારા રાગ અને દ્વેષથી એકદુ કરેલું કર્મ જે ઝગરે નષ્ટ થાય છે તે (ઉપાપ)ને એકાગ્ર મનથી સાંભળો.

[૫] જોમ મોટા તળાવનો જળ આવવાનો માર્ગ રૂંધીને તેમજ ઓંદરનું પ્રથમનું પાણી ઉલેચીને તથા સૂર્યના તાપે કરીને કમપૂર્વક તે (જળ)નું શોષણ થાય છે તેમ—

[૬] મંયમી પુરુષનું નવું થતું પાપકર્મ (પણ વ્રતદ્વારા) રૂંધવાથી આવતું નથી અને પૂર્વે કરેડો બવથી સંચિત કરેલું જે પાપકર્મ હોય છે તે પણ તપ વડે જીર્ણ થઈ જાય છે.

[૭] તે તપ બાહ્ય અને આંતરિક એમ બે પ્રકારનું છે. અને તે બાહ્ય તથા આંતરિક તપના પણ પૃથક્ પૃથક્ ૭ ૭ ભેદો છે.

[૮] (બાહ્ય તપના ભેદો કહે છે) (૧) અણુસણ, (૨) ઉચ્ચોદરી, (૩) બિક્ષાચરી, (૪) રસ પરિત્યાગ, (૫) કાય કલેશ અને (૬) સંધીનતા. એમ ૭ પ્રકારનું બાહ્ય તપ હોય છે.

[૯] એક કાળ મર્યાદિત (એટલે કે) એક ઉપવાસ કે અધિકદિન પર્યંત અને બીજું મરણ પર્યંત એમ અણુસણ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાં પહેલું (ભોજનની) આકાંક્ષા સહિત અને બીજું કાંક્ષા રહિત હોય છે.

નોંધ:—પહેલામાં મર્યાદા હોવાથી ભોજનની અપેક્ષા રહે છે. બીજામાં રહેતી નથી.

[૧૦] જે કાળમર્યાદિત તપ છે તે પણ સંક્ષેપથી ૭ પ્રકારનું છે.

(૧) શ્રેણિ તપ, (૨) પ્રતર તપ, (૩) ધન તપ, (૪) વર્ગ તપ,

[૧૧] (૫) વર્ગવર્ગ તપ અને (૬) પ્રકીર્ણ તપ. આ પ્રમાણે

ભિન્નભિન્ન અને મનોવાંચિત રૂળ આપનારું, કાળમર્યાદિત અણુસણ જાણવું.

નોંધ:—શ્રેણિતપ વગેરે તપધર્માઓ જુદી જુદી રીતે ઉપવાસો કરવાથી થાય છે તે તપોનું વિસ્તૃત વર્ણન અન્ય સૂત્રોમાં બોધેલું.

[૧૨] જે મરણપર્યંતનું અણુસણ હોય છે તે પણ કામચેષ્ટાને ઉદ્દેશી બે પ્રકારનું કહ્યું છે (૧) સવિચાર (કાયાની ક્રિયા સહિત) અને (૨) અવિચાર (નિષ્ક્રિય).

[૧૩] અથવા સપરિકર્મ (બીજાની સેવા લેવી તે) અને અપરિકર્મ એમ બે પ્રકારે કહ્યું છે. તેના પણ બે ભેદ છે. (૧) નિહારી અને (૨) અનિહારી. એ બન્ને પ્રકારના મરણોમાં આહારનો ત્યાગ તો હોય છેજ.

નોંધ:—નિહારી એટલે જે મુનિનું જામમા મરણ થતાં મૃત કલેવરને બહાર લઇ જતું તે અને ગુફામાં મરણ પામી તે અનિહારી કહેવાય છે.

[૧૪] ઉણોદરી તપ પણ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી અને પર્યાયથી સંક્ષેપમાં પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે.

[૧૫] જેટલો જેનો આહાર હોય તે પૈકી અદ્યપમાં અદ્ય એક કવલ પણ ઓછો લેવો એ દ્રવ્યથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

[૧૬] (૧) ગામ, (૨) નગર, (૩) રાજધાની, (૪) નિગમ, (૫) આકર (ખાણવાળો પ્રદેશ), (૬) પલ્લી (અઠવીની વચ્ચેનો પ્રદેશ), (૭) ખેટ (જ્યાં ધૂળનો કાટ હોય તે પ્રદેશ), (૮) કરખટ (નાના નાના ગામોવાળો પ્રદેશ), (૯) દ્રોણમુખ (જળ અને સ્થળવાળો પ્રદેશ), (૧૦) પાટણ (સવ, દિશાથી માણસ આવી શકે તેવું સ્થળ), (૧૧) મંડપ (ચારે દિશામાં અઢી અઢી ગાઉ સુધી ગામ હોય તે), (૧૨) સંપાહન (પર્વતના મધ્યમાં ગામ હોય તે).

[૧૭-૧૮] (૧૩) આશ્રમપદ (તાપસનાં સ્થાનિક હોય તે), (૧૪) વિહાર (જ્યાં લિપ્તુઓ વસતા હોય તેવું સ્થળ), (૧૫) સન્નિપેથ (જાના જાના મેસડાએ), (૧૬) સમાજ (સર્વ સાળા), (૧૭) ઘોષ (ગામોનું ગોકુળ), (૧૮) સ્થળ (રેતીના જાંચા

ઢગલાવાળું સ્થળ), (૧૯) સેના (સેનાનું સ્થળ), (૨૦) ખંધાર (કટક ઉતરવાનાં સ્થળ), (૨૧) સાર્યવાહોને ઉતરવાનું સ્થળ), (૨૨) સંવર્ત (ભયોથી ત્રાસેલાં કુટુંબ આવીને રહે તે સ્થળ), (૨૩) કોટ (કોટવાળું ગામ), (૨૪) વાડા (વાડા-ઝોમાં વાડાવાળાં સ્થળ), (૨૫) શેરીઝો, અને (૨૬) ધરો. આટલા ક્ષેત્રોમાં અભિગ્રહ કરે કે આટલા પ્રદેશનોજ નો આહાર મળે તો લેવો. એ પ્રકારનું ક્ષેત્રથી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

નોંધા—ખાસ કરીને આ ક્ષેત્રો જૈન ભિક્ષુઓને માટે કલાં છે. પરંતુ ગૃહસ્થસાધક પણ પોતાનાં ક્ષેત્રમાં આવા પ્રકારની ક્ષેત્ર મર્યાદા કરી શકે છે.

[૧૯] (૧) પેટીને આકારે, (૨) અર્ધ પેટીને આકારે, (૩) ગોમૂત્રને આકારે, (૪) પતંગને આકારે, (૫) સંખાવૃત્તને આકારે તેનાં બે બેદ (૧) પાડામાં અને ૨) પાડા બહાર, અને (૬) પહેલાં સળંગ છેડા સુધી જઈને પછી પાછો વળતાં ભિક્ષા-ચરી કરે. એમછ પ્રકારે ક્ષેત્ર થકી ઉણોદરી તપ કહેવાય છે.

નોંધા—ઉપરના છ એ આકારો પ્રમાણે ભિક્ષાચરી કરવાનો નિયમ માત્ર ભિક્ષુ માટે કહેવાયો છે.

[૨૦] દિવસના ચાર પ્રહરમાંથી અમુક પ્રહરે ભિક્ષા મળે તો લેવી એ પ્રકારે અભિગ્રહ (સંકલ્પ) ધારી વિચરે તે કાળ થકી ઉણોદરી તપ જાણવું.

[૨૧] અથવા થોડી ન્યૂન ત્રીજી પોરસીમાંકે ત્રીજી પોરસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે ભિક્ષાચરી મળે તો ગ્રહણ કરીશ. એ પ્રકારનો સંકલ્પ કરે તો તે કાળથી ઉણોદરી તપ કહેવાય.

[૨૨] સ્ત્રી અથવા પુરુષ અલંકાર સહિત કે રહિત અથવા ખાલ, યુવાન કે વૃદ્ધ તેમજ અમુક પ્રકારનાં વસ્ત્રસહિત હોય—

- [૨૩] વળી અમુક વર્ણવાન હોય, રોષ રહિત કે હર્ષસહિત હોય એવાં એવાં ચિહ્નોથી યુક્ત હોય તેવાને હાથેજ ભિક્ષા લેવી તેવો સંકલ્પ કરે. તે ભાવથી ઉલ્લોહરી તપ કહેવાય.

નોંધ:—આવા કડક સંકલ્પ વારંવાર કૃષ્ણે નહિ તેથી ભિક્ષા ન મળતાં વારંવાર (ખૂબ્બા રહેવાથી) તપશ્વર્યા ઘાય તે સંભવિત છે.

- [૨૪] દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી જે જે વર્ણુન કર્યું એ ચારે નિયમો સહિત ચર્ધ જે ભિક્ષુ વિચરે તે પર્યાવચર તપશ્વર્યા કરનાર કહેવાય છે.

નોંધ:—પર્યાવ એટલે જેમાં ઉપર કહેલા ચારે અંશ હોય તે તપને પર્યાય ઉલ્લોહરી તપ કહેવાય છે.

- [૨૫] આઠ પ્રકારની ગોચરીમાં અને સાત પ્રકારની એપણામાં જે જે ખીજા અભિગ્રહો ભિક્ષુ રાખે છે તે ભિક્ષાચરી તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—ત્રીજી તપશ્વર્યાને અન્ય ગ્રંથોમાં વૃત્તિ સંક્ષેપ પણ કહેલ છે. વૃત્તિ સંક્ષેપ એટલે જીવનની જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી કરી નાખવી તે ઊંચું બાલ તપ કહેલ છે.

- [૨૬] દૂધ, દહીં, ઘી વગેરે રસો તથા સંસ્કારી રસિક ભોજન તથા ખીજા પણ રસોનો ત્યાગ કરવો તે રસપરિત્યાગ નામની તપશ્વર્યા કહેવાય છે.

- [૨૭] વીરાસન (ખુરસી જેવું આસન) વગેરે વિવિધ આસનો કાયાને અગ્રમત્ત રાખી સુખ કરનાર નીવડે છે. તેવાં કડક આસનો કરી કાયાને કસવી તે કાય કલેશ નામનું તપ કહેવાય છે.

- [૨૮] એકાંત કે જ્યાં સ્વાધ્યાય ધ્યાનની અત્યુદ્ગતતા મળે, કોઈ ન આવે જાય એવા સ્ત્રી, પશુથી રહિત સ્થાનમાં રાત્રન તથા આસનનું સેવન કરવું તે સંલીનતા નામનું તપ કહેવાય છે.

[૨૯] એ પ્રકારે સંક્ષેપથી બાહ્યતપ કહ્યું. તેમજ સંક્ષેપથી ક્રમપૂર્વક આંતરિક તપ કહીશ.

[૩૦] પ્રાયશ્ચિત, વિનય, સેવા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ એ ૭ આભ્યંતર તપ છે.

[૩૧] બિદ્ધુ આલોચનાદિ દસ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત વહન કરે છે તે પ્રાયશ્ચિત તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—પ્રાયશ્ચિત એટલે પાપનું ઉદન કરવું. તેના દસ પ્રકાર છે: (૧) આલોચના, (૨) પ્રતિક્રમણ, (૩) તદ્દભય, (૪) વિવેક, (૫) બ્યુત્સર્ગ, (૬) તપ, (૭) નેદ, (૮) મૂલ, (૯) ઉપરચાન અને (૧૦) પારંચિક. વિશેષ વિવરણ છે સૂત્રોમા જુઓ.

[૩૨] (૧) ગુર્વાદિકની સામે જવું, (૨) તેમને બે હાથ જોડવા, (૩) આસન આપવું, (૪) ગુરુની અનન્ય લક્ષિત કરવી અને (૫) હૃદયપૂર્વક સેવા કરવી તે વિનય કહેવાય છે.

નોંધ:—અભિમાન બોગમ્યા વિના સાચી સેવા-શુદ્ધવા-યતી નથી.

[૩૩] આચાર્યાદીની દસ સ્થાનોમાં શક્તિ અનુસાર સેવા બળવતી તે વૈમાતૃત્ય તપ કહેવાય છે.

નોંધ:—આચાર્યાદિમાં આ દશનો સમાવેશ થાય છે. (૧) આચાર્ય, (૨) ઉપાધ્યાય, (૩) સ્થવિર, (૪) તપસ્વી, (૫) રોગીશ્ર, (૬) સદ્વાધ્યાયી, (૭) સ્વધર્મી, (૮) કુળ, (૯) ગણ અને (૧૦) સંધ.

[૩૪] વાચના લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, વારંવાર શાસ્ત્ર ફરવવું, સૂત્રાદિના અર્થ તથા રહસ્ય ચિંતવવું અને ધર્મકથા કરવી એ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય તપ કહેવાય છે.

[૩૫] સમાધિવંત સાધક આર્ત અને રોદ્ર એ બન્ને ધ્યાનને છોડીને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ ધ્યાનને ચિંતવે છે તેને મહાપુરુષોએ ધ્યાન કહ્યું છે.

[૩૬] સતી વખતે, બેસતી વખતે કે ઉભા રહેતી વખતે જે બિંદુ કાયાનો સર્વ વ્યાપાર છોડી દે (હલાવે ચલાવે નહિ) તેને છટું કામોત્સર્ગ તપ કહ્યું છે.

[૩૭] એ પ્રમાણે જે પ્રકારનાં તપ જે મુનિ યથાર્થ સમજીને આચરે છે તે પંડિત સાધક સર્વ સંસારના બંધનથી જલદી છૂટી જાય છે.

નોંધ:—આ એક અનુભવીએ અનુભવેથી ઉત્તમ રસાયણ છે. આત્મ-દર્શને નિવારવાનું આજ એક અનૈડ ઔષધ છે. દુઃખી અને દર્દીઓએ આજ ઉપાયો જીવનમાં અજમાવવા અને જીવનનો સમુદ્ધાર કરી લેવો તે બીજા બધાં સાધનો કરતાં ઉત્તમ છે.

વિદ્યામાં અહંકારનો સંભવ છે. ક્રિયામાં અજ્ઞાનતા, અક્રૂડતા કે જડતાનો સંભવ છે, તપશ્ચર્યામાં જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેનો સમાવેશ છે. તેથી અહંકાર, અજ્ઞાન, અક્રૂડતા અને જડતા બધાં વિલય થઈ આત્મસંતોષ, આત્મશાંતિ ને આત્મતેજ પ્રગટે છે. અને તેવા જીવાત્માઓ પોતે પ્રકાશી થોડને પ્રકાશ અર્પી પોતાનાં આયુષ્ય, શરીર, ઈન્દ્રિયાદિ દુઃસાધનોને છોડી સામ્યસિદ્ધ થાય છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે તપોમાર્ગ સંબંધી ત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

ચરણવિધિ

ચારિત્રના પ્રકારો

૩૧

પાપનો પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે. તેને રોકવાની ક્રિયાને સંવર કહેવાય છે. 'પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું' કે 'ધર્મમાં સ્થિત થવું' તે બંને સમાન છે. 'પાપનો આધાર માત્ર ક્રિયાપર નથી પરંતુ ક્રિયાની પાછળના અધ્યવસાયો પર છે.' કલુષિત વાસનાથી થયેલું કાર્ય બાહ્યદ્રષ્ટિએ ઉત્તમ પણ દેખાતું હોય છતાં મલિન અને નકામું છે. શુભ બાવનાથી થયેલું સામાન્ય કાર્ય દ્રષ્ટિએ કનિષ્ઠ દેખાતું હોવા છતાં ઉત્તમ અને આત્મતૃપ્તિ માટે પર્યાપ્ત છે.

દેહને અંગે, ખાતું, પીકું, બોસવું, બેસવું, ઊઠવું, ઇત્યાદિ બધું કર્યા વિના આપણે રહી શકીએ નહિ. માટે તેનાથી નિવૃત્ત થવું. કદાચ થોડા સમય માટે સમ્યક હોય છતાં જીવન બર તેમ રહેવું અશક્ય છે. અને માનો કે બહારની ક્રિયા થોડો વખત બંધ પણ કરવાને સમર્થ હોઈએ તોપણ આપણું આંતરિક ક્રિયાત્મક કાર્ય તો ચલાવ કરવાનું છે. તેને આપણે જીવરાઈથી રોકી શકવાના નથી. માટેજ ભગવાન મહાવીર ક્રિયાને બંધ કરવાનું ન કહેતાં ક્રિયા કરવા છતાં તમારા ઉપયોગ શુદ્ધ અને સ્થિર રાખો તેમ કહ્યું છે. શુદ્ધ ઉપયોગ એટલે આત્મસદૃશ્ય. જો આત્મસદૃશ્ય હોય તો ક્રિયા પાછળની બધી કલુષિતતા સહેજે વિરમી જાય.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જીવાત્માને એકાંત સુખ આપનાર અને જેને આચરીને અનેક જીવો આ સંસાર સાગરને તરી ગયા તે ચારિત્રની વિધિ હું કહું છું:—

[૨] એક તરફથી નિવૃત્ત થવું અને બીજા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્ કે અસંયમથી નિવૃત્ત થવું અને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી ભોધએ.

[૩] પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર એવા જે પાપ રાગ અને દ્વેષ છે. જે જિજ્ઞુ તે બન્નેને રોકે છે તે આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.

[૪] ત્રણ દંડ, ત્રણ ગર્વ અને ત્રણ શસ્ત્રોને જે જિજ્ઞુ તજે છે તે સંસારમાં નિત્ય પરિભ્રમણ કરતો નથી.

નોંધા—(૧) મનકંડ (૨) વચન કંડ અને (૩) કાયકંડ. (૧) ઋદ્ધિગર્વ, (૨) રસગર્વ અને (૩) સાતામર્વ. (૧) માયાશય (૨) નિદાન શય અને (૩) મિથ્યાત્વ દર્શન શય.

[૫] જે જિજ્ઞુ દેવ, મનુષ્ય અને પશુઓના આકર્ષિતક ઉપસર્ગ (સંકટો)ને સમજાવથી સહન કરે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

[૬] ચાર વિક્રયા, ચાર કપાષ, ચાર, સંઝા અને જે પ્રકારનાં ધ્યાનોને હંમેશાંને માટે જે જિજ્ઞુ છોડી દે છે તે સંસારમાં ભ્રમતો નથી.

નોંધ—જે ધ્યાન:—આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર ધ્યાન.

[૭] પાંચ મહાપ્રતો, પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ત્યાગ, પાંચ સમિતિ અને પાંચ પાપ ક્રિયાઓનો ત્યાગ તે ચારે વસ્તુઓમાં હમેશાં, ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જામતો નથી.

નોંધ:—ઉપયોગ શબ્દ આચરવામાં, શ્રદ્ધા કરવામાં અને તત્ત્વવામાં એમ ત્રણે રથને લાગુ પડે

- [૮] ૭ લેખ્યાઓ, ૭કાયો અને આહારના ૭ કારણોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૯] સાતપિંડ ગ્રહણની પ્રતિમાઓ અને સાત પ્રકારના બધા સ્થાનોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૦] આઠ પ્રકારના મદો, નવ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય રક્ષણ અને દસ પ્રકારના બિંદુધર્મમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.
- [૧૧] અગિયાર પ્રકારની શ્રાવક પ્રતિમાઓમાં અને બાર પ્રકારની બિંદુ પ્રતિમાઓમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- નોંધ:—પ્રતિમાઓ એટલે ચાકસવત નિયમવાળી ક્રિયા.
- [૧૨] તેર પ્રકારનાં ક્રિયા સ્થાનોમાં, ચૌદ પ્રકારના પ્રાણીસમૂહોમાં અને પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૩] જે બિંદુ (સૂયગડાંગ સૂત્રના પ્રથમ સ્કંધનાં) સોળ અધ્યયનોમાં તથા સત્તર પ્રકારના અસંયમોમાં સતત ઉપયોગ રાખે છે. તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૪] અઠાર પ્રકારનાં અબ્રહ્મચર્ય સ્થાનોમાં, ઝોગણીસ પ્રકારનાં જ્ઞાતા-અધ્યયનોમાં અને વીસ પ્રકારનાં સમાધિરથ સ્થાનોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૫] એકવીસ પ્રકારના સમજ દોષોનો અને બાવીસ પ્રકારના પરિપક્વોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જન્મતો નથી.
- [૧૬] સૂયગડાંગસૂત્રના કુલ ત્રેવીસ અધ્યયનોમાં અને ચોવીસપ્રકારના અધિકરૂપવાળા દેવોમાં જે બિંદુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી.

- [૧૭] જે બિહુ પચીસ પ્રકારની જાવનાઓમાં અને દશાશ્રુત સ્કંધ-
બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર સુત્રના મળી છત્રીસ ઉંશાઓમાં
ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૧૮] સત્તાવીસ પ્રકારના અણુગાગુણોમાં તેમજ અઠાવીસ પ્રકારના
આચારપ્રકલ્પો (પ્રાયશ્ચિતો) માં જે બિહુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે
છે. તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૧૯] ઓગણત્રીસ પ્રકારના પાપસૂત્રોના પ્રસંગમાં અને ત્રીસ પ્રકારનાં
મહામોહનીનાં સ્થાનોમાં જે બિહુ હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે
તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૨૦] એકત્રીસ પ્રકારના સિદ્ધભગવાનના ગુણોમાં, બત્રીસ પ્રકારના
યોગ સંગ્રહોમાં અને તેત્રીસ પ્રકારની અસાતનાઓમાં જે બિહુ
હમેશાં ઉપયોગ રાખે છે તે સંસારમાં જામતો નથી.
- [૨૧] ઉપરના બધા સ્થાનોમાં જે બિહુ સતત ઉપયોગ રાખે છે તે
પંડિત સાધુ આ સર્વ સંસારથી શીઘ્ર મુક્ત થાય છે.

નોંધ:—સંસાર એ સદ્બોધની શાળા છે. તેમાં રહેલા પ્રત્યેક
પદાર્થો સતત કંઈ ને કંઈ નવીન બોધ આપતાજ હોય છે માત્ર તેની
સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ. દૃષ્ટિમા અમૃત લસણું એટલે જગતમાંથી
અમૃતજ મળ્યા કરશે. અહીં એકથી માંડીને તેત્રીસ સંખ્યા સુધીની બિન્ન
બિન્ન વસ્તુઓ બતાવી છે. તેમાં કેટલીક ગ્રાહ અને કેટલીક ત્યાગ્ય
કરવાની પદ્ધતિ છે. પરંતુ જલ્દયા પછીજ તે બંને ક્રિયા બની શકે માટે
અર્થાત્ દૃષ્ટિએ એ સૌને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અતિ અતિ
આવશ્યક છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે ચરણવિધિ નામનું એકત્રીસનું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

પ્રમાદસ્થાન

૩૨

જો સંસાર અનાદિ છે તો દુઃખ પણ અનાદિ કાળથી સમજ લેવું. પરંતુ અનાદિ હોવા છતાં જો દુઃખતું મૂળ શોધી તે મૂળને જ દૂર કરી શકાય તો સંસારમાં રહેવા છતાં દુઃખથી છૂટી શકાય છે. સર્વ દુઃખથી મૂકાવું તેનું જ નામ મોક્ષ. તે સમ્યક્-જ્ઞાનના અવલંબનથી આવો મોક્ષ ધણા પુરુષોએ સાધ્યો છે, સાધી શકે છે અને સાધી શકશે જ. સર્વજ્ઞતું આ અનુભવ વાક્ય છે.

જન્મમૃત્યુના દુઃખતું મૂળ કર્મબંધન છે. તે કર્મબંધનતું મૂળ મોહ છે. અને મોહ, તૃષ્ણા, રાગ કે દ્વેષ ઇત્યાદિમાં પ્રમાદ મુખ્ય પાઠ ભજવનાર પાત્ર છે. કામ લોભોની આસક્તિ એ જ પ્રમાદનાં કથાન છે. પ્રમાદથી અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય છે. અજ્ઞાન કે મિથ્યાત્વથી શુદ્ધ દ્રષ્ટિનો વિપર્યાસ થાય છે, અને ચિત્તમાં મલિનતાનો કચરો જામે છે. આથી તેણે મલિન ચિત્ત મુક્તિ-માર્ગની અભિમુખ થઈ શકતું નથી.

શુદ્ધજન અને મહાપુરુષોની સેવા, સત્સંગ અને સદ્વાચનથી નિરાસા જાગે છે. સાચી નિરાસા જાગ્યા પછી સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, સંયમ, એવાં ઉત્તમ અંગો પરત્વે રુચિ પ્રગટે છે અને તેવાં આચરણથી પૂર્વની મલિનતા ધોવાઈ જઈ શુદ્ધ ભાવનાઓ જાગે છે. આવી ભાવનાઓ ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસનમાં ઉપયોગી અને આત્મવિકાસમાં ખૂબ સહાયક નીવડી શકે છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] અનાદિ કાળથી મૂળ સહિત સર્વ દુઃખની મુક્તિનો એકાંત હિતકારી, કલ્યાણકર ઉપાયને કહીશ. કહેતા તેવા મને પ્રતિપૂર્ણ (એકાગ્ર) ચિત્તથી તમે સાંભળો.
- [૨] સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશથી, અજ્ઞાન અને મોહના સંપૂર્ણ ત્યાગથી તેમજ રાગ અને દ્વેષના ક્ષયથી એકાંત સુખકારી મોક્ષપદ પામી શકાય છે.

તે મોક્ષપદ પામવાના ઉપાય કયા ? તે બતાવે છે.

- [૩] બાલશ્રવેના સંગથી દૂર રહેવું, ગુરુજન અને વૃદ્ધ-અનુભવી મહાપુરુષોની સેવા કરવી તથા એકાંતમાં રહી ધૈર્યપૂર્વક સ્વાધ્યાય-સૂત્ર તથા તેનાં ગંભીર અર્થનું ચિંતન કરવું એજ મોક્ષનો માર્ગ (ઉપાય) છે.
- [૪] વળી સમાધિની ઇચ્છાવાળા તપસ્વી સાધુએ પરિમિત અને શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવો, નિપુણાર્ય શુદ્ધિવાળા (મુમુક્ષુ) સાથીદારને શોધવો અને સ્થાન પણ એકાંત (ધ્યાન ધરવા લાયક) ઇચ્છવું જોઈએ.
- [૫] જો શુણ્ધી અધિક કે શુણ્ધી સમાન નિપુણ સાથીદાર ન મળે તો કામભોગોમાં નિરાસક્ત થઈને અને પાપોને દૂર કરીને એકલા (રાગદ્વેષ રહિત) પણ સાંતિપૂર્વક વિચરવું.

નોંધ:—સાધકને સદાયકની અપેક્ષા રહે છે. પરંતુ તેવો સહચારી જો ન મળે તો એકલું રહેવું પણ દુર્ગુણીનો સંગ ન કરવો. અહીં એક ચર્યાનું વિધાન નથી પણ શુણ્ધીનાજ સહવાસમાં રહેવું તે ભાર આપવા માટે એક સંપદનું વિધાન છે.

[૬] જેમ ઇંડામાંથી પક્ષી અને પક્ષીમાંથી ઇંડુ એમ પરસ્પર

કાર્યકારણ ભાવ છે તેજ પ્રમાણે મોહમાંથી તૃષ્ણા, અને તૃષ્ણામાંથી મોહ એમ પરસ્પર જન્યજનક ભાવ મહાપુરુષોએ કહ્યો છે.

- [૭] તેમજ રાગ અને દ્વેષ એ બન્નેજ કર્મના બીજરૂપ છે. કર્મ એ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે અને કર્મ એ જન્મમરણનું મૂળ પણ છે. જન્મમરણ એ દુઃખ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ છે. એ પ્રમાણે યાત્રી પુરુષો કહે છે.

નોંધ:—દુઃખનું કારણ જન્મમરણ. જન્મમરણનું કારણ કર્મ. કર્મનું કારણ મોહ અને મોહનું કારણ રાગદ્વેષ. આ રીતે રાગદ્વેષ એજ આખા સંસારનું મૂળ છે.

- [૮] દુઃખ તેનું હણાયું હોય છે કે જેને મોહ થતો નથી. તેમ મોહ પણ તેનો હણાયો હોય છે કે જેના હૃદયમાંથી તૃષ્ણાનો દાવાનળી સુકાયો છે અને તૃષ્ણા પણ તેની હણાઇ છે કે જેને પ્રલોભનો પજવતાં નથી. અને જેનો લોભ હણાયો છે તેને કશું (આસક્તિ જેવું) હોતું નથી.

- [૯] માટે રાગ, દ્વેષ અને મોહ, એ ત્રણેને મૂળ સહિત ઉખેડવાની ઇચ્છાવાળા સાધકે જે જે ઉપાયો સ્વીકારવા જોઈએ તેનું ક્રમપૂર્વક ઠૂં વર્ણન કરું છું.

- [૧૦] વિવિધ જાતના રસો (રસવાળા પદાર્થ)ને કસ્થાણાર્થોએ જોગવવા નહિ. કારણ કે રસો ઇન્દ્રિયોને ઉત્તેજિત કરનારા નીવડે છે અને સ્વાદુ ફળવાળા વૃક્ષની ઉપર પક્ષીઓ જેમ (ધસી આવી) પીડા ઉપજાવે છે તેમ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં ઇન્મત જનેલા મનુષ્યની ઉપર કામબોગો (પણુ ધસી આવી) ચીડા કરે છે.

- [૧૧] જેમ ધણાં કાળોથી ભરેલા વનમાં પવનના ઝપાટા સાથે

ઉત્પન્ન થયેલો દાવાગ્નિ બુઝાતો નથી તેમ વિવિધ જાતના રસવાળા આહાર ભોગવનાર બ્રહ્મચારીનો ઇન્દ્રિયરૂપ અગ્નિ શાત થતો નથી અર્થાત્ કે રસ સેવન કાઈ પણ મનુષ્યને હિતકારી નથી

[૧૨] જેમ ઉત્તમ ઔષધોથી રોગ પરાજય પામે છે તેમ દમિતેન્દ્રિય, એકાત, સયન, આસન, ઇત્યાન્તિ ભોગવનાર તેમજ અસ્પાહારી મુનિના ચિત્તને રાગરૂપ શત્રુઓ પરાભવ કરી શકતા નથી (અર્થાત્ કે આસક્તિ તેના ચિત્તને ખળભળાવી શકતી નથી)

[૧૩] જેમ ખિલાડાના સ્થાનની પાસે જીદરોત્તુ રહેવું પ્રશસ્ત (ઉચિત) નથી તેમ સ્ત્રીઓના સ્થાન પાસે બ્રહ્મચારી પુરુષનો નિવાસ પણ યોગ્ય નથી અર્થાત્ જોખમભરેલો છે

નોંધ — બ્રહ્મચારીને જેમ સ્વાદેન્દ્રિયનો સયમ અને સ્ત્રીસંગ ત્યાગ આવશ્યક છે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મચારિણીનું પણ સમજવું. —

[૧૪] અમણુ અને તપગ્વી સાધકે સ્ત્રીઓના કેપ, લાવણ્ય, વિકાસ, હાસ્ય, મજબૂબ વચન, અગોપાગનો મરોડ, કટાક્ષ વગેરે જોઈને પોતાના ચિત્તને વિષે તેનું સ્થાપન કરવું નહિ કે ઇરાદા પૂર્વક તે બધું જોવાનો બંધન કરવો નહિ

[૧૫] ઉત્તમ પ્રકારના બ્રહ્મચર્ય વ્રતમા રક્ત રહેલા અને ધ્યાનના અનુરાગી સાધકોને માટે સ્ત્રીઓના દર્શન, તેની વાચ્છા, તેનું ચિતન, કે તેના શુભકીર્તન કરવા નહિ તેમાજ તેનું હિત રહેલ છે

[૧૬] મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેનો સયમ રાખનાર સમર્થ યોગીશ્વરે કે જેને ડગાવવા દિવ્ય ક્રાંતિવાળા દેવાગનાઓ પણ સમર્થ થઈ શકતી નથી તેવા મુનિઓનો પણ સ્ત્રી વગેરેથી

રહિત એકાંતવાસ, એકાંત હિતકારી છે એમ જાણીને મુમુક્ષુએ એકાંતવાસ સેવવો.

[૧૭] મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા સસારના બીરુ અને ધર્મમાં સ્થિર થયેલા સમર્થ પુરુષને પણ અજ્ઞાની પુરુષોનું મનહરણ કરનાર સ્ત્રીઓનો ત્યાગ જોઈલો કંઈ પણ છે તેવું આખા લોકને વિષે કાંઈ પણ કંઈ નથી.

[૧૮] જેમ મોટા સાગરને તર્યા પછી ગંગા જેવી મોટી નદી પણ તરવામાં સુલભ છે તેમ સ્ત્રીઓની આસક્તિ છોડ્યા પછી બીજી બધી (ધનાદિ) આસક્તિઓ છોડવી સુલભ થાય છે.

[૧૯] દેવલોક સુધીના સમગ્ર લોકમાં જે કાંઈ શારીરિક અને માનસિક દુઃખ છે તે બધું ખરેખર કામભોગોની આસક્તિથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે. તેથી નિરાસક્ત પુરુષને તે દુઃખનો અંત પામી શકે છે.

[૨૦] જેમ સ્વાદથી અને વર્ણથી કિંપાક વૃક્ષનાં ફળો ભોગવતાં બહુ સુંદર લાગે છે. પરંતુ (ખાધા પછી થોડાજ વખતમાં) છાંદગીનો અંત આણે છે. તેજ ઉપમા કામભોગોના પરિણામની સમજવી.

[૨૧] સમાધિનો પ્રવૃક્ષ અને તપસ્વી સાધુ ઇન્દ્રિયોના મનોહ વિષયોમાં મનને પ્રવર્તાવે નહિ કે તેના પર રાગ ન કરે અને અમનોહ વિષયો પર દ્વેષ પણ ન કરે.

[૨૨] ચક્ષુષંદ્રિયથી ગ્રાહ્ય રૂપ છે. જે મનોહ રૂપ છે તે રાગનું નિમિત્ત અને અમનોહરૂપ દ્વેષનું નિમિત્ત બને છે. તે બન્નેમાં જે સમલાવી રહે છે તેને મહાપુરુષો વીતરાગ (રાગદ્વેષ રહિત) કહે છે.

[૨૩] ચક્ષુ એ રૂપનું ગ્રહણ કરનાર છે. અને રૂપ એ ચક્ષુનો આલ વિષય છે. તેથી મનગમતું રૂપ એ રાગનો હેતુ છે. તેમજ અમનોદ રૂપ તે દેવનો હેતુ છે તેમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૨૪] જેમ દ્રષ્ટિનો લોહુપી પતંગિયો રૂપના રાગમાં આતુર થઈને આકસ્મિક મૃત્યુ પામે છે તેજ પ્રકારે રૂપોમાં જે તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે અકાલિક મૃત્યુને પામે છે.

[૨૫] જે જીવ અમનોદ રૂપ જોઈને તીવ્ર દેવ કરે છે તે જીવ તેજ વખતે દુઃખને અનુભવે છે. અર્થાત્ કે જીવ પોતે પોતાના જ દુર્દાન્ત દોષથી દુઃખ પામે છે. તેમાં રૂપનો કશોય દોષ નથી.

[૨૬] જે મનોહર રૂપમાં એકાંત રક્ત છે તે જીવ અમનોહર રૂપ ઉપર દેવ કરે છે અને તેથી તે અગ્નાની પછી ખૂબ દુઃખથી પીડાય છે. આવું જાણીને વિરાગી મુનિ તેવા દોષથી ન લેપાય.

[૨૭] રૂપની આસક્તિને પામેલો જીવ ત્રસ અને સ્થાવર એવા અનેક જીવોની હિંસા કરે છે, તે અગ્નાની લિખ લિખ ઉપાયોથી પરિતાપ આપે છે અને પોતાનાજ સ્વાર્થમાં રક્ત રહી તે કુટિલ અનેક જીવોને પીડા પણ ઉપગમે છે.

[૨૮] રૂપની આસક્તિથી કે તેને ગ્રહણ કરવાની મૂર્ખાઈ, તે રૂપવાળા પદાર્થને ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયત્નમાં, તેની પ્રાપ્તિમાં તેના રક્ષણમાં, વ્યયમાં કે વિયોગમાં જીવ સુખી ક્યાંથી થાય ? ભોગ ભોગવતી વખતે પણ તેને તૃપ્તિ હોતી નથી.

[૨૯] મનોદ રૂપના પરિગ્રહમાં આસક્ત થયેલો જીવ જ્યારે તેમ અતૃપ્ત થાય છે ત્યારે આસક્તિ વધે છે ને સતોય મેળવી શકેતો નથી. ત્યારે અસંતોષના દોષ વડે દુઃખી થયેલો ને

અત્યંત લોભવડે મલ્લિન મુખને અન્યનું નહિ દીધેલું પણ
ઝડલું કરવા માડે છે.

[૩૦] તૃપ્ત્યાધી પરાભવ પામેલો પ્રાણી અદત્તને લેવા છતાં તે
પરિગ્રહમાં તથા રૂપમાં અતૃપ્તજ રહે છે. અદત્તને હરણ કરનારો
તે લોભમાં આકર્ષાઈ માયા અને અસત્ય ઈત્યાદિ દોષોને
વધારી મૂકે છે છતાં તે દુઃખથી છુટી શકતો નથી.

[૩૧] જૂઠું બોલવા પહેલાં પછી અને પ્રયોગકાળમાં પણ દુષ્ટ
હૃદયવાળો તે જીવ દુઃખી થાય છે. તેમજ રૂપમાં અતૃપ્ત
રહેલો અને અણુદીધેલું ઝડલું કરનાર હમેશાં અસહાયી અને
દુઃખપીડિત રહે છે.

[૩૨] એવી રીતે રૂપમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને કિંચિત્ પણ મુખ
ક્યાંથી સંભવે ? જે વસ્તુ મેળવવા માટે તેણે અપાર કષ્ટ
વેઠેલું તે રૂપના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ
પામે છે.

[૩૩] એજ પ્રકારે અમનોઝ રૂપમાં દ્રેષ કરનારા જીવ દુઃખોની પર-
પરાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. અને દુષ્ટ ચિત્તથી જે કર્મ એકલું
કરે છે તેનું પરિણામ આલોક અને પરલોકમાં દુઃખનાજ
કારણરૂપ થાય છે.

[૩૪] પરંતુ રૂપમાં વિરક્ત થયેલો મનુષ્ય શોકરહિત બને છે, અને
જેમ જળમાં ઊગેલું કમળપત્ર જળથી લેપાતું નથી તેમ આ
સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં ઉપરના દુઃખસમૂહની પરપરાથી
તે લેપાતો નથી.

[૩૫] શબ્દ એ ઓત્રેદ્રિયનો વિષય છે. મનોઝ શબ્દ રાગનો હેતુ
અને અમનોઝ શબ્દ દ્રેષનો હેતુ છે. જે જીવાત્મા તે બન્નેમાં
સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે એમ મહાપુરુષો
કહે છે.

- [૩૬] કાન શબ્દનો ગ્રાહક અને કાનનો વિષય શબ્દ એમ મહા-પુરુષો કહે છે. અમનોઝ શબ્દ દેવનો હેતુ અને મનોઝ રાગનો હેતુ છે.
- [૩૭] જે શબ્દોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે સંગીતના રાગમાં આસક્ત થએલા મૃગલાની માફક મુગ્ધ થઇને શબ્દમાં અ-તૃપ્ત રહી અકાળ મૃત્યુ પામે છે.
- [૩૮] વળી જે અમનોઝ શબ્દમાં તીવ્ર દેવ રાખે છે તેજ ક્ષણે તે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુઃખી થાય છે તેમાં શબ્દનો જરા પણ દોષ નથી.
- [૩૯] મુંઢર શબ્દમાં એકાંત રક્ત રહેલો તે અમનોઝ શબ્દપર દેવ રાખે છે. અને આખરે તે અજ્ઞાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી.
- [૪૦] અસંત સ્વાર્થી, મલિન અને અજ્ઞાની જીવ શબ્દની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે, લિનલિન ઉપાયોથી પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.
- [૪૧] મધુર શબ્દની આસક્તિથી મૂર્છિત થયેલો જીવ મનોઝ શબ્દને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નારામાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે છે ? તેને ભોગવતી વખતે પણ તે તૃપ્ત થતો નથી.
- [૪૨] જ્યારે તે શબ્દ ભોગવવામાં અમંતુષ્ટ જીવને મૂઝાને લીધે તે ઉપર આસક્તિ વધી જાય છે ત્યારે આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી મંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ ચપ્ત બીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે. (બીજાના ભોગોમાં ભાગ પડાવે છે.)

[૪૩] તૃપ્ત્યાથી પરાભવ પામેલો જીવ છતાં અદત્તનું પ્રદણ કરે છે, શબ્દને ભોગવવા તંથા મેળવવામાં હમેશાં અસંતુષ્ટ રહે છે અને લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષો વધે છે, અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.

[૪૪] જૂઠું બોલવા પહેલાં, બોલવા પછી કે જૂઠું બોલતી વખતે પણ તે અસત્ય વદનાર દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને પ્રદણ કરતો અને શબ્દમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૪૫] એવા શબ્દમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ ક્યાંથી મળે ? શબ્દના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે, તો મેળવવા માટે તો દુઃખની વાતજ શી ?

[૪૬] એજ પ્રકારે અમનોદ્ય શબ્દમાં દ્વેષ કરનારો તે જીવ દુઃખોની પરંપરાઓને ઉત્પન્ન કરે છે, અને દુષ્ટ ચિત્તથી તે કર્મોને એકઠાં કરે છે, અને તે કર્મો પરિણામે દુઃખકર નીવડે છે.

[૪૭] પરંતુ શબ્દમાં વિરક્ત મનુષ્ય તે શોકથી રહિત હોય છે, જેમ (જળમાં ઉમેરું) કમળપત્ર જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુઃખ-સમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૪૮] ગંધ એ ધ્યાણેન્દ્રિયનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદ્ય ગંધ રાગના હેતુભૂત છે. અને અમનોદ્ય ગંધ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે (જીવ) તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૪૯] નાસિકા ગંધની ગ્રાહક છે અને ગંધ એ નાસિકાનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. તેથી મનોદ્ય ગંધ રાગના હેતુરૂપ છે અને અમનોદ્ય ગંધ એ દ્વેષના હેતુરૂપ છે. એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૫૦] જે મનુષ્ય ગંધોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે (ચંદનાદિ)

ઔષધિની સુગંધમાં આસક્ત થઈ પોતાના રાડડામાંથી બહાર નીકળેલા સર્પની માફક અકાલિક મૃત્યુને પામે છે.

[૫૧] વળી જે જીવ અમનોદ ગંધ પર તીવ્ર રૂઝ રાખે છે તે જીવ તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે જીવ પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી દુઃખી થાય છે. તેમાં ગંધનો જરાપણુ દોષ નથી.

[૫૨] જે કોઈ સુગંધ પર અતિશય રાગ કરે છે; એકાંત રક્ત રહેલા તેને અમનોદ ગંધ પર દોષ ઉપજે છે. અને આખરે તો તે અમાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વીતરાગી મુનિ લેપાતો નથી.

[૫૩] અત્યંત સ્વાર્થમાં હોમેલો બાલ અને મલિન જીવ સુગંધમાં લુબ્ધ બનીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૫૪] છતાં ગંધની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોદ ગંધને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાંથી મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિજ હોય છે.

[૫૫] જ્યારે ગંધને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદીએ મંતોષ પામતો નથી, અને અમંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાના સુગંધવાળા પદાર્થોને પણ ચોરી લે છે.

[૫૬] એ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સુગંધ ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા વ્યસત્યાદિ દોષોને વધારી મૂકે છે.

અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુક્તો નથી.

[૫૭] અસત્ય જોલવા પહેલાં કે સાર પછી, કે (મૃપા વાક્યનો) પ્રયોગ કરતી વખતે પણ તે અતિથય દુઃખી હોય છે. અને તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રકારે અદત્ત વસ્તુઓને પ્રદક્ષ કરવા છતાં ગંધમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિદુઃખી અને અમદ્ધાથી બને છે.

[૫૮] એ પ્રકારે ગંધમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને થોડું પણ મુખ ક્યાંથી મેળવે ? જે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા કષ્ટ વેઠેલું તે ગંધના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૫૯] એ પ્રમાણે અમનોદ્ય ગંધમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખોની પરપરાને ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષથી ભરેલ ચિત્ત (દુષ્ટચિત્તથી) કર્મોનેજ એકઠાં કરે છે અને તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૬૦] પરંતુ જે ગંધમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને (જળમાં ઉગેલું) કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ મંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં (તે જીવ) ઉપર જણાવેલા દુઃખોની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૬૧] રસ એ જીભનો ગ્રાહ્ય વિષય છે મનોદ્વરસ રાગના હેતુશ્રૂત અને અમનોદ્વરસ દ્વેષના હેતુશ્રૂત છે. જે તે બન્નેમાં મમ-ભાવ રાખી શકે છે તે વીતરાગી છે.

[૬૨] જીભ એ રસની ગ્રાહક છે અને રસ એ જીભનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદ્વરસ રાગના હેતુરૂપ અને અમનોદ્વરસ દ્વેષના હેતુરૂપ છે એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૬૩] જેમ રસનો ભોગી મચ્છ આમિષના લોભમાં ભોખાડના કાંટાથી બેદાઈ બળે છે તેમ રસોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખનાર અકાળ મૃત્યુને પામે છે.

- [૬૪] વળી જે અમનોઝરસમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે તેમાં રસનો કશો પણ દોષ નથી.
- [૬૫] રુચિકારક રસમાં એકાંત રક્ત રહેતો જીવ અમનોઝરસ પર દ્વેષ રાખે છે અને આખરે તે અઝાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. આવા દોષથી વિરાગી મુનિ લેપાતો નથી.
- [૬૬] અત્યંત સ્વર્ચો બનેલો બાલ અને મલિન જીવ રસની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે. અને બિલબિલ ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.
- [૬૭] છતાં રસની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોઝરસને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે ? તેનો ઉપયોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તજ હોય છે.
- [૬૮] જ્યારે રસ ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી. અને અસંતોષના દોષથી તે દુઃખી જીવાત્મા બીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે.
- [૬૯] આ પ્રમાણે નહિ દીધેલું ગ્રહણ કરનાર, તૃપ્તિથી પરાભવ પામેલો અને રસને મેળવવા તથા ભોગવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી, લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે. અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.
- [૭૦] અસત્ય વચન બોલવા પહેલાં, ત્યારપછી કે મૃધા વાક્યનો પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા

એ પ્રકારે અદ્યત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને રસમાં અતૃપ્ત રહેતો રહેતો દુઃખી અને અસહ્યાથી બને છે.

[૭૧] એ પ્રકારે રસમાં અતુરકત રહેલા જીવને થોડું પણ સુખ ક્યાથી મળે ! જે રસોને ગ્રામ્ય કરવામાં કષ્ટ વેઠેલું તે રસના ઉપયોગમાં પણ અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૭૨] એ પ્રમાણે અમનોદ રસમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી ક્રોધોત્તેજ એકઠાં કરે છે. તે ક્રમ પરિણામે દુઃખકર નીવડે છે.

[૭૩] પરંતુ જે મનુષ્ય રસમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શોકથી રહિત હોય છે અને જેમ કમળપત્ર-જળથી લેપાતું નથી તેમ તે જીવ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં આ દુઃખ સમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૭૪] સ્પર્શ એ સ્પર્શન્દ્રિય (કાચ)નો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદસ્પર્શ રાગના હેતુભૂત અને અમનોદ સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૭૫] કાચા એ સ્પર્શની ગ્રાહક છે. અને સ્પર્શ એ તેનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદ સ્પર્શ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોદ સ્પર્શ દ્વેષના હેતુભૂત છે, એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૭૬] જે જીવ સ્પર્શમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવો જંગલમાં આવેલા ઠંડા જળમાં પડેલા અને ગ્રાહ્યથી પકડાયેલા રાગાતુર પાડાની માફક અકાળ મૃત્યુ પામે છે.

[૭૭] વળી જે અમનોદ સ્પર્શમાં તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે તે તેજ ક્ષણે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દૃશ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે. તેમાં સ્પર્શ જરા પણ અપરાધી નથી.

[૭૮] મુંદર સ્પર્શમાં એકાંત રક્ત રહેલો જીવ અમનોદ્ય સ્પર્શ પર દોષ કરે છે. અને આખરે તે અજ્ઞાની દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી.

[૭૯] અત્યંત સ્વાર્થી બનેલો બાલ અને મલિન જીવાત્મા સ્પર્શની આસક્તિને અનુસરીને અનેક પ્રકારના ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે અને લિનલિન ઉપાયોથી તેને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૮૦] છતાં સ્પર્શની આસક્તિથી તથા મુર્છાથી મનોદ્ય સ્પર્શને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ ક્યાં મળે છે? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ તે અતૃપ્ત જ હોય છે.

[૮૧] જ્યારે સ્પર્શને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી, અને અમંતોષના દોષથી લોભાકૃષ્ટ તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દીધેલું પણ ચોરી લે છે.

[૮૨] આ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર (ચોર), તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને સ્પર્શ ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ તથા અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકાતો નથી.

[૮૩] મૃધા વાક્ય બોલવા પહેલાં અને ત્યાર પછી કે પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો અને સ્પર્શમાં અતૃપ્ત રહેતો તે અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૮૪] એ પ્રકારે સ્પર્શમાં અતુરકત રહેલા જીવને ચોડું પણ સુખ

ક્યાંથી મળે ? જે સ્પર્શના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતાં કષ્ટ વેઠેલ છે તે સ્પર્શના ભોગમાં અત્યંત કલેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૮૫] એ પ્રમાણે અમનોદ સ્પર્શમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી કર્મેનિજ એકાં કરે છે. તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૮૬] પરંતુ જે અનુબ્ધ સ્પર્શમાં વિરક્ત રહી શકે છે તે શાકથી રહિત થાય છે અને કમળપત્ર જળથી જેમ લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં ઉપરના દુઃખસમૂહની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

[૮૭] ભાવ એ મનનો વિષય છે. મનોદ ભાવ રાગના હેતુભૂત અને અમનોદ ભાવ દ્વેષના હેતુભૂત છે. જે તે બન્નેમાં સમભાવ રાખી શકે છે તેજ વીતરાગી છે.

[૮૮] મન એ ભાવનું ગ્રાહક છે અને ભાવ એ મનનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનોદભાવ રાગના હેતુભૂત છે અને અમનોદભાવ દ્વેષના હેતુભૂત છે. એમ મહાપુરુષો કહે છે.

[૮૯] જે જીવ ભાવોમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખે છે તે જીવ કામ ગુણોમાં આસક્તિ હાથી જેમ જનાવટી હાથણીને માટે ખાડમાં પડે છે તેમ રાગાતુર હાથીની માફક અકાળ મૃત્યુને પામે છે.

[૯૦] વળી જે અમનોદભાવ પર તીવ્ર દ્વેષ રાખે છે ત્યાં તેજ ક્ષણે તે દુઃખ પામે છે. આવી રીતે પોતાનાજ દુર્દમ્ય દોષથી જીવ દુઃખી થાય છે. તેમાં ભાવનો જરાપણુ દોષ નથી.

[૯૧] મનોહર ભાવમાં એકાંત રક્ત રહેલો જીવ અમનોદભાવ પર દ્વેષ રાખે છે. અને આખરે તે અગ્રામી દુઃખથી ખૂબ પીડાય છે. પણ આવા દોષથી વિરાગીમુનિ લેપાતો નથી.

[૬૨] અત્યંત સ્વાર્થી બનેલો મલિન અને બાલ જીવ લિનલિન ભાવની આસક્તિને અનુસરીને ચરાચર જીવોની હિંસા કરે છે. અને લિન્નલિન્ન ઉપાયોથી તેઓને પરિતાપ અને પીડા ઉપજાવે છે.

[૬૩] છતાં ભાવની આસક્તિથી અને મૂર્છાથી મનોદ્ધ ભાવને મેળવવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં, તેના વિયોગમાં કે તેના નાશમાં તે જીવને સુખ, ક્યાં મળે છે? તેનો ઉપભોગ કરતી વખતે પણ અતૃપ્તિજ રહે છે.

[૬૪] જ્યારે ભાવને ભોગવવા છતાં અસંતુષ્ટ રહે છે ત્યારે તેના પરિગ્રહમાં આસક્તિ વધે છે અને અતિ આસક્ત રહેલો તે જીવ કદી સંતોષ પામતો નથી અને અસંતોષનાં દોષથી લોભ વડે ખેંચાયેલો તેમજ દુઃખી તે જીવાત્મા બીજાનું નહિ દાધેલું પણ ચોરી લે છે.

[૬૫] આ પ્રમાણે અદત્તનું ગ્રહણ કરનાર, તૃષ્ણાથી પરાભવ પામેલો અને ભાવને ભોગવવા તથા મેળવવામાં અસંતુષ્ટ પ્રાણી લોભના દોષથી કપટ અને અસત્યાદિ દોષોને વધારે છે અને તેથી તે જીવ દુઃખથી મુકતો નથી.

[૬૬] મૃધા વાક્યને બોલવા પહેલાં અને ત્યાર પછી કે મૃધા પ્રયોગ કરતી વખતે દુષ્ટ અંતઃકરણવાળો તે દુઃખી જીવાત્મા એ પ્રમાણે અદત્ત વસ્તુઓને ગ્રહણ કરતો તથા ભાવમાં અતૃપ્ત રહેતો અતિ દુઃખી અને અસહાયી બને છે.

[૬૭] એ પ્રકારે ભાવમાં અનુરક્ત રહેલા જીવને ચોક્કસ પણ સુખ ક્યાંથી મળે? જે ભાવના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરતાં કષ્ટ વેઠેલ તે ભાવના ઉપભોગમાં પણ અત્યંત ક્લેશ અને દુઃખ પામે છે.

[૬૮] એ પ્રમાણે અમનોદ્ધ ભાવમાં દ્વેષ પામેલો તે જીવ દુઃખના

સમૂહની પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે અને દ્વેષ ભરેલા ચિત્તથી જે કર્મો એકાંત કરે છે તે કર્મો પરિણામે તેને દુઃખકર નીવડે છે.

[૯૯] પરંતુ જે મનુષ્ય ભાવમાં વિરક્ત રહી શકે છે. તે શોકથી રહિત થાય છે અને કમળપત્ર જેમ જળથી લેપાતું નથી તેમ આ સંસારની વચ્ચે રહેવા છતાં તે જીવ ઉપરના દુઃખ સમૂહથી લેપાતો નથી.

[૧૦૦] એ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો અને મનના વિષયો આસક્તિવાળા જીવને એકાંત દુઃખના નિમિત્તરૂપ બને છે. તેજ વિષયો વીતરાંગી પુરુષને કદાપિ થોડું પણ દુઃખ આપી શકતા નથી.

[૧૦૧] કામભોગના પદાર્થો પોતે તો સમતા કે વિકાર કશું ઉપજાવતા નથી પણ રાગ અને દ્વેષથી ભરેલો જીવાત્માજ તેમાં આસક્ત બની મોહથી તે વિષયોમાં વિકારને પામે છે.

[૧૦૨] (મોહનીય કર્મથી જે ચૈદ્ર ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે તે કહે છે.) (૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા, (૪) લોભ, (૫) ભુગ્રહ્સા, (૬) અરતિ (અસ્નેહ), (૭) રતિ, (૮) હાસ્ય, (૯) ભય, (૧૦) શોક, (૧૧) પુરુષવેદનો ઉદય, (૧૨) સ્ત્રીવેદનો ઉદય (૧૩) નપુંસક વેદનો ઉદય અને (૧૪) બિન્નબિન્ન પ્રકારના ખેદ વગેરે ભાવો. (તેવાં આસક્ત જીવોને ઉત્પન્ન થાય છે.)

[૧૦૩] એ પ્રમાણે કામભોગમાં આસક્ત રહેલો જીવ એવાં અનેક પ્રકારના દુર્ગતિદાયક દોષો એકઠા કરી લલિત બનેલો અને સર્વ સ્થાનમાં અપ્રીતિકર એવો કશ્ચુતાથી દીન બનેલો તે જીવાત્મા બીજા ધણા વિશેષ દોષોને પણ પ્રાપ્ત કરે છે.

[૧૦૪] આવી રીતે ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ ચારેને વશ થયેલો બિંધુ

પણ પોતાની સેવા કરાવવા માટે સાથીદાર (શિષ્યાદિ)ને ઈચ્છે પણ કિશ્કુના આચારને પાળવા ઈચ્છતો નથી. અને સંયમી થવા છતાં તપના પ્રભાવને ન ઝોળખતાં પશ્ચાતાપ (અરે આ શા માટે મેં ત્યાગ કર્યો ? એમ) કરે છે. એ પ્રકારે અસંખ્ય વિકારો (દોષો)ને ઉત્પન્ન કરે છે.

[૧૦૫] ત્યારબાદ આવા વિકારોથી મોહરૂપી મહાસંસારમાં ફળવાને માટે બિન્નલિન્ન પ્રકારનાં તેવાં નિમિત્ત મળે છે. અને અકાર્ય કરે છે તેથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ નિવારવા માટે સુખની ઈચ્છા રાખનાર તે આસક્ત જીવાત્મા હિંસાદિ કાર્યમાં પણ ઉદ્ભવી થાય છે.

[૧૦૬] પરંતુ જે વિષયોથી વિરક્ત છે તેને ઈન્દ્રિયોન્ના તે પ્રકારના શબ્દાદિ વિષયો મનોગતતા કે અમનોગતતા ઉત્પન્ન કરી શક્તા નથી (રાગદ્વેષ ઉપગમી શક્તા નથી.)

[૧૦૭] એવી રીતે સંયમના અનુજાનો વડે સંકલ્પ વિકલ્પોમાં સમતાને પામેલા તે વિરાગીની શબ્દાદિ વિષયોના અમંકલ્પથી (દુષ્ટ ચિંતન ન કરવાથી) કામભોગ-સંબંધી તૃષ્ણા સાવ ક્ષીણ થાય છે.

[૧૦૮] કૃતકૃત્ય તે વીતરાગી જીવ યાનાવરણીય કર્મ એક ક્ષણમાં ખપાવે છે. અને તેજ પ્રમાણે દર્શનાવરણીય અને અંતરાય કર્મનો પણ નાશ કરે છે.

[૧૦૯] અમોહી અને નિરંતરાયી (અંતરાય કર્મ રહિત) તે યોગી-શ્વર જગતના સર્વ પદાર્થોને સંપૂર્ણ જાણે અને અનુભવે છે અને પાપનો પ્રવાહ રોકી શુક્લધ્યાનની સમાધિ યુક્ત થઈ સાવ શુદ્ધ થયેલો તે જીવાત્મા આયુષ્યના ક્ષયે મોક્ષ પામે છે.

[૧૧૦] જે દુઃખ સંસારી જીવ માત્રને સતત પીડી રહ્યું છે તે સર્વ દુઃખથી અને મંસાર રૂપ દીર્ઘ રોગથી સાવ મુક્ત થાય છે. એવી રીતે તે પ્રચરત જીવ પોતાના લક્ષ્યને પામી અનેત મુખ્ય મેળવે છે.

[૧૧૧] અનાદિ કાળથી જીવાત્માની સાથે જડાયેલા દુઃખનો સર્વથા વિમુક્તિ માર્ગ ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યો છે. ધણા જીવો કમપૂર્વક આ માર્ગને પામીને અત્યંત મુખ્ય થાય છે.

નોંધ:—રાખ્દ, રૂપ, ગંધ રસ અને સ્પર્શ આ પાંચ વિષયો કહેવાય છે. તે બધા પોતપોતાને અનુકૂળ ઉદ્રિયોને ઉત્તેજિત કરવાનું આભાસ કામ કરે છે. માત્ર નિમિત્ત મળવું નેહએ. વળી બધા વિષયોનો પારસ્પરિક સંબંધ પણ રહ્યો હોય છે. જેમકે જીવનો કાલુ ગુમાવે તે બીજી ઉદ્રિયોને વરા ન રાખી શકે. માટે એકપણ ઉદ્રિયને તે માર્ગે જુદી મૂકવી એ દેખીતી સામાન્ય ભૂત હોવા છતાં મહાનમાં મહાન અનર્થનું કારણ છે, અને તેનું પરિણામ એક નહિ પણ અનેક ભવો મુખી ભોગવવું પડે છે. માટે સાચા સાધકે દાન્ત, શાન્ત અને અડગ રહેવું.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે પ્રમાદસ્થાન સંબંધી બીજીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. ॥૩૨॥

કર્મપ્રકૃતિ

૩૩

કર્મ એ આખા જગતનો અચળ કાયદો છે. આ કાયદાને વશ આપ્યું જગત પ્રવર્તી રહ્યું છે. આ કાયદો જુગજુગ જુનો છે. તેનાં પરિવર્તન ધતાંજ નથી. જમે તેવું સમર્થ બળ બંધેને હો ! પરંતુ તેના પર તેવું કશું ચાસી શકતું નથી.

અનેક સમર્થ શૂરવીરો, યોગીપુરુષો અને ચક્રવર્તીઓ થઈ ગયા પણ તે કાયદાને વશ તો તેમને રહેવુંજ પડ્યું. અનેક દેવો, દાનવો, રાક્ષસો વગેરે પાક્યા. પણ અર્હતો તેને અસ્તક નમાવવુંજ પડ્યું.

આ કર્મની રચના બંધીર છે. કર્મને આધીન થયેલું ચૈતન્ય પોતાનું સ્વરૂપ સાથે હોવા છતાં તેને ભૂલી જાય છે. જડના ધર્મજુથી વિવિધ સુખદુઃખના અનુભવ કરે છે. અને તન્મય બની જઈ અનેક ગતિઓમાં જડની સાથેને સાથે પરિભ્રમણ કરે છે.

કર્મ એક છતાં બિન્ન બિન્ન પરિણામોની અપેક્ષાએ તેના આઠ વર્ગ છે. સૌથી પ્રબળ સત્તા, પ્રબળ સામર્થ્ય, પ્રબળ કાળસ્થિતિ અને પ્રબળ રસસવેદન કેવળ મોહનીય કર્મનાં મનાય છે. મોહનીય એટલે ચૈતન્યની જ્ઞાન્તિથી ઉત્પન્ન થયેલું કર્મ. આઠ કર્મોનો આ સર્વોપરિ નરપતિ છે. આ નૃપતિને છત્યા પછી બીજા સામંતો વશ થઈ શકે છે.

આ બધાં કર્મોનાં પુદ્ગલ પરિભ્રમણ, તેની કાળસ્થિતિ, તેને અંગે ચૈતન્યનાં થતાં પરિવર્તન, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે શત્રુઓના પ્રવેશ પ્રકાશ વગેરે અધિકારો આ અધ્યયનમાં સંક્ષેપથી છતાં બહુરૂપસી વર્ણવ્યા છે. આવા ચિંતનથી જીવન પર થતી કર્મની અસરથી થયે અંશે મુક્તિ જવાનું બની શકે છે.

સગવાન બોધ્યા:—

[૧] જેનાથી બંધાયેલો આ જીવ પ્રસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે તે આઠ કર્મોને કુલ કર્મપૂર્વક કહ્યું છે.

[૨] (૧) જ્ઞાનાવરણીય, (૨) દર્શનાવરણીય, (૩) વેદનીય, (૪) મોહનીય, તેમજ (૫) આયુષ્ય કર્મ—

[૩] અને (૬) નામકર્મ (૭) જોતકર્મ તથા (૮) અંતરાય કર્મ. એ પ્રમાણે આ આઠ કર્મો સંક્ષેપથી કહ્યાં છે.

[૪] (૧) મતિજ્ઞાનાવરણીય, (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, (૩) અવધિ-જ્ઞાનાવરણીય, (૪) મનઃપર્યાય જ્ઞાનાવરણીય અને (૫) કેવળ-જ્ઞાનાવરણીય, એમ જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ પ્રકારો છે.

[૫] (૧) નિદ્રા, (૨) નિદ્રા નિદ્રા, (ગાઢ નિદ્રા), (૩) પ્રયત્ના (ઉઠતા બેસતા ઉંધવું તે), (૪) પ્રયત્ના પ્રયત્ના (ચાલતા નિદ્રા લેવી તે) અને (૫) યિજુદ્ધિ નિદ્રા (જે નિદ્રામાં પુષ્કળ બળ પ્રગટે છે જાગૃત અવસ્થામાં ચિંતવેલું કે બીજું કંઈપણ અસાધારણ કામ કરી સર્પ જવાના આમાં દ્રષ્ટાંત મળે છે.)

[૬] (૬) ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, (૭) અચક્ષુદર્શનાવરણીય, (૮) અવધિ, દર્શનાવરણીય અને (૯) કેવળ દર્શનાવરણીય. એ પ્રમાણે નવ પ્રકારનું દર્શનાવરણીય કર્મ જાણવું.

- [૭] (૧) સાતા વેદનીય (જે ભોગવતાં સુખ ઉત્પન્ન થાય) અને
(૨) અસાતા વેદનીય, એ પ્રમાણે વેદનીય કર્મના મૂળ બે
પ્રકાર છે અને તે બન્નેના પૃથક્ પૃથક્ ધણા ભેદો છે.

નોંધ:—કર્મપ્રકૃતિનો વિસ્તાર ખૂબજ વિશાળ છે. વધારે સમજવા
માટે કર્મપ્રકૃતિ, કર્મમય ઇત્યાદિ અંશોમાં જોઈ લેવું.

- [૮] દર્શનાવરણીય અને ચારિત્રાવરણીય એમ મોહનીયકર્મ પશુ
બે પ્રકારનું છે અને દર્શનાવરણીયના ત્રણ અને ચારિત્રા-
વરણીયના બે ભેદો છે.

- [૯] સમ્યક્ મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને સમ્યક્ મિથ્યાત્વ
મોહનીય (મિત્રમોહનીય). આ ત્રણે દર્શનમોહનીયની પ્રકૃતિઓ છે.

- [૧૦] ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. (૧) કપાય
મોહનીય અને (૨) નોકપાય મોહનીય.

નોંધ:—કોપાદિ કપાયજન્ય કર્મ કપાય મોહનીય કર્મ કહેવાય
છે અને નોકપાયજન્ય કર્મ નોકપાય મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

- [૧૧] કપાયથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોના સોળ ભેદો છે. અને નોકપાય-
ના સાત અથવા નવ ભેદો છે.

નોંધ:—(૧) ક્રોધ, (૨) માન, (૩) માયા અને (૪) લોભ. એ
પ્રત્યેકના અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંત્વલન એવા
ચાર ચાર પેટા ભેદો છે. તેથી કુલ મળી સોળ થયા. હાસ્ય, રતિ, અરતિ,
ભય, શોક, જુગુપ્સા અને વેદ. એમ મળી સાત અથવા તેા વેદના, ત્રીવેદ,
પુરુષવેદ અને નપુંસક વેદ એમ મળી નવ થયા.

- [૧૨] નરક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવનું આયુષ્ય એમ આયુષ્ય-
કર્મના ચાર ભેદો છે.

- [૧૩] શુભ નામ, અને અશુભ નામ એમ નામ કર્મ બે પ્રકારનું
કહ્યું છે. અને શુભ તથા અશુભના પશુ પેટા ભેદો ધણા છે.

[૧૪] ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર એમ ગોત્ર કર્મ પણ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. આઠ પ્રકારના મદ કરવાથી નીચ ગોત્ર અને મદ નહિ કરવાથી ઉચ્ચ ગોત્ર મળે છે માટે તે બન્નેને આઠ આઠ પ્રકારનું વર્ણવ્યું છે.

[૧૫] દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય, ઉપભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય એમ અન્તરાય કર્મ પણ સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે.

નોંધ:—વરત મળવા છતાં ઉપયોગ કરી ન શકાય અથવા વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય તેને અંતરાય કહે છે.

[૧૬] આ પ્રમાણે તે આઠ કર્મોની મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ (પેદા બેદો) વર્ણવી. હવે તેમના પ્રદેશો, તેમનું ક્ષેત્ર, તેમનો કાળ અને ભાવ કહીશ તે સાંભળો:—

નોંધ —પ્રદેશાત્ર એટલે તે તે કર્મનાં પુદ્ગલો. કારણકે કર્મ એ જડ પદાર્થ છે.

[૧૭] આઠ કર્મોનાં અનંત પ્રદેશાત્ર (પુદ્ગલો) છે. તે બધા મળી સંસારના અલબ્ધ જીવોથી અનંત ગણા હોય છે અને અનંત સિદ્ધોથી અનંતમા ભાગનાં હોય છે.

નોંધ:—અલબ્ધ એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે અયોગ્ય.

[૧૮] બધા જીવોનાં કર્મો સંપૂર્ણ લોકની અપેક્ષાએ હોયે દિશામાં સર્વ આત્મ પ્રદેશોથી બધી રીતે બંધાતાં રહે છે.

નોંધ:—આઠ કર્મો જેમ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંતસંખ્યામાં તેમ ક્ષેત્રથી હોયે દિશામાં વહેંચાયેલાં છે.

[૧૯-૨૦] તે આઠ કર્મો પૈકી યાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મોની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ

અંતર્મુહર્ત અને વધારેમાં વધારે તેનીય કોડા કોડી સાગરોપમ હોય છે.

નોંધા—વેદનીય કર્મના જે ભેદોમાં સાતાવેદનીય કર્મની સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમ હોય છે. સાગરોપમ એટલે સાગરની માફક લપમાવાળા, અર્થાત્ મોટી સંખ્યાવાળી સ્થિતિનું કાળપ્રમાણ છે.

[૨૧] મોદનીય કર્મની કાળસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધારેમાં વધારે સીતેર કોડા કોડી સાગરોપમની કહી છે.

[૨૨] આમુખ્ય કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) અંતર્મુહર્ત કાળની અને વધુમાં વધુ તેનીસ સાગરોપમની કહી છે.

[૨૩] નામ કર્મ અને ગોત્રકર્મ એ બન્ને કર્મોની ઓછામાં ઓછી કાળસ્થિતિ આઠ અંતર્મુહર્તની છે અને વધુમાં વધુ વીસ કોડા કોડી સાગરોપમની છે.

[૨૪] સર્વ કર્મસ્કંધોના અનુભાગો (પરિણામો કિંવા રસો) નું પ્રમાણ સિદ્ધગતિના અનંત જીવોને અનંતમે ભાગે ઓછું હોય છે. પરંતુ જે તે સર્વ કર્મનાં પરમાણુઓની અપેક્ષા લઈએ તો બધા (ગંસારી અને સિદ્ધ) જીવો કરતાં પણ અધિક હોય છે.

નોંધા—સ્કંધ તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત પરમાણુઓના બને છે. અને તેથી તેની સંખ્યા ઘણી ન્યૂન હોય છે, અને પરમાણુઓ તો દોઢ બ્યાસ અને પ્રમાણમાં અનંતાનંત હોય છે. તેથી તેની સંખ્યા સૌથી અધિક થાય છે. જે પદાર્થની સંખ્યાજ્ઞ અનંત હોય તો તેના અનુભાગોની સંખ્યા અધિક હોય તે તો સ્વાભાવિકજ છે.

૨૫] માટે એ બધાં કર્મોના રસોને જાણીને એ કર્મોને બાંધે નહિ

અને બધાયલા કર્મોનાં ત્યાગમાં ડાહ્યો સાધક સતત ઉપયોગ રાખે.

નોંધ:—કર્મના પરિણામ તીવ્ર બચકર છે. કર્મવેદનાતું સંવેદન તીવ્ર સૂત્ર જેવું અસહ્ય છે. કર્મનો કાયદો કપાળી મૂકે તેવો કઠણ છે. કર્મના બંધન ચેતનના સામર્થ્ય બુટવી લે છે. ચેતનની વ્યાક્રાંતતા એજ કષ્ટ, એજ સસાર અને એજ દુઃખ છે. એમ જાણી અશુભ કર્મથી વિરમવું અને શુભ કર્મનો સંચય કરવો. ચૈતન્યતું પ્રવળ સામર્થ્ય વિકસિત થયા પછી તે શુભકર્મરૂપ સુવર્ણની બેડીથી પણ ઘટી જવાનો પુરુષાર્થ કરવો તેજ એક માત્ર જીવનતું સાક્ષ્ય છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિ સખંધી તત્રીસમું અધ્યાયન સમાપ્ત થયું.

॥૩૩॥

લેશ્યા

૩૪

લેશ્યાના અર્થો અનેક છે. લેશ્યા એટલે કાંતિ, લેશ્યા એટલે સૌંદર્ય, લેશ્યા એટલે મનોવૃત્તિ વગેરે વગેરે. પરંતુ આ ક્ષેત્રે લેશ્યાનો વહુસ્યાર્થ જીવાત્માનો અધ્યવસાય કે પરિણામ વિશેષ છે.

સંચિત (એકઠું થયેલું), પ્રારબ્ધ (ઉદયમાં આવતું) અને ક્રિયમાણ (કરાતું); આ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ જીવાત્મા (કર્મસંયોગી જીવ)માં વિદ્યમાન હોય છે. કર્મ પોતે જડ વસ્તુ છે. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ઇત્યાદિ તેના અસાધારણ ધર્મો છે. ચેતન તો જ્ઞાન, આનંદ અને સત્યમય છે. તેના આ ધર્મો જડ દ્રવ્યથી સાવ વિભિન્ન છે. આમ હોવા છતાં પણ ચેતન અને જડનો સંસર્ગ હોવાથી જડજન્ય પરિણામોની અસર તે જીવાત્મા પર થવા વિના રહેતી નથી.

સારાં માઠાં કર્મોની અસરથી જીવાત્માનું માપ ઘટાડ ગણુ હોય છે તેથી તે કર્મયોગ-શરીર, ઇન્દ્રિય, આકૃતિ, વર્ણ ઇત્યાદિ પામે છે. અને તેના પૂર્વ કર્મને નિર્જરવાતું તથા નવીન કર્મને પ્રણુ કરવાતું કાર્ય સતત ચાલુ રહે છે. જ્યાંસુધી કર્મોની સુખિનો સાથો માર્ગ ન મળે કે આત્મજ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી તેનાં પરિણામો વિભિન્ન ગતિ (સ્થાન)માં વિભિન્ન રીતે જીવાત્મા વેદતોજ રહે છે.

કર્મ બહુ સૂક્ષ્મ હોવાથી તે મૂળ સ્વરૂપમાં દેખી શકાય નહિ. પરંતુ નિમિત્ત મળતાં તેને અંગે જીવાત્મા પર થતી

સારી માઠી અસર આપણે જરૂર જોઈ શકીએ છીએ. જેમકે ક્રોધાદિ કપાયોત્તુ માપ બદલાતી શરીરની આકૃતિ, હાવભાવ અને કાર્ય પરથી નીકળી આવે છે તેજ પ્રકારે લેશ્યા એ પણ જીવાત્માનો કર્મસંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતો વિકાર વિશેષ છે.

તે પોતે કર્મરૂપ હોવાથી તેને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, પરિણામન, સ્થિતિ ઇત્યાદિ બધું હોઈ શકે છે. પરંતુ તે એટલું બધું સૂક્ષ્મ છે કે તેનું આપણે સ્થૂળ ચક્ષુ દ્વારા નિરીક્ષણ કે સ્પર્શન પ્રત્યક્ષ કરી શકીએ નહિ. તેને યથાર્થ સમજવા માટે દિવ્યજ્ઞાન અને દિવ્યદર્શનના અપેક્ષા છે.

છતાં કાર્ય વિશેષથી તે વસ્તુનું અનુમાન જરૂર કાઢી શકાય. ક્રોધી મનુષ્યના ચહેરાપર દેખાતી ભયંકરતા, તેની સાહસિકતા, બાતલનું કંપન તથા ઉજ્જ્વળતા વગેરે બધાં એકાંત ઝેરનાં સૂચક છે વૈજ્ઞાનિક શોધથી અત્યંત ક્રોધ વખતનું શોણિતબિંદુ ઝેરમય હોય છે, અને તે દ્વારા મનુષ્યનાં મરણ થયાનાં પણ અનેક દૃષ્ટાંતો પ્રત્યક્ષ દેખાયાં છે. એટલે તે વસ્તુને વિશેષ સમજાવવાની આવશ્યકતા પડેલી નથી લેશ્યાઓભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે. તેમાં પહેલી ત્રણ અપ્રશસ્ત અને છેલ્લી ત્રણ પ્રશસ્ત છે. તે અપ્રશસ્તને ત્યાગી પ્રશસ્તની આરાધના કરવી એ સુમુક્ષુજનને બહુ બહુ આવશ્યક છે.

ભગવાન બોલ્યા:

[૧] હવે અનુક્રમથી હું લેશ્યા અધ્યયનને કહીશ. એ છએ કર્મ લેશ્યાના અનુભાવોને કહેતા એવા મને સાંભળો:—

નોંધ:—કર્મ લેશ્યા એટલા માટે કહી છે કે તે કર્મની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. અનુભાવ એટલે તીવ્ર કે મંદ રૂપે રસનું સંવેદન.

[૨] (લેશ્યાના અગિયાર બોલો કહે છે:—) લેશ્યાઓના (૧) નામ (૨) વર્ણ, (૩) રસ, (૪) ગંધ, (૫) સ્પર્શ, (૬) પરિણામ,

(૭) લક્ષણ, (૮) સ્થાન, (૯) સ્થિતિ, (૧૦) ગતિ અને (૧૧) અવન. (ન્યારે અંતર્મુદ્ધર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે આગામી ભવની જે લેશ્યા ઉત્પન્ન થાય તે) વગેરેને સાંભળો.

[૩] (૧) કૃષ્ણ લેશ્યા, (૨) નીલ લેશ્યા, (૩) કાપોતી લેશ્યા, (૪) તેજો લેશ્યા (૫) પદ્મ લેશ્યા અને (૬) શુક્લ લેશ્યા. એ તેઓનાં ક્રમપૂર્વક નામો છે.

[૪] કૃષ્ણલેશ્યાનો વર્ણ જળવાળાં વાદળ, પાડાનાં શિંગડાં, અરીકા, ગાકાની મળી, કાળજળ અને આંખની કીકી જેવો સ્થામ હોય છે.

[૫] નીલ લેશ્યાનો વર્ણ લીલાં અરોઝવૃક્ષ, નીલ ચાસ પક્ષીની પાંખ અને સિન્ધુ વૈદ્ય નીલમણિ જેવો હોય છે.

[૬] કાપોતી લેશ્યાનો વર્ણ અળશીનાં ફૂલ, કાચલની પાંખ અને પારેવાની ડોક જેવો હોય છે.

નોંધ:—કાપોતી લેશ્યાનો વર્ણ કંઈક કાળો અને કંઈક લાલ હોય છે.

[૭] તેજો લેશ્યાનો વર્ણ હિંગળાના જેવો, ઉગતા સૂર્ય જેવો, સૂઝાની ચાંચ જેવો અને દીપકની પ્રભા જેવો હોય છે.

[૮] પદ્મ લેશ્યાનો વર્ણ દળદરના કટકા જેવો અને શણ (ધાન્ય વિશેષ) ના તથા અશણના ફળના રંગ જેવો પીળો ભણવો.

[૯] શુક્લ લેશ્યાનો વર્ણ શંખ, અંકરત્ન, મયકુંદનાં ફૂલ, દૂધની ધાર અને રૂપાના દાર જેવો ઉજ્જવલ હોય છે.

[૧૦] કૃષ્ણ લેશ્યાનો રસ કડવા ટુંબડાનો, કડવા લીંબડાનો, તથા કડવી રાદિણીનો રસ જેટલો કડવો હોય તેના કરતાં સ્વાદમાં અનંત ગણો કડવો ભણવો.

[૧૧] નીલ લેશ્યાનો રસ સૂંઠ, મરી અને પીપરના રસનો

સ્વાદ કે હસ્તિ પિપ્પિલી (ગજખીપર)ના રસનો સ્વાદ તીક્ષ્ણ હોય તે કરતાં પણ અનંતગણો તીવ્રો જાણવો.

[૧૨] કાપોતી લેસ્થાનો રસ કાચા આંખાના ફળનો સ્વાદ, કાચા કાકાના રસનો સ્વાદ અને તુંબરના ફળના સ્વાદ જેવો હોય તેના કરતાં અનંતગણો તુરો જાણવો.

[૧૩] તેન્નેલેસ્થાનો રસ પાકા આમ્રફળના રસનો સ્વાદ અને પાકા કાકાના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો ખટ-મીઠો જાણવો.

[૧૪] પદ્મ લેસ્થાનો રસ ઉત્તર વારુણી તથા જિન્નજિન્ન પ્રકારના મધુ અને મેરક આસવ, વગેરે છાંદોના રસથી પણ અનંત-ગણો ખટમીઠો જાણવો.

[૧૫] શુકલ લેસ્થાનો રસ ખજૂર, દ્રાક્ષ, દૂધ, ખાંડ અને સાકરના રસનો સ્વાદ હોય તે કરતાં અનંતગણો મીઠો જાણવો.

[૧૬] કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે અશુભ લેસ્થાઓની ગંધ મરેલી ગાય, મરેલું કૂતરું કે મરેલા સર્પની ગંધ કરતાં અનંતગણી ખરાબ હોય છે.

[૧૭] તેન્નેલેસ્થા પદ્મલેસ્થા અને શુકલલેસ્થા એ ત્રણે પ્રયસ્ત લેસ્થાઓની ગંધ, કેવડા વગેરેનાં સુગંધી પુષ્પો તથા પીસાતા વસાણાની જેવી સુમધુર ગંધ હોય તે કરતાં અનંતગણી પ્રયસ્ત હોય છે.

[૧૮] કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતી એ ત્રણે લેસ્થાઓના સ્પર્શ કરવત, ગાય અને જળદની જીભ અને સાગવૃક્ષના પત્ર કરતાં અનંતગણો કંકેશ હોય છે.

[૧૯] તેન્ને, પદ્મ અને શુકલ એ ત્રણે લેસ્થાનો સ્પર્શ માખણ,

સરસવત્તું પુલ અને ખૂર નામની વનસ્પતિના સમાન રપથ કરતાં અનંતગણો કામળ હોય છે.

[૨૦] તે છએ લેશ્યાઓના પરિણામ અનુક્રમે ત્રણ, નવ, સત્તાવીસ એકાસી અને બસો તેતાળીશ પ્રકારના જાણવાં.

નોંધ:—ત્રણ એટલે જ્યન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ, પછી જ્યન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટના ક્રમથી ત્રણ ત્રણ ભેદો વધારતા જવા.

લેશ્યાનાં લક્ષણો:—

[૨૧] પાંચે આત્મવો (મિથ્યાત્વ, અવત, પ્રમાદ, કથાય અને અશુભ યોગ) ને નિરંતર સેવન કરનાર મન, વચન અને કાયાથી અસંયમી છ કાયાની હિંસાથી નહિ વિરમેલો, આરંભમાં આસક્ત, પાપનાં કાર્યોમાં સાહસિક અને ક્ષુદ્ર—

[૨૨] કૂર, અજીતેન્દ્રિય અને સર્વનું અહિત કરનાર કુટિલ ભાવના વાળો. આવા બધા યોગથી જોડાયેલો જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાનાં પરિણામવાળો જાણવો.

[૨૩-૨૪] ધર્ષાળુ, કદામહી (અસહિષ્ણુ), તપ નહિ આદરનાર, અગ્નાતી, માયાવી, નિર્ભજ, લંપટ, દ્રેષી, રસલોભુષી, શઠ, પ્રમાદી, સ્વાર્થી, આરંભી, ક્ષુદ્ર અને સાહસિક ઇત્યાદિ ક્રિયાઓથી જોડાયેલો જીવાત્મા નીચ લેશ્યાવાળો ગણાય.

[૨૫-૨૬] વાણીમાં અને વર્તનમાં વક્ર (અપ્રમાણિક,) માયાવી, અભિમાની, પોતાના દોષને છુપાવનાર, પરિમહી, અનર્થ મિથ્યાદ્રષ્ટિ, ચોર, અભિમાની અને બીજાના કાળજીને ભેદી નાખે તેવો કઠોરભાષી, આ બધા યોગોથી જોડાયેલો જીવાત્મા કાપોતી લેશ્યાવાન હોય છે.

[૨૭-૨૮] નમ્ર, અચપજ, સરળ, અકુતુહલી, વિનીત, દાનત, તપસ્વી

યોગી, ધર્મમાં દૃઢ, ધર્મપ્રેમી, પાપબીરુ અને કલ્યાણનો ધ્યસ્થ વગેરે વિશેષણોથી જોડાયેલો જીવાત્મા તેને લેસ્માવાન જાણવો.

[૨૬] જે મનુષ્યને ક્રોધ, માન, માયા અને લોક અસ્પ હોય, ચિત્તશાંત હોય, દમિતેન્દ્રિય, યોગી, તપસ્વી,

[૩૦] અસ્પભાષી, ઉપશમ રસમં જીવનાર અને જીતેન્દ્રિય એ બધા વિશેષણોથી જોડાયેલો પદ્મલેસ્માનો ધણી જાણવો.

[૩૧] આર્ત અને રોદ્ર એ બન્ને દુષ્કાંતોને છોડીને જે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન ધરે છે. તથા રાગદ્વેષરહિત, શાંતચિત્તવાળો, દમિતેન્દ્રિય અને પાંચ સમિતિઓ તથા ત્રણ ગુણોથી ગુણ-

[૩૨] અસ્પરાગી અથવા વીતરાગી, ઉપશાંત અને જીતેન્દ્રિય વગેરે બ્યાપારોથી જોડાયેલો હોય છે તે જીવ શુક્લ લેસ્માવાન જાણવો.

[૩૩] અસંખ્યેય અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના જેટલા સમય અને સંખ્યાતીત લોકના જેટલા આકાશ પ્રદેશો હોય તેટલાં શુભ-અશુભ લેસ્માઓના સ્થાનો જાણવા.

નોંધ:—દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક અવસર્પિણી (ઉતરતો) કાળ અને દસ કોડાકોડી સાગરોપમની એક ઉત્સર્પિણી (ચડતો) કાળ અણાય છે.

[૩૪] કૃષ્ણ લેસ્માની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહર્ત જાણવી.

નોંધ:—પરલોકમાં જે લેસ્મા મળવાની હોય તે લેસ્મા મરણ પહેલાં એક અંતર્મુહર્ત વહેલી આવે છે. એટલે એક અંતર્મુહર્ત થયેલું છે.

[૩૫] નીલલેસ્માની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમ ઉપર પદ્મોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.

- [૩૬] કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્દર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમ ઉપર પદ્મોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.
- [૩૭] તેજોલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્દર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની ઉપર પદ્મોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ વધારે જાણવી.
- [૩૮] પદ્મ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્દર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની ઉપર એક અંતર્મુદ્દર્ત અધિક જાણવી.
- [૩૯] શુકલલેશ્યાનો સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુદ્દર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક અંતર્મુદ્દર્ત અધિક જાણવી.
- [૪૦] આ તો ખરેખર લેશ્યાઓની મુખ્યમુખ્ય (મંમલ) સ્થિતિ દલી. હવે ચારે ગતિઓમાં લેશ્યાઓની સ્થિતિ ભિન્નભિન્ન પ્રકારે દલીશ.
- [૪૧] (નરક ગતિની લેશ્યાસ્થિતિ કહે છે:-) કાપોતી લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને વધુમાં વધુ ત્રણ સાગરોપમની ઉપર પદ્મોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક જાણવી.
- [૪૨] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની ઉપર પદ્મોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની ઉપર પદ્મોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક જાણવી.
- [૪૩] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ સાગરોપમની ઉપર પદ્મોપમનો અમંખ્યાતમો ભાગ અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની જાણવી.
- [૪૪] નરકના જીવોની આ લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે પશુ, મનુષ્ય અને દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ.

[૪૫] શુક્લ લેશ્યા સિવાય બાકીની લેશ્યાની તિર્યચ અને મનુષ્યની સ્થિતિ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, અગ્રંતી પંચેન્દ્રિય, મંત્રી પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ તથા મંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યો પૈકી) જેને ન્યાં ન્યાં જે જે કૃષ્ણાદિક પાંચ લેશ્યાઓ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રત્યેકની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કેવળ અંતર્મુહર્ત કાળની જાણવી, (તેથી કેવળજ્ઞાની આમાંથી બાદ થાય છે.)

[૪૬] (કેવળી ભગવાનની શુક્લ લેશ્યા કહે છે :—) શુક્લ લેશ્યાદિની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કોડપૂર્વમાં માત્ર નવ વર્ષ ઓછા કાળની જાણવી.

[૪૭] આ પશુ અને મનુષ્યોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવી. હવે દેવોની લેશ્યાસ્થિતિ વર્ણવીશ.

[૪૮] કૃષ્ણલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ પશ્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૪૯] નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય કૃષ્ણલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પશ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૫૦] કાપોતી લેશ્યાની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ પશ્યોપમના અમંખ્યાતમા ભાગની જાણવી.

[૫૧] હવે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ ચાર જાતિના દેવોમાં રહેલી તેજે લેશ્યાની સ્થિતિ કહીશ.

[૫૨] તેજેલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની ઉપર પશ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અધિક જાણવી.

[૫૩] તેજે લેશ્યાની સ્થિતિ જ્યન્ય દશ હજાર વર્ષની (ભવનપતિ અને વ્યતંર દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી અને ઉત્કૃષ્ટ એ સાગરોપમની ઉપર પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક (વૈમાનિક દેવોની અપેક્ષાએ) જાણવી.

[૫૪] પદ્મલેશ્યાની ઝોઝામાં ઝોઝી સ્થિતિ તેજેલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને વધુમાં વધુ દસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી.

[૫૫] શુક્લ લેશ્યાની ઝોઝામાં ઝોઝી સ્થિતિ પદ્મલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કરતાં એક સમય અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની ઉપર એક મુહૂર્ત અધિક જાણવી.

[૫૬] કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતી એ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે. અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા દુર્ગતિ પામ છે.

[૫૭] તેજે, પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે. અને એ ત્રણ લેશ્યાઓથી જીવાત્મા મુગતિ પામે છે.

[૫૮-૫૯] મરણ વખતે આગલા ભવને માટે જીવાત્મામાં ન્યારે લેશ્યાઓ પરિણામ પામતી હોય તે વખતે પહેલે સમયે કે અંતિમ સમયે કાર્ધ પણ જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

[૬૦] સારાંશ કે મરણુતિ આગામી ભવની લેશ્યાઓ પરિણમ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ અને અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે તે વખતે જીવો પરલોકને વિષે જાય છે.

નોંધ:—લેશ્યાઓની રચના એવી હોય છે કે તે જે મતિમાં જવાનું હોય તેવા આકારમાં મૃત્યુની એક સમય પહેલાંજ પરિણત થાય છે.

[૬૧] માટે આ બધી લેશ્યાઓના પરિણામોને જાણીને લિપ્ત અપ્રશસ્ત લેશ્યાઓને છોડી પ્રશસ્ત લેશ્યાઓમાં અધિષ્ઠાન કરે.

નોંધ:—શુભને સૌ ઈચ્છે છે. અશુભને કાઈ નથી ઈચ્છવું. શુભ કેવળ વિચારથી ન પામી શકાય. શુભને માટે સતત શુભ પ્રયત્ન થવો પડે.

અપ્રસસ્ત લેશ્યાઓનું ઉત્પન્ન થવું સ્વાભાવિક છે. તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, ઇર્ષ્યા, ક્રોધ, દ્રોહ, ક્રૂરતા, અસંયમ, પ્રમત્તા, વાસના અને માયા વગેરે બધું નિમિત્ત મળતાં છવાત્મા ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ સહસા કરી નાખે છે. પરંતુ ક્રામજતા, વિશ્વપ્રેમ, સંયમ, ત્યાગ, અર્પણતા અને અભક્ષતા વગેરે ઉચ્ચ સદ્ગુણો આરાધવા ત્યાંજ કઠિનતા છે, ત્યાંજ કસોટી છે અને ત્યાંજ ઉપયોગની આવશ્યકતા છે.

આવી સરાણે, ચઢનાર સાધકજ શુભ, મુંઢર અને પ્રસસ્ત લેશ્યાઓને પામી શકે છે.

ઐમ કહું છું:—

ઐ પ્રમાણે લેશ્યા સંબંધી ચોત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

॥ ૩૪ ॥

આણુગારાધ્યયન /

૩૫

સંસારના બાદ્ય બાંધેલો ધૂટલું પણ કંઈ સહેલું નથી. સંસારના ફાળુભંજુર પદાર્થોમાં ફેંક બિચારા ભોગવિશાસી જીવો રાચી રહ્યા છે, રખડી રહ્યા છે અને સ્વચ્છંદી જીવન શુભરીને આસોક અને પરસોકમાં પરમ વેદનાને દેનારાં કર્મોનાં સંચય કરી રહ્યા છે.

ત્યાં કોઈ હજીકર્મી જીવનેજ સફળતાવ કે વૈરાગ્ય ભગે છે. અને ત્યાગની તાક્ષાવેક્ષી ભાગે છે.

આત્મ ત્યાગી જીવન દુર્લભ દોષા છતાં કદાચ પામી શકાય. પરંતુ ધરમાર, સગાંવહાતાં એ બધું છોડ્યા પછી તેટલામાંજ જીવનવિકાસની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી.

જેટલું સ્થાન જીવું તેટલીજ જવાબદારી આધક થતી જવાની.

ત્યાગીતું જીવન, ત્યાગીની સાવધાની, ત્યાગીની મનોદશા વગેરે ઠેકઠાં ઠડક, ઉદાર અને પવિત્ર હોવાં જોઈએ તેનાં અહીં વિધાન છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

[૧] જે માર્ગને આચરવાથી લિપ્તુ દુઃખનો અંત કરી શકે તેવા તીર્થંકરના જતાવેલા માર્ગને હું તમને કહી સંભળાવું છું. તેને એકાગ્ર ચિત્તથી તમે સાંભળો.

[૨] જે લિશ્તુસાધક ગૃહસ્થવાસને છોડીને પ્રવ્રજ્યા માર્ગમાં ગયેલો છે. તેણે આ આસક્તિઓને બરાબર સમજી લેવી જોઈએ, કે જે આસક્તિઓથી મનુષ્યો બંધાય છે.

નોંધા—સમજે લેવી એટલે બરાબર જાણીને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

[૩] તેજ પ્રમાણે હિંસા, અસત્ય, ચોરી, અપ્રહયર્થ, અપ્રાપ્ત વસ્તુઓનો ઈચ્છા અને મેળવેલાનો પરિગ્રહ એ પ્રમાણે આ પાંચ સ્થાનોને સમજીએ છોડી દેવાં.

[૪] ચિત્રવાળું પુષ્પ અને અગરચંદનના ધૂપથી સુગંધિત, મુંદર સ્વેત વસ્ત્રના ચંદરવાથી શણગારેલું અને મુંદર કમાડવાળું એવું મનોહર ઘર લિશ્તુ મનથી પણ ઈચ્છે નહિ.

નોંધા—આવા સ્થાને ન રહેવા માટે જે કશું છે તેનું ખાસ કારણ એ છે કે બહારનું સૌંદર્ય પણ દૈવીક વખત જોવાથી બીજાકરૂપે રહેલા વિકારાદિ દોષોને હતેજિત કરવામાં નિમિત્તરૂપ થાય છે.

[૫] તેવા ઉપાશ્રયમાં લિશ્તુને ઇદ્રિયોનો સંયમ કઠિન થઈ પડે છે કારણકે તે સ્થાન કામ અને રાગનું વૃદ્ધિકારક છે.

[૬] માટે સ્મશાન, સૂનું ઘર કે વૃક્ષના મૂળમાં અથવા ગૃહસ્થીઓએ પોતાને માટે બનાવેલા સાદા એકાંત મકાનમાં લિશ્તુએ રાગ-દ્વેષથી રહિત ચર્મ વાસ કરવો.

નોંધા—તે કાળમાં દરેક બાવિક ગૃહસ્થો પોતપોતાની ધર્મક્રિયા કરવાનું એકાંત સ્થાન પોતાના ઘરથી અલગ રાખતા હતા.

[૭] જે સ્થાનમાં બહુ જીવોની ઉત્પત્તિ ન હોય, પોતાને કે પરને પીડાકારક ન હોય અને સ્ત્રીઓથી વ્યાપ્ત ન હોય તે સ્થાનને વિશેષ પરમ સંયમી લિશ્તુને રહેવું કલ્પે (તેરા સ્થાને રહેવું જોઈએ).

[૮] લિપ્તુ ધરો કરે નહિ કે ખીખ દ્વારા કરાવે નહિ, કારણકે ધર કરાવવાની ક્રિયામાં અનેક જીવોની હિંસા થાય છે.

[૯] જોમાં સૂક્ષ્મ અને સ્પૂળ એવા સ્થિર અને હાલતા ચાલતા જીવોની ગૃહકાર્યમાં હિંસા થાય છે, તેથી સંયમીએ ધર બધાવવાની ક્રિયા છોડી દેવી.

[૧૦] તેજ પ્રમાણે આહાર, પાણીને રાંધવામાં કે રંધાવવામાં પણ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ ઇત્યાદિ) અનેક જીવોનો વધ થાય છે. તેથી તે પ્રાણીઓની દયા ખાતર પોતે રાંધે નહિ તેમ રંધાવે પણ નહિ.

[૧૧] જળ, ધાન્ય, પૃથ્વી અને કાષ્ઠને આશ્રયે રહેલા અનેક જીવો આહારપાણી પકાવવામાં હણાય છે માટે લિપ્તુએ તે પકાવવું નહિ.

[૧૨] સર્વ દિશામાં શસ્ત્રની ધારાની પેઠે ફેલાયેલું ધણા જીવોનો નાશ કરનાર જ્યોતિ (અગ્નિ) સમાન એક પણ શસ્ત્ર નથી માટે સાધુએ અગ્નિને ઉદ્દીપન કરવી નહિ.

નોંધ — લિપ્તુ પોતે તેવી કોઈપણ ભતની હિંસક ક્રિયા કરે નહિ તેમ કરાવે કે મનથી અનુમોદન પણ આપે નહિ,

[૧૩] ખરીદવા અને વેચવાની ક્રિયાથી વિરમેલો અને ટેકું તથા સુવર્ણ જેને સમાન છે તેવો લિપ્તુ સુવર્ણ તથા ચાંદીને મનથી પણ ઈચ્છે નહિ.

નોંધ:—જો મેકેને નિર્મૂલ્ય ભણી કોઈ અડકવું નથી તેમ લિપ્તુ સુવર્ણને જોવા છતાં અડકે નહિ. કારણકે ત્યાગ કર્યા પછી સુવર્ણની કિંમત તેને મન દેડા સમાન સ્વાભાવિક થઈ જાય છે.

[૧૪] ખરીદનાર ગ્રાહક કહેવાય છે અને વેચનાર વાણિયો (વેપારી)

કહેવાય છે. માટે જો ક્યવિક્ષયલાં બિશ્નુ પડે તો તે સાધુ કહેવાતો નથી.

[૧૫] બિક્ષા માગવાના પ્રતવાળા બિશ્નુએ યાચીનેજ લેવું. ખરીદીને લેવું નહિ. કારણકે ખરીદવાની અને વેચવાની ક્રિયામાં તેની પાછળ હોય સમાયેલો છે. માટે બિક્ષાવૃત્તિએજ મુખકારી છે.

નોંધ:—કંચન અને કામિની એ બે વસ્તુ સંસારનું બંધન છે. તેની પાછળ અનેકાનેક હોયો સમાયેલા છે. તેને ત્યાગ્યા પછી ત્યાગીને પરિગ્રહ તો શું ? પણ તેનું ચિંતન મુદ્દા ન કરવું ધટે. માટેજ ત્યાગીને માટે બિક્ષાચરી એજ ધર્મ્ય બતાવ્યું છે.

[૧૬] સૂત્રમાં કહેલા નિયમો પ્રમાણે આનંદિત ધરોમાં સામુદાનિક ગોચરી કરતાં આહારની પ્રાપ્તિ થાયો કે ન થાયો પણ મુનિએ સતુષ્ટ રહેવું જાઈએ.

નોંધ:—જે કુળો કુર્ગુણોથી નિંદાયેલાં હોય કે અબક્ષ્ય પદાર્થો ખાતાં હોય તેવાં રથજો છાત્રીને બિશ્નુએ બિલ્લ બિલ્લ કુળોમાં નિર્દોષ બિક્ષાવૃત્તિ કરવી.

[૧૭] અનાસક્ત અને સ્વાદેન્દ્રિય ઉપર કાણુ રાખનાર સાધુ રસનો લોહુપી ન બને. કદાચ ન મળે તો તેની વાંછા પણ ન કરે. મહામુનિ બોજનને રસમાટે નહિ પણ સંયમયાત્રાના નિર્વાહ માટે બોજનને બોગવે.

[૧૮] ચંદનાદિનું અર્ચન, બેકકાની રચના, ઋદ્ધિ, સત્કાર, સન્માન, પૂજન કે પરાણે કરાવેલું વંદન, બિશ્નુ મનથી પણ ન ઇચ્છે.

[૧૯] મરણપર્યંત સાધુ અપરિગ્રહપણે શરીરના મમત્વને તજીને નિયાણા રહિત યજ્ઞને શુક્લધ્યાનને ચિંતવે અને અપ્રતિબંધ-પણે વિચરે.

[૨૦] કાળધર્મ (મૃત્યુ અવસર) પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ચારે આહારનો

સાગ કરીને તે સમર્થ લિપ્તુ આ છેલા મનુષ્ય દેહને છોડીને
સર્વ દુ ખથી છુટી જાય

[૨૧] મમત્વ અને અહ કાર ગદિત, અનાસવી અને વીતરાગી થઈ
કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને પત્રી કાયમની નિવૃત્તિ પામે
(મુક્તિ પામે)

નોંધ—સુખ એ ખાડાની ધાર છે સુખમનો માર્ગ દેખાવમા સરળ
છતા આચરવામા ખૂબ કઠણ છે સુખમજીવન સૌ કોઈ માટે સુલભ નથી.
છતા તે એકજ માત્ર કલ્યાણનો માર્ગ છે

એમ કહું છું —

એ પ્રમાણે અણગાર મનધીનું પાત્રીસમુ અધ્યયન મમાપ્ત થયું
॥ ૩૫ ॥

જીવાજીવવિભક્તિ

જીવાજીવ પદાર્થોના વિભાગ

૩૬

ચેતન; જડ (કર્મ)ના સંસર્ગથી જન્મમરણના ચક્રમાં ફરે છે એટલું નામ સંસાર. આવા સંસારની આદિ કેમ કહાય ? ત્યારથી ચેતન ત્યારથી જડ એમ આ બન્ને તત્ત્વો જગતના અણુ અણુમાં ભર્યા છે આપણને તેની આદિની ચિંતા નથી. કારણકે તેની આદિ ક્યા કાળથી થઈ ? તે જાણવામાંજ માત્ર આપણું કર્તવ્ય કહ્યાણુ નથી તેમ ન જાણવામાં હાનિ પણ નથી.

કારણકે જૈનદર્શન માને છે કે સંસારની આદિ નથી અને આખા પ્રવાહની અપેક્ષાએ હજુ પણ સંસાર ચાલવાનો છે. તેમ છતાં મુક્ત જીવાત્માઓની અપેક્ષાએ મુક્તિ હતી, છે અને રહેશે.

ચેતન અને જડનો સંયોગ ગમે તેટલો નિખડ (ધટ) હોવા છતાં તે સંબંધ સંયોગિક સંબંધ છે. સમવાય સંબંધનો અંત હોતો નથી. પરંતુ સંયોગ સંબંધનો અંત આજે, કાલે કે વધુ કાળે પણ થવો સંભવિત છે

આજે ચેતન અને જડ પોતપોતાનો ધર્મ ગુમાવી બેઠાં છે. ચેતનમય જડ અને જડમય ચેતન એમ પરસ્પર એવાં તે એકકાર થઈ ગયાં જણાય છે કે સહસ્રા તેમનો ઉદ્દેશ પણ ન લાવી શકાય.

જડના અનાદિ સંસર્ગથી મક્તિન થયેલું ચૈતન્ય જીવાત્મા

કે બહિરાત્મા કહેવાય છે. અને ત્યારે તે જવાત્મા પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે ત્યારે તે સ્થિતિને અંતરાત્મા કહેવાય છે. અને જે ચૈતન્યો કર્મરહિત થયાં છે તે પરમાત્માઓ કહેવાય છે.

જવાત્માને પ્રથમ જગતના પદાર્થોને ચચાર્થ સ્વરૂપે જાણવાની ઇચ્છા થાય તેને જિજ્ઞાસા કહેવાય છે. આવી જિજ્ઞાસા પછી તે જગતનાં બધાં તત્ત્વોમાંથી મૂળભૂત બે તત્ત્વોને તારવી લે છે. એ તારંગ્યા પછી જીવની ચૈતન્ય તત્ત્વપર ઠરાયે છે, અને તુરતજ એ શુદ્ધ બનવા માટે શુદ્ધ ચૈતન્યની પ્રતીતિ કરી આગળ વધે છે. જીવનત્ત્વનાં ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપોને જાણ્યા પછી સ્વયં અજીવતત્ત્વ અને એ બન્ને તત્ત્વનાં સંયોગિક બળોનો વિચાર કરી લે છે.

આખા સંસારતું સ્વરૂપ તેના સદ્વ્યભાં આવી ગયા પછી આત્માભિમુખ થઈ એ અનુભવ પોતામાં કરતો રહે છે, અને આત્મસદ્વ્યભાં દોરી પર ધ્યાન આપી વર્તમાન કર્મોનો શોધ કરે છે. પછી પૂર્વ કર્મોના સંયોગથી છૂટે છે, અને એમ થતાં થતાં શુદ્ધ ચૈતન્ય બને છે.

ભગવાન બોલ્યા:—

- [૧] જેને જાણીને ભિન્ન સંયમમાં ઉપયોગપૂર્વક ઉદ્ભવંત થાય છે તે જીવ અને અજીવના જુદા જુદા બોદોને કહ્યું છું:—તમે એકાગ્ર ચિત્તથી મને સાંભળો.
- [૨] જેમાં જીવ અને અજીવ એ બન્ને તત્ત્વો હોય તેને તીર્થકરોએ લોક કહ્યો છે. અજીવનો એક દેશ એટલે કે ન્યાં માત્ર આકાશજ છે—બીજા કોઈ પદાર્થ નથી—તેને અલોક કહ્યો છે.
- [૩] જીવ અને અજીવોનું નિરૂપણ દ્રવ્ય, સ્થેત, કાળ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારથી થાય છે.

[૪] મુખ્યત્વે રૂપી અને અરૂપી એમ અઞ્ચ તત્ત્વના બે ભેદો થાય. તેમાં રૂપી ચાર પ્રકારનાં અને અરૂપી દસ પ્રકારનાં છે.

[૫] ધર્માસ્તિકાયના (૧) સ્કંધ, (૨) દેશ અને (૩) પ્રદેશ અને અધર્માસ્તિકાયના (૪) સ્કંધ, (૫) દેશ તથા (૬) પ્રદેશ.

[૬] અને આકાશાસ્તિકાયના (૭) સ્કંધ, (૮) દેશ અને (૯) પ્રદેશ તથા (૧૦) અધ્યાસમય (કાળતત્ત્વ), એમ બધા મળી અરૂપીના દસ ભેદો થાય છે.

નોંધ.—કોઈ પણ સંપૂર્ણ દ્રવ્યના આખા વિભાગને સ્કંધ કહેવાય છે. સ્કંધના અમુક કદપેલા વિભાગને દેશ કહેવાય છે અને સૌથી નાના વિભાગ કે જેના બે ખડ ન થઈ શકે પણ સ્કંધ સાથે જોડાયેલો હોય તો તેને પ્રદેશ કહેવાય છે. અને તેનો સૂક્ષ્મ ભાગ સ્કંધથી અલગ થઈ જાય તો તેને પરમાણુ કહેવાય છે.

[૭] (ક્ષેત્રનું વર્ણન:—) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યોનું ક્ષેત્ર લોક પ્રમાણે છે. અને આકાશાસ્તિકાયનું ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ લોક અને અલોકમાં પણ છે. સમય (કાળ)નું ક્ષેત્ર મનુષ્યક્ષેત્રના પ્રમાણે જોટલું છે (એટલે કે ૪૫ લાખ ચોજન સુધી છે).

[૮] (કાળનું વર્ણન:—) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણે દ્રવ્યો કાળની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત એટલે કે દરેક કાળમાં શાશ્વત છે એમ કહ્યું છે.

[૯] સમય કાળ પણ નિરંતર પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અનંત છે. પણ કોઈ કાર્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંત સહિત છે.

[૧૦] સ્કંધો. સ્કંધના દેશો, તેના પ્રદેશો અને પરમાણુઓ એ રૂપી (જડ) પદાર્થો ચાર પ્રકારનાં જણવા.

[૧૧] દ્રવ્યથી જ્યારે પરમાણુ પુદ્ગલો એકઠાં મળે તે સ્કંધ ગણાય છે અને અલગ અલગ હોય ત્યારે પરમાણુઓ કહેવાય છે. અને ક્ષેત્રથી સ્કંધો લોકના એક દેશ વ્યાપી અને પરમાણુ આખા લોકવ્યાપી જાણવાં. હવે સ્કંધાદિક પુદ્ગલોની કાળસ્થિતિ ચાર પ્રકારે કરું છું.

નોંધ:—લોકના એક દેશમાં એટલે કે એક આકાશપ્રદેશમાં સ્કંધ હોય અને ન પણ હોય, પણ પરમાણુઓ તેા અવશ્ય હોય.

[૧૨] સંસાર પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અનંત છે. પણ રૂપાંતર અને સ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિસંહિત અને અંતસંહિત છે.

[૧૩] એક ઠેકાણે રહેવાની અપેક્ષાએ તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલોની સ્થિતિ ઝોઝામાં ઝોઝી એક સમય અને વધુમાં વધુ અસંખ્યાત કાળ સુધીની સ્થિતિ તીર્થંકરોએ વર્ણવી છે.

[૧૪] તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલો પરસ્પર વિખુટા પડી ફરીથી મળે તેનું અંતર ઝોઝામાં ઝોઝું એક સમયનું અને વધુમાં વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫] (હવે જાવથી અજીવરૂપી પુદ્ગલના બેદો કહે છે:—) વર્ણથી, ગંધથી, રસથી, સ્પર્શથી અને સંસ્થાન (આકૃતિ)થી એમ તેઓના પાંચ પ્રકારો જાણવા.

[૧૬] વર્ણથી પરિણામ પામેલા તે પુદ્ગલના પાંચ પ્રકારો હોય છે. (૧) કાળા, (૨) લીલા, (૩) રાતા, (૪) પીળા અને (૫) ઘોળા.

[૧૭] ગંધથી તે બે પ્રકારે પરિણામ પામે છે. (૧) સુરભિ (સુગંધી) ગંધવાળા અને (૨) દુરભિ ગંધવાળા.

[૧૮] રસથી તે પાંચ પ્રકારે પરિણત હોય છે. (૧) તીખા, (૨) કડવા, (૩) કસાયલા, (૪) ખાટા અને (૫) મીઠા.

[૧૯] સ્પર્શથી તે આઠ પ્રકારે પરિણત કહેવાય છે. (૧) કર્કશ, (૨) કોમળ, (૩) ભારે, (૪) હળવા,

[૨૦] (૫) ઠંડા, (૬) હિના, (૭) સિન્ધ. અને (૮) લુખા. આ પ્રમાણે સ્પર્શથી આઠ પ્રકારનાં કલાં છે.

[૨૧] સંસ્થાન (આકૃતિ)થી પાંચ પ્રકારમાં પરિણત થાય છે. (૧) પરિમણ (ચૂડી જેવો ગોળ આકાર), (૨) વૃત્ત (ઢા જેવો ગોળ આકાર), (૩) ત્રાંસો આકાર, (૪) ચોરસ આકાર અને (૫) આયાત (લાંબો આકાર).

[૨૨] વર્ણથી જે કાળો હોય તેમાં (જે) ગંધ, (પાંચ) રસ, (આઠ) સ્પર્શ અને (પાંચ) સંસ્થાન (આકૃતિ) એમ (વીસ બોલની) ભજના (હોય કે ન હોય) જાણવી.

નોંધ:—ભજના લખવાનું કારણ એ છે કે જે સ્થૂળ અનંત પ્રદેશી સ્વંધ પુદ્ગલ વર્ણથી કાળાં હોય, તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન એમ વીસ ભેદો જાણવા. અને પરમાણુની અવેક્ષાએ તેા એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ એમ ચાર ભેદો જ જાણવા. આ પ્રમાણે દરેક સ્થળે સમજી લેવું.

[૨૩] જે પુદ્ગલ વર્ણે લીલાં હોય, તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૨૪] જે પુદ્ગલ વર્ણથી રાતો હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

[૨૫] જે પુદ્ગલ વર્ણથી પીળાં હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

- [૨૬] જે પુદ્ગલ વર્ણથી સંદેહ હોય તેમાં ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૨૭] જે પુદ્ગલ ગંધથી મુરલિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૨૮] જે પુદ્ગલ ગંધથી દુરલિ હોય તેમાં વર્ણ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી,
- [૨૯] જે પુદ્ગલ રસથી તીખાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૦] જે પુદ્ગલ રસથી કડવાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૧] જે પુદ્ગલ રસથી કસાયલાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૨] જે પુદ્ગલ રસથી ખાટાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૩] જે પુદ્ગલ રસથી મીઠાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૪] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કર્કશ (ખરખચડો) હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૫] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી કોમળ હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૬] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ભારે લાગતાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૭] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી હળવાં હોય તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.

- [૩૮] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ઠંડા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી.
- [૩૯] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી ઊના હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૦] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી સ્નિગ્ધ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૧] જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી લુપ્તા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સંસ્થાનની ભજના જાણવી
- [૪૨] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી પરિમંડળ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૩] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી વૃત્ત હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૪] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી ત્રાસા હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૫] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી ચોરસ હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૬] જે પુદ્ગલ આકૃતિથી આયાત હોય તેમા વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શની ભજના જાણવી
- [૪૭] આ પ્રમાણે અણ્વ તત્ત્વનો વિભાગ સંસેપથી કર્યો. હવે જીવતત્ત્વના વિભાગને ક્રમપૂર્વક કહીશ
- [૪૮] સંસારી (કર્મસહિત) અને સિદ્ધ (કર્મરહિત) એમ બે પ્રકારના જીવો સર્વજ્ઞ પુરુષે કહ્યા છે તે પૈકી સિદ્ધજીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે તેને હું પ્રથમ કહીશ એવા મને તમે સાંભળો —

[૪૯] તે મિદ્ધ જીવોમાં સ્ત્રીલિંગે તથા નપુસકલિંગે અને જૈન સાધુના વેગે, અન્ય દર્શનના (મંન્યાસી ઇત્યાદિ) વેશે કે ગૃહસ્થ વેશે થયેલા મિદ્ધ જીવોનો મમાવેશ થાય છે.

નોંધ:—શ્રી, પ્રરુષ અને જન્મથી નહિ પણ કૃત નપુસક એવા જીવો ગૃહસ્થાશ્રમ કે ત્યાગાશ્રમમાં રહી મોક્ષ પામી શકે છે. અર્થાત્ તે પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. પરંતુ તેના વિશેષ ભેદો કરી બધા મળી પંદર પ્રકારના સિદ્ધ પણ વર્ણવ્યા છે.

[૫૦] સિદ્ધ થતી વખતે તે જીવોની શરીર અવગાહના (જિંચાઈ કેટલી હોય તે બતાવે છે) જથ્થાને જે હાથ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષ્યોની અને તે બન્ને કરતા મધ્યમ અવગાહના (તેની વચ્ચેની શરીરની જિંચાઈ) થી જિંચે (પર્વતપર) નીચે (ખાડ વગેરેમાં) તથા તિરછા લોકમાં, સમુદ્રમાં અને અન્ય જલાશયમાં તે જીવો સિદ્ધ દશા પામી શકે.

[૫૧] એક સમયમાં દસ નપુસક (કૃત નપુંમક), વીમ સ્ત્રીઓ અને એકસો આઠ પુરુષો વધુમાં વધુ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૨] એક સમયમાં વધુમાં વધુ ચાર જીવો ગૃહલિંગમાં, દસ અન્ય લિંગમાં તથા એકમો આઠ જૈનલિંગમાં સિદ્ધ થઈ શકે છે.

નોંધ:—પોતાના સાસનમાં હો કે અન્ય સાસનમાં હો, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો કે ત્યાગાશ્રમમાં હો. જે જે સ્થાનમાં જેટલેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય તે તે જીવો મોક્ષ પામે છે. ત્યાં કોઈ દર્શન, મત, વાદ કે આશ્રમનો ઇન્દ્રો નથી.

[૫૩] એક સમયમાં એકીસાથે જથ્થાને જે હાથની જિંચાઈવાળા વધુમાં વધુ ચાર જીવો, અને ઉત્કૃષ્ટ (પાંચસો ધનુષ્યની જિંચાઈવાળા જે જીવો તેમજ મધ્યમ(તે બન્નેની વચ્ચેની) જિંચાઈવાળા) એકમો આઠ મિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૪] એક સમયમાં એકી સાથે ઊંચા(મેરુ પર્વતની ચૂલિકા ઉપર) લોકને વિષે ચાર સમુદ્રમાં જે, નદી ઇલાદિમાં ત્રણ, નીચા લોકને વિષે વીસ અને મધ્ય લોકમાં એકસો ને આઠ જીવો નિશ્ચય સિદ્ધ થઈ શકે છે.

[૫૫] સિદ્ધ થયેલા જીવો ક્યાં રોકાયા છે? ક્યાં સ્થિર રહ્યા છે? અને ક્યાં શરીર છોડીને સિદ્ધ થયા છે?

[૫૬] સિદ્ધના જીવો અલોક જતાં અટક્યા છે. લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે. અહીં મધ્ય લોકમાં શરીર છોડીને ત્યાં લોકના અગ્ર ભાગ પર રહેલી સિદ્ધ ગતિમાં સ્થિર થયા છે.

નોંધ:—શુદ્ધ ચૈતન્યની અરણ્યભિત્ર ગતિ ઉર્ધ્વગમનની છે પણ ગતિ સહાયક ધર્માસ્તિકાય તત્ત્વ અલોકમાં ન હોવાથી લોકના અગ્ર ભાગ પરજ તેની સ્વાભાવિક સ્થિતિ થઈ રહે છે.

[૫૭] (સિદ્ધિસ્થાન કેવું છે તે કહે છે:—) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનથી બાર યોજન ઉપર જતને આકારે ઇંડીપભારા (ઇષતપ્રાગ્ભાર) નામની એક મુક્તિશિલા પૃથ્વી છે.

[૫૮] તે સિદ્ધશિલા ૪૫ લાખ યોજનની લાંબી અને પહોળી છે. તેનો આખો ઘેરાવો તેનાથી-ત્રણ ગણા કરતાં વધારે જાણીવો.

[૫૯] તે સિદ્ધશિલા મધ્ય ભાગે આઠ યોજનની જાડી અને પછી થોડું થોડું ઘટતાં એકદમ છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી છે.

[૬૦] તે પૃથ્વી સમભાવે અર્બુન નામના ધોળા સુવર્ણ જેવી ખૂબ નિમળ છે અને સમા જતને આકારે રહેલી છે. એ પ્રમાણે અનંત સ્થાની લીર્યકરોએ કહ્યું છે.

[૬૧] તે સિદ્ધશિલા ચંપ, અને અંક નામનાં રત્નો અને મુય-

કુંદના ફૂલ જેવી ખૂણ નિર્મળ અને સુંદર છે. અને તે સિદ્ધશિલાથી એક યોજન ઊંચે લોકનો છેડો આવી રહે છે.

[૬૨] તે યોજનનો છેલ્લો જે એક કોણ છે તેનો જુદો ભાગ એટલે ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ આંગળની ઊંચાઈમાં સિદ્ધપ્રભુઓ રહ્યા છે.

[૬૩] તે મોક્ષમાં મહા ભાગ્યવંત એવા સિદ્ધપુરુષો ભવપ્રપંચથી મુક્ત થઈ ઉત્તમ પ્રકારની તે સિદ્ધગતિને પામીને ત્યાં લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે.

[૬૪] (સિદ્ધ યતા પહેલાં) છેલ્લા મનુષ્યભવમાં જેટલી શરીરની ઊંચાઈ હોય તેના ત્રણ ભાગ પૈકી એક ભાગ છોડીને બે ભાગ જેટલી સિદ્ધ જીવોની ઊંચાઈ સિદ્ધ થયા પછી રહે છે.

નોંધ:—સિદ્ધ થયા પછી શરીર રહેલું નથી પરંતુ તે શરીરને બાંધી રહેલા આત્મપ્રદેશો તો રહે છે. અને શરીરનો ૧/૩ જે ખાલી પ્રદેશ તે નીકળી જતાં ૨/૩ આકાશમાં સર્વ આત્મપ્રદેશો રહે છે. અને આત્મપ્રદેશો અરૂપી હોવાથી અનંત જીવો હોવા છતાં તેને પરસ્પર ધર્ષણ થતું નથી.

[૬૫] એક જીવની અપેક્ષાએ આદિસહિત અને અંતસહિત છે. પણ આખા સમુદાયની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતરહિત છે.

[૬૬] તે સિદ્ધના જીવો અરૂપી, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથીજ તેમની ઝોળખાણ થઈ શકે તેવા છે. તેઓ જેની ઉપમા ન આપી શકાય તેવા અતુલ મુખને પામ્યા છે.

[૬૭] સંસારની પાર ગયેલા અને ઉત્તમ સિદ્ધગતિને પામેલા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ધણી તે સર્વ સિદ્ધો લોકના અગ્રભાગ પર સ્થિર થયા છે.

- [૬૮] સંસારી જીવો તીર્થકરોએ બે પ્રકારના કલા છે. (૧) ત્રસ અને (૨) સ્થાવર. અને સ્થાવર જીવોના પણ ત્રણ ભેદો છે.
- [૬૯] (૧) પૃથ્વીકાય, (૨) જળકાય અને (૩) વનસ્પતિકાય. વળી એ ત્રણના પણ પેટાભેદો કહ્યું છે:—તે સાંભળો.
- [૭૦] પૃથ્વીકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ બે પ્રકારના છે. અને વળી તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બન્ને ભેદો છે.
- [૭૧] સ્થૂળ પર્યાપ્ત હોય છે. તેના મુખ્ય બે પ્રકારો છે. (૧) કામળ અને (૨) કર્કશ. અને તેમાં પણ કોમળના સાત પ્રકારો છે.
- [૭૨] (૧) કાળી, (૨) લીલી, (૩) રાતી, (૪) પીળી, (૫) ઘોળી, (૬) પાંકુર (ગોરા અંદન જેવી) અને (૭) અતિ ગ્રીણી રેતી. એમ સાત પ્રકારની સુવાળી પૃથ્વી કહેવાય છે. કર્કશ પૃથ્વીના ૩૬ ભેદો છે તે નીચે પ્રમાણે:—
- [૭૩] (૧) પૃથ્વી (ખાણુની માટી), (૨) મરડીયા કાંકરા, (૩) રેતી (૪) પથરના ઢુકડા, (૫) સિલા, (૬) સમુદ્રાદિનું મીઠું, (૭) ખારી ધૂળ, (૮) લોહું, (૯) ત્રાંશું, (૧૦) કલર્ષ, (૧૧) સીસું, (૧૨) રૂપું, (૧૩) સુવર્ણ, (૧૪) વજ્ર હીરા—
- [૭૪] (૧૫) હડતાલ, (૧૬) હાંગળો, (૧૭) મણુસીલ (એક પ્રકારની ધાતુ), (૧૮) સીસક (જસત), (૧૯) સુરમો, (૨૦) પરવાળા, (૨૧) અબ્જ, (૨૨) અબ્જથી મિશ્ર થયેલી ધૂળ—
- [૭૫] (હવે મણીના ભેદો કહે છે:—) (૨૩) ગોમેદક, (૨૪) રુચક, (૨૫) અંકરલ, (૨૬) રક્ષિટકરલ, (૨૭) લોહિતાક્ષ-મણિ, (૨૮) મરકતમણિ, (૨૯) મસારજલમણિ, (૩૦) ભુજ-મોચકરલ, (૩૧) ઈંદ્રનીલ—

[૭૬] (૩૨) ચંદનરત્ન, (૩૩) ગેરકરત્ન, (૩૪) હંસગર્ભરત્ન, (૩૫) પુલકરત્ન અને (૩૬) સાગંધિકરત્ન, (૩૭) ચંદ્રપ્રભારત્ન, (૩૮) વૈશ્વરત્ન, (૩૯) જલકાન્તમણિ અને (૪૦) સૂર્યકાન્તમણિ.

નોંધ—અહીં મણિના બેદો અઠાર બતાવ્યા છે પરંતુ ચૌદ ગણીનેજ ઉપરના ૩૬ પ્રકારો જાણવા.

[૭૭] એ પ્રમાણે કર્કશ પૃથ્વીના જીવીમ બેદો કહ્યા. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીના જીવો તો એકજ પ્રકારના છે, લિન્ન લિન્ન નથી અને તે દ્રષ્ટિગોચર પણ થતા નથી.

[૭૮] ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયના જીવો તો આખા લોકમાં વ્યાપ્ત છે. અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવો આ લોકના અમુક ભાગમાં છે. હવે તેઓના ચાર પ્રકારના કાળવિભાગને કહું છું—

[૭૯] સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રવાહની અપેક્ષાએ તો તે જીવો અનાદિ અને અનંત છે, પણ એક એક જીવના આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિમહિત અને અંતસહિત છે.

[૮૦] સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસહજાર વર્ષની છે.

[૮૧] (પૃથ્વીકાયમાંથી મરીને વળી પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય તેને કાયસ્થિતિ કહેવાય છે.) સ્થૂળ પૃથ્વીકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત કાળની અને વધુમાં વધુ અર્ધમહ્યાત કાળની હોય છે.

[૮૨] પૃથ્વીકાયના જીવો પોતાની પૃથ્વીકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.

- [૮૩] (ભાવની અપેક્ષાએ તેને વર્ણવે છે) એ પૃથ્વીકાય જીવોના વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો બેદો થાય છે.
- [૮૪] જળકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે. અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે બેદો છે.
- [૮૫] જે સ્થૂળપર્યાપ્ત જીવો છે તે પાંચ પ્રકારના છે. (૧) મેઘનું પાણી, (૨) સમુદ્રનું પાણી, (૩) તરણા ઉપર રહેલું બિન્દુ (ઝાસબિન્દુ વગેરે), (૪) ધ્રુવનું પાણી અને (૫) હિમનું પાણી.
- [૮૬] સૂક્ષ્મ જળકાયનો એકજ બેદ છે, ભિન્નભિન્ન નથી. સૂક્ષ્મ જળકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે અને સ્થૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે.
- [૮૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે. અને એક એક જીવના આયુષ્યની આપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.
- [૮૮] જળકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઝોજામાં ઝોછી અંતર્મુદ્દર્ત સુધી અને વધુમાં વધુ સાતહજાર વર્ષ સુધીની છે.
- [૮૯] જળકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી લાંજ જન્મે) તો ઝોજામાં ઝોછી અંતર્મુદ્દર્ત અને વધુમાં વધુ અસંખ્ય કાળની કહી છે.
- [૯૦] જળકાયના જીવો પોતાની જળકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જવન્ય અંતર્મુદ્દર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.
- [૯૧] એ જળકાય જીવોના વર્ણુ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો બેદો થાય છે.
- [૯૨] વનસ્પતિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે બેદો છે.

- [૯૩] સ્થૂળ પર્માત્મ વનસ્પતિકાયના જીવોના બે પ્રકાર છે. (૧) સાધારણ (એક શરીરમાં અનંત જીવો રહે તે) શરીરવાળા, (૨) પ્રત્યેક શરીરવાળા.
- [૯૪] જુદા જુદા શરીરમાં જુદા જુદા રહેલા પ્રત્યેક શરીરી જીવો અનેક પ્રકારના કલા છે. (૧) વૃક્ષ (તેના બે ભેદ છે એક-ખીજવાળા અને બહુખીજવાળા,) (૨) શુષ્કાઓ, (૩) વનમાલતી વગેરે, (૪) લતાઓ (અંપકલતાઓ વ.) (૫) વેલા (તુંબડી વ.) (૬) ઘાસ
- [૯૫] (૭) નાળિયેરી, (૮) શેરડી, વાંસ વગેરે, (૯) ખિલાડીના ટોપ (૧૦) કમળ, સાલ્મી વગેરે, (૧૧) હરિતક ઔષધિ, એ બધાને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવો કહે છે.
- [૯૬] સાધારણ શરીરવાળા જીવો પણ અનેક પ્રકારના કલા છે. (૧) ખટાટા, (૨) મૂળા, (૩) આદુ,
- [૯૭] (૪) હરિલી કંદ, (૫) વિરિલી કંદ, (૬) સિસ્સિરિલી કંદ, (૭) જાવંત્રી કંદ, (૮) કંદલી કંદ, (૯) કુંગળી, (૧૦) લસણ, (૧૧) પલાંકુ કંદ, (૧૨) કુકુવ કંદ.
- [૯૮] (૧૩) લોહિની કંદ, (૧૪) હુતાક્ષી કંદ, (૧૫) હૂતકંદ, (૧૬) કુહક કંદ, (૧૭) કૃષ્ણ કંદ, (૧૮) વજ્રકંદ, (૧૯) સૂરણ કંદ,
- [૯૯] (૨૦) અશ્વકર્ણી કંદ, (૨૧) સિંહકર્ણી કંદ, (૨૨) મુસંદી કંદ (૨૩) લીલી હળદર, એ પ્રકારે અનેક જાતના સાધારણ શરીરવાળા જીવો કલા છે.
- [૧૦૦] સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયનો એકજ ભેદ છે. સિન્ધુ સિન્ધુ જાતથી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જીવો સર્વલોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે. અને સ્થૂળ તે લોકના અમુક ભાગમાંજ છે.

[૧૦૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે અને એક એક જીવની આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૦૨] વનસ્પતિકાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમાં વધુ દસહજાર વર્ષની છે.

[૧૦૩] વનસ્પતિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની (ફરીફરી ત્યાંજ જન્મે) તો ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અનંત કાળની રહી છે.

નોંધા—લીલ, રૂલ, નિગોદ ઇત્યાદિ અનંતકાયના જીવની અપેક્ષાએ અનંતકાળ ગણાવ્યા છે.

[૧૦૩] વનસ્પતિકાયના જીવો પોતાની વનસ્પતિકાયને છાડીને ફરીયા તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૦૫] એ વનસ્પતિકાય જીવોના વર્ણ, રસ, ગંધ સ્પર્શ અને મંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૧૦૬] એ પ્રમાણે સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારના જીવો કહ્યા. હવે ત્રણ પ્રકારના ત્રસજીવોને કહીશ.

[૧૦૭] અગ્નિકાયના જીવો, વાયુકાયના જીવો અને (મોટા બે ઇંદ્રિયાદિ) જીવો એ પ્રમાણે ત્રસના ત્રણ પ્રકારો છે. હવે તે પ્રત્યેકના પેટા ભેદોને કહીશ, તમે સાંભળો.

નોંધા—આ સ્થળે અગ્નિ અને વાયુરોને સ્થાવર છતાં એક અપેક્ષાએ ત્રસ કહ્યા છે.

[૧૦૮] અગ્નિકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ એમ બે પ્રકારના છે. અને તેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદો છે.

નોંધ —પર્યાપ્ત એટલે જે જે યોનિમા જેટલેટલી પર્યાપ્તો મેળવવી એકએ તેટલી પૂરી પામે તે પર્યાપ્ત અને પૂરી પામ્યા વિના મરણ પામે તે અપર્યાપ્ત કહેવાય છે પર્યા છે પ્રકારની છે —આહાર, શતીર, ઉદ્રિય, શ્વાસોચ્વાસ, જાણ અને મન

[૧૦૯] રથૂળ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના અનેક પ્રકારો કહ્યા છે (૧) અંગારા, (૨) રાખમિશ્ર અગ્નિ, (૩) તપેલા લોઢા વગેરેમાં અગ્નિ હોય તે, (૪) અગ્નિજ્વાલા અને (૫) તૂટતી જ્વાલા (ભકકા)

[૧૧૦] (૬) ઉલ્કાપાતની અગ્નિ અને (૭) વિદ્યુતની અગ્નિ એમ અનેક ભેદો જાણવા જે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત અગ્નિકાયના જીવો છે તે એકજ પ્રકારના હોય છે

[૧૧૧] સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો મરં લોકમા વ્યાપી રહ્યા છે અને રથૂળ તો લોકના અમુક ભાગમાજ છે હવે તેઓનો કાળ-વિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૧૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે મધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે

[૧૧૩] અગ્નિકાયના જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ ઝોજામા ઝોછી અત-મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્ય કાળની વ્હી છે

[૧૧૪] અગ્નિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યા સુધીની ઝોજામા ઝોછી અતમુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્ય કાળથી કહી છે

[૧૧૫] અગ્નિકાયના જીવો પોતાની અગ્નિકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોજામા ઝોછું અતમુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્ય કાળ સુધીનું છે

- [૧૧૬] એ અગ્નિકાય જીવોના વર્ણ ગધ, ગમ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો બેદો થાય છે
- [૧૧૭] વાયુકાયના જીવો સૂક્ષ્મ અને મ્યૂળ એમ બે પ્રકારના હોય છે અને તે બન્નેના પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિ એવા બે બેદો છે
- [૧૧૮] સ્થૂળપર્યાપ્તિ વાયુકાયના જીવો પાંચ પ્રકારના છે (૧) ઉત્કલિક (રહી રહીને વાયુ તે) વાયુ, (૨) વટોળિયો, (૩) ધન વાયુ (ધનોદધિની નીચે વાયુ છે તે), (૪) શુભ્ર વાયુ (શુભ્રરવ કરે છે) અને (૫) શુદ્ધ વાયુ
- [૧૧૯] તથા (૬) મવર્તક વાયુ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના વાયુ છે અને સૂક્ષ્મ વાયુ તો એજ પ્રકારનો હોય છે
- [૧૨૦] સૂક્ષ્મ વાયુકાયના જીવો મર્લોકમા બ્યાપી ગદ્યા છે અને સ્થૂળ તો અમુક ભાગમાજ છે હવે તેઓના કાળ વિભાગ ચાર પ્રકારે દેહીશ
- [૧૨૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતગદ્ધિત છે અને આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસદ્ધિત છે
- [૧૨૨] વાયુ કાયના જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ત્રણ હજાર વર્ષ સુધીની છે
- [૧૨૩] વાયુકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્ય કાળની કહી છે
- [૧૨૪] વાયુકાયના જીવો પોતાની વાયુકાયને છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામા ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે

- [૧૨૫] એ વાયુકાય જીવોના વર્ણુ ગધ, રસ, સ્પર્શ અને સસ્થાનથી હમરો ભેદ થાય છે.
- [૧૨૬] મોટા ત્રમય વાળા (એ ઇન્દ્રિયાદિ) જીવો ચાર પ્રકારના કલા છે (૧) એ ઇન્દ્રિયાવાળા, (૨) તથા ઇન્દ્રિયા વાળા, (૩) ચાગ ઇન્દ્રિયાવાળા, અને (૪) પાય ઇન્દ્રિય વાળા
- [૧૨૭] એ ઇન્દ્રિયાવાળા જીવો પર્વાપ્ત અને અપર્વાપ્ત એમ બે પ્રકારના કલા છે હવે તેઓના ભેદને કહું છું —તે સાબળો
- [૧૨૮] (૧) કરમિયા (વિષ્ટામા ઉત્પન્ન થાય તે), (૨) અણુસિયા, (૩) સૌમગન (એક પ્રકારના જીવ), (૪) માતૃવાહક, (૫) વાસી મુખા, (૬) રાખ, (૭) નાના સૃષ્ટના—
- [૧૨૯] (૮) કાષ્ઠ ખાનાર પશુકે, (૯) કાઝા, (૧૦) જળો, (૧૧) કુષ્ટ ગ્રંથાકર્ષણ અને (૧૨) ચાદણીઆ
- [૧૩૦] એ પ્રમાણે એ ઇન્દ્રિય જીવો ઘણા પ્રકારના કલા છે, અને તે બધા લોકના એક ભાગમા રલા છે
- [૧૩૧] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતગહિત છે પણ આયુષ્યસ્થિતિની અપેક્ષાએ આદિ અને અત મહિત ॥
- [૧૩૨] એ ઇન્દ્રિયાવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અત- મુર્હર્ત અને વધુમા બાગ વધુ વર્ષની કહી છે
- [૧૩૩] એ ઇન્દ્રિયાવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાંસુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુર્હર્ત અને વધુમા વધુ અસખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે
- [૧૩૪] એ ઇન્દ્રિયાવાળા જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી એ ઇન્દ્રિય

કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોઝામા ઝોઝુ
અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૩૫] એ બે ઇદ્રિય જીવોના વર્ણ ગધ, ગમ સ્પર્શ અને સસ્થાનથી
હઝરો ભેદો થાય છે

[૧૩૬] તથુ ઇદ્રિયવાળા જીવો પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે પ્રકારે
કલા છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહું છું — તે સાંભળો

[૧૩૭] (૧) કુચવા, (૨) કીડી (૩) (ચાચક) ઉદશા, (૪) ઉકલીઆ,
(૫) તૂણાહારી, (૬) કાષ્ઠાહારી, (૭) માયુગા અને (૮)
પતાહારી—

[૧૩૮] (૯) કપાસના બીજમા ચનારા જીવો, (૧૦) તિન્દુક, (૧૧)
મિજકા, (૧૨) મદાવરી, (૧૩) ગુમ્મી, (૧૪) ઇંદ્રગા અને
(૧૫) મામણ્યમુડા, એમ અનેક પ્રકારના કલા છે

[૧૩૯] તે બધા આખા લોકમા નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમા
રલા છે.

[૧૪૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે
અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ અતસહિત છે.

[૧૪૧] તથુ ઇદ્રિયવાળા જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ ઝોઝામા ઝોઝી
અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ૪૯ દિવસની હોય છે

[૧૪૨] તથુ ઇદ્રિયવાળાની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાસુધી
ઝોઝામા ઝોઝી અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ મપ્યાત કાળ
સુધીની કહી છે

[૧૪૩] તથુ ઇદ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તથુ
ઇદ્રિય કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઝોઝામા ઝોઝુ અત
ર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું છે

[૧૪૪] એ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદ થાય છે

[૧૪૫] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પર્વામ્ન અને અપર્વામ્ન એમ બે પ્રકારના છે હવે તેઓના પેટા ભેદોને કહ્યું છું — તે માલગો

[૧૪૬] (૧) અધિયા, (૨) પોતિયા (૩) માખી, (૪) મચ્છર, (૫) ભમરા, (૬) કીડ (૭) પતંગિયા, (૮) ઢિંકણા, (૯) કંકણા—

[૧૪૭] (૧૦) કુડટ, (૧૧) સિગરીની, (૧૨) નદાવૃત્ત, (૧૩) વીછી, (૧૪) ડોલા (૧૫) બીજારી, (૧૬) ચીરલી, (૧૭) અક્ષિવેધક,

[૧૪૮] (૧૮) અચ્છીલ, (૧૯) માગધ, (૨૦) રોડ, (૨૧) વિચિત્ર પાખવાળા (૨૨) જલકારી, (૨૩) ઉપધિ જલમ, (૨૪) નીચકા અને (૨૫) તામ્રકા

નોંધ — આ બધા દેશી ભાષા પરત્વે બિન્ન બિન્ન નામો છે

[૧૪૯] એ પ્રમાણે ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે તે બધા લોકના અમુક વિભાગમાજ રહે છે

[૧૫૦] પ્રવાહની અપેક્ષાએ એ બધા અનાદિ અને અતરહિત છે અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસંકિત છે

[૧૫૧] ચાર ઇન્દ્રિયવાળાની આયુષ્યસ્થિતિ ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ ૭ માસની કહી છે

[૧૫૨] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની કાયસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામા ઓછી અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ મખ્યાત કાળ સુધીની કહી છે

[૧૫૩] ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તે

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અ તગ ઓછામાં ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ અનતકાળ સુધીનું હોય છે.

- [૧૫૪] એ ચાર ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મંદયાન થી હજારો બેદો થાય છે
- [૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે — (૧) નાગ્ની (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ
- [૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીમાં ગહેવાથી નારકો માત્ર પ્રકારના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે —) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) ચક્રંગપ્રભા, (૩) વાણપ્રભા
- [૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમપ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યાં રહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે.
- [૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમાં રહેના છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતરહિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે
- [૧૬૦] પહેલી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દમ હજાર વર્ષની અને વધુમાં વધુ એક સાગરોપમની છે
- [૧૬૧] બીજી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે
- [૧૬૨] ત્રીજી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

- [૧૬૩] ચોથી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય માત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૪] પાંચમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ છાન્ય દમ માગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ મત્તર સાગરોપમની છે
- [૧૬૫] છઠી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૬] માતમી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૭] નરકના શ્રવેને જોટવી ઓછામા ઓછી કે વધુમા વધુ આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે તેટલીજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોંધ —નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય સોગળ્યા બાદ અતર વગર બીજેજ ભવે તે ગતિમા જવાણ નથી. તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાય સ્થિતિ સમાન કરી છે

- [૧૬૮] નાશ્કીના શ્રવે પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તેજ કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામા ઓછું અંતર્મુહૂર્ત અને વધુમા વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૬૯] એ નરકના શ્રવેના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનંથી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૭૦] તિર્યચ પચૈન્દ્રિય શ્રવે એ પ્રકારના કલા છે —(૧) સંમૂર્ચ્છિમ પચૈન્દ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચૈન્દ્રિય.
- [૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે (૧) જલચર, (૨) સ્થલચર અને (૩) ખેચર (આકાશમા ચરનારા) હવે કમથી તેના પેટા ભેદોને કહ્યું છું —મને સાંભળો

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અતર જોખામા જોખુ અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનતકાળ સુધીનું હોય છે

- [૧૫૪] એ ચાર ઇદ્રિય જીવોના વર્ણુ ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સસ્થાન થી હજારો ભેદો થાય છે
- [૧૫૫] પાંચ ઇદ્રિયવાળા પુરુષો ચાર પ્રકારના કલા છે — (૧) નાગ્ની (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ
- [૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ માત પૃથ્વીમા રહેવાથી નારકો માત પ્રખરના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે —) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા
- [૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણેત્યા રહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે
- [૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેના છે હવે તેઓના કાળવિભાગ ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતગહિત અને આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતસહિત છે
- [૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે
- [૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે
- [૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની છે

- [૧૬૩] ચોથી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય માત્ર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૪] પાંચમી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ છવન્ય દસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે
- [૧૬૫] છઠી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૬] સાતમી નરકમાં આયુષ્યની સ્થિતિ જવન્ય બાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની છે
- [૧૬૭] નરકના જીવોને જેટલી ઓછામાં ઓછી કે વધુમાં વધુ આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે તેટલોજ કાયસ્થિતિ હોય છે

નોંધ —નરક અને દેવગતિનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ અતર વગર બીજોજ ભવે તે ગતિમાં જવાનું નથી. તેથીજ આયુષ્યસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિ સમાન કહી છે

- [૧૬૮] નારકીના જીવો પોતાની કાયાને છોડીને ફરીથી તેજ વાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામાં ઓછું અતર્ધુક્ત અને વધુમાં વધુ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૬૯] એ નરકના જીવોના વર્ષ, ગંધ, રમ સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો બેદો થાય છે
- [૧૭૦] તિર્યક પચૈન્દ્રિય જીવો બે પ્રકારના કલા છે —(૧) સંમૂર્ઙ્ગિય પચૈન્દ્રિય અને (૨) ગર્ભજપચૈન્દ્રિય
- [૧૭૧] તે બેઉના ત્રણ ત્રણ બેદો છે (૧) જલચર, (૨) સ્થવચર અને (૩) જેચર (આકાશમાં ચરનારા) હવે ક્રમથી તેના પેટા બેદોને કહું છું —મને સાંભળો

કાયાને પામે તે વચ્ચેનું અતઃ ઝોજામા ઝોધુ અતર્મુહર્ત અને વધુમા વધુ અનતઃકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૫૪] એ આઠ ઇન્દ્રિય જીવોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મસ્થાન-થી હજારો ભેદો થાય છે

[૧૫૫] પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા પુરુષો આર પ્રકારના કેલા છે — (૧) નારકી (નરકના જીવો), (૨) તિર્યચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ

[૧૫૬] રત્નપ્રભા આદિ માત પૃથ્વીમાં ગહેવાથી નારક માત પ્રકારના કહેવાય છે — (તે પૃથ્વીના નામ આ પ્રમાણે છે -) (૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાણુપ્રભા

[૧૫૭] (૪) પદ્મપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમ પ્રભા અને (૭) તમ તમસપ્રભા એ પ્રમાણે ત્યા ગહેનારા નરકના જીવો સાત પ્રકારના કહેવાય છે

[૧૫૮] તે બધા લોકના એક વિભાગમા રહેલા છે હવે તેઓના કાળવિભાગ આર પ્રકારે કહીશ -

[૧૫૯] પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અને અંતગદ્ધિત અને આયુષ્યની
• અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસદ્ધિત છે.

[૧૬૦] પહેલી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય દમ હજાર વર્ષની અને વધુમા વધુ એક સાગરોપમની છે

[૧૬૧] બીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની છે

[૧૬૨] ત્રીજી નરકમા આયુષ્યની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ માત સાગરોપમની છે

- [૧૮૦] પરિસર્પના બે પ્રકારો છે — ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ — હાથેથી ચાલનારા ઘો વગેરે અને ઉરપરિસર્પ — જાતીથી ચાલનારા સર્પ વગેરે અને તે એકેક જાતિમાં અનેક પ્રકારના હોય છે
- [૧૮૧] તે બધા સર્વત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં હોય છે હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ —
- [૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતરહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અતસહિત છે
- [૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જથ્થા અતમુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્ધતિઓમાંની હોય છે

નોંધ — પદ્ધતિઓ એ કાળપ્રમાણ છે

- [૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કાલસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની ઓછામાં ઓછી અતમુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ ત્રણ પદ્ધતિઓમાં તથા બેથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કાટી અધિકની છે
- [૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા પામે તેની વચ્ચેનું અતર ઓછામાં ઓછું અતમુહૂર્ત અને વધુમાં વધુ અનતકાળ સુધીનું છે
- [૧૮૬] જેચર (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારના છે — (૧) ચામડાની પાખોવાળા (વડવાગોળ), (૨) રોમપક્ષી (સુડા, હમ વગેરે), (૩) સમુદ્ર પક્ષી (જેની પાખ ઢોકેના કબરોના જેવી હોય તે આ પક્ષીઓ અનુષ્ણેત્રની બહાર છે), અને (૪) વિતત પક્ષી (સુપડાના જેવી પાખ પહોળા રહે તે)
- [૧૮૭] તે બધા આખા લોખમાં નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં રહ્યા છે હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ

[૧૭૨] જલચરના બેદો આ પ્રમાણે છે;—(૧) માછલાં, (૨) કાચળા, (૩) આહો, (૪) મગરો અને (૫) સુસુમાર. એમ જલચરના પાંચ બેદો ગણવા.

[૧૭૩] તે બધા જીવો આખા લોકમાં નહિ, પણ લોકના અમુક ભાગમાં રહેલા છે. હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ;—

[૧૭૪] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે. પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૭૫] જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને વધુમાં વધુ એક પૂર્વ કોટીની કહી છે.

નોંધ;—એક પૂર્વનાં સીતેર લાખ કરોડ અને ૫૬ લાખ કરોડ વર્ષ થાય. એવા એક કરોડ પૂર્વની સ્થિતિને એક પૂર્વ કોટી કહે છે.

[૧૭૬] તે જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ પૂર્વ કોટીની છે.

નોંધ;—પૃથક્ એટલે બેથી માંડીને નવ સુધીની સંખ્યા.

[૧૭૭] જલચર પંચેન્દ્રિય જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અર્નતકાળ સુધીનું હોય છે.

[૧૭૮] સ્થલચર પંચેન્દ્રિય જીવો (૧) ચાર પગવાળા તે ચોપદ અને (૨) પરિસર્પ. એમ બે પ્રકારના છે. અને ચોપદના ચાર પેટાબેદો છે. તેને હું કહું છું તે તમે સાંભળો.

[૧૭૯] (૧) એકપુરા (ધોડા, ગધેડા વગેરે), (૨) બે પુરા (ગાય બળદ વગેરે), (૩) ગંડીપદા (સુવાળા પગવાળા હાથી, ગેંડા વગેરે) અને (૪) સનખપદા (સિંહ, બિલાડા, કુતરા, વગેરે).

[૧૮૦] પરિસર્પના એ પ્રકારો છે:—ઉરપરિસર્પ અને જીવપરિસર્પ—
હાથેથી ચાલનારા ધો વગેરે. અને ઉરપરિસર્પ—છાતીથી ચાલનારા
સર્પ વગેરે. અને તે એકેક જાતિમાં અનેક પ્રકારનાં હોય છે.

[૧૮૧] તે બધા સર્વત્ર નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં હોય છે.
હવે તેઓના કાલવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ:—

[૧૮૨] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અંતરહિત છે.
પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ તો આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૮૩] તે સ્થલચર જીવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય અંતર્મુહર્તની
અને ઉત્કૃષ્ટ તથા પસ્થોપમની હોય છે.

નોંધ:—પસ્થોપમ એ કાળપ્રમાણ છે.

[૧૮૪] સ્થળચર જીવોની કામસ્થિતિ તે કાયા ન મૂકે ત્યાં સુધીની
ઓછામાં ઓછી અંતર્મુહર્ત અને વધુમાં વધુ તથા પસ્થોપમ
તથા એથી માંડીને નવ સુધી પૂર્વ કોટી અધિકની છે.

[૧૮૫] તે સ્થલચર જીવો પોતાની કાયા છોડીને ફરીથી તે કાયા
પામે તેની વચ્ચેનું અંતર ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહર્ત અને
વધુમાં વધુ અનંતકાળ સુધીનું છે.

[૧૮૬] ખેતર (પક્ષીઓ) ચાર પ્રકારનાં છે:—(૧) ચામડાની
પાંખોવાળાં (વડવાગોળ), (૨) રામપક્ષી (સુડા, હંસ વગેરે),
(૩) સમુદ્રગ પક્ષી (જેની પાંખ ઢોકલા ડખરાના જેવી હોય
તે. આ પક્ષીઓ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર છે), અને (૪) વિતત
પક્ષી (સુપડાના જેવી પાંખ પહોળી રહે તે).

[૧૮૭] તે બધા આખા લોકમાં નહિ પણ લોકના અમુક ભાગમાં
રહ્યા છે. હવે તેઓના કાળવિભાગને ચાર પ્રકારે કહીશ.

- [૧૮૮] પ્રવાહની અવેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યની અવેક્ષાએ તો આદિ અને અતમદિત છે
- [૧૮૯] જેયર જીવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જવન્ય અંતર્મુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગની છે
- [૧૯૦] જેયર જીવોની જાયસ્થિતિ જવન્ય અંતર્મુહર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ તથા તેથી અધિક મેથી માડીને નવ સુધી પૂર્વ કાટીની હોય છે
- [૧૯૧] જેયર જીવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અતઃ જવન્ય અતર્મુહર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનતઃ કાળ સુધીનું હોય છે
- [૧૯૨] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મસ્થાનથી હમરો ભેદો થાય છે
- [૧૯૩] મનુષ્યો બે પ્રકારના હોય છે—(૧) સમૂર્જિત પચેદ્રિય અને (૨) ગર્ભજ પચેદ્રિય હવે તેના પેટા ભેદો વહેંચી છું— તે સાલજો
- [૧૯૪] ગર્ભજ (માનાપના સયોગથી થયેલા) મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારના કલા છે—(૧) કર્મભૂમિના, (૨) અકર્મભૂમિના અને (૩) અતરદ્વીપોના

નોંધ—કર્મભૂમિ એટલે અસિ, મસિ (વ્યાપાર) અને કૃષિ ત્યાં થતી હોય તે અતરદ્વીપ એટલે સુવહ્નીમવત અને શિખરી એ બે પર્વત પર ચાર ચાર દાઢાઓ છે અને પ્રત્યેક દાઢાઓમા ચાત સાત અતરદ્વીપ છે ત્યાં અકર્મભૂમિ જેવા જુગવિયા મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે

- [૧૯૫] કર્મભૂમિના પદર ભેદો (પાચ ભગત, પાચ ઇરિવત અને પાચ મહાવિદેહ), અકર્મભૂમિના ત્રીમ ભેદો (પાચ હેમવય,

પાંચ ઔરણ્યવય, પાંચ હરિવાસ, પાંચ રમ્યકવાસ, પાંચ દેવકુરુ {અને પાંચ ઉત્તરકુરુ }, અને છપ્પન અંતરદ્વીપના બેઠો મળી તે બધા એકસો એક ઝાતિના ગર્ભજ મનુષ્યો કલા છે.

[૧૬૬] સંમૂર્ષિમ મનુષ્યો પણ ગર્ભજ મનુષ્યના જોટલાજ એટલે કે એકસો એક પ્રકારના કલા છે. આ બધા જીવો લોકના અમુક ભાગમાંજ છે. સર્વત્ર નથી.

નોંધ:—માતાપિતાના સંયોગ વિના મનુષ્યના મળનન્ય જીવો ઉત્પન્ન થાય તેને સંમૂર્ષિમ મનુષ્યો કહે છે. ગર્ભજની જેમ તેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે ભેદો નથી.

[૧૬૭] પ્રવાહની અપેક્ષાએ બધા અનાદિ અને અંત રહિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અંતસહિત છે.

[૧૬૮] ગર્ભજ મનુષ્યોની આયુષ્ય સ્થિતિ જથ્થા અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમની કહી છે.

નોંધ:—સંમૂર્ષિમ મનુષ્યની તો જથ્થા અને ઉત્કૃષ્ટ માત્ર અંતર્મુહૂર્તની હોય છે અને કર્મભૂમિ મનુષ્યની જથ્થા અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વની હોય છે. અહીં તો સર્વ મનુષ્યની અપેક્ષાએ ઉપરની સ્થિતિ લીધી છે.

[૧૬૯] ગર્ભજ મનુષ્યોની કાયસ્થિતિ જથ્થા અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યોપમ અને અધિક પૃથક્ પૂર્વ કાદીની ગણવી.

નોંધ:—કોઈ જીવ સાત ભવ તો એક એક પૂર્વ કાદીના અને આઠમો ત્રણ પદ્યોપમના આયુષ્યનો ભવ કરે, તે અપેક્ષાએ તેટલું વધુ કહ્યું છે, મનુષ્યની કાયા લાગલાગટ સાત કે આઠ ભવ સુધી વધુમાં વધુ મળે તો મળી શકે છે.

[૨૦૦] ગર્ભજ મનુષ્યો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે,

તેની વચ્ચેનું અંતર જ્વન્ય અંતર્મુદ્દર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંત કાળ સુધીનું હોય છે.

[૨૦૧] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારો ભેદો થાય છે.

[૨૦૨] સર્વજ્ઞ ભગવાનોએ દેવો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. તેનું વર્ણન કરું છું. તમે સાલજોઃ- (૧) ભવનવાસી (ભવનપતિ), (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ અને (૪) વૈમાનિક.

[૨૦૩] ભવનવાસી દેવો દશ પ્રકારના, વ્યંતર આઠ પ્રકારના, જ્યોતિષકાર પાંચ પ્રકારના અને વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારના હોય છે.

[૨૦૪] અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિસિકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર. એમ દશ પ્રકારના ભવનવાસી દેવો હોય છે.

[૨૦૫] (૧) પિશાચ, (૨) ભૂત, (૩) યક્ષ, (૪) રાક્ષસ, (૫) કિન્નર, (૬) કિપુરુષ, (૭) મહોરગ અને (૮) ગાંધર્વ. એમ આઠ પ્રકારના વ્યંતર દેવો છે.

[૨૦૬] (૧) ચંદ્ર, (૨) સૂર્ય, (૩) નક્ષત્ર, (૪) ગ્રહ અને (૫) તારાઓ એમ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિ દેવતાઓ હોય છે. આમાંના જીવ જે મનુષ્યક્ષેત્રમાં છે તે બધા ગતિ કરનારા અને મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર રહેનારા સ્થિર હોય છે.

[૨૦૭] વૈમાનિક દેવો પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) કલ્પવાસી અને (૨) અકલ્પવાસી (કલ્પાતીત).

[૨૦૮] કલ્પવાસી દેવો બાર પ્રકારના હોય છે:—(૧) સૌધર્મ, (૨) ઈશાન, (૩) સનતકુમાર, (૪) મહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬) લાંતક.

[૨૦૯] (૭) મહાશુક, (૮) સહસાર, (૯) આનત, (૧૦) પ્રાણુ, (૧૧) આરણુ અને (૧૨) અચ્યુત. તે બધા દેવલોકમાં વસતા દેવો બાર પ્રકારના કલ્પવાસી દેવો કહેવાય છે.

[૨૧૦] (૧) ઐવેયક અને (૨) અનુત્તર એમ બે પ્રકારના કલ્પાતીત દેવો કલા છે. ત્યાં ઐવેયક નવ પ્રકારના છે.

[૨૧૧] ઐવેયક દેવોની ત્રણ ત્રિકા છે:—(૧) હેડેની, (૨) મધ્યમ અને (૩) ઉપરની. અને તેના પણુ એક એક ત્રિકના (૧) નીચેનું, (૨) મધ્યમ અને (૩) ઉપર. (એમ પેટા ભેદો મળી કુલે નવ થાય છે.) (૧) હેડેની ત્રિકની નીચેના સ્થાનના દેવો, (૨) હેડેની ત્રિકના મધ્યમ સ્થાનના દેવો, (૩) હેડેની ત્રિકની ઉપરના સ્થાનના દેવો.

[૨૧૨] (૪) મધ્યમત્રિકના હેડેના સ્થાનના દેવો, (૫) મધ્યમત્રિકના મધ્યમસ્થાનના દેવો અને (૬) મધ્યમત્રિકના ઉપરના સ્થાનના દેવો.

[૨૧૩] (૭) ઉપલીત્રિકના હેડેના સ્થાનના દેવો, (૮) ઉપલીત્રિકના મધ્યમસ્થાનના દેવો અને (૯) ઉપલીત્રિકના ઉપરના સ્થાનના દેવો. એમ નવ પ્રકારના ઐવેયક દેવો કલા છે. અને (૧) વિજય, (૨) વૈજયંત, (૩) જયંત, (૪) અપરાજિત—

[૨૧૪] અને (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ. એમ પાંચે અનુત્તર વિમાનમાં રહેનારા વૈમાનિક દેવો આવી રીતે અનેક પ્રકારના છે.

- [૨૧૫] આ બધા દેવો લોકના અમુક ભાગમાજ ગયા છે હવે તેઓના કાળ મિલાગને ચાગ પ્રમારે કહીશ
- [૨૧૬] પ્રવાહની અપેક્ષાએ તે બધા અનાદિ અને અતગદિત છે પણ આયુષ્યની અપેક્ષાએ આદિ અને અતમદિત છે
- [૨૧૭] જનનપતિ દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય દમહન્ય વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક માગરોપમથી થોડી અધિ- કહી છે
- [૨૧૮] વ્યતઃ દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જઘન્ય દમહન્ય વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પશ્યોપમની કહી છે
- [૨૧૯] જ્યોતિષ્ઠ દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમના આક્રમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક પશ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ ઉપગની છે
- [૨૨૦] સુધર્મદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની છે
- [૨૨૧] ઈશાન દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એક પશ્યોપમથી અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમથી અધિક કાળની છે
- [૨૨૨] સનતકુમાર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત માગરોપમની છે
- [૨૨૩] મહેન્દ્રદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય બે માગરોપમથી કર્ધક અધિક અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમથી અધિક કાળની છે
- [૨૨૪] બ્રહ્મલોકના દેવોનો આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સાત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની છે

- [૨૨૫] લાતક દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય દમ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ સાગરોપમની છે
- [૨૨૬] મહાશુક્ર દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ચૌદ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની છે
- [૨૨૭] સહસ્રાંગ દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય મત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાંગ સાગરોપમની છે.
- [૨૨૮] આનન્દ દેવલોકના દેવોની આયુષ્ય સ્થિતિ જ્ઞાન્ય અઢાર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ સાગરોપમની છે
- [૨૨૯] પ્રાણુદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ઓગણીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૦] આરણ્યદેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય વીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૧] અમ્યુત દેવલોકના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય એકવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રાવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૨] પ્રથમ ઐવેયના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ત્રાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રેવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૩] બીજા ઐવેયના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ત્રેવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૪] ત્રીજા ઐવેયના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ચોવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૫] ચોથા ઐવેયના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય પચીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઠીસ સાગરોપમની છે
- [૨૩૬] પાંચમા ઐવેયના દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જ્ઞાન્ય ઠીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ સાગરોપમની છે

- [૩૩૭] છઠ્ઠા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય સત્તાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૩૮] સાતમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૩૯] આઠમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ઓગત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૪૦] નવમા ઐવેયક દેવોની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય ત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ સાગરોપમની છે.
- [૨૪૧] (૧) વિજય, (૨) વૈજયંત, (૩) જયંત અને (૪) અપરાજિત એ ચારે વિમાનોના દેવની આયુષ્યસ્થિતિ જઘન્ય એકત્રીસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની હોય છે.
- [૨૪૨] પાંચમા સર્વાર્થ નામના સહા વિમાનના દેવોના આયુષ્યસ્થિતિ બરાબર તેત્રીસ સાગરોપમની છે. તેથી ઓછી કે વધુ નથી.
- [૨૪૩] જેટલી દેવોની ઓછી કે વધુ આયુષ્યસ્થિતિ છે તેટલીજ સર્વજ દેવોએ કાયસ્થિતિ કહી છે.
- નોંધ.—દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી લાગલુંજ દેવગતિમાં જવાનું થઈ નથી.
- [૨૪૪] દેવો પોતાની કાયા છોડીને તે કાયા ફરીથી પામે તેની વચ્ચેનું અંતર જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અનંતકાળ સુધીનું હોય છે.
- [૨૪૫] તેઓના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનથી હજારે ભેદો થાય છે.

[૨૪૬] એ પ્રમાણે રૂપી અને અરૂપી એમ બે પ્રકારના અજીવ અને સંસારી તથા સિદ્ધ, એમ બે પ્રકારના જીવોનું વર્ણન કર્યું

[૨૪૭] આ જીવ અને અજીવોના વિભાગને જ્ઞાની પુરુષ પાસે સાક્ષી તરીકે યથાર્થ પ્રતીતિ લાવીને તથા સર્વપ્રકારનયો નયો (વિચારોના વર્ગીકરણો) દ્વારા બરાબર ઘટાવીને જ્ઞાનદર્શન પામી આદર્શ ચારિત્રમા મુનિ રમણ કરે

[૨૪૮] ત્યારબાદ ધણી વર્ષ સુધી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળીને નીચેના ક્રમથી પોતાના આત્માનું દમન કરે

[૨૪૯] (જે તપશ્ચર્યા દ્વારા પૂર્વકર્મોના તથા કષાયોના ક્ષય થાય તેવી દીર્ઘ તપશ્ચર્યાનું વિધાન કહે છે) તે મંલેષના (આત્મ-દમન કરનારી) તપશ્ચર્યા ઓછામાં ઓછા ૭ માસની, મધ્યમ રીતે એક વર્ષની અને વધુમાં વધુ બાર વર્ષની હોય છે

[૨૫૦] પહેલા ચાગ વર્ષમાં પાંચ વિગ્રહ (હી, ગોળ, તેન વગેરે) નો ત્યાગ કરે અને બીજા ચાગ વર્ષ સુધી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરે.

[૨૫૧] નવમું તથા દસમું એમ એ બન્ને વર્ષોપર્યંત ઉપવાસ અને એકાતર ઉપવાસને પાગલું આપજિવ્ય કરે અને અગિયારમા વર્ષ પહેલા ૭ માસ સુધી અધિક તપશ્ચર્યા ન કરે

[૨૫૨] અગિયારમા વર્ષના પાછલા ૭ માસમાં તે ૭૬ આત્મ એની આકરી તપશ્ચર્યા કરે અને વચ્ચે વચ્ચે તેન મવત્સરમાં આપજિવ્ય તપ પણ કરે

નોંધ — આપજિવ્ય એટલે રસવિહીન જોગન માત્ર એકલ વખત કરે

[૨૫૩] તે મુનિ બારમે વર્ષે પ્રથમ અને છેડે સરખું તપ કરે

[૨૫૮] જે જિનપુરુષોના વચનમાં અનુરક્ત રહી, ભાવપૂર્વક તે વચન પ્રમાણે આચરણ કરે છે તે પવિત્ર (મિથ્યાત્વના મેલરહિત) અને અમકિન્નર (રાગદોષના કલેશ રહિત) યર્ધ થોડાજ મમયમાં આ દુ ખદ સસારનો પાગ પામે છે

નોંધ — જિન એટલે રાગદોષથી સર્વથા રહિત પરમાત્મા

[૨૫૯] જે જીવો જિનવચનને યથાર્થ જાણી શકતા નથી તે મિત્રારા અગ્નીઓ ધણીવાર બાળમરણ અને અકામમરણો પામે છે

[૨૬૦] (પોતાના દોષની આલોચના કેવા જ્ઞાની સત્પુરુષો પાસે કહેવી જોઈએ તેમના ગુણ કહે છે —) જે ધણા શાસ્ત્રના રહસ્યને જાણનાર હોય જેમના વચન સમાધિ (શાંતિ) ને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, અને જે કેવળ ગુણનાજ પ્રહણ કરનાર હોય તે પુરુષોજ ખીજના દોષની આલોચના કરવાને માટે થોગ્ય છે

[૨૬૧] (૧) કદર્પ (કાયકથાનો સલાપ), (૨) કૌતુક્ય (મુખના વિકારવાળી એષ્ટા), (૩) કાષ્ઠના સ્વભાવની હાસી અને કુકથા કે કુએષ્ટાથી ખીજને વિસ્મય કરનાર જીવ કદર્પી-ભાવના કરતો હોય છે

[૨૬૨] રસ, સુખ કે સમૃદ્ધિને માટે જે સાધક વશીકરણ વગેરેના મંત્રો કે દોરાધાગા કરે છે તે આભિયોગી ભાવનાને કરતો હોય છે.

નોંધ — કદર્પી અને આભિયોગી વગેરે દુષ્ટ ભાવનાને કરનાર કદાપિ દેવ યાચ તો પણ હલકી કાટિનો દેવ બને છે

[૨૬૩] ટ્રનજી પુરુષો, જ્ઞાન, ધર્માચાર્ય તથા સાધુ સાધ્વી, આવક કે શ્રાવિજઓની જે નિદા કરે છે તથા કપની હોય છે તે કિલ્મિથી ભાવનાને કરતો હોય છે

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશનમંદિરનું કચેરો

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દષ્ટિઓનો
સમન્વય કરનારાં સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમાં પ્રજાજીવન સાવ કચરાઈ રહ્યું હતું.
બીજી બાજુ સંસ્કૃતિના લોપ થવા માંડ્યા હતા. પિંશાઓને
શરમાવે તેવા ભયંકર અત્યાચારો થઈ રહ્યા હતા. જાતિ-
વાદનાં જોર વ્યાપ્યાં હતાં. ઉચ્ચનીચતા ભેદોની માનવ
માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઈ ગઈ હતી. અહંકારથી
ઉચ્છ્રંખણ અનેલી દ્વિજજાતિ પવિત્રતાને પરવારી બેઠી
હતી. વેદવિહિત કર્મકાંડોની બાદ ક્રિયાઓમાં ખૂબ
સંકરતા વ્યાપી ગઈ હતી.

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમાં
પ્રકાશ ફેંકી વિશ્વવંદનું બિરુદ મેળવ્યું
તે ત્રણ મહાવીરનાં

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામાં પ્રચાર
કરવાસાર સસ્તું, સુંદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય
બહાર પાડવું એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
નો

ઉદ્દેશ છે.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

[૨૬૪] કાયમ રોપનો કરનાર હોય તથા સમય મળતાં શત્રુ બની જતો હોય, એવા એવા દુષ્ટ કાર્યોથી પ્રવર્તતો જીવ આસુરી ભાવનાને કરતો હોય છે.

નોંધ:—નિમિત્તનો અર્થ નિમિત્તશાસ્ત્ર પણ ચાલે છે. તે એ જ્યોતિષનું અંગ છે. તે જોડી રીતે જોઈ જીભને કમતો હોય તે માણસ પણ આસુરી ભાવનાને પોષે છે.

[૨૬૫] (૧) શસ્ત્રમહણ (તલવાર વગેરેથી મરવું) (૨) વિષમહણ (ઝેર ખાંધને મરવું), (૩) જ્વલન (આગમાં બળી મરવું), (૪) જલપ્રવેશ (પાણીમાં ડૂબી મરવું) કે (૫) અનાયારી ઉપકરણો (કુટિલ કાર્યો)નું સેવન કરવાથી જીવાત્મા અનેક પ્રકારના નવાં જન્મ-મરણો ઉત્પન્ન કરે છે.

નોંધ:—અકાળ મરણથી જીવાત્મા ઘટવાને બદલે બમણો બંધાય છે.

[૨૬૬] આ પ્રમાણે જીવસંસારમાં સિદ્ધિને આપનાર એવાં ઉત્તમ પ્રકારનાં છત્રીસ અધ્યયનોને સુંદર રીતે પ્રગટ કરીને કેવળ-જ્ઞાની ભગવાન શાંતપુત્ર આત્મશાંતિમાં લીન થયા.

નોંધ—જીવ અને અજીવ એ બંનેના વિશાગો જાણવા જરૂરી છે. જાણ્યા પછી નરક અને પશુજીવનમાં દુઃખ, સ્વર્ગ અને મનુષ્ય જીવનમાં સુખદુઃખ આદિ અનેક અવસ્થાવાળા આ વિચિત્ર સંસારમાંથી કેમ છૂટી શકાય તે ઉપાય અજમાવવાની તાલાવેલી હાથે છે. આવી તાલાવેલી પછી દુઃખમાં પણ સુખ, વેદનામાં પણ શાંતિ અને સંતોષ વિકસતાં જાય છે.

એમ કહ્યું છું:—

એમ જીવાજીવ વિભક્તિ સંબંધી છત્રીસમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. ॥૩૬॥

ૐ શાન્તિ:

શાન્તિસદન, કાચરબરોડ

અમદાવાદ

તા. ૨૧ : ૧૦ : ૩૪

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશનમંદિરનું ક્ષેત્ર

ધાર્મિક, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક એ ત્રણે દિષ્ટિઓનો
સમન્વય કરનારાં સાહિત્ય પ્રકાશનોનો પ્રચાર

જે કાળમાં પ્રજાજીવન સાવ કચરાઈ રહ્યું હતું.
બીજી બાજુ સંસ્કૃતિના લોપ થવા માંડ્યા હતા. પિતાઓને
શરમાવે તેવા ભયંકર અત્યાચારો થઈ રહ્યા હતા. જાતિ-
વાદનાં જોર વ્યાપ્યાં હતાં. ઉચ્ચનીચના ભેદોની માનવ
માનવ વચ્ચે દીવાલો ખડી થઈ ગઈ હતી. અહંકારથી
ઉચ્છ્રંખલ બનેલી દ્વિજજાતિ પવિત્રતાને પરવારી બેઠી
હતી. વેદવિહિત કર્મકાંડોની બાદ્ય ક્રિયાઓમાં પૂજા
સંકરતા વ્યાપી ગઈ હતી.

તે વખતે સાધનાપૂર્ણ જે મહાવિભૂતિએ વિશ્વમાં
પ્રકાશ ફેંકી વિશ્વવંદનું બિરુદ મેળવ્યું
તે ત્રણ મહાવીરનાં

મૌલિક વચનામૃતોનો જૈન અને જૈનેતર જનતામાં પ્રચાર
કરવાસારુ સસ્તું, સુંદર અને સર્વોત્તમ સાહિત્ય
બહાર પાડવું એ એકજ માત્ર

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
નો

ઉદ્દેશ છે.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

સંસ્થાનું કાર્યવાહક મંડળ

ઉત્પાદક:—

કવિવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજ

[જેમની દેખરેખ નીચે બધા પ્રકાશનો બહાર પડે છે.]

લેખક

શતાવધાની-શ્રી સૌભાગ્યચંદ્રજી મહારાજ

કાર્યવાહકો:—

મંત્રી

શ્રી. લક્ષ્મીચંદ ઝવેરચંદ સંઘવી

સલાહકાર

શ્રી. બુધાભાઈ મહામુખભાઈ શાહ

શ્રી. બુધાભાઈ અમરશી શાહ

ખજાનચી

વ્યવસ્થાપક

શ્રી. મણિલાલ ઉજમશી શાહ - શ્રી. જમુ રવાણી

શ્રી. તારક રવાણી

લેખકના મદદનીશ તરીકે રહેશે.

આર્થિક સહાયદાતા

શ્રી. કુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી

જેમની આર્થિક મદદથી સંસ્થા ચાલી રહી છે.

સહાયકોને

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૧૫૦) આપી સંસ્થાના પોષક બની શકાશે.

આ સંસ્થાને પ્રતિવર્ષે રૂ. ૨૫) આપી સંસ્થાના શુભેચ્છક બની શકાશે.

આ સંસ્થાના આર્થિક સહાયદાતા શ્રી કુંગરશી ગુલાબચંદ સંઘવી તરફથી મળેલી રકમ વગર બ્યાજેજ શેકાઈ છે. એટલે બ્યાજનો કે તેવો કરો બોલો પ્રકાશન પર પડવાનો નથી.

આહુકોને

અંગાઉથી આહુક ચનાર પસિંથી કાગળ, છપાઈ, પુસ્તક, બંધામણી તથા બ્યવસ્થાનુંજ માત્ર અર્થ લેવામાં આવશે. હાલિ તેઓની પાસેથી રૂ. ૨) પ્રથમ લેવામાં આવશે. અને જેમ જેમ પુસ્તકો બહાર પડશે તેમ તેમ તેઓને મૂળ કિંમતે. ટપાલ તથા રવાનગી અર્થ ઉમેરી ઘેર બેઠાં પહોંચાડવામાં આવશે. તે ફૂલ અર્થ તેમની આવેલી રકમમાંથી બાદ થતું રહેશે. આહુક ચવાથી વી. પી. નું અર્થ બચી જશે તથા પુસ્તકો પહેલી તકે મેળવી શકાશે.

બીજું ઉપયોગી

જે પહેલેથી આહુકો ન થયાં હોય તેઓને પુસ્તકો સિલકમાં હશે તોજ આપવામાં આવશે.

આ સંસ્થાના પ્રકાશનોમાં સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો યથાશક્ય પ્રયત્ન થશે.

થયેલા અર્થની વિગત હમેશાં પુસ્તકની પાછળ આપવામાં આવશે.

બુકસેલરોને સૂચના

'કોઈ પુસ્તકનો ૨૫ થી ઓછી નકલનો ઓર્ડર સ્વીકારાશે નહિ. રેલભાડું અને રવાના અર્થ સહિત પૂરાં નાણાં કાર્યાલયને મળ્યા પછીજ મંગાવેલ પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે. વી.પી.થી પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે નહિ.

બધાં પુસ્તકોમાં ૬૧ ટકા કમિશન મળશે.

રસ્તામાં દાગીનો ગેરવલ્લે પડે, બગડે, મોડો પહોંચે કે બીજી કોઈ હાનિ પહોંચે તેને સારું કાર્યાલય જવાબદાર નથી. રેલ્વેને દાગીનો સાંપતા સુધી કાર્યાલયની જવાબદારી રહેશે.

પુસ્તકની જાણેલી કિંમતથી વધારે કિંમતે અમદાવાદમાં કોઈથી વેચી શકાશે નહિ.

બુકસેલરોએ બધો વહેવાર નીચેને સરનામે કરવો.

મહાવીર કાર્યાલય: સાબરમતી

લેખનપદ્ધતિ

બધાં પ્રકાશનો ગરવી અને ગંભીર ગુજરાતી ગિરામાં
અનુવાદિત થઈ સરળ અને સમૃદ્ધ નોંધ સાથે બહાર પડશે.

અસાંપ્રદાયિકતા, તુલનાત્મક શૈલી, સરળ
અનુવાદનશૈલી, સમાજદષ્ટિ અને મૌલિકતાનું
સંરક્ષણ આ બધાં દષ્ટિબિંદુઓને બાળવવાનો
યથાશક્ય પ્રયાસ થશે.

અમારા પ્રકાશનો

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

બીજી આવૃત્તિ ૦-૬-૦

દશવૈકાલિક સૂત્ર ૦-૪-૦

ટૂંક સમયમાં બહાર પડતા બીજાં પ્રકાશનો

સાધક સહચરી અને આચારાંગ

ધૃત્યાદિ પુસ્તકો ક્રમશઃ

બહાર પડશે

૩. ૨) આપી તુરત આહકે તરીકે તમારું
નામ નોંધાવો.

મ
હા
વી
ર
સા
હિ
ત્ય
પ્ર
કા
શ
ન
મં
દિ
ર

સાબરમતી

ગુજરાત

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

પ્રત ૩૩૦૦ ના ખર્ચની વિગત

કાલિન સોળપેજ સાષ્ટક ફાર્મ ૨૫ : પૃષ્ઠ ૪૦૦

મજા રીમ ૮૨૥ સત્તાવીશ રતલી દર રૂ. ૫-૫-૬	૪૪૦-૧૪-૯
છપામણી	૨૭૫-૦-૦
વળામણી મેળવામણી	૪૧-૪-૦
બંધામણી	૧૬૫-૦-૦
પૂંડુ તથા છપામણી.	૨૫-૦-૦
મજૂરી	૨-૧૪-૩
સરંજામ ખર્ચ	૩૬-૦-૦
પ્રચાર તથા બાવર્યા ખર્ચ	૨૦૦-૦-૦
	૧૧૮૬-૦-૦

નોંધ.—પ્રચાર ખર્ચમાં મુસાફરી ખર્ચ, ટપાલ ખર્ચ, અભિપ્રાયાર્થ, અવયોક્તાર્થ અને કોટ અપાતા પુસ્તકો તથા બહેર ખર્ચ ખર્ચની સમાવેશ થાય છે.

BHAVAN'S LIBRARY, BOMBAY-7

N.B.—This book is issued only for one week till _____

This book should be returned within a fortnight from
the date last marked below :

Date	Date	Date
7661 83181		
13 FEB 1974		
10 APR 1997		
28 JUN 1999		

व. १२६१ / १३५५

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

BOOK CARD

Call No. ५४३५५ Title

म. उपाध्यायन सूत्र

Author स. न. ल.

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No
5 MAR 1937	१३५५	28 JUN 1990	
27 JUN 1973	१३५५		
28/2/25			

BHAVAN'S LIBRARY

Kulapaci K. M. Munshi Marg

BOMBAY 7